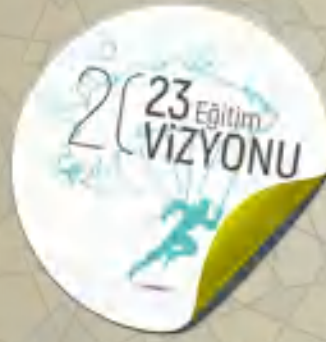

**Bu kitaba sığmayan
daha neler var!**

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Kişiselleştirilmiş Öğrenme ve Raporlama

Zengin İçerik

Puan ve Armalar

Canlı Ders

Sosyal Etkileşim

EBA Portfolyo

**BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.**

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fikrasi Çerçevesinde Bandrol Taşınması Zorunlu Değildir.

MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİ

MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİ

TARİH 9

TARİH 9

DERS KİTABI

MESLEKİ EĞİTİM MERKEZLERİ

TARİH 9

DERS KİTABI

Yazarlar

Cihat GÜLSEVEN

Cüneyt KOŞANAY

Çağlar DURAN

Yaşar POLAT

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

Editör

Gürhan KORKMAZ

Program Geliştirme/Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Edip KOŞAR

Dil Uzmanları

Hatice EROĞLU

Murat AKTÜRK

Rehberlik ve Psikolojik Danışma Uzmanı

Hasan ÜSTÜN

Görsel Tasarım Uzmanı

Cenk Özgür BAŞKAYA

Grafik Tasarım Uzmanı

Elif IŞIK

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

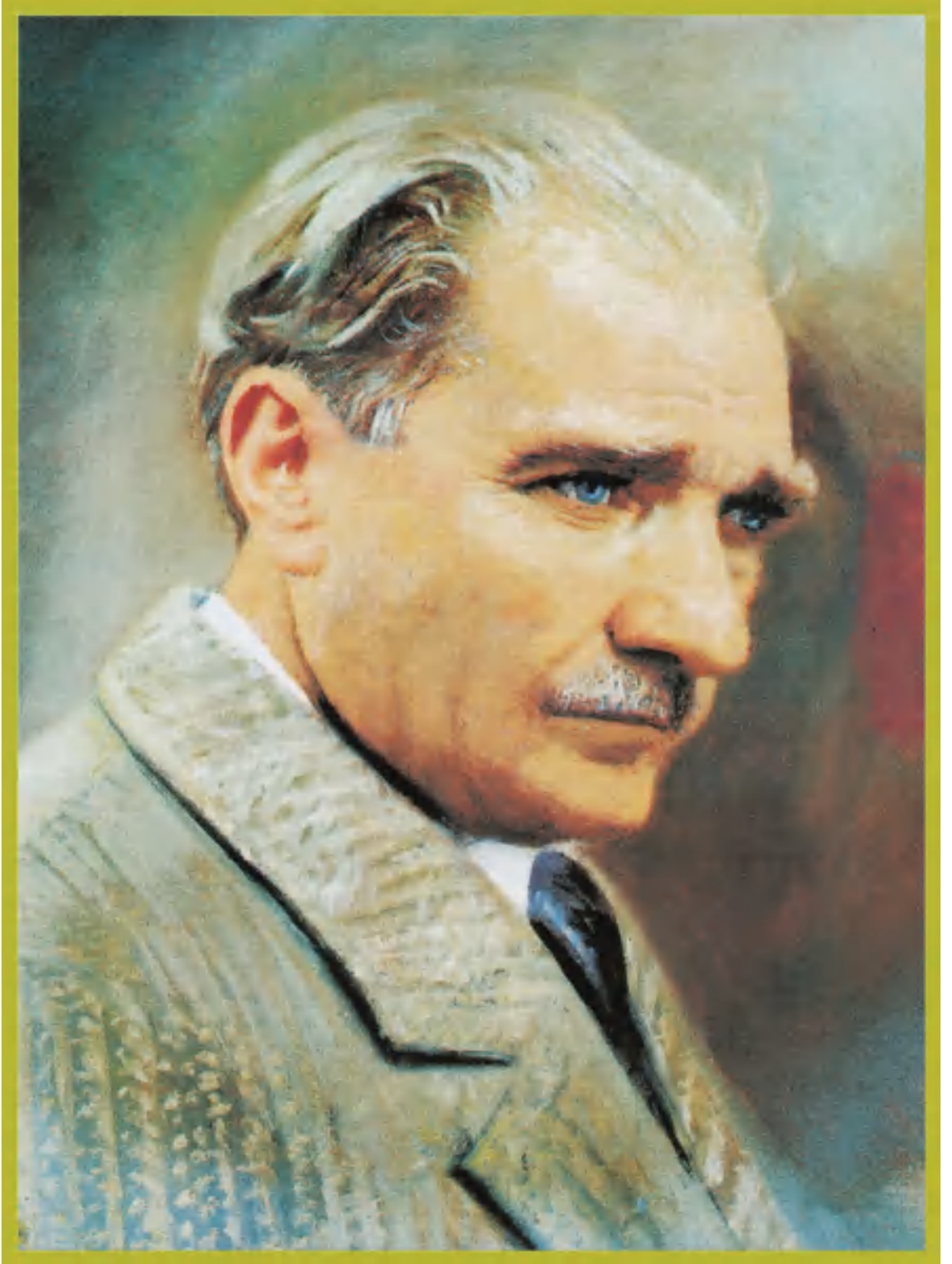
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaî bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTAP TANITIMI	12
----------------------	----

1. ÜNİTE: TARİH, İNSAN VE ZAMAN13

1.1. TARİHİN TANIMI VE KONUSU.....	14
Tarih Nedir?.....	14
Tarih Biliminin Konusu	14
Tarih Biliminin Özellikleri	15
Tarihin Diğer Bilimlerden Farkları	17
Tarihe Yardımcı Bilimler	17
1.2. NEDEN TARİH ÖĞRENELİYİZ?.....	18
1.3. TARİH VE ZAMAN	20
Yüzyıl Ölçeği	20
Takvim	21
Türklerin Kullandığı Takvimler	21
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	23

2. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞ'DA DÜNYA25

2.1. İLK ÇAĞ'DA KURULAN BAŞLICA UYGARLIKLAR	26
Mezopotamya Uygarlıkları	27
Mısır Uygarlığı	28
Doğu Akdeniz Uygarlıkları	29
Avrupa Uygarlıkları	29
Anadolu Uygarlıkları	30
2.2. İLK ÇAĞ'DA YAZININ İCADI, HUKUK KURALLARININ OLUŞUMU VE SİYASİ ORGANİZASYON TÜRLERİ	32
Yazının İcadi ve Önemi.....	32
Hukuk Kurallarının Oluşumu	33
Yönetim Biçimleri	33
2.3. ORTA ÇAĞ'DA DEVLET VE TOPLUM	34
Orta Çağ'da Siyasi Yapılar	34
Orta Çağ'da Askerî Yapılar	36
Orta Çağ'da Ekonomik Yaşam	36
Orta Çağ'da Hukuki Düzenlemeler	38
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	40

3. ÜNİTE: İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRK DÜNYASI43

3.1. TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI	44
Türk Adı ve Türklerin Ana Yurdu	44
İlk Türk Devletleri	45
3.2. İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRKLERDE GÜÇ VE YÖNETİM YAPISI	47
Türk Devlet Teşkilatı	47
3.3. ORTA ASYA COĞRAFYASI VE TÜRKLER	48
Ana Yurttan Göçler	49
Türklerde Askerlik	50
3.4. ASYA'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİNİN KOMŞULARIYLA İLİŞKİLERİ	51
Türk Devletlerinin Ticari ve Siyasi Faaliyetleri	52
İlk Türk Devletlerinin Ticareti Canlandırma Politikaları	53
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME.....	54

4. ÜNİTE: İSLAM UYGARLIĞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ57

4.1. İSLAM UYGARLIĞININ DOĞUŞU	58
İslamiyet'ten Önce Arap Yarımadası	59
İslamiyet'in Doğuşu ve Yayılışı	60
4.2. HZ. MUHAMMED VE DÖRT HALİFE DÖNEMLERİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ	62
İslam Devleti'nin Kurulması ve Hz. Muhammed Dönemi (622-632)	62
Veda Haccı, Veda Hutbesi ve Hz. Muhammed'in Vefatı	63
Dört Halife Dönemi'nde Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Gelişmeler (632-661)	63
4.3. EMEVİLER DÖNEMİ (661-750)	65
Mevali Politikası	66
Kerbela Olayı (680)	66
Endülüs Emevileri Dönemi (756-1031)	67
4.4. ABBASİLER DÖNEMİ (750-1258)	68
Abbasi Devleti ve Türkler	68
İslamiyet'in Afrika'da Yayılması ve Türk Devletleri	69
4.5. EĞİTİM VE BİLİM KURUMLARI	70
İslam Uygarlığında Dinî (Nakli) ve Akli Bilimler	71
İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler ve Bunların Avrupa'ya Etkileri	71
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	74

5. ÜNİTE: İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ VE SELÇUKLU UYGARLIĞI.....77

5.1. TALAS SAVAŞI VE İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ	78
5.2. İSLAMİYET'İN TÜRK DEVLET VE TOPLUM YAPISINA ETKİSİ	79
Türklerin İslamiyet'i Kabul Etme Süreci	79
İslam Diniyle Gelen Değişim	81
Türk-İslam Devletlerinde İlk Edebî Eserler	82
5.3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1040-1157)	85
Oğuzların İslamiyet'i Kabulü	85
Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157)	86
Tuğrul Bey Dönemi (1040-1063)	86
Alp Arslan Dönemi (1063-1072)	87
Melikşah Dönemi (1072-1092)	88
Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı (1157)	88
İslam Dünyasının Koruyucusu Türkler	89
5.4. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÖNETİM VE TOPLUM YAPISI	89
Devlet Yönetimi	89
Toplum Yapısı	91
Büyük Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Medeniyet	91
5.5. XI. YÜZYILDA ANADOLU VE ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK BEYLİKLERİ	94
XI. Yüzyılda Anadolu	94
Anadolu'da İlk Türk Beylikleri	95
Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kurulması	96
Miryokefalon Savaşı	96
5.6. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYOKÜLTÜREL YAPI	97
Devlet Teşkilatı	97
Sosyal Yapı	98
Ekonomik Hayat	98
Kültürel Hayat	99
5.7. TÜRKLER VE HAÇLILAR	102

5.8. ANADOLU'DA MOĞOL TEHLİKESİ VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ	105
Moğol İstilasına Karşı Türkiye Selçuklu Devleti'nin Çabaları	105
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	106

6. ÜNİTE: BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI (1302-1453)109

6.1. KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER (1302-1453)	110
XIII. Yüzyılın Sonlarında Anadolu'nun Jeopolitik Durumu	112
Osmanlı Beyliği'nin Kurulması ve Sınırlarının Genişlemesi	112
Osman Bey Dönemi ve Osmanlı Devleti'nin Kurulması (1302-1324)	113
Orhan Bey Dönemi ve Rumeli'ye Geçiş (1324-1362)	115
Sultan I. Murat (Hudâvendigâr) Dönemi-Balkanlarda ve Anadolu'da Sınırların Genişlemesi (1362-1389)	116
İskân ve İstimalet Politikaları	116
Sultan I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) Dönemi (1389-1402)	117
Ankara Savaşı (1402)	118
Fetret Devri (1402-1413) ve Sultan I. Mehmet (Çelebi Mehmet) Dönemi (1413-1421)	119
Sultan II. Murat Dönemi (1421-1451) ve Balkanlarda Türk Hâkimiyetinin Kesinlik Kazanması	120
6.2. KURULUŞ DÖNEMİNDE ASKERİ TEŞKİLAT VE SOSYOEKONOMİK HAYAT	120
Kuruluş Dönemi'nde Askerî Teşkilat	120
Yeniçeri Ocağı ve Kapıkulu Ordusunun Kurulması	121
Kapıkulu (Merkez) Ordusu	122
Eyalet (Taşra) Ordusu	123
Deniz Kuvvetleri (Donanma)	124
Tımar (Dirlik) Sistemi ve Özellikleri	124
6.3. OSMANLI DEVLET İDARESİ VE KÜLTÜREL GELİŞMELER	126
Osmanlılarda Devlet İdaresinin Temel Unsurları	126
Osmanlılarda Öne Çıkan Sanat Dalları	127
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	128

7. ÜNİTE: DÜNYA GÜCÜ OSMANLI (1453-1595)131

1453-1595 Yılları Arasındaki Siyasi ve Askerî Gelişmeler	132
7.1. SULTAN II. MEHMET (FATİH SULTAN MEHMET) VE İSTANBUL'UN FETHİ	133
Fethin Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi	135
7.2. 1453-1595 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ	136
Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nin Diğer Gelişmeleri	136
Sultan II. Bayezid Dönemi (1481-1512).....	136
Sultan I. Selim (Yavuz Sultan Selim) Dönemi (1512-1520).....	137
Sultan I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) Dönemi (1520-1566).....	138
Sultan II. Selim Dönemi (1566-1574).....	139
Sultan III. Murat Dönemi (1574-1595).....	139
XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Ekonomi Politikaları	140
7.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZİ İDARE, TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI	141
Osmanlı Devleti'nin Yönetim Anlayışı	141
Devlet Teşkilatının Kurulması	141
Merkezî İdare	142
Veraset Sisteminde Yapılan Değişiklikler	144
Şehzadelerin Eğitimi ve Sancağa Çıkma Usulü	144
Toplumsal Yapı	145
Ekonomik Yapı	146
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	148

8. ÜNİTE: DEĞİŞİM VE DEVRİMLER ÇAĞINDA AVRUPA151

8.1. AVRUPA'DA SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME VE GELİŞMELER	152
Coğrafi Keşifler	152
Rönesans (Yeniden Doğuş)	153
Reform (Yeniden Düzenleme)	155
Bilim Devrimi ve Aydınlanma Çağı	155
8.2. FRANSIZ İHTİLALİ VE İHTİLALİN ETKİLERİ	156
Fransız İhtilali'nin Osmanlı Üzerindeki Etkileri	157
1815 Viyana Kongresi	159
1830 İhtilali	159
1848 İhtilali	159
8.3. SANAYİ DEVRİMİ	159
Sanayi Devrimi'nin Sonuçları	161
Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti	161
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	162

9. ÜNİTE: DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774).....165

9.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER	166
Osmanlı-İran (Safevi) İlişkileri	166
Osmanlı-Habsburg (Avusturya) İlişkileri (1593-1606)	167
Osmanlı Devleti'ne Yönelik Stratejik Tehditler	168
Kutsal İttifak ile Osmanlı Devleti Arasındaki Savaşlar Dönemi (1683-1699)	170
9.2. 1700-1774 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ	171
Karlofça Antlaşması Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rusya, Venedik ve Avusturya'yla Mücadeleleri	171
Osmanlı-Rusya İlişkileri	171
Osmanlı-Venedik ilişkileri	173
Osmanlı-Avusturya ilişkileri	173
9.3. XVII VE XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ DEĞİŞİM VE YENİLİKLER	174
Avrupa'daki Gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri	174
Osmanlı Devleti'nin Aldığı Ekonomik Önlemler ve Ekonomide Değişim	176
Osmanlı Devleti'nin Temel Kurumlarında Meydana Gelen Bozulmalar	177
XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Yaşanan İsyanlar	178
Değişen Dengeler Karşısında Çözüm Arayışları: XVII. Yüzyıl İslahatları	179
Yeniliklerde Avrupa'nın Örnek Alınması: XVIII. Yüzyıl İslahatları	181
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	183

10. ÜNİTE: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DENGE STRATEJİSİ (1774-1908)187

10.1. 1774-1908 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ	188
10.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE AYRILIKÇI HAREKETLER	188
Yunan İsyanı	189
Mısır Meselesi ve Bu Meselenin Uluslararası Etkileri	189
Boğazlar Sorununun Ortaya Çıkışı ve Hünkâr İskeleyi Antlaşması	190
Kutsal Yerler Sorunu ve Kırım Savaşı (1853-1856)	190
Kırım Savaşı Sonrası Gelişmeler	191
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	192
10.3. XIX. YÜZYIL MODERNLEŞME ARAYIŞLARI VE DEMOKRATİKLEŞME	193
Sultan II. Mahmut ve Sened-i İttifak (1808)	194

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) (1839)	195
Islahat Fermanı (1856)	196
Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları	196
10.4. 1876-1908 ARASINDA YAŞANAN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER	197
İtalya ve Almanya'nın Güçlenmesi	197
I. Meşrutiyet (1876)	198
Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)	199
Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi	200
II. Meşrutiyet'in İlanı (23 Temmuz 1908)	200
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	201

EKLER

CEVAP ANAHTARI	205
SÖZLÜK	207
DİZİN	211
KAYNAKÇA	214
Genel Ağ Kaynakçası	220
Görsel Kaynakçası	221

KİTABIN TANITIMI

Hazırlık çalışmaları, ünite konu ve kavramlarının bulunduğu kapak sayfası

Etkileşimli kitap, video, ses, animasyon, uygulama, oyun, soru vb. ilave kaynaklara ulaşabileceğiniz karekod

Sayfa numarası

Ünite sonu ölçme ve değerlendirme sorularının bulunduğu sayfa

Bilgi Kutusu

Dört Halife Dönemi'nin [632-661] sona ermesiyle Suriye'nin merkezi Şam'da kurulan ve İslam tarihinin ilk hanedan devleti olan Emevîler, adını kurucusu olan Muaviye'nin bağlı olduğu Ümeyyecoğulları (Emevîler) kabilelerinden almıştır.

Okuyalım

"Yİ BİR MÜSLÜMANI İHLÂS İYİ İKRAM KILIRIZ"

Çok ilginç olan bir olaydır. İslam'ın doğduğu yer olan Mekke'de bulunan Emevîler (Çarşın İslam) ile Emevîler arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki, Emevîlerin Mekke'ye girmesiyle başlamıştır. Emevîler Mekke'ye girdikten sonra Mekke'de bir tür devlet kurmuşlardır. Bu devlet, Emevîlerin Mekke'de kurduğu devlettir. Emevîler Mekke'ye girdikten sonra Mekke'de bir tür devlet kurmuşlardır. Bu devlet, Emevîlerin Mekke'de kurduğu devlettir.

Okuyalım Devamı

Emevîlerin devletin başkanı olması Emevîlerin İslam'ın sonuna gelmesiyle başlamıştır. Emevîlerin devletin başkanı olması Emevîlerin İslam'ın sonuna gelmesiyle başlamıştır. Emevîlerin devletin başkanı olması Emevîlerin İslam'ın sonuna gelmesiyle başlamıştır.

1. Mısra göre Emevî Devleti hangi sınıfta yer almıştır?
2. Emevîlerin devletin başkanı olması Emevîlerin İslam'ın sonuna gelmesiyle başlamıştır.

Bilgi Kutusu, Okuyalım, Okuyalım ve Cevaplayalım olarak adlandırılan bölümler

- Devlet ve toplum hayatının düzenlenmesinde hukuk kurallarının önemi nedir? Tartışınız.
- Ticaret yollarının gelişmesiyle ve günümüzde köprüler arası etkileşime sağladığı katkıları nelerdir? Araştırınız.
- Orta Çağ'daki Zorunlu İstisnalarından biri olan Şam'da da da yer alan "İçerideki istisnalar, dış dünyaya karşı, emsaline emsaline bakarak, başka bir şekilde değerlendirilmelidir."

Konu içerisinde değerlendirme yapmak için hazırlanan soru, tartışma ve araştırma bölümleri

1. ÜNİTE

TARİH, İNSAN VE ZAMAN

ÜNİTE KONULARI

- 1.1. TARİHİN TANIMI VE KONUSU
- 1.2. NEDEN TARİH ÖĞRENMEİYİZ?
- 1.3. TARİH VE ZAMAN

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

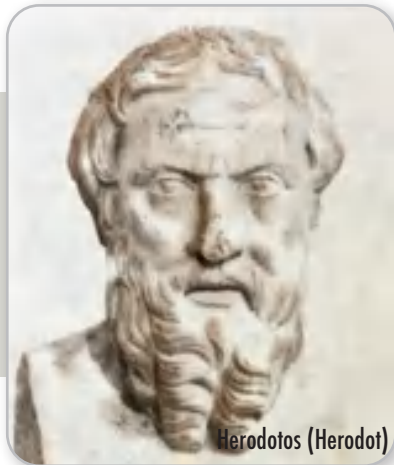
1. Tarih bilimine neden ihtiyaç duyulmuş olabilir?
2. Millî birlik ve beraberliği sağlamada tarihin rolü nedir?
3. Tarih boyunca farklı takvimlerin ortaya çıkmasının sebepleri neler olabilir?

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Tarih
- Zaman
- Yüzyıl
- Çağ
- Kaynak
- Kronoloji
- Takvim
- Millî Kültür
- Arkeoloji
- Milat

Kum saati

Herodotos (Herodot)

Göbeklitepe

1.1. TARİHİN TANIMI VE KONUSU

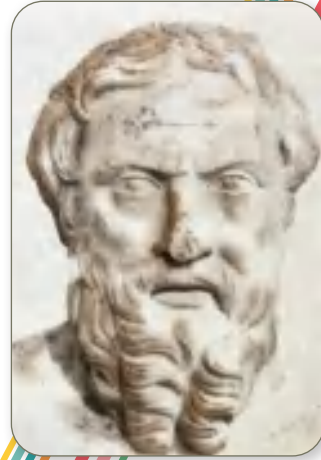
Tarih Nedir?

Görsel 1.1: Tarih

Sözlük anlamı “zamanı belirlemek” olan tarih, bilimsel anlamıyla “geçmişin bilgisi” olarak ifade edilir (Görsel 1.1). Tarih biliminin babası olarak kabul edilen Herodotos’a [Herodot (Görsel 1.2)] göre ise tarih “insan topluluklarının başlarından geçenleri kaydetmesiyle edinilen bilgi”dir.

Tarih; insan topluluklarının geçmişte meydana getirdiği faaliyet ve olayları yer ve zaman göstererek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde, belgelere dayalı ve tarafsız olarak inceleyen bir sosyal bilim dalıdır.

Görsel 1.2: Herodotos (Büst)

Tarih Biliminin Konusu

İnsanların geçmişteki her türlü faaliyeti ve bunlarla ilgili olaylar tarih biliminin konusudur. Bu faaliyetler; siyasal, sosyal, askerî, ekonomik, kültürel, dinî ve sanatsal nitelikte olabilir. Bunun yanı sıra tarihin akışını etkileyen deprem, sel, kuraklık vb. olaylar da tarih biliminin konuları arasında yer alır.

Tarihin konusu, geçmişte yaşayan insanların faaliyetleridir.

James Harvey Robinson'ın (Ceyms Harvi Rabinsın) "Tarih, insanın yeryüzünde görüldüğü andan itibaren yaptığı ya da düşündüğü her bir izi ve ortak alan her şeyi içerir." **sözünden ne anlıyorsunuz? Açıklayınız.**

Tarih biliminin konusunu oluşturan faaliyet türlerine aşağıdaki tablo üzerinde birer örnek veriniz.

İNSANLIĞIN BİLİNÇLİ FAALİYETLERİ SONUCU ORTAYA ÇIKAN ESERLER, DEĞİŞİMLER VE OLAYLAR		
FAALİYET TÜRLERİ	FAALİYETLER	ÖRNEKLER
Siyasi	Savaşlar, antlaşmalar, devletler, yönetim şekilleri, siyasi mücadeleler vb.	
Sosyal	Göçler, yardımlaşma vb.	
Askerî	Savaş stratejileri, silahlar, ordu vb.	
Ekonomik	Tarım, ticaret, hayvancılık, sanayi, ulaşım vb.	
Kültürel	Gelenek, giyim kuşam, edebî eserler vb.	
Dinî	Müslümanlık, Hristiyanlık, Budizm, Musevilik vb.	
Sanatsal	Mimari, resim, heykel, müzik vb.	
DOĞADA MEYDANA GELEK TARIHİN AKIŞINI ETKİLEYEN OLAYLAR (Afetler, salgın hastalıklar vb.)		

Tarih Biliminin Özellikleri

Bilgi Kutusu

Akademik (bilimsel) tarihçiliğin kurucusu sayılan Alman tarihçi Leopold von Ranke'nin (Liyopolt fon Raynke) verdiği bir konferans çok beğenilip uzun süre ayakta alkışlanınca Leopold von Ranke, büyük bir alçak gönüllülikle "Bayanlar, baylar beni alkışlamayın çünkü bunları ben söylemiyorum, belgeler söylüyor... Belge yoksa tarih de yoktur." demiştir.

F. Acun, *Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı*, s.: 67-74
(Düzenlenmiştir.)

Bir olayın "tarihî olay" olarak değerlendirilebilmesi için yerinin ve zamanın bilinmesi ve olayın üzerinden belli bir zamanın geçmiş olması gerekir.

Tarihteki her olay, meydana geldiği dönemin özelliklerini yansıttığından benzersiz ve özeldir. Ancak tarihteki hiçbir olay tek başına ve diğer olaylardan bağımsız değildir. Tarihî olaylar süreklilik gösterdiği için bu olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır. Başka bir deyişle herhangi bir tarihî olayın sonucu kendisinden sonraki olayın sebebini oluşturabildiğinden tarihî olaylar bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır.

Tarih bilimi, geçmişteki olayları kendine özgü "kaynak inceleme yöntemi" ile keşfetmeye çalışır.

Tarihî olayları bu yöntemle araştıranlara "tarihçi", tarihçinin geçmişi aydınlatmak için yararlandığı her türlü yazılı kaynağa ise "belge" denir. Kaynak veya belge olmadan tarihî gerçekleri ortaya çıkarmak ve onları yazmak mümkün değildir. Kısaca belge yoksa tarih de yoktur.

Tarihçilerin kullandıkları kaynaklar kullanım önceliğine göre birinci el kaynaklar (ana kaynaklar) ve ikinci el kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır (Tablo 1.1).

Tablo 1.1: Kullanım önceliğine göre kaynaklar

KULLANIM ÖNCELİĞİNE GÖRE KAYNAKLAR (Tarihî bilgiye kaynaklık eden her türlü belge)	
BİRİNCİ EL KAYNAKLAR (ANA KAYNAKLAR)	İKİNCİ EL KAYNAKLAR
Tarihî olayın yaşandığı dönemde olaya tanıklık edenler tarafından oluşturulan kaynaklardır.	Birinci el kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan kaynaklardır.
ÖRNEK	ÖRNEK
Kitabeler, paralar, arkeolojik kalıntılar, şecereleler, fermanlar...	Ansiklopediler, makaleler, ders kitapları...

Kaynaklar türlerine göre ise sözlü, yazılı, görsel ve işitsel kaynaklar; tarihî kalıntılar ve nesnelere olmak üzere sınıflandırılır (Tablo 1.2).

Tablo 1.2: Kaynakların, türlerine göre sınıflandırılması

TÜRLERİNE GÖRE KAYNAKLAR				
SÖZLÜ	YAZILI		GÖRSEL-İŞİTSEL	KALINTILAR VE NESNELER
Efsaneler Destanlar Menkıbeler Mitoslar Hikâyeler Şiirler Atasözleri	Kitabeler Şecereler Fermanlar Antlaşmalar Otobiyografiler Hatıralar	Mektuplar Kanunlar Mahkeme kayıtları Paralar Sözlükler	Resimler Minyatürler Fotoğraflar Heykeller Filmler Ses kayıtları (kaset, bant)	Arkeolojik kalıntılar Anıtlar Binalar Silahlar Giysiler Eşyalar Üretim araçları

Tarihçiler, kaynak inceleme yöntemiyle belgelerden elde ettikleri bilgileri zaman, mekân ve konuya göre sınıflandırır. Bu bilgilere dayanarak geçmişteki olayları aydınlatmaya çalışırlar.

Tarihî bir olay değerlendirilirken olayın yaşandığı dönemin şartları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü tarihî olaylar, meydana geldikleri dönemin siyasi, sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik özelliklerinden izler taşır. Uzun yıllar önce yaşanmış bir olayın, bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınması doğru değildir. Tarihî olayların değerlendirilmesinde en önemli noktalardan biri, tarihçilerin olaylara duygusal değil tarafsız yaklaşımlarıdır. Bu nedenle, araştırılan tarihî bir olay ile ilgili çeşitli kaynaklar incelenmeli ve bütün belgeler değerlendirilmelidir. Bu sağlanmazsa tarafsızlık ilkesinden ve araştırmanın bilimselliğinden söz edilemez. Ayrıca tarihî gerçeklerin ortaya çıkması da engellenmiş olur. Araştırmalar sonucu bulunacak her yeni belge, tarihî bilgileri tamamlayabilir veya tamamen değiştirebilir. Örneğin yakın geçmişe kadar Malta Adası'ndaki tapınaklar dünyanın en eski tapınakları olarak kabul edilirken Göbeklitepe'deki (Görsel 1.3) arkeolojik alanın keşfi ile bu bilgi artık geçerliliğini yitirmiştir.

“Araştırdığı döneme kendisini götürebilen insan tarihçidir.”

Leopold von Ranke'ye ait bu söze göre, tarih araştırması yapan bir tarihçinin hangi özelliğe sahip olması gerekir?

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”

Mustafa Kemal Atatürk, bu sözüyle tarihî olayların değerlendirilmesinde tarih biliminin hangi özelliğini vurgulamıştır?

Görsel 1.3: Göbeklitepe (Şanlıurfa)

Tarihin Diğer Bilimlerden Farkları

İnsanoğlu, kendini ve içinde yaşadığı toplumu anlamak için sosyal bilimleri; evreni ve doğayı anlamak için de fen bilimlerini geliştirmiştir. Özellikle tarih bilimi diğer tüm bilimlerin geçmişini ve altyapısını oluşturur. Çünkü her bilim dalının tarihsel bir geçmişi vardır ve tarih bilimi bunların da kaydını tutar.

Diğer bilimler insanı veya doğayı bir yönüyle ele alırken tarih, insanı ve olayları bütün yönleriyle anlamaya ve anlatmaya çalışır (Tablo 1.3). Tarihi diğer bilim dallarından ayıran en önemli özellik budur.

Tarihî olaylar aynen tekrarlanamadığı için tarih biliminde fen bilimlerinin yöntemi olan deney ve gözlem kullanılmaz. Tarihte her olay özel ve

benzersizdir. Dolayısıyla tarihî olayların sebep ve sonuçları da birbirinden farklıdır. Tarihte aynı sebepler, fen ve doğa bilimlerinde olduğu gibi her zaman aynı sonuçları doğurmaz. Tarihte olaylar arasında bağlantılar kurarak fizikteki ve doğa bilimlerindeki gibi evrensel ve genel yasaları oluşturmak da mümkün değildir.

Tarih, diğer sosyal bilim dallarının insan davranışlarını gözlemlemeye dayalı yöntemlerini de kullanamaz.

Tarihin bir bilim dalı olmasını sağlayan en önemli özelliği, kaynak ve belgeleri incelerken “araştırmacı, eleştirel ve sorgulayıcı” bir bilimsel yaklaşımı kullanmasıdır.

Tablo 1.3: Tarih biliminin diğer bilimlerden farkları

	TARİH BİLİMİ	FEN VE DOĞA BİLİMLERİ
DENEY-GÖZLEM	Yapılamaz.	Yapılabilir.
YÖNTEM	Kaynak-belge incelemesi	Deney ve gözlem
OLAYLAR	Tekrarlanamaz.	Tekrarlanabilir.
EVRENSEL YASALARA ULAŞMA VE GENELLEME	Yapılamaz.	Yapılabilir.
NEDEN-SONUÇ İLİŞKİSİ	Her zaman farklıdır.	Çoğunlukla aynıdır.
ARAŞTIRMA ALANLARI	Çok geniştir.	Kendi alanıyla sınırlıdır.

Tarihe Yardımcı Bilimler

Hiçbir bilim dalı; insanı, hayatı ve evreni anlayıp araştırmada tek başına yeterli olamaz. Bu nedenle bilim dallarının birbirleriyle ilişki içinde olması da kaçınılmazdır. Tarihe yardımcı olan bazı bilim dalları şunlardır:

ARKEOLOJİ	KRONOLOJİ	COĞRAFYA	PALEOGRAFYA	FİLOLOJİ	KİMYA
					
Toprak ve su altındaki maddi kalıntıları kazı yolu ile ortaya çıkarır.	Olay ve olguların zamanını belirleyerek bunları geçmişten günümüze sıralar.	İnsan-mekân etkileşimini ve mekânın genel özelliklerini araştırır.	Yazıları, alfabeleri ve bunların zaman içerisindeki değişimlerini inceler.	Dillerin tarihini, gelişimini ve değişimini araştırır.	Karbon 14 yöntemini kullanarak tarihi eserlerin yaşını ve tarihini hesaplar.
SOSYOLOJİ	ETNOGRAFYA	EPİGRAFYA	NÜMİZMATİK	ANTROPOLOJİ	HERALDİK
					
Sosyal olayları, insanlar ve toplumlar arası ilişkileri inceler.	Toplumların örf, âdet, gelenek ve yaşayışlarını inceler.	Kitabelerin üzerindeki yazıları inceler.	Tarih içerisinde basılan paraları inceler.	İnsan ırkını ve kültürlerin gelişimini araştırır.	Tarihte devletlerin kullandığı armaları inceler.

1.2. NEDEN TARİH ÖĞRENMELİYİZ?

Tarih öğrenmek, bireylerin ve toplumların gelişimine ne gibi katkılar sağlayabilir?

Tarih, insanlığa ait kültürel mirasın kavranmasını; toplumların, ülkelerin ve dünyanın bugüne nasıl geldiğinin anlaşılmasını sağlar. Ayrıca insanlar, bugün olup bitenleri yorumlamak ve geleceğe yönelik yeni yol haritaları oluşturabilmek için de tarihten yararlanır.

Geçmişini tanımayan milletler hafızasını yitirmiş insanlara benzer. Çünkü milletler, atalarının elde ettiği başarılarından ilham alarak geleceklere yön verirler. Aynı şekilde onların geçmişte yaptığı hatalardan gerekli dersleri çıkararak benzer hatalardan kaçınabilirler.

Tarih, bir millete ait değerler bütünü olan millî kimliğin oluşumunda belirleyici rol oynar. Tarih bilincine sahip bireyler, kendisiyle ortak geçmiş ve değerleri paylaşan bir milletin parçası olduğunun farkına varır. Bireyler ve toplumlar kendilerini Türk, Alman, İngiliz vb. millî kimlikler altında tanımlar. Aidiyet duyguları gelişen bireyler millî birlik ve beraberliğin önemini kavrar.

Tarih öğrenmek bireylerin ve toplumların kendi kültürel birikimlerinden faydalanarak sanat, edebiyat, bilim gibi alanlarda ilerlemelerini sağlar. Ayrıca toplumda millî değerlerle birlikte manevi değerlerin de gelişmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılar.

Tarih bilimi, olay ve olgular arasındaki neden-sonuç ilişkisini kronolojik olarak ifade eder. Bireylerin yaşanan süreci algılamalarını, çok yönlü düşünmelerini ve değişimleri fark etmelerini sağlar.

Tarih bilinci ile yetişen bireyler, öz değerlerini öğrenir ve bunları diğer milletlerin değerleri ile karşılaştırır. Bu karşılaştırma, bireylere öz güven kazandırdığı gibi bireylerin diğer milletlerden olanlar ile duygudaşlık (empati) geliştirmesini de sağlar. Böylece dünya ile barışık bir toplum yapısı oluşur.

“Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü (yaygın) medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu, ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”

Mustafa Kemal Atatürk

Görsel 1.4: Mustafa Kemal Atatürk ve öğrenciler

“Koca bir kavmin binlerce kilometreyi üç asır içinde geçtiğini düşünün... Bu, dünyayı değiştirmez de ne yapar? İşte Türkler dünyayı böyle değiştirdi. Bu sebeple, bizim hayalî bir tarih ve kahramanlar üretmeye değil, yalnızca doğruyu öğrenmeye ihtiyacımız var...”

İlber Ortaylı, Türklerin Tarihi

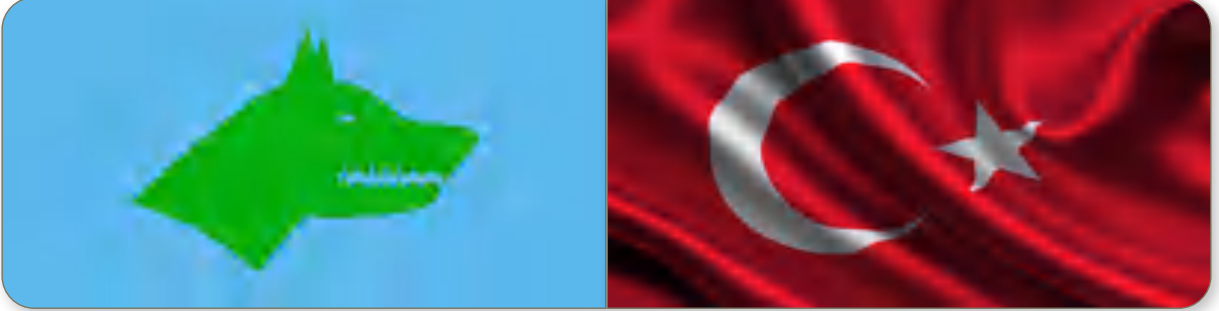

Görsel 1.5: İlber Ortaylı

Yukarıdaki sözlerden hareketle “Neden tarih öğrenmeliyiz?” sorusunu cevaplayınız.

"Tarih kralların, generallerin çiftliği değil milletlerin tarlasıdır.
Her millet, geçmişte bu tarlaya ne ekmişse gelecekte onu biçer."
Voltaire

Görsel 1.6: Kök Türk ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin bayrakları

Tarihte yaşanmış olayların ortaya çıkardığı sonuçlar, milletlerin ve insanlığın geleceğinin inşasında da önemli rol oynar.

I. Kök Türk Devleti'nin yıkılmasından sonra Kür Şad ve kırk arkadaşı, Çin hâkimiyetine giren Türklere bağımsızlıklarını kazandırmak için Çin sarayına baskın düzenleyip imparatoru kaçırmak isterken bu uğurda hayatlarını feda etmişlerdir.

Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak her türlü yokluk içinde Türk Millî Mücadelesi'ni başlatmıştır. Mustafa Kemal'in bağımsızlık savaşını kazanmaya olan inancı, Kür Şad'ın başlattığı özgürlük isyanının bir yansımasıdır (Görsel 1.6). Bu nedenle Millî Mücadele'nin parolası "Ya istiklal ya ölüm!" olmuştur.

15 Temmuz 2016 tarihinde bağımsızlığına ve egemenliğine kasteden hain darbe girişimi karşısında Türk milleti, millî birlik ve beraberlik içerisinde hareket ederek esir alınamayacağını tüm dünyaya bir kez daha göstermiştir (Görsel 1.7).

II. Dünya Savaşı'nda insanlığın yaşadığı acılar, savaş sonrasında pek çok devleti bir araya getirmiştir. Benzer acıların yaşanmasını önlemek ve barışın korunmasını sağlamak amacıyla bu devletler 1945 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatını kurmuştur. 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile de insan hakları, uluslararası toplumun koruması altına alınmıştır.

Görsel 1.7: Millî birlik ruhuyla hareket eden Türk milleti

Geçmişteki olayları öğrenmenin geleceği şekillendirmede ne gibi etkileri vardır? Tartışınız.

1.3. TARİH VE ZAMAN

Zaman, olayların oluş sırasını belirleyen bir kavramdır. Tarihin akışını temelinden sarsan ve geniş toplulukları etkileyen olaylar arasındaki zaman dilimine ise “çağ” adı verilir. Tarihsel süreci çağlara ayırmanın temel amacı, olayların daha kolay araştırılmasını ve öğretilmesini sağlamaktır.

Tarih çağları yazı ile başlar. Tarih öncesi (yazısız) dönemlerin çağlara ayrılmasında, kul-

lanılan araç ve gereçlerin cinsi belirleyicidir. Tarihi dönemlerin çağlara ayrılmasında ise önemli siyasi ve sosyal olaylar etkili olur. “Tarih Öncesi Çağlar” iki ana bölüme ayrılır. Bunlar Taş Çağı ve Maden Çağı’dır. Yazının bulunmasıyla başlayan döneme “Tarih Çağları” adı verilir. Bu dönem İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ olarak sınıflandırılır (Tablo 1.4).

Tablo 1.4: Tarih öncesi çağlar ve tarih çağları

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR		TARİH ÇAĞLARI			
TAŞ ÇAĞI	MADEN ÇAĞI	İLK ÇAĞ (MÖ 3200-MS 375)	ORTA ÇAĞ (375-1453)	YENİ ÇAĞ (1453-1789)	YAKIN ÇAĞ (1789- ...)
Eski Taş Çağı Orta Taş Çağı Yeni Taş Çağı	Bakır Çağı Tunç Çağı Demir Çağı	Yazının icadından Kavimler Göçü’ne kadar olan dönemi kapsar.	Kavimler Göçü’nden İstanbul’un Fethi’ne kadar olan dönemi kapsar.	İstanbul’un Fethi’nden Fransız İhtilali’ne kadar olan dönemi kapsar.	Fransız İhtilali’nden günümüze kadar olan dönemi kapsar.

Yüzyıl Ölçeği

Tarihte takvimden yararlanılırken kullanılan yüzyıl (asır) ifadesi, 100 senelik bir zaman dilimini ifade eder. Yüzyılların sınıflandırılmasında milat (Hz. İsa’nın doğum günü) kavramı dikkate alınır. Tarih bir veya iki basamaklı ise I. yüzyılı ifade eder. Verilen tarih üç basamaklı sayıdan

oluşuyorsa ilk rakamına, dört basamaklı sayıdan oluşuyorsa ilk iki rakamına +1 eklenerek yüzyıl hesaplaması yapılır. Verilen tarihin son iki rakamı aşağıdaki çizelgeye göre hesaplanarak çeyrek asır bulunur.

Milattan Önce (MÖ)				Milattan Sonra (MS)			
99-0 1. yüzyıl				0-99 1. yüzyıl			
99-50 1. yüzyılın ilk yarısı		49-0 1. yüzyılın ikinci yarısı		0-49 1. yüzyılın ilk yarısı		50-99 1. yüzyılın ikinci yarısı	
99-75 1. çeyrek	74-50 2. çeyrek	49-25 3. çeyrek	24-0 4. çeyrek	0-24 1. çeyrek	25-49 2. çeyrek	50-74 3. çeyrek	75-99 4. çeyrek

Milattan Önce (MÖ)	
745	8. yüzyılın 2. yarısı-3. çeyrek
135	2. yüzyılın 2. yarısı-3. çeyrek
1071	11. yüzyılın ilk yarısı-2. çeyrek
1789	18. yüzyılın ilk yarısı-1. çeyrek

Milattan Sonra (MS)	
745	8. yüzyılın ilk yarısı-2. çeyrek
135	2. yüzyılın ilk yarısı-2. çeyrek
1071	11. yüzyılın 2. yarısı-3. çeyrek
1789	18. yüzyılın 2. yarısı-4. çeyrek

Takvim

Zamanı Ay ve Dünya'nın hareketlerine göre gün, ay, yıl gibi belirli dönemlere ayırma sistemine "takvim" denir. Kullanılan tüm takvimlerde Ay veya Güneş yılı ölçüt alınmıştır.

Ay Yılı: Ay'ın Dünya etrafındaki on iki tam dolanımı için geçen 354 günlük süredir. Bilinen Ay yılı esaslı ilk takvimi Sümerler kullanmıştır.

Güneş yılı: Dünya'nın Güneş etrafındaki tam bir dolanımı için geçen süredir Dünya çevresinde 12 defa dönmesiyle geçen süreye (354 gün) denir.

Uygarıklar, kendi yaşayışlarını en çok etkileyen olayları takvimlerinde başlangıç noktası olarak belirlemiştir (Tablo 1.5).

Tablo 1.5: Uygarıklara göre takvim başlangıçları

İBRANİLER	Yaratılış (Tekvin) yılı (MÖ 3761)
YUNANLAR	İlk olimpiyat oyunları (MÖ 776)
ROMALILAR	Roma şehrinin kuruluşu (MÖ 753)
HRİSTİYANLAR	Hz. İsa'nın doğumu [sıfır (0)]
MÜSLÜMANLAR	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti (MS 622)
BÜYÜK SELÇUKLULAR	Bahar Bayramı olan Nevruz (21 Mart 1079)

Türklerin Kullandığı Takvimler

On İki Hayvanlı Türk Takvimi: İslamiyet'ten önceki dönemde Türklerin yaygın olarak kullandıkları takvimdir (Görsel 1.8). Esasları Türkler tarafından oluşturulduğu için "millî bir takvim" olarak da kabul edilebilir. Güneş yılı esaslı olan bu takvim, her biri bir hayvan adı ile anılan on iki yıllık devre esasına dayanır. Bunlar sırayla fare, siğir, pars, tavşan, balık, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuzdur.

Görsel 1.8: On iki hayvanlı Türk takvimi

Hicri (Kamerî) Takvim: Ay yılı esasına dayanır. Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç ettikleri tarih olan 16 Temmuz 622 (Hicret), başlangıç kabul edilir. Hz. Ömer zamanında düzenlenip kullanılmaya başlanmıştır. Alaturka ve kamerî takvim olarak da geçer. Günümüzde İslam dünyası, kutsal gün ve ayları hicri takvime göre belirlemektedir. Bu takvim (Görsel 1.9) Türkiye'de 1 Ocak 1926 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.

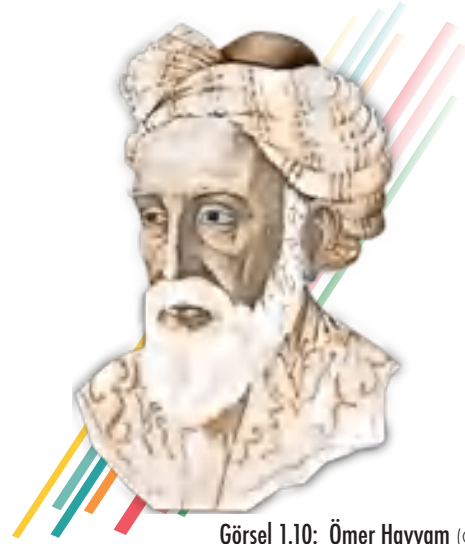

Görsel 1.9: Hicri (kamerî) takvimde aylar

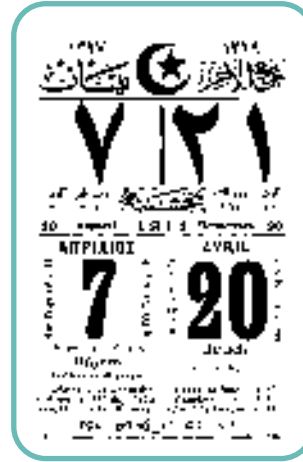
Celâli Takvimi: Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah zamanında Ömer Hayyam (*Görsel 1.10*) başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Melikşah'ın lakabının Celâleddin olmasından dolayı "Celâli takvimi" diye adlandırılmıştır. Başlangıç yılı 1079'dur.

Rumi Takvim: Osmanlı Devleti'nde mali işleri (vergi, maaş) düzenlemek amacıyla 1678 yılında oluşturulan ve Güneş yılı esasına dayanan takvimdir (*Görsel 1.11*). Başlangıç yılı 622'dir (Hicret). Bu takvim, 1839'dan itibaren bütün resmî ve mali işlerde kullanılmıştır. Yılın başlangıcı 1 Mart olarak kabul edilen Rumi takvim mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, teşrinievvel, teşrinisani, kânunuevvel, kânunusani ve şubat aylarından oluşur.

Miladi Takvim: Güneş yılı esasına dayanır. Mısır uygarlığında Nil Nehri'nin periyodik olarak taşmasından dolayı bulunmuş, daha sonra Roma İmparatoru Julius Ceasar (Jül Sezar) ve Papa XIII. Gregorius (Gregoryus) tarafından düzeltilerek bugün kullanılan miladi takvim meydana getirilmiştir. Tarih biliminde miladi takvim (*Görsel 1.12*) kullanılmaktadır. Hz. İsa'nın doğumu milat (başlangıç) kabul edildiğinden milattan önceki tarihler için MÖ, milattan sonraki tarihler için MS kısaltmaları kullanılır. 1 Ocak, yeni yılın başlangıcıdır. Türkiye Cumhuriyeti, Batı ile ilişkilerini eş zamanlı yürütmek amacıyla 1 Ocak 1926'dan itibaren bu takvimi kullanmaya başlamıştır.

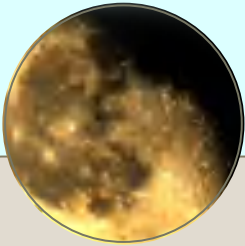
Görsel 1.10: Ömer Hayyam (Gravür)

Görsel 1.11: Rumi takvim

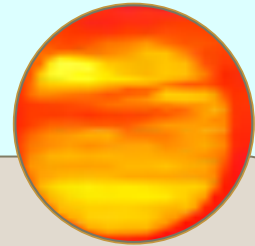

Görsel 1.12: Miladi takvim

Hicri Takvim

- Bir yıl 354 gündür.
- Başlangıç Hz. Muhammed'in hicretidir.
- Günümüzde dinî günler bu takvime göre belirlenmiştir.
- Ay yılına göre düzenlenmiştir.

Miladi Takvim

- Bir yıl 365 gün 6 saattir.
- Başlangıç Hz. İsa'nın doğumudur.
- Türkiye'de 1 Ocak 1926'da kullanılmaya başlanmıştır.
- Güneş yılına göre düzenlenmiştir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

heraldik, birinci el, ikinci el, Hz. Ömer, epigrafya, deney ve gözlem, tarih, Celâli, yazı, miladi

1. Savaşlar, antlaşmalar, dinî ve kültürel faaliyetler, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler bilim-nin ilgilendiği konulardır.
2. Kitabeleri inceleyen bilim dalına denir.
3. Tarihî olaylar tekrarlanamaz, bu sebeple tarih araştırmalarında fen bilimlerindeki gibi yöntemi kullanılamaz.
4. Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah zamanında kullanılmaya başlanan takvimi Ömer Hayyam tarafından hazırlanmıştır.
5. Tarihe yardımcı bilim dallarından biri olan..... eski devirlerden günümüze kadar toplumlar-da kullanılan armaları inceler.
6. Tarih çağları MÖ 3200'lerde icat edilince başlar.
7. İslam dünyasında hicri takvim ilk defa zamanında düzenlenip kullanılmaya başlanmıştır.
8. Tarihî bir olayın meydana geldiği döneme ait her türlü bulgu ve kaynağa kaynaklar denir.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Kronoloji, eski yazıları ve alfabeleri inceleyen bilim dalıdır.
2. () Tarih bilinci ile yetişen bireyler millî ve manevi değerlerini öğrenirler.
3. () Hicri takvim, Osmanlı Devleti'nde mali işlerdeki karışıklıkları gidermek amacıyla Güneş yılı esasına dayalı olarak hazırlanmıştır.
4. () Miladi takvime göre Hz. İsa'nın doğumu "milat" kabul edilmiştir.
5. () Tarihe yardımcı bilim dallarından biri de antropolojidir.
6. () Yazı, tarih öncesi çağları incelemede kullanılan en önemli araçlardan biridir.
7. () Takvimler Güneş veya Ay yılı esas alınarak düzenlenir.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Tarih okumanın ve öğrenmenin faydaları nelerdir?
2. Ramazan ayı yıllar içerisinde miladi takvime göre niçin farklı aylara rastlamaktadır?
3. Tarih bilimi bilgiyi elde etmede hangi yöntemi kullanır?
4. Tarihî bir olay değerlendirilirken olayın geçtiği dönemin şartları dikkate alınır. Bunun tarihî açıdan doğru sonuç-lara ulaşmadaki önemi nedir? Açıklayınız.
5. Türklerin tarih boyunca kullandığı takvimler hangileridir?
6. Osmanlı tarihi ile ilgili araştırma yapan bir tarihçi tarihe yardımcı bilim dallarından hangilerinden yararlanabilir?

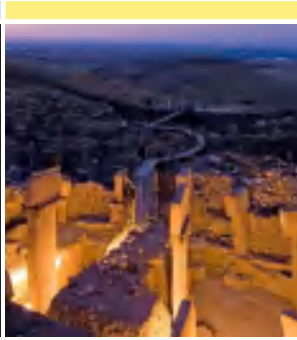
Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. **Atatürk'ün** "Büyük devletler kuran ecdadımız, büyük ve kapsamlı medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." **sözüyle tarih biliminin aşağıdaki kazanımların-dan hangisini vurguladığı savunulamaz?**
A) Öz güven kazanma B) Tarih öncesi çağları öğrenme C) Millî değerleri ve kültürü tanıma
D) İleriye yönelik değerlendirmeler yapabilme E) Toplumsal gelişmeleri anlayabilme
2. **Aşağıdakilerden hangisi diğerlerine göre daha eski bir tarihi ifade eder?**
A) MÖ 3500 B) MÖ 3280 C) MÖ 209 D) MS 1048 E) MS 1475
3. Tarihî bir olayın yaşandığı döneme ait her türlü bulgu "birinci el kaynak" olarak nitelendirilir.
Bu tanıma göre aşağıdakilerden hangisinin "birinci el kaynak" olduğu söylenemez?
A) Ders kitapları B) Kitabeler C) Paralar D) Mezar taşları E) Fermanlar
4. **Aşağıdakilerden hangisinde takvimin kullanılmasına öncülük eden uygarlıklar bir arada verilmiştir?**
A) Hititler-Romalılar B) Sümerler-İbraniler C) Mısırlılar-İbraniler
D) Sümerler-Mısırlılar E) Asurlular-Romalılar

D. Aşağıdaki soruları verilen görsellere göre cevaplayınız.

1. Görsel: Atatürk'ün 1919-1927 yılları arasında kendisinin ve silah arkadaşlarının yaşadığı olayları anlattığı eseri

2. Görsel: Dünyanın bilinen ilk tapınağı Göbeklitepe

3. Görsel: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı askerleri

4. Görsel: Televizyonda yayımlanan Osmanlı tarihi konulu belgesel

- 1. Hangi görseller tarih araştırması yapılırken birinci el kaynak olarak kabul edilir?**
A) 1. görsel B) 1 ve 2. görsel C) 1, 2 ve 3. görsel D) 4. görsel E) 3 ve 4. görsel
- 2. İkinci görselde yer alan tapınağı ortaya çıkarmak için hangi bilim dalından yararlanılmıştır?**
A) Arkeoloji B) Kronoloji C) Epigrafya D) Nüvizmatik E) Filoloji
- 3. Tarih dersinde "Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında halkın yaşam tarzı" konusunu işleyen bir öğretmen, konunun öğrencilerin aklında daha iyi kalmasını sağlamak amacıyla hangi kaynaktan faydalanabilir?**
A) 1. görsel B) 3. görsel C) 4. görsel D) 2 ve 3. görsel E) 3 ve 4. görsel
- 4. Görsellerden hangisi yazılı kaynaklar arasında yer alır?**
A) 1. görsel B) 2. görsel C) 4. görsel D) 1 ve 4. görsel E) 2 ve 4. görsel

E. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

N	D	Ü	R	Ü	S	T	L	Ü	K	T	R	V	A
N	Z	E	O	K	Z	H	B	P	P	A	H	T	S
V	A	T	A	N	S	E	V	E	R	K	X	B	E
T	L	M	E	L	İ	K	Ş	A	H	V	O	J	L
I	A	F	N	A	T	S	E	D	Y	İ	T	Q	A
E	Y	L	T	Ç	A	Ğ	O	C	Y	M	Q	P	M
F	M	X	İ	J	O	L	O	Y	S	O	S	G	I
V	İ	P	C	M	A	R	K	E	O	L	O	J	İ
H	X	L	V	K	T	O	S	K	S	Z	T	G	A
L	J	T	O	Q	O	E	J	Ü	A	S	A	L	D
D	O	S	T	L	U	K	B	R	B	A	R	V	A
X	P	X	R	P	O	L	T	Ş	İ	Y	İ	A	L
P	R	F	Y	T	K	J	S	A	R	G	H	P	E
S	E	V	G	İ	L	P	İ	D	Z	İ	S	B	T

- Tarihin ayrıldığı dört büyük dönemden her biri.
- Toplumların davranış özelliklerini inceleyen bilim dalı.
- I. Kök Türk Devleti'nin Çin hâkimiyeti altına girdiği dönemde bağımsızlık için kırk askeri ile birlikte Çin sarayını basıp isyan çıkaran Türk komutanın adı.
- Celâli takvimini hazırlatan Selçuklu Sultanı.
- Geçmişteki insan topluluklarının dillerini ve bu diller arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalı.
- Tarihe yardımcı sözlü kaynaklardan birinin adı.
- Zamanı yıllara, aylara, haftalara ve günlere ayıran yöntem.
- Bir olayın başlangıcı olarak kabul edilen kavram
- Toprak veya su altında kalmış tarihî kalıntıları ortaya çıkaran bilim dalı.
- Toplumları, milletleri, olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki ilişkileri, bu olayların daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, etkileşimlerini, medeniyetleri yer ve zaman göstererek inceleyen bilim dalı.

2. ÜNİTE

İLK VE ORTA ÇAĞ'DA DÜNYA

ÜNİTE KONULARI

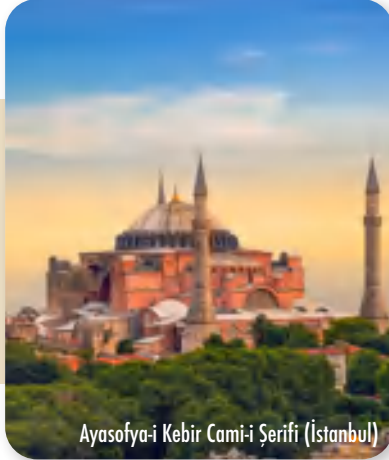
- 2.1. İLK ÇAĞ'DA KURULAN BAŞLICA UYGARLIKLAR
- 2.2. İLK ÇAĞ'DA YAZININ İCADI, HUKUK KURALLARININ OLUŞUMU VE SİYASİ ORGANİZASYON TÜRLERİ
- 2.3. ORTA ÇAĞ'DA DEVLET VE TOPLUM

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Coğrafyanın insan faaliyetlerine ne gibi etkileri olabilir? Tartışınız.
2. Sizce yazının icadı geçmişle günümüz arasındaki bilgi aktarımını ne şekilde etkilemiştir?
3. Kanun koyma ihtiyacının ortaya çıkmasının sebepleri neler olabilir?
4. Ticaret yollarının uygarlıkların gelişmesindeki etkileri nelerdir?

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Tablet
- Site
- Koloni
- Aristokrasi
- Pankuş
- Polis
- Oligarşi
- Monarşi
- Feodalizm
- Otorite
- Senato
- İmparatorluk
- Burjuva
- Demografi
- Ortodoks

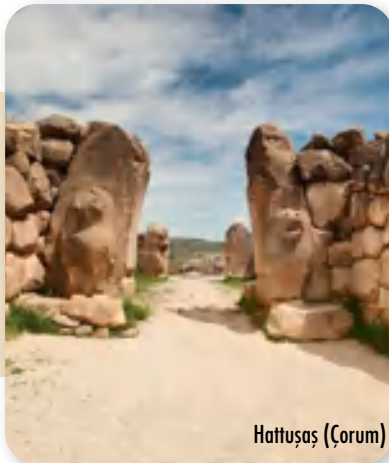
Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi (İstanbul)

Asur kabartması

Babil Kulesi
(Pieter Bruegel, Kunsthistorisches Müzesi,
Viyana-Avusturya)

Hattuşaş (Çorum)

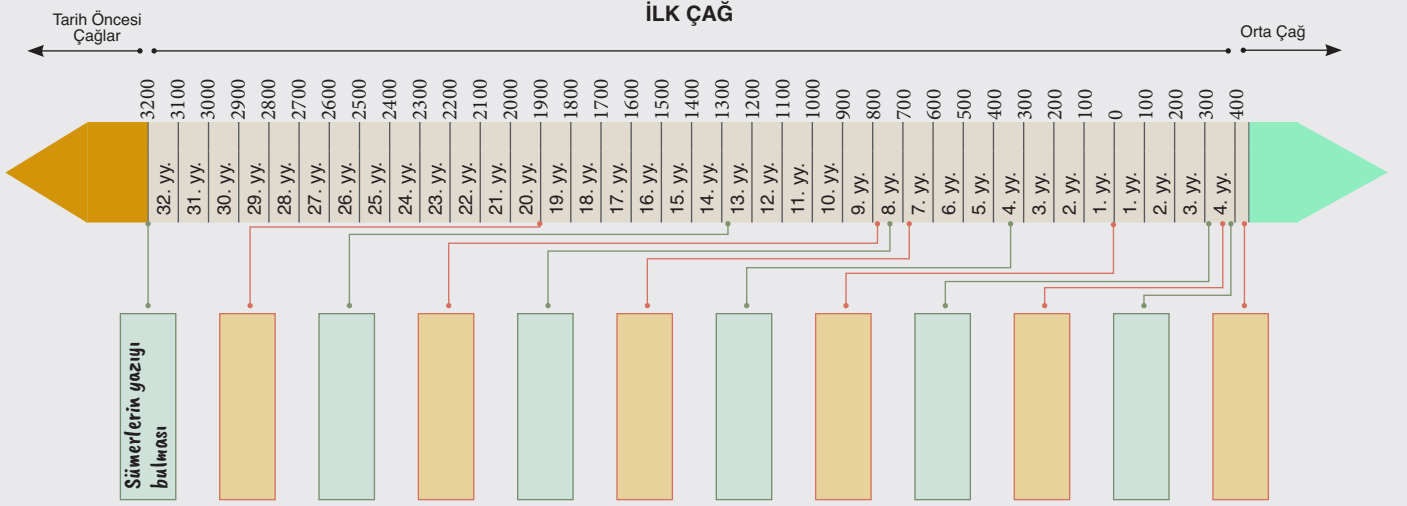

Efes Antik Kenti (İzmir)

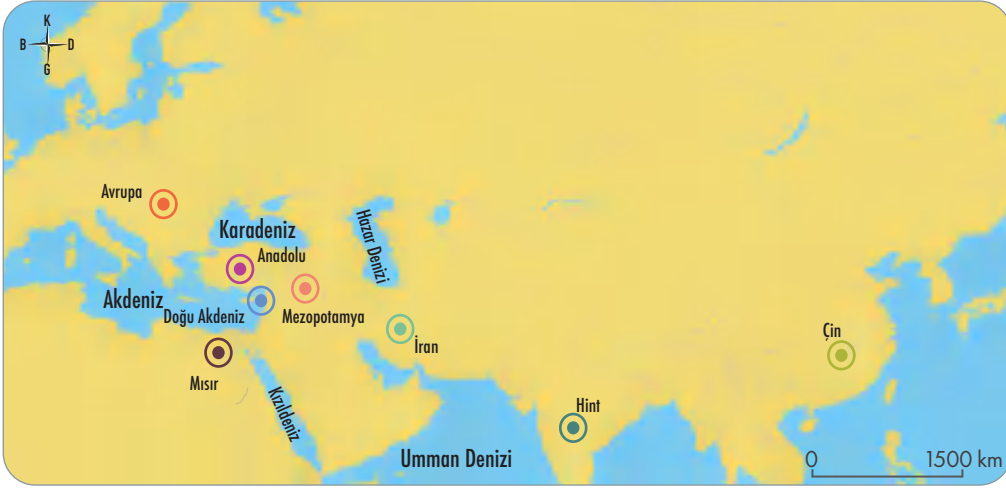
2.1. İLK ÇAĞ'DA KURULAN BAŞLICA UYGARLIKLAR

İlk Çağ'ın hangi tarihler arasında yer aldığını aşağıdaki tarih şeridi üzerinde gösteriniz.

Görsel 2.1: Ur Standardı (MÖ 2600, İngiliz Müzesi, Londra-İngiltere)

Harita 2.1: İlk Çağ'da uygarlık merkezleri

- Mezopotamya uygarlıkları
- Mısır uygarlığı
- Doğu Akdeniz uygarlıkları
- Avrupa uygarlıkları
- Anadolu uygarlıkları
- İran uygarlığı
- Hint uygarlığı
- Çin uygarlığı

Mezopotamya Uygarlıkları

Yunancada "iki nehir arasındaki ülke" anlamına gelen "Mezopotamya" kelimesi, Doğu Anadolu'dan doğup Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan toprakları belirtmek için kullanılmıştır. İlk Çağ'da bu bölgede kurulan uygarlıklara genel olarak "Mezopotamya uygarlıkları" denmiştir. Mezopotamya'yı da içine alan ve hilal şeklinde dağlarla çevrili olan bölgeye ise uygun iklim şartları ve sahip olduğu verimli topraklar nedeniyle Arkeolog James Henry Breasted (Ceyms Henri Bırastıd) tarafından "Bereketli Hilal" adı verilmiştir.

Harita 2.2: Mezopotamya uygarlıkları ve Bereketli Hilal

Ülkemizin günümüzdeki sınırlarını dikkate alarak Mezopotamya bölgesinde yer alan şehirlerimizi harita üzerinde gösteriniz.

Sümerler

Sümerler Asya kökenli bir uygarlıktır. MÖ 4000'li yıllardan itibaren Güney Mezopotamya'ya yerleşmişler ve site adı verilen şehir devletleri şeklinde teşkilatlanmışlardır. En önemli siteleri Ur, Uruk ve Lagaş'tır.

MÖ 3200'lerde çivi yazısını bularak tarih çağlarını başlatmışlardır.

Ay yılı esasına dayanan takvimi bulmuşlar ve bir haftayı yedi gün kabul etmişlerdir. Geometri ve aritmetiğin temellerini atmışlardır.

Sümerler, "ziggurat" (Görsel 2.2) adını verdikleri tapınakların en üst katını gözlemevi; alt kısımlarını tapınak, okul ve ambar olarak kullanmışlardır.

Görsel 2.2: Büyük Nanna Zigguratu (Irak)

Geçmişle günümüz arasında bağ kurulmasında yazının önemi nedir?

Akadlar

Başkentleri Agade şehridir.

Tarihte bilinen ilk büyük imparatorluğu kuran Akadlar, yine tarihteki ilk sürekli ve düzenli orduyu oluşturmuşlardır.

Babiller

Amurrular tarafından kurulan Babillerin başkenti Babil şehridir.

Mimari alanda en gelişmiş Mezopotamya uygarlığıdır. "Babil'in Asma Bahçeleri" (Görsel 2.3) ve "Babil Kulesi" (Görsel 2.4) en önemli mimari eserleridir.

Asurlular

Başkentleri Ninova şehridir.

Ticarette uğraşmışlar ve Anadolu'da ticaret kolonileri (karum) kurmuşlardır. Bunların en önemlisi Kayseri yakınlarındaki Kültepe'dir.

Çivi yazısını kullanan Asurlular, kolonileri aracılığıyla yazının Anadolu'da kullanılmasını ve böylece Anadolu'nun tarihî çağlara geçmesini sağlamışlardır.

Tarihte bilinen ilk kütüphane, Asurlular tarafından Ninova'da kurulmuştur.

Mimarlık, heykelticilik, kabartma (Görsel 2.5) ve resim alanlarında eserler vermişlerdir.

Görsel 2.3: Babil'in Asma Bahçeleri (Tablo)

Görsel 2.4: Babil Kulesi
(Tablo, Pieter Bruegel, Kunsthistorisches Müzesi, Viyana-Avusturya)

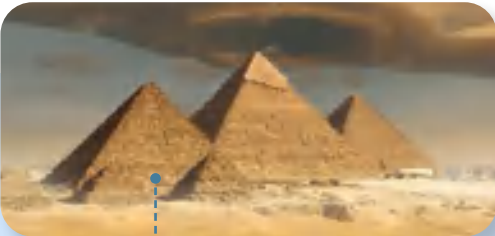

Görsel 2.5: Asur kabartması

Mısır Uygarlığı

Harita 2.3: İlk Çağ'da Mısır uygarlığı

Görsel 2.6: Piramitler

MÖ 4000'li yıllarda Afrika'nın kuzeydoğusunda, Nil Nehri etrafında kurulmuştur.

Başlangıçta "nom" adlı şehir devletlerini kuran Mısırlılar, zamanla tek merkez altında toplanmışlardır.

Ölümden sonraki yaşama inanmaları tıp, anatomi, eczacılık ve mumyacılık alanlarında ilerlemelerini sağlamıştır.

Tarımla uğraşmışlar, Nil Nehri'nin taşma zamanlarını belirlemek amacıyla astronomi ve matematikle ilgilenmişlerdir. Bu sebeple Güneş yılı esaslı takvimi icat etmişler ve bir yılı 365 gün olarak hesaplamışlardır.

Firavunlar (hükümdar) için "piramit" (Görsel 2.6), halk için "labirent" adlı mezarlar yapmışlardır.

Kendilerine has hiyeroglif yazısını kullanmışlar ve papi-rüs bitkisinden kâğıt yapmışlardır.

Mısırlılar ve Hititler arasında yapılan savaş sonrasında imzalanan Kadeş Antlaşması (MÖ 1280), tarihin bilinen ilk yazılı antlaşmasıdır.

Herodot'un "Mısır, Nil'in bir armağanıdır." sözünü açıklayınız.

Doğu Akdeniz Uygarlıkları

Harita 2.4: İlk Çağ'da Doğu Akdeniz uygarlıkları

Görsel 2.7: Fenike alfabesi

Fenikeliler

Lübnan Dağı ile Doğu Akdeniz kıyıları arasında hüküm sürmüşlerdir.

Akdeniz'de koloncilik hareketini başlatmışlar ve farklı uygarlıklarla kültürel ilişkiler kurmuşlardır.

Hiyeroglif yazısını 22 harfli bir alfabeyle (Görsel 2.7) dönüştürerek günümüzdeki Latin alfabesinin temelini atmışlardır.

İbraniler

İbraniler, bugünkü Filistin topraklarına yerleşerek İlk Çağ'ın ilk tek tanrılı semavi dinine (Yahudilik) inanmışlardır.

Kralları Davut döneminde Kudüs şehrini başkent yapmışlardır.

Avrupa Uygarlıkları

Harita 2.5: İlk Çağ'da Avrupa uygarlıkları

İskender İmparatorluğu ve Helen Uygarlığı

Büyük İskender, Yunanistan'ın kuzeyinde Makedonya'da kurulan Helen Birliği'nin başına geçtikten sonra MÖ 334 yılında Asya seferine çıkmıştır.

İskender; Anadolu, Suriye, İran ve Mısır'ı ele geçirerek Hindistan'a kadar ilerlemiştir. Sefer sonucunda Yunan ve Doğu kültürleri 300 yıl içinde bütünleşerek Helen uygarlığını meydana getirmiştir (MÖ 330-MÖ 30).

"İskenderiye Kütüphanesi" ile "İskenderiye Feneri" (Görsel 2.8) bu dönemin en önemli eserleridir.

Yunan Uygarlığı

Yunanistan ve Ege adalarında hâkimiyet kuran Dorlar tarafından kurulmuştur.

Yurtlarının dağlık olması ve tarıma elverişsizliği Yunanlıları deniz ticaretine ve koloncilik yöneltmiştir.

Tanrıları adına olimpiyat oyunları düzenlemişlerdir.

Polis adı verilen şehir devletlerini kurmuşlardır.

Şehirlerdeki halk meclisleri, ilkel bir demokrasinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Demokrasi, özgür düşünce ile bilimsel gelişmelere ortam hazırlamıştır.

Tarih, tıp, aritmetik, geometri, astronomi ve felsefe alanlarında gelişme göstermişlerdir.

Sokrates, Platon (Eflâton) ve Aristoteles Yunan felsefesinin önemli temsilcileridir.

Görsel 2.8: İskenderiye Feneri (İllüstrasyon)

Roma Uygarlığı

Başkenti Roma olan Roma İmparatorluğu Apenin Yarımadası'nda (bugünkü İtalya bölgesi) kurulmuştur (MÖ 753). Roma farklı dönemlerde krallık, cumhuriyet ve imparatorlukla yönetilmiştir.

Latin alfabesini ve Güneş yılı esasına dayalı takvim sistemini (Jülyen takvimi) geliştirmişlerdir.

Hristiyanlık, Milano Fermanı (313) ile Roma'da serbest bırakılmış; daha sonra ise devletin resmî dini hâline gelmiştir.

Merkezî otoritenin zayıflaması, Kavimler Göçü ve iç karışıklıklar gibi nedenlerle imparatorluk Batı ve Doğu olmak üzere ikiye bölünmüştür (395).

Kuzeyden gelen barbar kavimlerin saldırıları sonucu Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılmıştır.

Bizans olarak da bilinen Doğu Roma İmparatorluğu ise 1453'te Türklerin İstanbul'u fethetmesi ile son bulmuştur.

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilen Ayasofya Kilisesi İstanbul'un fethiyle Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye çevrilmiştir (Görsel 2.9).

Görsel 2.9: Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi (İstanbul)

Ülkemizde Roma uygarlığından kalma hangi mimari eserler var? Bu eserleri araştırarak edindiğiniz bilgi ve görselleri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bilgi Kutusu

Tarihçi Herodot tarafından ortaya konulan ve Antik Dönem'in yedi harikası olarak bilinen yapıtlar şunlardır: Keops Piramidi, Babil'in Asma Bahçeleri, Efes Artemis Tapınağı, Zeus Heykeli, Kral Mousollos'un Mezarı, Rodos Heykeli, İskenderiye Feneri.

Anadolu Uygarlıkları

Harita 2.6: İlk Çağ'da Anadolu uygarlıkları

Anadolu kelimesi, Yunanca "Doğu ülkesi" anlamındaki "Anatolia" (Anatolya) sözcüğünden gelmektedir. Birçok kaynakta ise Anatolia kelimesi "güneşin doğduğu yer" anlamında kullanılmaktadır. Coğrafi konumu, elverişli iklimi ve doğal zenginlikleri nedeniyle Anadolu, tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Hattiler

Anadolu'nun bilinen en eski halkı Hattiler, en eski adı ise Hatti ülkesidir.

Orta ve Doğu Anadolu'da yaşayan Hattiler zamanla Hititlerle karışmışlardır.

Hititler

Kızılırmak yayının çevresinde kurulan Hitit Devleti'nin başkenti, Çorum ili sınırları içinde yer alan Hattuşaş; en önemli merkezlerinden biri ise Alacahöyük'tür (Görsel 2.10).

Kral; devletin, ordunun ve rahiplerin başıdır.

Devlet yönetiminde kraliçe (tavananna) ve soylulardan oluşan Pankuş Meclisi etkilidir.

"Anal" adı verilen yıllıklar tutarak tarafsız tarih yazıcılığının ilk örneklerini vermişlerdir.

Çok tanrılı din anlayışından dolayı Hitit ülkesine "Bin Tanrı İli" denmiştir.

Görsel 2.10: Alacahöyük Ören Yeri Sfenksli Kapı (Çorum)

Frigler

Sakarya ve Kızılırmak arasındaki bölgeye yerleşen Friglerin başkenti, Ankara ili sınırları içinde yer alan Gordion'dur.

Tarımla uğraşan Friglerde öküz kesmenin veya saban kırmanın cezası ölümdür.

Mobilyaları, kaya oymaları ve "tapates" adını verdikleri kilimleri ünlüdür (Görsel 2.11).

"Fibula" adlı çengelli iğneyi icat eden Frigler, "fabl" adıyla bilinen hayvan öykülerinin de ilk örneklerini vermişlerdir.

Urartular

Anadolu'nun doğusunda kurulan Urartuların başkenti Van ili sınırları içinde yer alan Tuşpa'dır.

Madencilik ve kaya oymacılığında gelişmişlerdir.

"Van Kalesi" ve "Şamran Sulama Kanalı" Urartulardan kalma yapılarıdır.

Lidyalılar

Gediz ve Küçük Menderes nehirleri arasına yerleşen Lidyalıların başkenti, Manisa sınırları içindeki Sardes şehridir (Görsel 2.12).

Kral Yolu üzerinde ticaret yaparak zenginleşmişlerdir.

İlk madenî parayı basmışlar, ticaretle takas (değiş tokuş) usulü yerine para kullanımına geçmişlerdir.

İyonlar

Yunanistan'dan gelen Akalar tarafından şehir devletleri şeklinde kurulan İyon uygarlığı; Milet, Efes (Görsel 2.13), Foça ve İzmir civarlarında teşkilatlanmıştır.

Ticaretle uğraşmışlar, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında koloniler kurmuşlardır.

İyon şehirlerindeki demokrasi ve özgür düşünce ortamı bilimin gelişmesini sağlamıştır.

Hipokrat tıp, Herodot tarih, Diyojen felsefe, Pisagor ve Thales matematik alanlarında önemli çalışmaları olan İyonyalı bilim ve düşünce insanlarıdır.

● Görsel 2.11: Hayat Ağacı ve Keçiler
(Pazarlı Kazısı, Frig Dönemi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

● Görsel 2.12: Sardes Antik Kenti
(Manisa)

● Görsel 2.13: Efes Antik Kenti
(İzmir)

Anadolu'nun "uygarlıklar beşiği" olarak anılmasının sebepleri neler olabilir?

Okuyalım

Sinoplu Diyojen ve Büyük İskender

MÖ 412 yılında Sinop'ta doğan Diyojen, mutluluğun en basit biçimde yaşanarak bile elde edilebileceğini savunur ve hayatını bir fıçı içerisinde yaşayarak geçirir. Başkalarının sefillik olarak gördüğü yaşamına rağmen dünyanın pek çok yerinde ün yapan bu filozofu Büyük İskender, Asya seferi sırasında ziyaret eder. Başka insanların kendisinden korkuyla kaçmasına rağmen hiç istifini bozmayan Diyojen'e "Sen benim kim olduğumu biliyor musun?" der. Diyojen "Sen benim kölemin kölesisin çünkü dünya benim kölemdir, sen de dünyanın kölesisin." diyerek cevap verir. Diyojen'in bu yanıtı çok hoşuna giden İskender, Diyojen'in kendisinden isteğini sorar. Diyojen'in cevabı ise yaşam felsefesine uygundur: "Gölge etme, başka ihsan istemem."

<http://www.sinop.gov.tr/diyojen> (Düzenlenmiştir.)

2.2. İLK ÇAĞ'DA YAZININ İCADI, HUKUK KURALLARININ OLUŞUMU VE SİYASİ ORGANİZASYON TÜRLERİ

Yazının İcadi ve Önemi

Yazı, ilk defa MÖ 3200'lerde Sümerler tarafından Uruk şehir devletinde kullanılmıştır. Temel geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olan Sümerler, her şeyin Tanrı'ya ait olduğuna inanmış, ürünlerini kralın kontrolündeki "ziggurat" denen tapınağa teslim etmişlerdir. Sümerler, tapınak depolarına giren ürünlerin miktarı ve çeşitliliği arttıkça toplama ve dağıtma işlemlerinde zorluklarla karşılaşmışlardır. Bunun üzerine tapınak görevlileri olan rahipler, tapınağa getirilen ürünleri unutmamak ve belgelendirmek amacıyla her vatandaş için ürünlere ayrı bir işaret koymaya, işaretin karşısına da getirilen ürünlerin resimlerini (piktogram) yapmaya başlamıştır.

Piktogram yazısının zaman kaybına ve karışıklığa yol açması nedeniyle resimlerin yerine heceleri ifade eden ve çiviye benzeyen işaretler kullanılmaya başlanmış, böylece çivi yazısı ortaya çıkmıştır (Görsel 2.14).

Sümerler, çivi yazısını üçgen uçlu bir kalem kullanarak yumuşak kil tabletler üzerine yazmışlar ve tabletleri fırınlarda pişirerek sağlamlaştırmışlardır. Çivi yazısının öğretildiği okullara "tablet evi", öğretmenlere "tablet evinin babası", öğrencilere de "tablet evinin oğlu" demişlerdir.

Yazı; bilgileri koruma, taşıma ve sonraki kuşaklara aktarmanın yanında duygu ve düşünceleri kalıcı kıldığından uygarlıkların vazgeçilmez araçlarından biri olmuştur. Yazı zamanla yönetim işleri, ticaret, vergilerin toplanması, eğitim, edebiyat, hukuk ve diploması gibi pek çok alanda kullanılmıştır. İnsanlar; hukuk ilkeleri, vergi esasları, ticaret kuralları ve mülkiyet haklarını yazılı metinlere dönüştürerek ülke yönetimini kolaylaştırmışlardır. Yazının bulunması ile tarih öncesi dönemler sona ermiştir.

Sümerleri yazıyı kullanmaya yönelten sebepler nelerdir?

Görsel 2.14: Sümerlere ait çivi yazılı kil tablet (MÖ 2500)

Hukuk Kurallarının Oluşumu

Hukuk, toplum düzenini sağlamak için devlet eliyle çıkarılmış kurallar bütünüdür. İnsanların birlikte yaşamaya başlaması ve ilk siyasi teşkilatların oluşmasıyla birlikte hukuka ihtiyaç duyulmuştur. İlk Çağ'da hukuk kurallarının temeli akıl, gelenek ve kutsal kitaplara dayanır.

Önceleri sözlü olan hukuk kuralları yazının icadı ve kullanılmasıyla birlikte yazılı hâle getirilmiştir. Orta Asya Türklerinde "töre", sözlü hukuk kuralları hükmündedir. Yazının kullanılmasından sonra da bu sözlü kurallar geçerliliğini korumuştur.

Yazılı hukuk kurallarının ilk örnekleri, Sümer şehir devletlerinde Lağaş Kralı Urkagina tarafından hazırlatılan "Urkagina Kanunları"dır. Bu kanunlar insancıl maddeler içerir. Babil Hükümdarı Hammurabi tarafından hazırlatılan ve 282 maddeden oluşan "Hammurabi Kanunları" ise oldukça serttir ve kısasa kısas esasına göre yazılmıştır.

Anadolu uygarlıklarından Hititler, Sümerleri örnek alarak kendi hukuk metinlerini oluşturmuşlardır. Bu metinlerde suçların cezası genellikle tazminat esaslıdır. Hitit kanunlarında evlenme, boşanma, nikâh, nişan gibi hususlara yer verilmiştir. Bu hususlar, Hitit kanunlarına Medeni Kanun'un ilk örnekleri olma özelliğini kazandırmıştır.

İbraniler, semavi inanca sahip oldukları için ilahi kökenli hukuk kuralları meydana getirmişlerdir. "Ahd-i Atik" veya "On Emir" olarak adlandırılan bu kanunlar, Hz. Musa'ya gönderildiğine inanılan ilahi emirlerdir.

Yönetim Biçimleri

İlk Çağ uygarlıklarında görülen yönetim biçimleri yerleşik hayatla başlamıştır. İlk Çağ insanları, köy hayatı içinde bir yönetim oluştururken uygarlıkların güçlenmesi zamanla modern yönetimlerin ilk örneklerinin oluşmasını sağlamıştır.

Aristokrasi

Toplumda belirli bir soyan diğer soylara göre üstün olduğunu kabul eden ve bu soyanı toplumu yönetme hakkına sahip olduğunu savunan yönetim sistemidir.

Monarşi

Siyasi gücün tek kişinin elinde bulunduğu yönetim biçimidir.

Tiranlık

Eski Yunan'da bir kişinin, siyasal gücü mevcut yasalara aykırı bir şekilde zorla ele geçirerek baskıyla hüküm sürmesidir.

İmparatorluk

Bir ülkede çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimidir.

Demokrasi

Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimidir.

Teokrasi

Tanrı'nın temsilcileri olduklarına inanılan din adamlarının siyasi iktidarı elinde bulundurduğu düzendir.

Cumhuriyet

Milletin, egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği vekiller aracılığıyla kullandığı yönetim biçimidir.

Oligarşi

Devletin belirli bir grup tarafından yönetilmesidir.

Hammurabi Kanunları'ndan Örnekler

1. Bir hırsız, duvar delerek bir eve girmişse o deliğin önünde ölümle cezalandırılır ve oraya gömülür.
2. Bir kişi hırsızlık yaparsa o kişinin eli kesilir.
3. Bir kişi kendisiyle aynı sınıftaki bir kişinin dişine zarar verirse onun da dişi çekilir.
4. Babasını döven evladın iki eli kesilir.
5. Birisini suçlayan ispata mecburdur. İspat edemezse ölüm cezasına çarptırılır.

Hitit Kanunları'ndan Bazı Örnekler

1. Hırsızlara ölüm cezası değil, çalınan malın üç katı gümüş ödeme cezası verilir ve ayrıca hırsızlık yapana dayak atılır.
2. Başkasının tarlasını yakan bir kimse yakalanırsa tarlası yanan kişiye köle olarak verilir.
3. Büyücülük yapan sosyal konumuna göre ölümle cezalandırılır ya da sürgün edilir.
4. Bir kişi kralın hükmüne karşı gelirse onun evi harap edilir.

Uğur Can Tutkaoğlu, *Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu Kanunlarının Etkileşimi ve Mukayesesi*, s.: 30-81

On Emir

1. Allah'tan başka ilahların olmayacak.
2. Kendin için oyma put yapmayacaksın.
3. Allah'ın ismini boş yere anmayacaksın.
4. Cumartesi günü hiçbir iş yapmayacaksın.
5. Babana ve anana hürmet edeceksin.
6. Adam öldürmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

TDV İslam Ansiklopedisi, C: 33, s.: 347

2.3. ORTA ÇAĞ'DA DEVLET VE TOPLUM

Harita 2.7: Orta Çağ uygarlıkları

Orta Çağ'da Siyasi Yapılar

Orta Çağ'da bazı Türk boylarının, ana yurtlarından çeşitli nedenlerle ayrılarak başlattıkları Kavimler Göçü, Roma İmparatorluğu'nun sonunu hazırlamıştır. Türklerin önlerinde bulunan Ostrogot, Vizigot, Frank, Sakson gibi Germen toplulukları Karadeniz'in kuzeyinden batıya doğru ilerleyerek Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını tehdit

etmeye başlamıştır. Yaşanan siyasi, askerî, dinî, ekonomik ve sosyal problemler Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Zaman içinde İstanbul merkezli Doğu Roma güçlenirken Batı Roma, Germen kavimlerinin baskıları sonucunda yıkılmıştır (476).

Derebeylik (Feodalizm)

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması (476) bazı tarihçiler tarafından Orta Çağ'ın başlangıcı kabul edilir. Bu olaydan sonra Avrupa'nın siyasi ve etnik yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Orta Çağ boyunca devam edecek olan "derebeylik (feodalizm) sistemi", Avrupa'da merkezî otoritenin dağılması (Batı Roma'nın yıkılması) sonucunda ortaya çıkmıştır.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı büyük karışıklıklara neden olmuş; savaşlar, yağmalar ve istilalarla beraber halkın güvenliği tehlikeye girmiştir. Yoksul halk, güvenlik endişesi ile toprak sahibi soyluların himayesine girmiş ve onlar adına çalışmaya başlamıştır.

Feodalizm, toprağa dayalı bir yönetim biçimidir. Bu sistemde güçlü merkezî devletler görülmez. Ekonomi tarıma dayalıdır ve toprak en önemli mülkiyettir. Son derece kapalı olan bu üretim tarzında ticaret değil ihtiyaçların karşılanması önemlidir. Feodalitede, toprağı işleyen köylü ile onları koruyup yöneten soylular arasında eşitsizliğe dayalı bir düzen vardır. Halk çeşitli sınıflara ayrılmıştır. Bunlar; soylular, din adamları, burjuvalar, köylüler ve serflerdir.

SOYLULAR (ASİLLER)

En imtiyazlı sınıftır.
Toprak sahibidirler.
Askerî güçleri vardır.
En üstte kral bulunur.
Soyluluk babadan oğula geçer.

DİN ADAMLARI (RAHİPLER)

Ruhani güce sahiptirler.
Kilisenin toprakları vardır.
Vergi vermezler.
Askerlik yapmazlar.

BURJUVALAR

Ticaret ve zanaatla uğraşırlar.
Şehir ve kasabalarda otururlar.
Vergi verirler.

KÖYLÜLER

Soyluların topraklarını işlerler.
Vergi verirler.
Kısmi haklara sahiptirler.

SERFLER

Hiçbir hakları yoktur.
Soyluların malı kabul edilirler.
Toprakla beraber alınıp satılırlar.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu

Doğu Roma Devleti, Doğu Akdeniz'de bin yıldan fazla hüküm sürmüştür. İstanbul merkezli kurulan devlet; Roma İmparatorluğu rejimi ile Ortodoks Hristiyanlık kültürü ve Antik Yunan kültürünün bir birleşimidir. Anadolu, Balkanlar, Suriye ve Kuzey Afrika gibi geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmuş; İstanbul'u (Konstantinopolis) çevreleyen surlardan dolayı istilalara yüzlerce yıl dayanabilmiştir. Doğu Roma'da otorite daima imparatorun şahsında toplanmıştır. İmparator hem devletin hem de kilisenin başıdır ve kutsal kabul edilir. Batı Roma'da olduğu gibi bir senato kurulmuşsa da bu senato hiçbir zaman etkili olmamıştır. Bu hâliyle İran ve İslam imparatorluklarından etkilenmiştir.

Sasani İmparatorluğu

Oldukça güçlü ve gelişmiş bir devlet yapısına sahip olan Sasaniler; genel olarak İran, Irak ve Güney Kafkasya coğrafyasında hâkimiyet kurmuşlardır. Sasanilerde yönetim biçimi monarşidir. Şahansah (şahinşah) adını verdikleri hükümdarlarının ilahi bir güce sahip olduğuna inanmışlardır.

Şehzadeler vilayetlere vali olarak gönderilmiş ve bu şehzadelerin devlet yönetiminde tecrübe kazanmaları sağlanmıştır. Sasanilerde, aralarında geçiş olmayan bir sosyal sınıf sistemi mevcuttur. Toplum; aristokratlar, büyükler, din adamları, kâtipler, toprak sahipleri, köylüler ve köleler şeklinde sosyal sınıflara ayrılmıştır.

Sasanilerde egemen din Zerdüştlüktür (ateşperestlik). Maniheizm, Mazdekizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve Zervanilik gibi dinler de halk arasında kabul görmüştür.

Sasaniler, İslam orduları ile yaptıkları Kadisiye (636) ve Nihavend (642) savaşlarında yenilerek dağılma sürecine girmişler ve hanedanın ülkeyi terk etmesiyle 651 yılında yıkılmışlardır.

Moğol (Cengiz) İmparatorluğu

Cengiz Han (Temuçin), dağınık hâlde yaşayan göçebe Moğol ve Türk boylarını bir araya getirerek 1206 yılında kağanlığını ilan etmiştir. 1227 yılında öldüğünde devletin sınırları Karadeniz'in kuzeyinden Japon Denizi'ne kadar uzanmaktadır. İmparatorluğun çok geniş sınırlara sahip olması Doğu ve Batı arasındaki ticari ilişkileri geliştirmiş, bunun sonucunda "Moğol Barışı" adı verilen bir güven dönemi oluşmuştur. Bu sayede İpek ve Baharat yolları güvenli ticaret yollarına dönüşmüştür. Ölümünden sonra topraklar gelenek olduğu üzere çocukları arasında paylaştırılmıştır. İmparatorluk toprakları üzerinde Çağatay, Altın Orda, İlhanlılar ve Kubilay hanlıkları kurulmuştur. Cengiz Han, ülkesini "Cengiz Yasaları" adı verilen ve kaynağını Türk-Moğol töresinin oluşturduğu oldukça sert kanunlarla yönetmiştir.

Orta Çağ'da Askerî Yapılar

İlk çağlardan itibaren birçok devlet, gerek düşman saldırılarından korunmak gerekse yayılmacı politikalar uygulamak amacıyla güçlü ordular kurmuştur. Devletlerin siyasi, ekonomik, demografik (nüfusla ilgili) özellikleri ve kuruldukları coğrafyalar askerî yapılarını da doğrudan etkilemiştir. Orta Çağ Avrupa'sında merkezî devletlerin olmayışı; birleşik, güçlü ve vatandaşlık bağı ile destekli orduların kurulmasını engellemiştir. Ancak Doğu Roma, Sasani ve Moğol devletleri çağdaşlarının aksine düzenli ve disiplinli ordulara sahip olmuşlardır (Görsel 2.16).

Doğu Roma'da ordu birkaç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; devletin merkezi İstanbul'da bulunan ve sayıları fazla olmayan merkez kuvvetleri, eyaletlerden gelen eyalet askerleri ile Doğu Roma'ya bağlı devletlerin gönderdiği yardımcı kuvvetlerdir. XI. yüzyıl ortalarından itibaren ise ücretli birlikler ordunun birincil unsuru olmuştur.

Antik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan süreçte Doğu Roma'yla beraber Ön Asya'nın en güçlü askerî teşkilatlarından birini Sasaniler kurmuştur. Sasani ordusu, süvariler ve piyadeler olmak üzere iki temel sınıfa ayrılmıştır. Süvari birlikleri piyadelere göre daha seçkin askerlerden oluşmuştur.

Savaş meydanlarında filleri kullanan Sasanilerde ücretli askerler de bulunmuştur. Orduda ayrıca farklı etnik kökenden askerler de görev almıştır.

Moğol ordusu gönüllü atlı birliklerden oluşmuş ve Türk askerî teşkilatının devamı olarak onluk, yüzlük, binlik ve on binlik sisteme göre düzenlenmiştir.

Görsel 2.16: Orta Çağ'da askerî birimler (İllüstrasyon)

Orta Çağ'daki Zerdüş'terlemelerinden biri olan Denkard'da da yer alan "Eğer ordu olmazsa köleler üzerinde hâkimiyet kurulamaz, din cemaatsiz kalır, merhamet ortadan kalkar, hazine boşalıp gider." sözünü yorumlayınız.

Orta Çağ'da Ekonomik Yaşam

Orta Çağ Avrupa'sında feodal sistemden dolayı kapalı bir tarım ekonomisi söz konusudur. Ekonominin itici gücü köylülerdir. Köylüler toprağı ekip biçmiş ve himayesinde yaşadıkları derebeylerine aynı (tahıl ve tahıl ürünleri, küçükbaş hayvan, kümes hayvanları, peynir, odun vb.), nakdî (para olarak) ve hizmet karşılığında vergi vermiştir. Bu kapalı ekonomik yapı, rekabet ortamı olmadığından gelişme gösterememiştir. Bunun yanı sıra ticari faaliyetler de çok iyi durumda değildir. Kavimler Göçü'nün etkisiyle şehirlerde nüfus azalmış, güvenlik sorunları kapalı köy yaşamını yaygınlaştırmıştır. Avrupa'da ticari hayat, tarım üretiminin ve buna bağlı olarak artı ürünün çoğalmasıyla birlikte IX. yüzyıldan itibaren hareketlenmeye başlamıştır.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda ise ekonominin en önemli unsuru ticarettir. Özellikle İpek ve Baharat yolları üzerinde yer alan şehirlerde ticari hayat oldukça gelişmiştir.

Sasanilerde ekonomi tarım ve ticarete dayalıdır. Ekonominin en önemli unsuru köylülerdir. Sasani Devleti, konumu itibarıyla Doğu-Batı ticaretinin merkezinde yer almış ve bunu bir avantaja dönüştürmüştür.

Moğollarda temel geçim kaynağı başlangıçta avcılık ve hayvancılık iken Cengiz Han ile birlikte savaş ganimetlerinin ve ticaretin de ekonomideki etkisi artmıştır.

Ticaret Yolları

Harita 2.8: İlk ve Orta Çağ'da ticaret yolları

Baharat Yolu

Hindistan ve Seylan'dan (Sri Lanka) başlayıp Basra Körfezi, Yemen kıyıları ve Kızıldeniz'e ulaşan deniz yoludur. Buradan kara yolculuğu ile Filistin, Mısır ve Karadeniz limanlarına taşınan baharat, gemiler aracılığıyla Avrupa'ya ulaştırılmıştır. İnci, mercan, elmas ve fil dişi gibi değerli eşyaların da taşındığı Baharat Yolu, Coğrafi Keşifler'den sonra Akdeniz limanlarına ilginin azalmasıyla eski önemini kaybetmiştir.

Kürk Yolu

Karadeniz'in kuzeyinden başlayıp Çin'e kadar ulaşan önemli bir ticaret yoludur. Kervanlar bu yolda genellikle sincap, tilki, sansar, samur, kunduz gibi hayvanların kürklerini taşıdığı için bu ismi almıştır.

İpek Yolu

İlk ve Orta Çağ'dan itibaren doğu ve batı arasında kullanılan en işlek ticaret yolu İpek Yolu'dur. Çin'in Xi'an (Şian) kentinden başlayan, Orta Asya'yı geçtikten sonra Hazar Denizi'nin kuzeyinden ve güneyinden ilerleyen bu yolun bir kolu Karadeniz'e, bir kolu da İran ve Anadolu üzerinden Akdeniz'e ulaşmaktadır. Kervanlar; ipek, değerli taş, porselen, kâğıt, cam eşya ve baharat gibi ürünler taşımışlardır. Bu yolun güzergâhındaki ülkeler, ticaret sayesinde zenginleşirken yüzyıllar sürececek bir mücadelenin de içine girmişlerdir.

Orta Çağ'da sadece zenginlerin sofralarında bulunan baharatı önemli kılan sebepler nelerdir?

Okuyalım

"11 BİN 483 KİLOMETRELİK YOL 12 GÜNDE KATEDİLECEK"

Çin'den yola çıkıp Marmaray'ı kullanarak Avrupa'ya gidecek olan yük treni China Railway Express (Çayna Reilvey Ekspres) ilk seferini gerçekleştirdi. Böylece Türkiye, Pekin'den Londra'ya uzanan Demir İpek Yolu'nun en önemli bağlantı merkezi hâline geldi. Demir yolu hattının hizmete girmesiyle Çin'in Türkiye ile arasındaki yük taşıma süresi bir aydan on iki güne, Avrupa ile arasındaki yük taşıma süresi ise on sekiz güne düştü. Bu proje, ülkelerin ticari kazançlarının artmasını sağlarken kültürler arası etkileşimin de hızlanmasına büyük katkı sağlayacak.

Ulaştırma ve Altyapılar Bakanlığı Bülteni, Kasım 2019, s.: 40 (Düzenlenmiştir.)

Ticaret yollarının geçmişte ve günümüzde kültürler arası etkileşime sağladığı katkılar nelerdir? Araştırınız.

"Beylik çok iyi bir şeydir fakat daha iyi olan kanundur ve onu doğru tatbik etmek lazımdır. Bey ne kadar doğru olur ve iyi hareket ederse halk için o kadar mesut bir devir ve hayat başlar."

Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig, çev.: Reşit Rahmetli Arat, s.: 43

Yusuf Has Hacip'e göre devlet ve halk için gerekli olan şey nedir?

MÖ 753'te bir şehir devleti olarak kurulan Roma İmparatorluğu, yayılmacı politikalar sonucunda kısa sürede Akdeniz çevresi ile Avrupa kıtasının büyük bölümüne hâkim olmuştur. Roma'nın böylesine geniş sınırlara ulaşmasında gelişmiş bir hukuk sistemine sahip olması etkilidir. Roma hukuku, Roma'nın kuruluşundan İmparator Justinianus'un (Justinianus) ölümüne (565) kadar geçen sürede Roma'da ve imparatorluğun egemenliği altındaki ülkelerde uygulanan hukuka verilen genel addir. Günümüzde Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre gibi ülkelerde yürürlükte olan özel hukuk kurallarının büyük bir kısmı Roma hukukuna dayanmaktadır.

Roma'da patriciler (soylular) ile pleplerin (Roma'ya sonradan gelenler, halk) mücadeleleri sonucunda, tarihe "12 Levha Kanunları" adıyla geçen kanunlar hazırlanmıştır (Görsel 2.17). Bu kanunlarla Roma halkının görev ve sorumluluklarının yanı sıra kişiler arasındaki ilişkiler, ibadet, aile, borçlar gibi pek çok konuya açıklık getirilmiştir.

Hazırlanan bu kanunlarla yargılama yetkisi din adamlarından alınarak devlet görevlisi olan yargıçlara verilmiş ve dinden bağımsız (laik) bir yargı sistemine geçilmiştir. Suçların tarifinde kasıt ve ihmal ayırımına gidilerek cezalar ona göre düzenlenmiştir. Ayrıca vatana ihanet, büyücülük, başkasının aleyhine büyü yaptırmak gibi suçların cezası ölüm olarak belirlenmiştir.

527-565 yılları arasında Doğu Roma imparatorluğu yapan Justinianus, Roma döneminde uygulanan başta "12 Levha Kanunları" olmak üzere birçok kanunu yeniden düzenlemiştir. Oluşturulan komisyon ile üç milyon civarındaki kanun metni sadeleştirilerek yeniden yazılmıştır. Justinianus Kanunları ile ilk defa özel hukuk ve kamu hukuku ayrımı yapılmıştır. Aile, kişi ve miras hukuku konularında yapılan düzenlemelerle günümüz medeni hukukunun da temeli atılmıştır. Bu kanunlarda aile kurumu ve evlilik konusu dinî bir temele oturtulmuştur.

Justinianus Kanunları'nda suçluyu arındırma, caydırma ve iyileştirme amacı vardır. Hapis cezasının uygulanmadığı bu kanunlara göre suçlular, muhafaza ve kontrol amaçlı olarak manastırlara kapatılmış ya da işledikleri suçun türüne göre taş ocakları veya madenlerde çalıştırılmışlardır. Cınayet gibi suçlarda ise sürgün veya servete el koyma gibi cezalar uygulanmıştır. Bununla beraber paganlık (putperestlik) inançlarını sürdürenlere, insanların aleyhine büyü yapanlara ise ölüm cezası verilmiştir.

Görsel 2.17: 12 Levha Kanunları (Gravür)

12 Levha Kanunları, Roma'nın çeşitli tarihlerde uğradığı istilalar nedeniyle tahribata uğramış, bunların ancak bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengiz Han (Görsel 2.18) tarafından hazırlatılan kanunlara "Cengiz Han Yasası" (Yasaname-i Büzürg) veya "Büyük Yasa" denmiştir. Bu yasalar Türk ve Moğol törelerinin yazılı hâle getirilmiş şeklidir. Cengiz Han Yasası'nda yer alan bazı suç ve kurallar şunlardır:

Cezası Ölüm Olan Bazı Suçlar

Zina etmek, yalan söylemek, sihirbazlıkla uğraşmak, başkalarının hareketlerini araştırmak, kavgada birine yardım etmek, esir alanın izni olmadan savaş esirine yiyecek ve giyecek vermek, kaçan bir esiri tutup sahibine teslim etmemek, savaşta veya geri çekilme sırasında birinin düşürdüğü bir şeyi alıp sahibine vermemek...

Toplumsal Hayatı Düzenleyen Bazı Kurallar

Ekmek ikram eden kişi sunduğu şeyden, önce kendisi yemelidir. Yemek yiyenlerin yanından geçen bir kimse davet beklemeden onlara katılmalıdır. Arkadaşlarından fazla yememeli, suya el sokmamalı, suyu kapla almalıdır. Dinler ve mezheplerin hepsi saygıdeğerdir. Hükümdara veya herhangi bir kimseye sadece adıyla hitap edilmelidir...

Görsel 2.18: Cengiz Han
(Heykel, Moğolistan)

Askerlik Hayatını Düzenleyen Bazı Kurallar

Bir suçlu en yüksek derecede kumandan da olsa kendisini cezalandırmak üzere hükümdarca gönderilen en düşük rütbeli kimseye itaat etmelidir. Generaller sadece hükümdara itaat eder, aksi hâlde idam edilir. Görev yerini izinsiz değiştirmenin cezası ölümdür. Görevini ihmal eden asker ve sürekle avı sırasında avı kaçıran avcı da yakla bazen de ölümlerle cezalandırılır. Ölüm cezasından diyet vererek kurtulmak mümkündür. Bir kumandanın ikametgâhının eşğine basan kişi ölüme mahkûm edilir...

Roma Hukuku (12 Levha Kanunları), Justinianus Kanunları ve Cengiz Han Yasası arasındaki benzer ve farklı yönler nelerdir?

Devlet ve toplum hayatının düzenlenmesinde hukuk kurallarının önemi nedir? Tartışınız.

ROMA HUKUKU (12 LEVHA KANUNLARI)	JUSTİNİANUS KANUNLARI	CENGİZ HAN YASASI
<ul style="list-style-type: none"> • Soylular ve halk arasındaki mücadeleler sonucunda hazırlanmıştır. • Roma Dönemi'ne ait ilk yazılı kanunlardır. • Avrupa hukukunun temeli sayılır. • Halkın görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Doğu Roma İmparatoru Justinianus tarafından hazırlanmıştır. • 12 Levha Kanunları ve diğer Roma kanunlarından etkilenilmiştir. • Günümüzdeki medeni hukukun temeli sayılır. • Kamu-özel ayrımı ilk defa uygulanmıştır. • Ceza sistemi suçluyu ıslah etme ve düzeltmeye yöneliktir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kanun koyucu aynı zamanda devleti kuran Cengiz Han'dır. • Türk ve Moğol törelerinin yazılı hâle getirilmesiyle oluşmuştur. • Bozkır yaşamının sertliğini yansıtır. • Moğollardan sonraki dönemlerde Timur, Babür gibi devletlerde de uygulanmıştır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

İpek, Pankuş, Hammurabi, Milano, ziggurat, 12 Levha, Helenizm, feodalite, Sasani, Baharat, monarşi, Urkagina

- Orta Çağ Avrupa'sında toprağa dayalı olan yönetim biçimine denir.
- Büyük İskender'in Asya seferinden sonra Eski Yunan ve Doğu kültürlerinin teması ile ortaya çıkan fikir, sanat ve felsefe akımına denir.
- Günümüz Avrupa hukukunun temelini oluşturan Kanunları, Romalı soylu sınıf olan patriciler ile sonradan Roma'ya gelen pleplerin mücadelesine dayanır.
- Sümerler; gözlemevi, okul, tapınak ve ambar olarak kullandıkları yapılara adını vermişlerdir.
- Babil Kralı tarafından yapılan kanunlar 282 maddeden oluşur.
- Hititlerde kral ve kraliçe tavananna ile birlikte Meclisi devlet yönetiminde etkili olmuştur.
- Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Roma'da Fermanı ile Hristiyanlık serbest bırakılmıştır.
- Devlet yönetiminin tek kişinin elinde bulunduğu yönetim biçimi olarak adlandırılır.
- Orta Çağ başlarında bugünkü İran topraklarında Devleti hüküm sürmekteydi.
- Hindistan'dan başlayıp Akdeniz limanlarına, oradan da Avrupa'ya uzanan ticaret yolunun adı Yolu'dur.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

- () Tarihte yazıyı ilk defa kullanan Sümerler "tablet evi" adıyla okullar açmışlardır.
- () Mısırlılar papirüs ve fırça gibi araçları kullanmışlar ve çivi yazısını icat etmişlerdir.
- () Madenî parayı ticarete ödeme aracı olarak ilk kez Lidyalılar kullanmışlardır.
- () Tarımla uğraşan Mısırlılar, Nil Nehri'nin taşma zamanlarını belirlemek için Ay yılı esaslı takvimi icat etmişlerdir.
- () Denizcilikle uğraşan Fenikeliler, Akdeniz kıyılarında koloniler kurarak tarihte ilk kez koloncilik hareketini başlatmışlardır.
- () Yazılı hukuk kurallarının ilk örnekleri Babillerde görülür.
- () Orta Çağ Avrupa'sında sosyal sınıflaşmanın en üst katında din adamları (rahipler) yer almıştır.
- () Kavimler Göçü sonucunda Doğu Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.
- () Feodal sistemde en önemli ekonomik faaliyet tarımdır.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

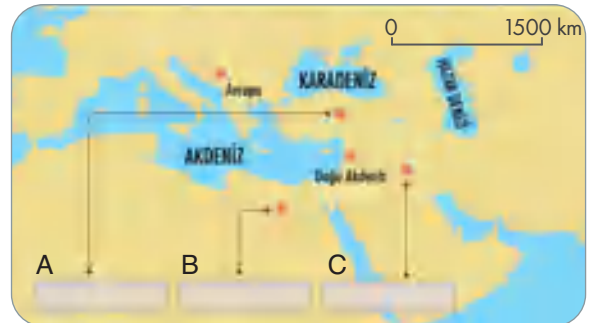
- Orta Çağ'da dünya ticaretine yön veren yollar hangileridir?
- İlk Çağ'da koloncilığe yönelen devletler hangileridir? Bu devletlerin koloncilığe yönelmesinin sebepleri nelerdir?
- İlk Çağ devletlerinde görülen yönetim şekilleri hakkında bilgi veriniz.
- Orta Çağ Avrupa'sında feodal sistemin ortaya çıkmasının sebepleri neler olabilir?

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması, Sümerlerin yazıyı bulması, Milano Fermanı, Hz. İsa'nın doğumu, Kadeş Antlaşması

- Yukarıda yer alan gelişmeleri kronolojik olarak sıralayınız.

I.	II.
III.	IV.
V.	

- Aşağıdaki haritada gösterilen İlk Çağ medeniyet havzalarının isimlerini yazınız.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Bir grup tarih bölümü öğrencisi, Anadolu'da kurulmuş uygarlıklar üzerine bir araştırma yapacaktır. **Aşağıdakilerden hangisi bu araştırma grubunun çalışmalarının dışında kalır?**
A) Lidya B) Fenike C) Hitit D) Frig E) İyon
2. Anadolu; göç ve ticaret yollarının üzerinde bulunması, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması, ikliminin elverişli ve topraklarının verimli olması gibi nedenlerden dolayı tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. **Bu bilgiye göre Anadolu ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?**
A) Yerleşime uygun olduğu
B) Kültür etkileşiminin yoğun olduğu
C) Zengin yer altı kaynaklarına sahip olduğu
D) Tarıma elverişli olduğu
E) Jeopolitik konumunun önemli olduğu
3. İlk Çağ'da Mısır'da tarım ürünlerinden alınan vergilerin belirlenmesi matematiğin, Nil Nehri'nin taşma döneminin hesaplanması astronominin, Nil sularının taşmasıyla bozulan arazi sınırlarının yeniden düzenlenmesi ise geometrinin gelişmesinde etkili olmuştur. **Yukarıda verilen bilgilere dayanarak aşağıdaki genellemelerden hangisine ulaşılabılır?**
A) Matematik Mısır'da doğmuştur.
B) Coğrafi konum tarımda verimliliği etkilemiştir.
C) Doğa olayları kontrol altına alınmıştır.
D) İnsanlar arasında kültür benzerlikleri vardır.
E) Zorunlu ihtiyaçlar insanları bilimsel çalışmalara yönlendirmiştir.
4. Yazının icadı insanlık tarihinde önemli bir gelişmedir. Bilgiler yazı sayesinde toplanabilir, iletilebilir ve saklanabilir hâle gelmiştir. Yazının icadından yaklaşık 5000 yıl sonra modern matbaanın temelleri atılmış, böylece bilginin yayılması kolaylaşmıştır. **Buna göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılamaz?**
A) Tüm insanlık aynı anda yazıyı kullanmaya başlamıştır.
B) Bilgiler yazı ile kalıcı hâle gelmiştir.
C) Matbaanın icadıyla bilgiler geniş alanlara yayılmıştır.
D) Yazının icadıyla yeni bir dönem başlamıştır.
E) Yazı insanoğlunun ilerlemesinde önemli bir etkiye sahiptir.
5. **Orta Çağ uygarlıklarıyla ilgili olarak aşağıda verilen yargılardan hangisi yanlıştır?**
A) Siyasi gücün meşruiyet kaynaklarından biri de dindir.
B) Avrupa'da merkezî devletler oldukça güçlüdür.
C) Moğollar konargöçer bir yaşam tarzına sahiptir.
D) Devletler ticaret yollarına hâkim olmak için birbirleriyle mücadele etmiştir.
E) Din adamları sosyal sınıflaşmada oldukça ayrıcalıklı bir konumdadır.
6. I. Sasaniler
II. Moğollar
III. Hititler
IV. Doğu Roma
V. Asurlular
Yukarıdaki siyasi yapılardan hangileri Orta Çağ'da hüküm sürmemiştir?
A) II-V
B) II-IV
C) III-V
D) I-II
E) I-III

MISIR UYGARLIĞI

Herodot'un tabiriyle Mısır, Nil'in bir armağanıdır. Gerçekten de Mısır'da uygarlığın gelişimini sağlayan temel şey Nil Nehri'dir. Mısır uygarlığı, Afrika'da doğup Mısır'da denize dökülen Nil'in etrafında gelişmiştir. Nil Nehri olmasaydı uygarlığın gelişmesi mümkün olmazdı.

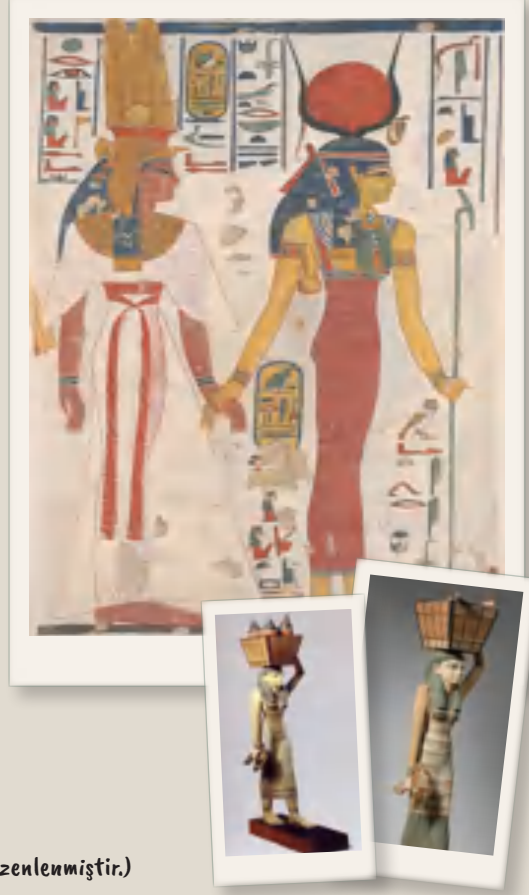
Nil Nehri'nin çevresinin çöl ve deniz gibi doğal engellerle kapalı olması Mısır'ın uzunca bir süre istilalardan uzak kalmasını sağlamıştır.

Bölgede tarih öncesi dönemden itibaren tarıma dayalı yerleşimler ortaya çıkmıştır. Tarımın gelişmesi için ortaklaşa emeğin düzenlenmesi ihtiyacı, ilk siyasal yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bölgenin yapısı gereği yaşanabilir alanların Nil kenarındaki dar bir şeritte toplanması, merkezî bir yapının erken bir dönemde ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Mısır'da özellikle tıp, astronomi ve mimari gibi bilimler gelişmiştir. Hiyeroglif yazısını kullanan Mısırlılar papirüs bitkisinden kâğıt yapmışlardır. Ölümünden sonra yaşam inancına sahip olan Mısırlılarda mumyalama teknikleri gelişmiş, bu da tıp alanında önemli atılımlar yapılmasını sağlamıştır.

Gökhan ERDEM, Uygarlık Tarihi, acikders.ankara.edu.tr (Düzenlenmiştir.)

1. Mısır uygarlığının oluşmasında Nil Nehri'nin önemi nedir?

.....

.....

2. Mısır uygarlığının uzun zaman istilalardan korunmasının sebebi nedir?

.....

.....

3. Mısır'daki siyasi yapıların oluşmasında ekonomik faaliyetlerin rolü nedir?

.....

.....

4. Mısır uygarlığının tıp alanında gelişmesinin sebebi nedir?

.....

.....

3. ÜNİTE

İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRK DÜNYASI

ÜNİTE KONULARI

- 3.1. TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI
- 3.2. İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRKLERDE GÜÇ VE YÖNETİM YAPISI
- 3.3. ORTA ASYA COĞRAFYASI VE TÜRKLER
- 3.4. ASYA'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİNİN KOMŞULARIYLA İLİŞKİLERİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

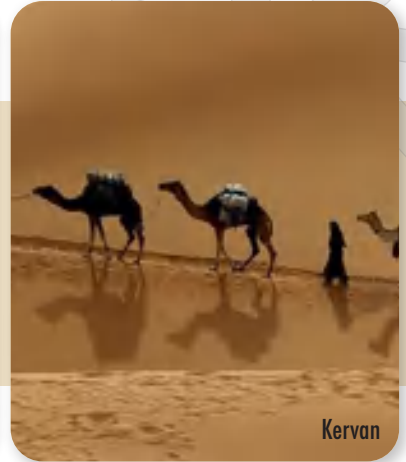
1. Bireyin, mensup olduğu milletin kültürünü bilmesi neden önemlidir?
2. Ana yurt kavramı size neyi ifade ediyor? Türklerin ana yurdu hakkında neler biliyorsunuz?
3. Orta Asya'nın iklimi ve yer şekilleri hakkında araştırma yapınız.
4. Coğrafyanın, toplumların yaşam şekilleri üzerinde ne gibi etkileri olabilir?

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Kağan
- Konargöçer
- Kurultay
- Veraset
- Töre
- Kut
- Kavimler Göçü
- Turan Taktiği
- Onlu Teşkilat
- Ana Yurt
- Gök Tanrı
- Kitabe

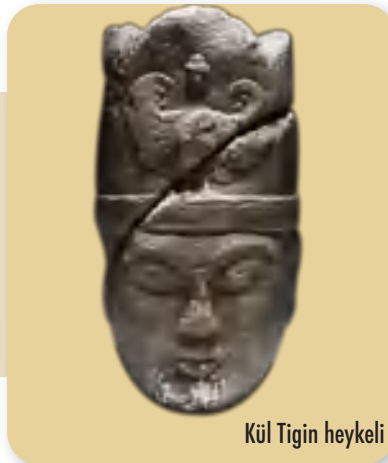
Çin Seddi

Kervan

Orhun Kitabeleri (Orhun Vadisi-Moğolistan)

Kül Tigin heykeli

Ordu millet Türkler

3.1. TÜRKLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

Türk adının anlamı ve kökeni hakkında neler biliyorsunuz?

Türk Adı ve Türklerin Ana Yurdu

Türklerin kadim bir millet olması nedeniyle bilim insanları Türk adını eski kaynaklarda aramışlar ve bu konuda çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Türk adı Çin kaynaklarında “miğfer” anlamında kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinde Türk adının “olgunluk çağı” anlamına geldiğini söylemiştir. Kök Türk ve Uygur metinlerinde “güçlü, kuvvetli” anlamlarında kullanılan Türk adı, Macar Türkolog Vámbéry'ye (Vamberi) göre “türemek” kelimesinden gelmiştir. Ziya Gökalp ise Türk adının “törelî, kanun ve nizam sahibi” anlamlarına dikkat çekmiştir.

Türk kelimesi, resmî devlet adı olarak ilk kez Kök Türkler tarafından kullanılmıştır. Türk adını coğrafi bir terim olarak ilk kullananlar ise Doğu Romalılardır (Bizans).

Türklerin bilinen ilk ana yurdu Orta Asya'dır. Türkler bu coğrafyada tarih boyunca birçok devlet kurmuşlardır. Orta Asya; doğuda Kingan Dağları, batıda Hazar Denizi ile kuzeyde Sibiryâ, güneyde Himalaya Dağları arasında kalan son derece geniş bir bölgedir.

Görsel 3.1: Atatürk Samsun Lisesinde tarih dersinde (26 Kasım 1930)

İlk Türk Devletleri

Asya Hun Devleti (MÖ 220-MS 216)

Harita 3.1: Asya Hun Devleti

Tarih sahnesine ne zaman çıktıkları tam olarak bilinmeyen Hunların ilk hükümdarı Teoman'dır (MÖ 220-MÖ 209). Teoman, Çin'in kuzeybatısında dağınık hâlde yaşayan Türk boylarını birleştirmiş ve ilk Türk devleti olarak bilinen Asya Hun Devleti'ni kurmuştur. Teoman'dan sonra devletin başına oğlu Mete Han geçmiştir. Hun Devleti'ne en parlak dönemini yaşatan Mete Han, devletin sınırlarını Kore'den Aral Gölü'ne, Baykal Gölü'nden Çin Seddi'ne (Görsel 3.2) kadar Doğu Türkistan'ı da içine alacak şekilde genişletmiş; Çin'i vergiye bağlayarak devletini ekonomik olarak da güçlendirmiştir. Asya Hun Devleti, Çin Devleti'nin baskıları ile zayıflayarak Kuzey Hun Devleti ve Güney Hun Devleti olarak ikiye ayrılmış, 216 yılında ise tamamen yıkılmıştır.

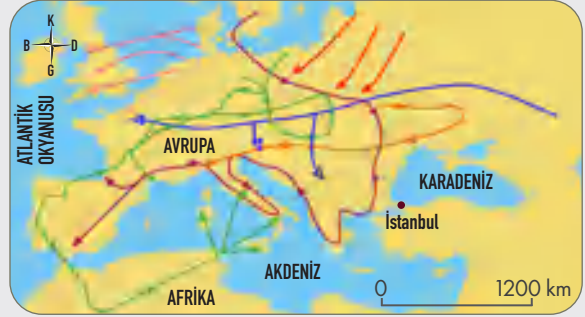
Çin Seddi, ülkelerinin kuzey sınırlarını Hun akınlarından korumak isteyen Çinliler tarafından inşa edilmiştir.

Görsel 3.2: Türk-Çin sınırını belirleyen Çin Seddi'nden bir görünüş (İllüstrasyon)

Kavimler Göçü (375) ve Avrupa Hun Devleti (370-469)

Asya Hun Devleti'nin zayıflaması ve ikiye bölünerek yıkılış sürecine girmesiyle bazı Türk boyları I. yüzyıldan itibaren batıya doğru göç etmiştir. Hunların Karadeniz'in kuzeyinden Doğu Avrupa içlerine doğru ilerlemesiyle birlikte bu bölgede yaşayan Alanlar, Ostrogotlar, Vizigotlar, Franklar ve Vandallar daha da batıya göç ederek Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına girmek zorunda kalmışlardır. Tarihte yaşanan bu büyük göç hareketine "Kavimler Göçü" denmiştir. Bu olay bazı tarihçiler tarafından İlk Çağ'ın sonu, Orta Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Kavimler Göçü ile günümüz Avrupa milletlerinin temelleri atılmış ve Avrupa Hun Devleti kurulmuştur. Göç eden kavimlerin baskılarına dayanamayan Roma İmparatorluğu, Batı ve Doğu Roma (Bizans) olmak üzere ikiye ayrılmıştır (395). 476 yılında ise Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır.

Harita 3.2: Kavimler Göçü

■ Saksonlar ■ Slavlar ■ Vizigotlar ■ Hunlar
■ Ostrogotlar ■ Vandallar ■ Franklar

Kavimler Göçü'nün yaşandığı sırada bugünkü Macaristan topraklarının olduğu bölgeye gelen Hun Türkleri, Balamir önderliğinde Avrupa Hun Devleti'ni kurmuştur. Avrupa'daki ilk Türk devleti olan Avrupa Hun Devleti, en parlak dönemini Avrupalıların Tanrı'nın kılıcı olarak isimlendirdiği Attila'nın (Atilla) hükümdarlığı zamanında yaşamıştır. Attila, Doğu ve Batı Roma'yı baskı altına alarak her iki devleti de vergiye bağlamıştır. Attila'nın ölümünden (453) sonra giderek zayıflayan Avrupa Hun Devleti 469 yılında yıkılmıştır. Hunların bir bölümü Orta Asya'ya geri dönerken bir kısmı da Karadeniz'in kuzeyine çekilmiş ve zamanla Hristiyanlaşarak millî kimliklerini kaybetmiştir.

Harita 3.3: Avrupa Hun Devleti

Harita 3.4: Kök Türk Devleti

I. Kök Türk Devleti (552-630)

Merkezleri Ötüken olan Kök Türkler, Türk adını resmî devlet adı olarak kullanan ilk Türk devletidir. Bumin Kağan önderliğinde Avarları yenerek bağımsızlıklarını ilan eden Kök Türkler, en parlak dönemini Mukan Kağan zamanında yaşamıştır. Mukan Kağan, Kore'den Karadeniz'e kadar bütün Türk boylarını, kuzeyde Kırgız Türklerini ve yabancı kavimleri hâkimiyeti altına almıştır. Onun zamanında Kök Türkler Akhun Devleti'ne son vererek (557) İpek Yolu'nun kontrolünü tamamen ele geçirmiş ve dünyanın en güçlü devletlerinden biri olmuştur. Taht kavgaları ve iç karışıklıklarla zayıflayan Kök Türkler, 582 yılında Doğu ve Batı Kök Türk Devleti olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 630 yılında Doğu Kök Türk Devleti'ne, 659 yılında ise Batı Kök Türk Devleti'ne Çin tarafından son verilmiştir.

II. Kök Türk (Kutluk) Devleti (682-745)

Kök Türk Devleti'nin yıkılmasından sonra Türkler elli bir yıl boyunca Çin hâkimiyetinde kalmıştır. Uzun mücadeleler sonunda Kutluk'un başlattığı isyan başarıya ulaşmış ve 682 yılında II. Kök Türk Devleti kurulmuştur. Türkleri Çin esaretinden kurtarıp yeniden devletlerine kavuşturmasından dolayı Kutluk Kağan'a "devleti derleyen, toparlayan" anlamına gelen "İlteriş" unvanı verilmiştir.

Kutluk Kağan'dan sonra kardeşi Kapkan Kağan tahta geçmiştir. Kapkan Kağan zamanında Çin baskı altında tutulmaya devam edilmiş, bütün Türkler tek çatı altında toplanarak siyasi birlik sağlanmıştır. Devlet en parlak dönemini Bilge Kağan zamanında yaşamıştır. Bu dönemde Tonyukuk vezirlik görevini üstlenirken Bilge Kağan'ın kardeşi Kül Tigin (Görsel 3.3) ordu komutanlığı yapmıştır.

Bilge Kağan'dan sonra iç karışıklıklar yaşamaya başlayan II. Kök Türk Devleti; Basmil, Karluk ve Uygurların baskıları sonucu yıkılmıştır (742).

Türk dili, tarihi ve kültürü açısından büyük önem taşıyan Orhun Yazıtları (Kök Türk Kitabeleri), II. Kök Türk Devleti'ne aittir. Bilge Kağan, Kül Tigin ve Vezir Tonyukuk adına dikilmiş olan bu eserler Kök Türk alfabesi ile yazılmıştır.

Görsel 3.3: Kül Tigin
(Heykel, Moğolistan Ulusal Müzesi)

Harita 3.5: Uygur Devleti

Uygur Devleti (744-840)

Kök Türk hâkimiyetinde yaşayan Uygurlar, 744 yılında Kutluk Bilge Kül Kağan önderliğinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İlk başkentleri Ötüken'dir. Devletin merkezi Orhun Irmağı kıyısındaki Karabalasagun'dur (Ordubalık). Beşbalık, Ordubalık, Turfan gibi şehirler inşa eden Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir. Uygurlar yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmışlardır. Kendilerine ait Uygur alfabesini kullanmışlar, saray ve tapınak gibi mimari eserler meydana getirmişlerdir. Minyatür, ciltçilik, fresk, tezhip gibi sanatlarda ileri gitmişlerdir. Kâğıt ve matbaayı da kullanan Uygurlar Çin'in etkisinde kalarak Mani dinini benimsemişlerdir. Et yemeyi ve savaşmayı yasaklayan bu dinle beraber Uygurlar, zamanla savaşçı özelliklerini yitirmişler ve 840 yılında Kırgız akınları sonucu yıkılmışlardır. Uygurların bir kısmı günümüzde Çin'e bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (Doğu Türkistan) yaşamaktadır.

Uygur Türklerinin günümüzdeki durumu ile ilgili neler biliyorsunuz?

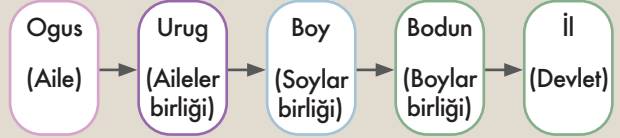
3.2. İLK VE ORTA ÇAĞ'DA TÜRKLERDE GÜÇ VE YÖNETİM YAPISI

Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde kut olarak adlandırılan devleti yönetme yetkisinin kağanlara Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılmıştır. Bu durum, yönetme yetkisi ve gücünün ilahi olduğunu göstermektedir. İnanışa göre, Gök Tanrı Türk kağanına kut vererek hükümdarlık gücü bahşetmiştir. Bu sayede kağanlar, halk gözünde meşruiyet kazanmış, halkın devlete olan bağlılığı artmıştır. Kut kan yoluyla geçtiği için hanedanın bütün erkek üyeleri kağan olma hakkına sahiptir. Türk devlet geleneğinde Tanrı'nın kime hükümdarlık vereceği hanedanlıktaki mücadelelerden sonra belli olmuştur. Bu durum, taht kavgalarının yaşanmasına yol açmıştır.

Türkler, Orta Asya'da zorlu bir coğrafyada ve elverişsiz iklim koşullarında yaşamışlardır. Konargöçer bir yaşam süren Türkler, toprak bağlılığını değil soy-boy aidiyetini esas almışlardır. Bunun sonucunda Türklerin milletleşme süreci hızlanmıştır. Atlı göçebe Türk boyları, dış saldırılara maruz kaldıkları için sürekli teyakkuz hâlinde

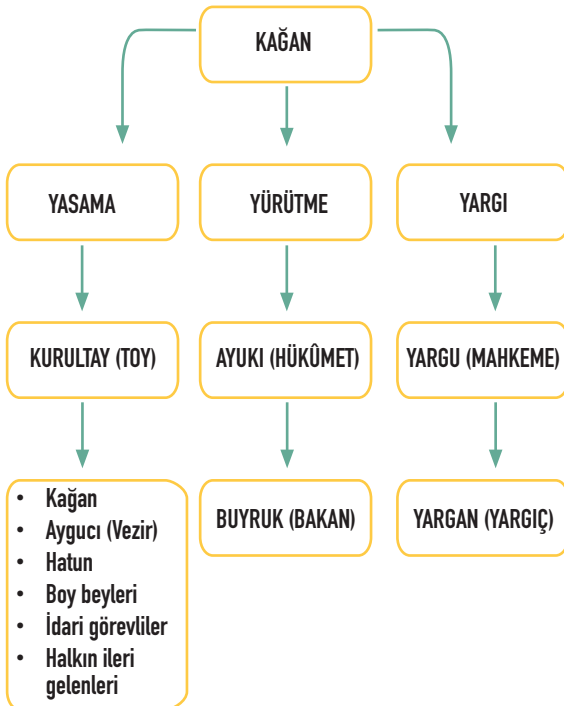
yaşamışlar ve bu sayede savaşçı özelliklerini geliştirmişlerdir. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren binicilik ve silah kullanma gibi konularda eğitilmiş ve iyi birer asker olarak yetiştirilmişlerdir. Ordu, ücretli askerlerden değil her an savaşmaya hazır gönüllü askerlerden meydana gelmiştir. Türkler, bozkır kültüründe atı ehlileştirerek ulaşım aracı olarak kullanmışlardır. Demiri işleyip silah hâline getirerek diğer milletlere üstünlük sağlamışlardır. Türkler, bu özellikleriyle çevre devletler üzerinde de etkili olmuşlardır. Örneğin Çinliler, Hunlarla giriştikleri uzun süreli savaşlarda başarılı olamayınca Hun ordusunu taklit ederek birtakım reform girişimlerinde bulunmuşlardır.

Türklerde Toplumsal Yapı

Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânü Lugâtî't-Türk adlı eserinde geçen "At, Türk'ün kanadadır." sözünü açıklayınız.

Türk Devlet Teşkilatı

Kağan

Devletin başı olarak iç ve dış siyaseti düzenler, savaş ve barışa karar verir. Orduyu komuta eder, elçi gönderip elçi kabul eder.

Töre

Sözlü hukuk kuralları olarak tanımlanan töre; toplumsal düzeni sağlayan örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerler bütünüdür. Türk devletlerinde, devlet organizasyonunun ve hukukun temeli töredir. Töre, Orta Asya Türk devletlerinde kağanların iktidarı, toplumun ve devletin devamlılığı için vazgeçilmezdir. Töre, devlet yönetiminde keyfiliği önler ve adaleti sağlar, yöneten ve yönetilen herkesi bağlar.

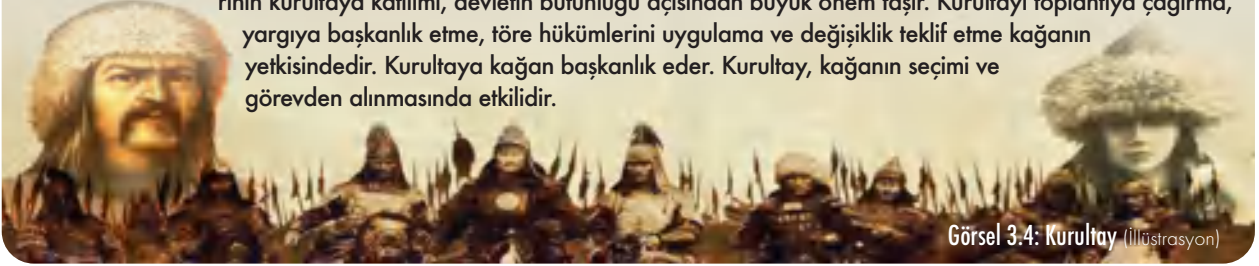
Okuyalım

Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İleriş Kagani, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak...

Kül Tigin Kitabesi'nden, Doğu 11

Kurultay

Türk devlet teşkilatında kurultay (Görsel 3.4); siyasi, askerî, hukuki ve ekonomik kararların alındığı en yüksek karar organıdır. Başlıca üyeleri; kağan, hatun, hanedan üyeleri ve boy beyleridir. Kurultay yılda üç defa toplanır. Boy beylerinin kurultaya katılımı, devletin bütünlüğü açısından büyük önem taşır. Kurultayı toplantıya çağırma, yargıya başkanlık etme, töre hükümlerini uygulama ve değişiklik teklif etme kağanın yetkisindedir. Kurultaya kağan başkanlık eder. Kurultay, kağanın seçimi ve görevden alınmasında etkilidir.

Görsel 3.4: Kurultay (İllüstrasyon)

İkili Teşkilat Yapısı

Türk devletlerinde Hunlardan itibaren ülke yönetiminin kolaylaştırılması için ikili yönetim anlayışı geliştirilmiştir. Buna göre devlet, yönetim bakımından Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu kutsal kabul edildiğinden bu bölgede yönetim kağana aittir. Batıda ise "yabgu" unvanlı yönetici, kağana bağlı olarak ülke topraklarını yönetmiştir. Yabgu karar ve uygulamalarında bağımsızdır. İkili teşkilat yapısı, devlet yönetiminin zayıfladığı dönemlerde taht kavgalarına neden olmuş ve devletin parçalanmasını kolaylaştırmıştır.

Türk kağanına kut anlayışı gereği siyasi güç veren Gök Tanrı, ekonomik güç anlamı taşıyan "ülüş"ü de bahşetmiştir. Üleş, Türkçe "üleşmek" kelimesinden türemiş olup "hisse, pay, kismet" anlamlarına gelir. Gök Tanrı, üleş bahşederek Türk ülkesine bolluk ve bereket getirmiştir. Türk kağanları da bu bolluk ve bereketi halk ile adil bir şekilde paylaşma yoluna gitmişlerdir.

İkili yönetimin Türk devletlerinin kısa sürede yıkılmasında ne gibi etkileri olmuştur?

3.3. ORTA ASYA COĞRAFYASI VE TÜRKLER

İhtiyaçlar ve coğrafi özellikler; insanların sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve dinî pek çok faaliyeti üzerinde etkilidir.

Türklerin ana yurdu Orta Asya, yüksek dağların yer aldığı ve çok sert karasal iklimin yaşandığı bir bölgedir. Orta Asya'da tarım alanlarının sınırlı olması, otlak ve bozkırların geniş yer tutması Türkleri hayvancılık yapmaya yöneltmiştir. Türkler genellikle at, koyun, sığır gibi hayvanlar yetiştirmişlerdir. Komşu ülkelere en fazla ihraç ettikleri ürünler de et ve canlı hayvan olmuştur.

Hayvancılıkla uğraşan Türkler, genel olarak konargöçer (Görsel 3.5) bir yaşam tarzını benimsemiştir. Bu yaşam tarzı, Türklerin doğa ile sürekli mücadele hâlinde olmasını zorunlu kılmıştır. Türkler, sürülerine otlak bulabilmek amacıyla yaz aylarını "yaylak" denen yüksek bölgelerde, kış aylarını ise "kışlak" adı verilen alçak

bölgelerde geçirmişlerdir. Orta Asya'nın elverişli bölgelerinde tarımla uğraşmışlar, bu amaçla sulama kanalları açmışlardır.

Görsel 3.5: Konargöçerler (İllüstrasyon)

Orta Asya coğrafyası ve iklimi Türklerin yaşam tarzını nasıl etkilemiştir?

Ana Yurttan Göçler

Harita 3.6: Göç yolları

Türk toplulukları, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli nedenlerle değişik coğrafyalara göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göçlerin ekonomik ve siyasi olmak üzere iki temel nedeni vardır:

1. Ekonomik Nedenler	2. Siyasi Nedenler
Otlakların artan nüfusa yeterli gelmemesi	Türk boyları arasında yaşanan iç çatışmalar
Kuraklık ve salgın hastalıklar	Çin ve Moğol saldırıları
Ağır kış şartları	Yeni ülkeler elde etme arzusu
Yaşanan kıtlıklar	

Ana yurttan göç eden Türkler doğuda Çin; kuzeyde Sibirya; güneyde Afganistan ve Hindistan; batıda Balkanlar, Orta Avrupa, İran, Irak, Anadolu, Suriye gibi çok farklı bölgelere dağılmışlardır.

Okuyalım Cevaplayalım

Orhun Kitabeleri

Orhun ya da Kök Türk Kitabeleri (Görsel 3.6); Kök Türkler tarafından Orhun alfabesi ile II. Kök Türkler döneminde Bilge Kağan (hakan), Kül Tigin (hakanın kardeşi ve ordu komutanı) ve Tonyukuk (vezir) adına yazılmıştır. Kitabelerin MS VIII. yüzyılın başlarında yazıldığı bilinmektedir. Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarını Yolluğ Tigin yazmıştır. Sonsuzluğa kadar kalması temennisi ile dikilen bu abidelere aynı zamanda "Bengü Taşlar" denmiştir.

Kitabeler, 1889 yılında Moğolistan'daki Orhun Vadisi'nde bulunmuş ve 1893 yılında Danimarkalı dil bilimci Vilhelm Thomsen (Vilhelm Tomsen) tarafından okunmuştur. Kitabelerde Türkçe kısımlar dışında, metinlerin Çince çevirileri de yer almıştır.

Kitabelerde Türklerin yabancıların siyasetine alet olduğu zamanlarda bozulduğu, devlet kademelerine getirilen ehil olmayan ve bilgisiz kadro nedeniyle yönetimin iyi çalışmadığı, ahalide hoşnutsuzluk görüldüğü, yabancı kültürün Türk birliğini zedeleyip Türklere millî kimliğini kaybettiği gibi konular konuşma sanatına uygun bir anlatımla verilmiştir. Bu metinlerde aynı zamanda Türk milletin en zor şartlarda bile ülkeyi kurtaran ve devleti yeniden kurup güçlendiren kuvvetli şahsiyetler yetiştirdiğine, Türklük ve bağımsızlık fikirlerine yer verilmiştir. Bu yazıtlar, bir bakıma kağanların ulusa hesap verdiği metinler olarak değerlendirilmiştir.

abs.cu.edu.tr (Düzenlenmiştir.)

Orta Asya'dan yapılan göçler Türklerin yaşam tarzları üzerinde ne gibi etkiler meydana getirmiştir? Açıklayınız.

Görsel 3.6: Orhun Kitabeleri (Moğolistan)

"Türk Oğuz beyleri, milleti, işitin! Üstte gök çökmedikçe, alta yer delinmedikçe Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecek idi?"

Kül Tigin Kitabesi'nden

1. Orhun Kitabeleri kimler adına yazılmıştır?
2. Kitabeler günümüzde hangi ülkenin sınırları içerisinde yer almaktadır?

Ergenekon Destanı

Kök Türklerin yeniden doğuşunu konu alan Ergenekon Destanı'nın özeti şöyledir:

Kök Türklerle karşı aralarında anlaşan düşman kavimler bir hile ile Kök Türkleri yenilgiye uğrattılar ve halkın bir kısmını kılıçtan geçirip büyük bir kısmını da esir aldılar.

Kök Türk hükümdarı İl Han'ın küçük oğlu Kıyan (Kayı) ve yeğeni Nüküz (Dokuz Oğuz) esir düştüler. Bir fırsatını bulan Kıyan ve Nüküz eşleriyle kaçıp kurtularak düşmanın kendilerini bulamayacağı bir yere gitmeye karar verdiler. Kök Türk yurdundan edindikleri at, deve, öküz ve koyunlarla birlikte geldikleri yoldan başka geçilecek bir yeri olmayan; akarsuların, türlü bitki, meyve, ağaç ve avların olduğu bir ülkeye vardılar. Bu ülkeye Ergenekon adını verdiler.

Ergenekon'da yüzyıllar boyu yaşayan, çoğalan ve güçlenen Türkler zamanla bu ülkeye sığamaz oldular. Kurultayı toplayıp Ergenekon'dan çıkmaya karar verdiler. Ergenekon'dan çıkmak için geldikleri geçidi aradılar ancak bir türlü bulamadılar. Bir demircinin dağın bir kısmının demirden olduğunu ve demiri eritip yol açabileceklerini söylemesi üzerine büyük ateşler yakıp büyük körükler yaptılar. Demiri eriterek açtıkları yolu kullanıp Börteçine öncülüğünde Ergenekon'dan çıktılar ve atalarının sahip oldukları topraklara yeniden hâkim oldular.

Türkler, Ergenekon'dan çıktıkları 21 Mart gününü bayram ilan ettiler ve her yıl bu tarihte o günün anısına büyük ateşler yakıp ateşte kızdırdıkları demirleri örs üzerinde çekiçle dövüldü.

Yılmaz ÖZTUNA, Türk Tarihinden Yapraklar, s.: 21-23 (Düzenlenmiştir.)

1. Metne göre Kök Türkler hangi zanaat ile ilgilenmişlerdir?
2. Ergenekon'dan çıkış günü olan 21 Mart, ülkemizde ve Türk dünyasında hangi isimle kutlanmaktadır?

Türklerde Askerlik

Görsel 3.7: Ordu millet Türkler (İllüstrasyon)

Coğrafi koşulların yanı sıra Türk boylarının kendi aralarında ve komşu topluluklarla yaptığı mücadeleler Türklerin savaşçı bir kimlik geliştirmesine neden olmuştur. "Ordu millet" (Görsel 3.7) yapısı gereği Türk toplumunda eli silah tutan herkes asker sayılmıştır. Yaşam tarzları, spor ve eğlenceleri, avlanmaları âdeta askerî birer eğitim şeklinde gerçekleşen Türkler her an savaşa hazır bir toplum olmuştur.

İlk düzenli Türk ordusu, Hun Hükümdarı Mete Han tarafından MÖ 209'da kurulmuştur. "Onlu teşkilat" sistemine sahip bu orduda on bin atlıdan oluşan tümen; binlere, yüzlere ve onlara ayrılmıştır. Bu birliklerin başına tümenbaşı, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı gibi komutanlar getirilmiştir. Bu

sistemi Türklerden başka milletlerin de kullanmasıyla birlikte günümüz modern ordularının temeli atılmıştır.

Onlu teşkilat sayesinde orduda herkesin birbirine yardımcı olduğu bir sistem meydana gelmiştir. Komutanların aynı zamanda birer idareci olarak görev yapmaları askerî disiplinin sivil ve idari yapıya da hâkim olmasını sağlamıştır.

Türklerin atı ehlileştirip savaş aracı olarak kullanması ve demiri eritip silahlar yapması askerî alanda uygarlık tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Türkler; atı ulaşımında, orduda ve spor faaliyetlerinde daha verimli kullanmak amacıyla üzengi (Görsel 3.8), nal, gem, eyer (Görsel 3.9) gibi eşyalar yapmışlardır. Türklerin icat ettiği pantolon, deri kuşak ve potin (ayakkabı), süvarilerden oluşan Türk ordusunda askerlerin at üzerinde rahat hareket etmesini sağlamıştır. Ok ve yay, süvarilerden oluşan Türk ordusunun başlıca silahlarıdır (Görsel 3.10).

Türkler, savaşlarda kendilerine özgü bir savaş taktiği olan Turan taktiğini (Hilal taktiği) uygulamışlardır. Bu taktik, sahte ricat (geri çekilme, kaçma) ve pusudan oluşur. Turan taktiğine göre ilk saldırı sonrasında geri çekiliyormuş gibi yapılarak ortadaki birliklerin düşman tarafından takibi sağlanır. Düşman, planlanan bölgeye çekildiğinde hem merkezde hem de sağ ve sol kanatlarda yer alan birliklerle çevrilerek çember içine alınır ve yok edilir.

Türk Kara Kuvvetlerinin birlik sembolünde kuruluş tarihi olarak MÖ 209 yılı yer almaktadır. Bunun sebebi ne olabilir?

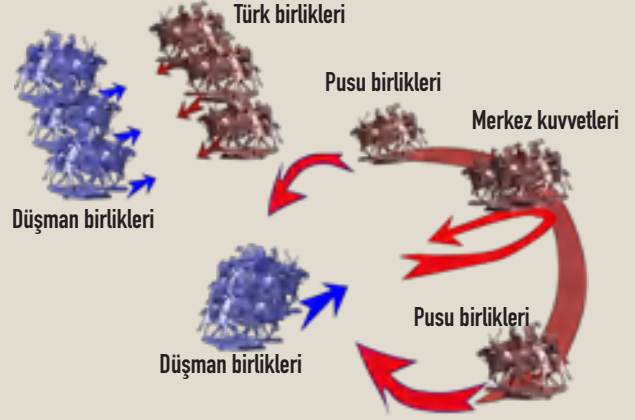

Türklerin sosyal, ekonomik ve askerî hayatlarında atın önemi nedir? Tartışınız.

Hangi milletler askerlik alanında Türklerden etkilenmiştir? Araştırınız.

Turan Taktiği

Okuyalım

Türeyiş Destanı

Büyük Hun hakanlarından birinin iki kızı vardı. Kızların ikisi de birbirinden güzeldi. Öyle güzeldi ki Hunlar bu iki kızın ancak ilahlarla evlenebileceğine inanıyor ve bu kızların insanlar için yaratılmadığını söylüyorlardı. Hakan da böyle düşündüğü için kızlarını insanlardan uzak tutmanın çarelerini aradı. Ülkesinin kuzey ucunda, hiç insan ayağı görmeyen bir yerde çok yüksek bir kale yaptırdı. Kızların ikisini de bu kaleye kapattı. Ondan sonra aklınca inandığı Tanrı'sına yalvarmaya başladı. Öyle bir yalvarıyor ve öyle yakarışlarla Tanrı'sını çağırıyordu ki nihayet bir gün, hakanın kendi aklınca inandığı Tanrı'sı dayanamadı ve bir bozkurt şekline girip geldi. Hun hakanının kızlarıyla evlendi. Bu evlenmeden birçok çocuk doğdu. Bunlara Dokuz Oğuz-On Uygur dendi ve bu çocukların hepsinin sesi bozkurt sesine benzedi. Yine bu çocuklar bozkurt ruhu taşıyarak çoğaldılar.

Bahattin USLU, *Türk Mitolojisi*, s.: 104 (Düzenlenmiştir.)

3.4. ASYA'DA KURULAN TÜRK DEVLETLERİNİN KOMŞULARIYLA İLİŞKİLERİ

Harita 3.7: Orta Asya'ya komşu devletler

Türk Devletlerinin Ticari ve Siyasi Faaliyetleri

Orta Asya'da kurulan Hun, Kök Türk ve Uygur devletlerinin ekonomisi hayvancılığın yanı sıra madencilik, el sanatları, ticaret, tarım faaliyetlerine ve savaş ganimetlerine dayalıdır.

İpek Yolu'nun önemli bir bölümü Türk toprakları üzerinden geçtiği için Türkler özellikle Çin ipeğinin Batı'ya satışından önemli kârlar elde etmişlerdir. Türk devletleri, doğu-batı ve kuzey-güney ticaretinde kervanlardan (Görsel 3.11) "geçiş vergisi" almışlardır.

Türkler; İpek Yolu güzergâhındaki komşu devletlere (başta Çin olmak üzere) canlı hayvanın (sığır, at) yanı sıra madenî (kazan, kılıç, kalkan, mızrak) ve hayvansal (kürk, at, et, deri) ürünler satmışlardır. Bunların karşılığında ise komşu devletlerden ipek, çay ve tahıl (buğday, arpa, pirinç) gibi ürünler almışlardır. Türkler; Doğu Roma, Çin, Sasani gibi ülkelerden savaş tazminatı, vergi ve haraç olarak aldıkları paraları da bu ürünlerin ticaretinde kullanmışlardır.

Orta Asya Türk devletlerinde ticaret, büyük ölçüde değiş tokuş (takas) esasına dayalıdır. Türkler, değiş tokuş için en çok atı kullanmışlardır. Bunun yanında değerli madenlerden yapılan kap kacaklar ve çeşitli eşyalar da ödeme aracı olarak kullanılmıştır.

İpek Yolu; Asya'da kurulan Hun, Kök Türk ve Uygur devletlerinin Çin, Doğu Roma, Sasani gibi komşu devletlerle ticari ilişkiler geliştirmesini sağlamış, aynı zamanda onlarla siyasi ve askerî mücadeleler içine girmesine de sebep olmuştur. Türk devletleri, güçlü oldukları dönemlerde İpek Yolu'nu kontrol altına almışlar ve bu yol üzerindeki ticari faaliyetlere de katılmışlardır.

Asya Hun Devleti, Mete Han zamanında Çin ile pek çok kez savaşmıştır. Bu savaşların nedenlerine bakıldığında İpek Yolu'nu ele geçirme düşüncesi ilk sırada yer almıştır.

Harita 3.8: İpek Yolu

Bilgi Kutusu

Kök Türkler "yarmak" denen madenî paralar ve "satır" adını verdikleri, diske benzeyen gümüş paralarla alışveriş yapmışlardır. Uygurlar ise ipeklî kumaştan yapılan "böz" ve "kamdu" adlı paraları ve "çav" adı verilen kâğıt paraları kullanmışlardır.

Bilgi Kutusu

Kök Türkler, hükümdarları Kapgan Kağan zamanında Çin'den vergi olarak 1.250 ton tohumluk buğday ve 3 bin adet tarım aleti almıştır. Ancak aynı yıl içinde ekilmesine rağmen Çin'den alınan tohumluk buğdayların hiçbiri yetişmemiştir. Çünkü vergi ödemeyi bir türlü içine sindiremeyen Çin İmparatoriçesi, bu buğdayları Kök Türklerle pişirerek vermiştir. Gerçeği anlayan Kapgan Kağan'ın 698 yılında Çin üzerine düzenlemeye başladığı akınlar 703 yılına kadar devam etmiştir.

Görsel 3.11: Kervan

İpek Yolu, uzun bir süre Kök Türk Devleti'nin siyasi, askerî ve ticari ilişkilerini belirlemiştir. Kök Türkler, komşu devletlerle olan ilişkilerinde denge politikası uygulamışlardır. İpek Yolu ticaretinin aksamasından dolayı önce Ak Hunlara karşı Sasaniler ile ittifak kurmuşlar, Sasaniler ile ilişkilerin bozulması üzerine ise Doğu Roma ile iş birliği yapmışlardır. Sasanilerin Doğu Roma-Kök Türk ittifakıyla savaşarak zayıflaması, Hz. Ömer'in Nihavend Savaşı'nda (642) Sasanilere son verip İran'ı ele geçirmesinde etkili olmuştur.

Uygur kağanları, Çin'e daha fazla mal satılabilmek için siyasi ve askerî güçlerini bir baskı aracı olarak kullanmışlardır. Güçlü oldukları zamanlarda, Çin'e gönderdikleri atların hepsini sa-

tın almaları için Çinlileri zorlamışlardır. Çinliler de aralarındaki barışı korumak için Uygurların bu dayatmalarına boyun eğmek durumunda kalmışlardır. Çin ile kurulan ticari ilişkiler, Çin kültürünün Uygurlar arasında yayılmasına zemin hazırlamış ve Uygurların hayatında çok önemli değişikliklere yol açmıştır. III. yüzyılda eski İran'da Mani tarafından kurulan ve ışık tanrısı inancına dayanan Maniheizm dini VIII. yüzyılda Böğü Han zamanında Uygurların resmî dini hâline gelmiştir. Böylece başta devlet yöneticileri olmak üzere Uygurlar, zamanla Maniheizm'i benimseyerek sosyal, kültürel ve ekonomik anlayışını bu doğrultuda değiştirmiştir.

İlk Türk Devletlerinin Ticareti Canlandırma Politikaları

İlk Türk devletleri, komşu ülkelerle yaptıkları ticaretin güvenlik içinde gerçekleşmesi amacıyla birtakım önlemler almışlardır. Bu amaçla sınırlarda (genellikle Çin'e ait sınır şehirlerinde) serbest ticaret pazarları kurmuşlardır.

Tarihî kayıtlara göre ilk serbest ticaret pazarı, Asya Hun Devleti ile Çin arasında kurulmuştur. Kök Türkler, 593 yılında Çin İmparatoru'na bir elçi göndererek ondan, Çin ile ticaret yapabilmek için sınırlarda pazar yerleri belirlenmesini istemişlerdir. Savaşlara son veren Bilge Kağan, Çin ile dostluk ve barış ilişkilerini geliştirerek Çin şehirlerinde serbest ticaret pazarlarının kurulmasını sağlamıştır. Çinliler bu pazarlar aracılığıyla ordularının at ihtiyacını karşılarken Kök Türkler de sattıkları atlar karşılığında bol miktarda gümüş ve ipeğe kavuşmuşlardır.

Derisi kıymetli hayvanlar (sansar, samur vb.) bakımından zengin bir ülkeye sahip olan Uygurlar, ihtiyaç fazlası olan bütün ürünleri, satmak için komşu ülkelere göndermişlerdir.

İlk Türk devletlerinde ticaretin canlandırılması için alınan önlemlerden biri de tüccarların korunmasıdır. Türkler, uluslararası ticareti himayelerine aldıkları Soğdlu (İrani bir kavim) tüccarlar aracılığı ile sürdürmüşlerdir. Zamanla Hun, Kök Türk ve Uygur devletlerinde tüccar grupları oluşmaya başlamıştır. Soğdlu ve Arap tüccarların Uygur Devleti'nin merkezinde faaliyet gösteren temsilcileri vardır.

Türk devletleri kervanların ülkelerinden geçiş güvenliğini de sağlamışlardır. Kervanların konaklama ihtiyaçları için hanlar inşa ederek onlara

at, deve gibi hayvanları temin etmişlerdir. Ayrıca kervanlarda bulunanlara ücret karşılığında yeme içme hizmeti vermişlerdir.

Hazarlar, VI. yüzyıla kadar Orta Asya'da yaşamışlar; Kök Türk Devleti kurulduktan sonra Karadeniz'in kuzeyi ile Kafkaslar arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ticari açıdan avantajlı bir bölgede yaşayan Hazarlar; Kök Türk, Doğu Roma, Arap, Sani ve Peçenekler ile yakın ilişkiler kurmuşlardır. Hazarlar, kuvvetli orduları sayesinde ülkelerinde asayiş ve ulaşım güvenliğini sağlayarak tarihte "Hazar Barış Çağı" [Pax Hazaaria (VII-IX. yüzyıllar arası)] adıyla bilinen bir dönem yaşamışlardır. Bu barış çağında Hazarlar siyasi, ticari ve ekonomik açıdan güçlenmişler; İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik gibi dinlere ev sahipliği yapmışlardır. Canlı ticari hayatı, dinî hoşgörüsü ve refah düzeyi ile Hazar ülkesi, Doğu ve Batılı tüccar ve sanatçıların kaynaştığı bir yer hâline gelmiştir.

Bilgi Kutusu

Uygurlar, alım satımda ve borç alıp vermede belirli bir para, ölçü sistemi ve yazılı sözleşmeler (Görsel 3.12) kullanmışlardır. Genellikle ilkbaharda faiz karşılığında borç alınan mal veya para, ürünün kaldırıldığı sonbahar aylarında ödenmiştir. Borç karşılığı her ay faiz ödemesi yapılması, Türklerde bankacılığın temelini oluşturmuştur.

Görsel 3.12: Uygur ticaret sözleşmesi

Oktaç Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi*, C:1, s.:178

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

çav, Uygurlar, ikili teşkilat, kurultay, Mete, olgunluk çağı, kut, Ötüken, ayukı, Karabalasagun

1. Türk devlet teşkilatında siyasi, askerî, hukuki ve ekonomik kararların alındığı en yüksek karar organına denir.
2. Dünya askerî tarihine mal olan onlu teşkilat Asya Hun Hükümdarı tarafından oluşturulmuştur.
3. Uygurlar Dönemi'nde kullanılan kâğıt paralara..... adı verilmiştir.
4. Kaşgarlı Mahmut, Dîvânü Lugâti't-Türk adlı eserinde Türk adının..... anlamına geldiğini ifade etmiştir.
5. İlk Türk devletlerinde yönetimi kolaylaştırmak amacıyla ülke toprakları anlayışı ile Doğu ve Batı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.
6. Bumin Kağan, 552 yılında Avar Devleti'ni yıkarak merkezi olan I. Kök Türk Devleti'ni kurmuştur.
7. İlk Türk devletlerinde anlayışı uyarınca hükümdarlık yetkisi Gök Tanrı tarafından verilmektedir.
8. İlk Türk devletlerinden Maniheizm dinini benimseyerek yerleşik hayata geçmişlerdir.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Kök Türkler, yerleşik yaşama geçen ilk Türk devletidir.
2. () Hukuk kurallarını yazılı hâle getiren, saray ve tapınaklar yapan ilk Türk devleti Uygurlardır.
3. () Ziya Gökalp'a göre Türk adı "törelî, kanun ve nizam sahibi" anlamlarına gelmektedir.
4. () Türklerin demiri işleyip silah hâline getirmeleri diğer milletlere üstünlük kurmalarını sağlamıştır.
5. () İslam öncesi Türk devletlerinde hükümdarın kullandığı unvanlardan biri de "sultan"dır.
6. () Orta Asya'da yüksek dağların yer alması ve çok sert karasal iklimin yaşanması Türkleri ticaret yapmaya yöneltmiştir.
7. () Türklerle özgü bir savaş taktiği olan "Turan taktiği" sahte ricat ve pusudan oluşur.
8. () I. Kök Türk Dönemi'nden kalma Orhun Kitabeleri; Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adına yazılmış üç dikili taştan oluşur.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kurultay nedir ve kimlerden oluşur?
2. Türklerin farklı tarihlerde değişik coğrafyalara göç etmelerinin sebepleri nelerdir?
3. Kavimler Göçü'nün Avrupa'daki siyasi etkileri nelerdir?
4. Türkler İpek Yolu'na hâkim olmak amacıyla hangi devletlerle mücadele içerisine girmişlerdir?
5. İlk Türk devletleri ticareti canlandırmak amacıyla ne gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır?

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. I. Bumin Kağan önderliğinde kurulmuşlardır.
II. En parlak dönemlerini Mete Han zamanında yaşamışlardır.
III. Çin'in baskıları sonucu zayıflamış ve ikiye ayrılmışlardır.
IV. Çin'in etkisinde kalarak Mani dinini benimsemişlerdir.

Yukarıda verilen bilgilerden hangileri I. Kök Türk Devleti'ne aittir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III D) II ve III E) II, III ve IV

2. Orta Asya'da kurulan Hun, Kök Türk ve Uygur devletlerinin ekonomik etkinlikleri arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?

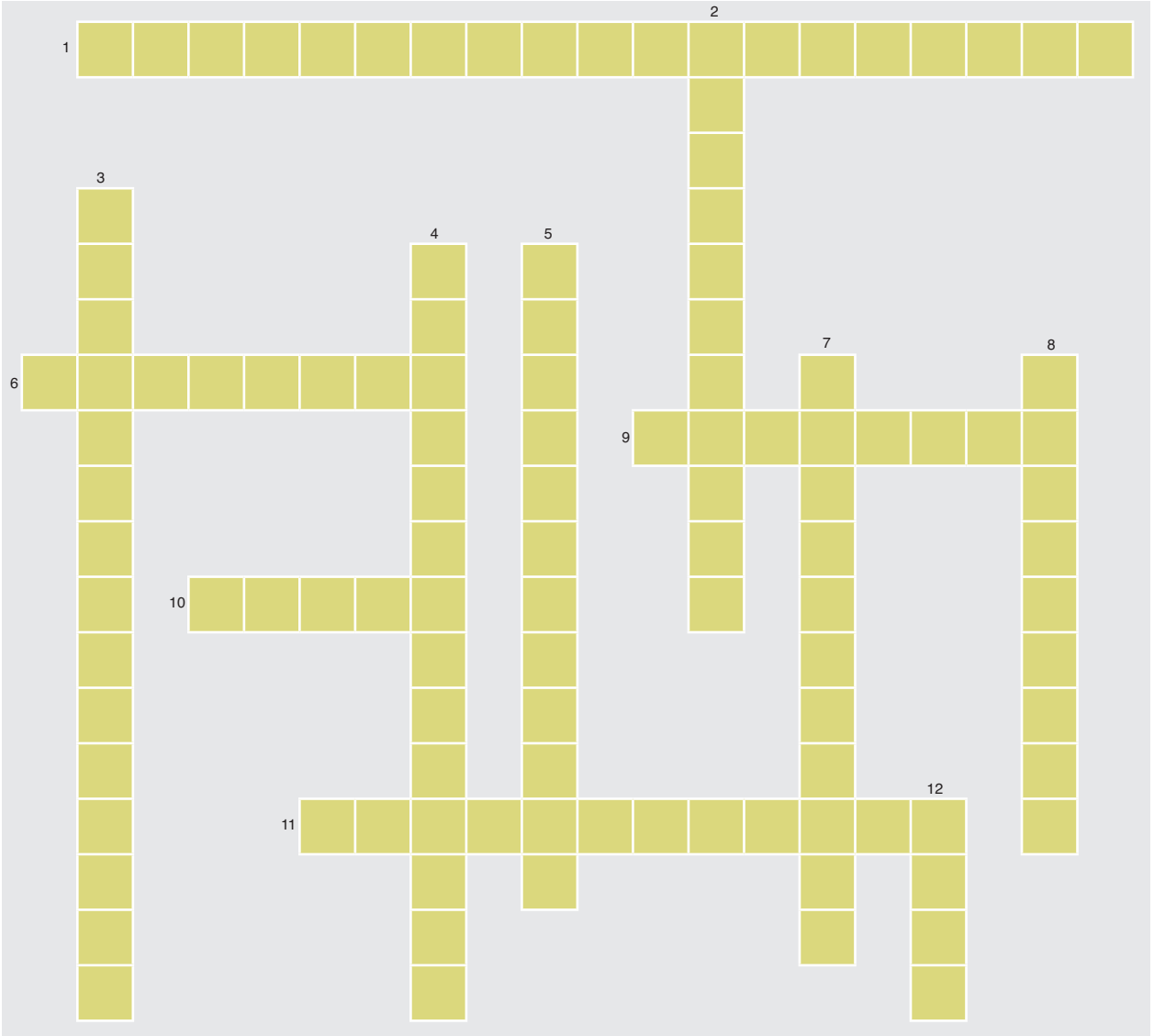
A) Hayvancılık B) Maden işlemeciliği C) Ticaret D) Denizcilik E) Tarım

3. Orta Asya'da kurulmuş Türk devletlerinin Çin ve Sasani gibi komşu devletlerle yaptıkları mücadelelerin en önemli sebebi aşağıdakilerden hangisidir?
- A) Türklerin Gök Tanrı inancını bu ülkelere yaymak istemeleri
B) Türklerin yerleşik hayata geçmek istemeleri
C) Türklerin güçlü bir askerî teşkilata sahip olmaları
D) Türklerin İpek Yolu'nun kontrolünü ellerinde tutmak istemeleri
E) Türklerin ikili devlet anlayışına sahip olmaları
4. İslam öncesi Türk devletleriyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?
- A) Göçebe bir yaşam sürmüşler ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.
B) Sınıf ayrımcılığına dayalı bir toplumsal yapıya sahiptirler.
C) Ülke hükümdar ve oğullarının ortak malı sayılmıştır.
D) Öldükten sonra dirilmeye inanmışlardır.
E) Hükümdara yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiğine inanmışlardır.
5. Aşağıdakilerden hangisi Orta Asya Türk devletlerinde sosyal hayatı düzenleyen ve yazılı olmayan kurallara verilen addır?
- A) Yabgu
B) Töre
C) Balbal
D) Kurultay
E) Kut

6. Türk boyları tarihin farklı zamanlarında birçok sebeple farklı bölgelere göç etmişlerdir. Yukarıdaki haritada işaretlenmiş alanlardan hangisi Türklerin göç ettikleri bölgeler arasında yer almaz?
- A) I
B) II
C) III
D) IV
E) V
7. Aşağıdakilerden hangisi Orhun Kitabeleri ile ilgili doğru bir bilgi değildir?
- A) Türk adının geçtiği ilk yazılı belgelerdir.
B) Türk tarihi ve kültürüne ışık tutacak bilgiler içermektedir.
C) VIII. yüzyılda Kök Türk alfabesi ile yazılmıştır.
D) Günümüzde Çin Devleti'nin sınırları içinde bulunmaktadır.
E) Abideleri okuyan ilk kişi Danimarkalı bilgin Vilhelm Thomsen'dir.

D. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

SOLDAN SAĞA

1. Uygur Devleti'ni kuran Türk kağanının adı.
6. İlk Türk devletlerinde devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı en yüksek karar organı, toy.
9. Tarihte Museviliği kabul eden Türk devleti.
10. On bin kişiden oluşan askerî birlik.
11. Mete Han tarafından Türk ordusunun oluşturulmasında kullanılan sistem.

YUKARDAN AŞAĞIYA

2. II. Kök Türk Devleti'ni kuran Türk hükümdarı.
3. Türklerin bilinen ilk alfabesi.
4. Tarihte bilinen ilk Türk devleti.
5. Orta Asya'da yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti.
7. Orta Asya'da yaşayan Türklerin en önemli ekonomik faaliyeti.
8. Kök Türklere ait olan ve Türklerin yeniden dirilişini anlatan destan.
12. Türk devletlerinde yazılı olmayan hukuk kurallarına verilen isim.

4. ÜNİTE

İSLAM UYGARLIĞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

ÜNİTE KONULARI

- 4.1. İSLAM UYGARLIĞININ DOĞUŞU
- 4.2. HZ. MUHAMMED VE DÖRT HÂLİFE DÖNEMLERİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ
- 4.3. EMEVİLER DÖNEMİ (661-750)
- 4.4. ABBASİLER DÖNEMİ (750-1258)
- 4.5. EĞİTİM VE BİLİM KURUMLARI

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam öncesi dönemin "Cahiliye Devri" olarak adlandırılmasının sebepleri neler olabilir?
2. Dört Halife Dönemi'nin "Cumhuriyet Dönemi" olarak adlandırılmasında halifelerin seçikle belirlenmesi etkili olmuş mudur? Araştırınız.
3. Emeviler Dönemi'nde, Arap olmayanların dışlanması İslam'ın yayılmasını nasıl etkilemiş olabilir? Araştırınız.
4. Müslüman bilim insanlarının Avrupa'daki bilimsel çalışmalara katkılarını araştırınız.

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Uygarlık
- Medrese
- Muhacir
- Cahiliye Dönemi
- Medine Sözleşmesi
- Kurtuba
- Samarra
- Tefsir
- Hadis
- Fıkıh
- Kelam
- Skolastik Düşünce
- Mevali
- Cihat
- Şiilik
- Fetih

Kâbe

İbn-i Rüşd

4.1. İSLAM UYGARLIĞININ DOĞUŞU

- 610 — Hz. Muhammed'e peygamberliğin gelişi
- 615 — Müslümanların Habeşistan'a hicret etmesi
- 622 — Müslümanların Medine'ye hicret etmesi
- 622 — Medine Sözleşmesi
- 624 — Bedir Savaşı
- 625 — Uhud Savaşı
- 627 — Hendek Savaşı
- 628 — Hudeybiye Barışı
- 630 — Mekke'nin Fethi
- 630 — Huneyn Gazvesi ve Taif Kuşatması
- 631 — Tebük Seferi
- 632 — Veda Haccı ve Hz. Muhammed'in vefatı

Harita 4.1: İslamiyet'in doğduğu topraklar

İslam öncesi dönemde dünyada yaygın olan dinî inanışlar hangileridir? Araştırınız.

Görsel 4.1: Kervan

İslamiyet'ten Önce Arap Yarımadası

Arap Yarımadası'nın Genel Özellikleri

Arap Yarımadası, Asya kıtasının güneyinde yer alan üç yarımadadan en batıdaki ve en büyüğüdür. Bu bölge, eski devirlerden beri Akdeniz ve Uzak Doğu ülkeleri arasında köprü vazifesi görmüştür. İçinde Arapların da bulunduğu Sami ırkının ana vatanı olan bu coğrafyada en önemli bölgeler Hicaz, Necid ve Yemen'dir. Mekke, Medine ve Taif şehirlerini içine alan Hicaz, ticaret yollarının kesiştiği bir konumda yer almıştır. Arap Yarımadası'nda siyasal birlik sağlanamadığı için birbirinden bağımsız pek çok devlet kurulmuştur.

Din ve İnanış

İslamiyet öncesi dönemde putperestlik, Arap Yarımadası'ndaki en yaygın dinî inanıştır. Bu bölgedeki her kabilenin ayrı bir putu vardır ve bu putlar kutsal sayılan Kâbe'de (*Görsel 4.2*) yer almıştır. Kâbe'deki en büyük putlar; Lat, Menat, Uzza ve Hübel'dir. Arabistan'da Yahudilik ve Hristiyanlığın yanı sıra Sâbiilik (yıldızlara tapma) ve Hz. İbrahim'in önderliğindeki Haniflik inançları da vardır.

Bilim, Edebiyat ve Sanat

Araplarda hitabet sanatı ve şiir önem kazanmıştır. Özellikle şiir okuma yarışmaları Arap edebiyatının gelişmesinde etkili olmuştur. Yarışmalarda öne çıkan şiirler Kâbe'nin duvarlarına asılmış ve şairler ödüllendirilmiştir. Kabileler arasındaki rekabet, "şecere" (soy) biliminin doğmasını sağlamıştır. Puta tapma anlayışı heykelciliğin gelişmesinde etkili olmuştur.

Sosyal ve Ekonomik Hayat

Sami ırkından olan Arapların çoğu bedevi yani göçbedir. Bedeviler at, deve, koyun, keçi gibi hayvanları besledikleri için otlaklara ihtiyaç duymuş ve sürekli yer değiştirmişlerdir. Hicaz ve Yemen bölgelerinde şehirlerde yaşayan halka "medeni" (hadari) denmiştir. Kâbe'nin Mekke'de olması, burada yaşayanlara hem dinî açıdan itibar kazandırmış hem de Mekke'de ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Haram kabul edilen muharem, recep, zilkade ve zilhicce aylarında kabileler arası savaşlar yapılmamıştır. Savaşız geçen bu dönemlerde, en büyüğüne "Ukaz" adı verilen panayır kurulmuştur. Bu panayırda alışverişler yapılmış, eğlence ve yarışmalar düzenlenmiş, Kâbe'deki putlar ziyaret edilmiştir. Bu vesileyle Mekkeliler putlardan ekonomik gelir elde etmişlerdir. İslam öncesinde Arap Yarımadası'nda görülen yanlış uygulama, inanç ve davranışlardan dolayı bu döneme "Cahiliye Dönemi" denmiştir. Cahiliye Dönemi'nde insan hakları, eşitlik, inanç özgürlüğü ve yaşam hakkı sadece asillere tanınmıştır. Kölecilik yaygın olup kadınlara yönelik bakış açısından dolayı kız çocuklarına değer verilmemiş ve kız çocukları toprağa diri diri gömülmüştür. Putperestlik inancı hâkim olduğu için put ticareti de yapılmıştır.

Arapların İslam öncesindeki din ve inanışları İslamiyet'i benimsemelerinde nasıl etkili olmuştur?

Cahiliye Dönemi uygulamalarını araştırınız. Elde ettiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.

Görsel 4.2: Kâbe'nin günümüzdeki görünümü (Mekke)

İslamiyet'in Doğuşu ve Yayılışı

Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı

Hz. Muhammed, 571 yılında Mekke'de doğmuştur. Babası Abdullah, annesi Âmine'dir. Babası daha Hz. Muhammed doğmadan vefat etmiştir. Hz. Muhammed önce sütannesi Halime Hanım'ın yanına verilmiş, altı yaşındayken annesi ölünce dedesi Abdülmuttalib'le yaşamaya başlamıştır. İki yıl sonra dedesi de ölünce amcası Ebû Tâlib onu yanına alarak büyümüştür. Hz. Muhammed çocukluk yıllarından itibaren toplumda güvenilirliği, doğruluğu ve dürüstlüğü ile ün salmıştır. Yalan söylediği veya adaletsiz davrandığı hiç gö-

rülmemiştir. Bu özelliklerinden dolayı halk arasında "Muhammedü'l-Emin" (güvenilir Muhammed) olarak tanınmıştır. Onun bu ününü duyan ve o zamanlar ticaretle uğraşan Hz. Hatice, Hz. Muhammed'e ticaret kervanlarının sorumluluğunu vermiştir. Hz. Muhammed yirmi beş yaşındayken Hz. Hatice ile evlenmiştir. Hz. Muhammed otuz beş yaşındayken Kâbe'deki Hacerülesved konusunda kabileler arasında anlaşmazlık çıkmış ve sorunun çözümü için Hz. Muhammed'e başvurulmuştur (Kâbe hakemliği). Bu durum, onun saygı değer ve uzlaştırıcı kişilik özelliklerinin ispatıdır.

Müslümanların Mekke'deki Faaliyetleri

Hz. Muhammed, kırk yaşına geldiği zaman Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'nda (Görsel 4.3) inzivaya çekilmiştir. 610 yılında Ramazan ayının 27. gecesi Hira Mağarası'nda Cebrail'den ilk vahyi almıştır: "Oku! Yaratan Rabb'inin adıyla oku!.."

Hz. Muhammed, olayı önce eşi Hz. Hatice'ye anlatmış, bunun üzerine Hz. Hatice Müslüman olmuştur. Hz. Ali, Zeyd bin Hârise ve Hz. Ebû Bekir de o dönemde Müslüman olan diğer kişilerdir. İslamiyet'in insanları eşit sayması, zengin tüccarların kendi çıkarlarını kaybetme korkusu, öldükten sonra hesap verme endişesi ve putperestliğin büyük bir gelir kaynağı olması gibi nedenlerden dolayı Mekkeliler bu yeni dine tepki göstermişler ve İslamiyet'in yayılmasını engellemeye çalışmışlardır. 615 yılında Müslümanların bir kısmı Kızıldeniz'in karşı kıyısında bulunan Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Hüzün yılı olarak bilinen 619 yılında ise Hz. Muhammed'in eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Tâlib vefat etmiştir.

Mekkelilerin İslam dinine karşı çıkma sebepleri nelerdir?

Görsel 4.3: İlk ayetin indiği kabul edilen Nur Dağı ve Hira Mağarası

Akabe Biatları (Görüşmeleri)

621 yılında Medine'de yaşayan on iki kişi Hz. Muhammed ile Mekke yakınlarında Akabe'de görüşmüş, Hz. Peygamber'e bağlı kalacaklarına ve yeni gelen dinin buyruklarına uyacaklarına söz

vermiştir. Bir sene sonra yine Akabe'de İslamiyet'i kabul ettiklerini bildirenlerin ve Hz. Muhammed'i koruyacaklarına söz verenlerin sayısı yetmiş beşe çıkmıştır. Bu görüşme sonrasında Hz. Muhammed Medine'ye davet edilmiştir.

Harita 4.2: Hicret yolu

Hicret

Hız. Muhammed, 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmiştir. Bu olaya "Hicret", Mekke'den gidenlere "muhacir", Medinelilere ise "ensar" adı verilmiştir. Hız. Muhammed, bu göçle İslam'ı Mekke'nin dışına çıkarmak ve müşriklerin baskısından kurtarmak istemiştir. Medine'de müşriklerin ve Yahudilerin de yaşadığını bilen Hız. Muhammed, Medine halkının bu topluluklarla beraber yaşaması için bazı kurallar koymuş, Yahudiler ve müşrik Araplarla "Medine Sözleşmesi"ni yapmıştır. Bu sözleşme ile dinleri ve inançları farklı olan insanların aynı coğrafyada, evrensel kurallar etrafında huzur ve barış içinde yaşayabilecekleri ortaya konulmuştur.

İslam tarihinde Hicret'in ne gibi sonuçları olmuştur?

İslam Devleti'nin İlk Anayasası: Medine Sözleşmesi

Eski devirlerden beri devletler ve uygarlıklar halkı mutlu edecek, vatandaşların bir arada ve huzur içinde yaşamasını sağlayacak yasalar yapmıştır. Türklerin "Töre Hukuku", Moğolların "Cengiz Yasaları", Roma'nın "12 Levha Kanunları" bu yasalara örnek gösterilebilir. Hız. Muhammed, devlet düzenini sağlamak ve toplumu bir arada tutmak amacıyla insan haklarını ve eşitliği ön plana çıkaran "Medine Sözleşmesi"ni yapmıştır. İnsan haklarının benimsendiği ilk anayasa olarak da kabul edilen bu sözleşme ile farklı din ve toplumlardan olan insanların mevcut hukuk kuralları içinde bir arada yaşayabilmeleri amaçlanmıştır. Bu sözleşme Medine'de yaşayan Yahudileri de kapsamıştır. Medine Sözleşmesi'nden yüzyıllar sonra dünya genelinde insanların temel hak ve özgürlüklerine dair bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin en önemlisi, bütün dünya tarafından kabul gören "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"dir (1948).

Medine Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ortak ilkeler yönünden karşılaştırarak tartışınız.

MEDİNE SÖZLEŞMESİ VE İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ ARASINDAKİ BENZERLİKLER

MEDİNE SÖZLEŞMESİ (622)	ORTAK İLKELER	İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ (1948)
Kul (insan) hakkı dolayısıyla gayrimüslimler de Müslümanların tabi olduğu hukuki hükümlere tabidir.	Yasalar Önünde Eşitlik	Herkes; ırk, renk, cinsiyet, dil, din vb. yönlerden ayırım gözetilmeksizin yasalar önünde eşittir ve bildirgedeki tüm hak ve özgürlüklere sahiptir.
Gayrimüslimlerin can (yaşama), mal (mülkiyet) ve namus güvenlikleri her türlü tehlikeye karşı Müslümanlarca güvenceye alınacaktır.	Yaşama, Güvenlik ve Mülkiyet Hakkı	Herkesin yaşama, kişi güvenliği, tek başına veya ortak mülkiyet edinme ve yasa tarafından eşit korunma hakkı vardır.
Herkes mutlaka kurallara uyacaktır.	Hukukun Üstünlüğü	İnsan hakları ancak hukuk düzeniyle korunabileceğinden herkesin hak ve özgürlüklerini kullanması yasayla belirlenmiş sınırlamalara uymasına bağlıdır.
Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir.	Din ve Vicdan Özgürlüğü	Herkesin düşünce, vicdan, din ve ibadet özgürlüğü hakkı vardır.
Himaye edilen kimse, himaye eden gibidir. Kimseye zulmedilemez. Zulmedilene mutlaka yardım edilecektir.	Kötü Muameleyi Önleme	Hiç kimseye zalimce, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelede bulunulamaz, işkence ve ceza uygulanamaz. Hiç kimse kölelik ya da kulluk altında tutulamaz, her türlü kölelik ve köle ticareti yasaktır.

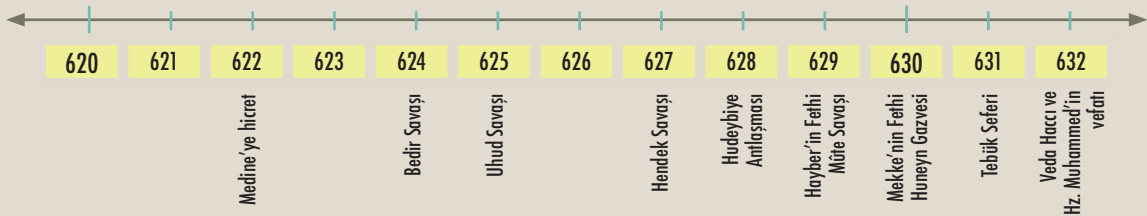
4.2. HZ. MUHAMMED VE DÖRT HALİFE DÖNEMLERİNİN SİYASİ GELİŞMELERİ

İslam Devleti'nin Kurulması ve Hz. Muhammed Dönemi (622-632)

Hız. Muhammed, ensar ve muhacirin kardeş olduklarını ilan ettikten sonra aralarında anlaşmazlıklar bulunan Medine'deki kabileleri de barıştırmıştır. Hız. Muhammed, aynı zamanda Medine'de bulunan Yahudilerle Medine Sözleşmesi'ni yaparak toplumsal bir barış ortamı tesis etmiştir. İslam devletinin ilk yazılı anayasası hükmündeki Medine Sözleşmesi ile Medine'de dinî ve siyasi birlik sağlanarak İslam Devleti kurulmuştur. İslam Devleti'ni kuran Hız. Muhammed; Müslümanların peygamberi, devlet başkanı, aynı zamanda İslam ordularının başkomutanı olmuştur.

Hız. Muhammed, Mekkeli müşriklerin kendisine yaşattıkları tüm sıkıntı ve zorluklara rağmen Mekke halkına karşı daima iyi hisler beslemiştir. Ancak Mekkeli müşriklerin ileri gelenleri, Medinenli Müslümanlara mektuplar yazarak onları tehdit etmişler; Arap ve Yahudi kabilelerini Müslümanlara karşı kışkırtmışlardır. Ayrıca Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanların (muhacir) mallarına el koymuşlar ve onlara ekonomik ambargo uygulayarak yaşam hakkı tanımamışlardır. Mekkelilerin bu tutumu, Müslümanlar ile Mekkeli müşrikler arasında bazı savaşlara neden olmuştur.

HZ. MUHAMMED DÖNEMİ SAVAŞLARI VE SİYASİ GELİŞMELERİ			
SAVAŞIN ADI	TARAFLARI	NEDENİ	ÖZELLİKLERİ VE SONUÇLARI
Bedir Savaşı (624)	• Müslümanlar • Mekkeli müşrikler	Mekkelilerin hicret eden Müslümanların mallarını yağmalayıp satmak üzere bir kervanla Şam'a göndermeleri ve elde edecekleri gelir ile Müslümanlarla savaşmayı amaçlamaları	• Müslümanlar ve Mekkeli müşrikler arasındaki ilk savaştır. Müslümanlar kazanmıştır. • Müslümanlara okuma yazma öğreten Mekkeli esirler serbest bırakılmıştır. • Şam ticareti Müslümanların eline geçmiştir.
Uhud Savaşı (625)	• Müslümanlar • Mekkeli müşrikler	Müslümanları Bedir'de yenemeyen müşriklerin bu savaşın intikamını almak ve Şam ticaret yolunu tekrar ele geçirmek istemeleri	• Hız. Peygamber'in emirlerini tam olarak yerine getirmediği için İslam ordusu yenilmiş, Mekkeliler tam bir üstünlük sağlayamamıştır.
Hendek Savaşı (627)	• Müslümanlar • Mekkeli müşrikler	Mekkeli müşriklerin Müslümanları tamamen yok etmek istemeleri	• Müslümanların son savunma savaşıdır. • Müslümanlar kazanmıştır.
Hudeybiye Antlaşması (628)	• Müslümanlar • Mekkeli müşrikler	Müslümanların Kâbe'yi tavaf etmek istemeleri	• Mekkeliler Müslümanları resmen tanımıştır. • Zamanla Müslümanların Mekke'deki sayılarının artmasını sağladığından Mekke'nin fethedilmesini kolaylaştırmıştır.
Hayber'in Fethi (629)	• Müslümanlar • Yahudiler	Hayber Kalesi'ndeki Yahudilerin Müslümanların ticaretine zarar vermeleri ve düşmanca tutumları	• Hayber Kalesi alınarak Şam ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır.
Müte Savaşı (629)	• Müslümanlar • Doğu Roma İmparatorluğu	Hız. Peygamber'in İslam'a davet için gönderdiği elçinin öldürülmesi	• Doğu Roma ile yapılan ilk savaştır. • Sayıca az olan Müslümanlar yenilmiştir.
Mekke'nin Fethi (630)	• Müslümanlar • Mekkeli müşrikler	Mekkeli müşriklerin Hudeybiye Antlaşması'nı bozmaları	• Mekke müşriklerden alınarak Kâbe putlardan temizlenmiştir.
Huneyn Gazvesi (630) Taif Kuşatması (630)	• Müslümanlar • Taifli müşrikler	Taifli müşriklerin diğer putperest kabilelerle birleşerek Mekke'yi Müslümanlardan geri almak istemeleri	• Hız. Muhammed, müşrikleri Huneyn'de bozguna uğratmıştır. • Taif kuşatılmıştır. Kuşatmanın kaldırılması şartıyla Taifliler bir yıl sonra Müslüman olmuşlardır.
Tebük Seferi (631)	• Müslümanlar • Doğu Roma İmparatorluğu	Doğu Roma ordusunun Arabistan üzerine sefere çıktığı haberinin alınması	• Tebük'e ulaşıldığında sefer haberinin doğru olmadığı anlaşılmıştır. • Arabistan dışına yapılan ilk sefer olup Hız. Peygamber'in son seferidir.

Veda Haccı, Veda Hutbesi ve Hz. Muhammed'in Vefatı

Hız. Muhammed, ailesi ve kalabalık bir Müslüman grubuyla hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye gitmiştir. Bu hac sırasında Müslümanlara hitaben okuduğu Veda Hutbesi'nde Allah'tan başka bir ilah bulunmadığını ve bütün Müslümanların kardeş olduğunu belirterek kadınlara iyi davranılmasını istemiş, ayrıca Kur'an'ın tamamlandığını bildirmiştir. Hız. Muhammed Müslümanlara veda ettiği için bu ziyaret, "Veda Haccı" olarak anılmıştır. Veda Haccı sonrasında Hız. Muhammed, Medine'ye dönmüş ancak bir süre sonra hastalanmıştır. Hız. Muhammed, 632 yılında Mescid-i Nebevî'de (Hız. Peygamber'in Medine'deki evi) vefat etmiş ve evinin içerisindeki "Ravza-i Mutahhara" (cennet bahçesi) adı verilen yere defnedilmiştir.

Dört Halife Dönemi'nde Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Gelişmeler (632-661)

İslam Devleti'nin başkanlığını, dinî liderliğini ve ordu komutanlığını üstlenen Hız. Muhammed'in vefatından sonra Müslümanlar arasında artık bu görevleri kimin yürüteceği sorunu gündeme gelmiştir. Çünkü Hız. Muhammed, kendisinden sonra kimin devlet başkanı olacağını söyleyerek seçimi Müslümanlara bırakmıştır. Hız. Muhammed'in vefatının ardından yapılan görüşmeler sonucunda, Hız. Ebû Bekir halife olarak seçilmiştir.

Bilgi Kutusu

Halifelik (hilafet); birinin yerine geçmek, ardından gelerek yerini doldurmak, vekâlet veya temsil etmek demektir. İslam devletlerinde Hız. Muhammed'den sonraki devlet başkanlarına bu unvan verilmiştir.

Halifeler seçim sistemiyle belirlendikleri için İslam tarihinde Dört Halife Dönemi, "Cumhuriyet Dönemi" olarak da adlandırılmıştır.

Harita 4.3: Hız. Muhammed ve Dört Halife dönemlerinde İslam Devleti (622-661)

DÖRT HALİFE DÖNEMİ (632-661)

- Hız. Ebû Bekir
- Hız. Ömer
- Hız. Osman
- Hız. Ali

Hız. Ebû Bekir Dönemi (632-634)

Hız. Ebû Bekir'in ilk dönemleri; dinden dönenler, sahte ve yalancı peygamberler, zekât vergisi vermeyerek isyan edenlerle mücadele içinde geçmiştir. Ülkede birlik ve düzen sağlandıktan sonra Ecnâdeyn Savaşı'nda (634) Doğu Roma ordusu yenilgiye uğratılarak Suriye'nin fethinde ilk adım atılmıştır. Ayrıca sure ve ayetler, değiştirilme ya da bozulma ihtimallerine karşı bir kurul tarafından toparlatılmış ve Kur'an-ı Kerim kitap hâline getirilmiştir. Hız. Ebû Bekir'in 634 yılında vefatı üzerine yerine Hız. Ömer halife olarak seçilmiştir.

Hız. Ömer Dönemi (634-644)

Adaletli yönetim anlayışıyla tanınan Hz. Ömer, halifeliği döneminde birçok yeri fethetmiştir. Bu nedenle Hz. Ömer Dönemi, İslam tarihinde "Fetihler Dönemi" olarak da bilinir. İslam Devleti'nde fetih hareketleri cihat anlayışına dayanmıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde Doğu Roma'dan Suriye ve Mısır; Sasanilerden ise Irak, İran ve Azerbaycan alınmıştır. İran'ın fethiyle birlikte Türkler ile Müslümanlar ilk kez komşu olmuşlardır.

HZ. ÖMER DÖNEMİ'NDE YAPILAN SAVAŞLAR VE FETİHLER		
SAVAŞIN ADI	TARAF LARI	SONUCU
Köprü Savaşı (634)	• Müslümanlar • Sasaniler	• Müslümanlar yenildi.
Yermük Savaşı (636)	• Müslümanlar • Doğu Roma İmparatorluğu	• Suriye'nin fethi tamamlandı. • Filistin ve Kudüs ele geçirildi (637).
Kadiye Savaşı (636)	• Müslümanlar • Sasaniler	• Irak fethedildi.
Celula Savaşı (637)	• Müslümanlar • Sasaniler	• Sasanilerin başkenti Medain ele geçirildi.
Aynişems Savaşı (640)	• Müslümanlar • Doğu Roma İmparatorluğu	• Doğu Roma ordusu yenildi. • Mısır (640) ve İskenderiye (642) fethedildi.
Nihavend Savaşı (642)	• Müslümanlar • Sasaniler	• Sasanî ordusu yenilip dağıldı. • İran ve Azerbaycan fethedilerek (644) Sasanilere son verildi (651). İslam orduları Kafkaslara ve Hazar Denizi'ne ulaştı.

Hız. Ömer Dönemi'nde yapılan fetihlerle ülke topraklarının genişlemesi, devlet teşkilatlanmasının yeniden düzenlenmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

- Ülke toprakları "amillik" (eyalet) adı verilen yönetim birimlerine ayrılarak bu birimlerin başına valiler getirilmiştir.
- Basra, Kûfe ve Fustat gibi yeni şehirler inşa edilmiştir.
- İllere kadılar gönderilerek bu illerde mahkemeler kurulmuştur.
- Düzenli ordu teşkilatı ve ordugâh şehirler (cünd) oluşturulmuştur.
- Devlet işlerinin görülmesi için "divan teşkilatı" kurulmuştur.
- Devlet hazinesi (beytülmâl) kurularak maliye teşkilatı oluşturulmuştur.
- Askerî iktâ sistemi uygulanarak üretim sürekli hâle getirilmiştir.
- Askerî posta teşkilatı kurulmuştur.
- Hicri takvim oluşturularak devlet işlerinde kullanılmaya başlanmıştır.
- İskân (yurtlandırma) politikası uygulanarak fethedilen yerlere Arabistan'dan gelen aileler yerleştirilmiştir.

Hız. Ömer 644 yılında, vergisinin indirilmesini isteyen bir demirci tarafından şehit edilmiştir.

Bilgi Kutusu

Cihat, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü maddi, manevi gayret ve çalışmadır. Cihatta amaç İslamiyet'i yaymak, Allah'ın adını ve adaletini yeryüzünde hâkim kılmaktır.

Hız. Osman Dönemi (644-656)

Hız. Ömer'in şehit edilmesinden sonra yerine Hz. Osman halife olarak seçilmiştir. Hz. Osman Dönemi'nde fetih hareketlerine ve devlet teşkilatlanmasındaki düzenlemelere devam edilmiştir.

Bu dönemde Trablusgarp, Tunus, Gürcistan, Mavera-nünnehir, Horasan ve Harezmi gibi topraklar alınmış; Kafkasya'da Türklerle (Hazar Devleti) ilk savaşlar yapılmıştır. Ayrıca ilk İslam donanması bu dönemde kurulmuş, "Zâtüssavâri" adıyla bilinen deniz savaşında Doğu Roma donanması mağlup edilerek Kıbrıs Adası bir süreliğine fethedilmiştir.

Hız. Ebû Bekir'in kitap hâline getirdiği Kur'an-ı Kerim, Hz. Osman Dönemi'nde çoğaltılarak Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Mısır gibi önemli merkezlere gönderilmiştir.

İyi niyetli ve hoşgörülü bir kişiliğe sahip olan Hz. Osman, Kureyş kabilesine mensup Ümeyyeoğulları (Emevi) sülalesindedir. Onun zamanında Emevi sülalesinin devlet kadrolarında ayrıcalıklı konumlara gelmeye başlaması, Kûfe ve Mısır gibi yerlerde ayaklanmalar çıkmasına neden olmuştur. Ayaklanmaların elebaşları Medine'ye giderek Hz. Osman'ı Kur'an-ı Kerim okuduğu sırada şehit etmişlerdir (656). Emevi sülalesinin kadrolaşma çalışmaları, İslam dünyasında iç karışıklıkların başlamasına ve fetih hareketlerinin durmasına yol açmıştır.

Hız. Ali Dönemi (656-661)

Bu dönemde iç karışıklıklar nedeniyle fetih yapılmamıştır. Hz. Ali'nin halifelik dönemi, Hz. Osman'ın katilleri bulunamadığından iç karışıklıklarla mücadele içerisinde geçmiştir. Bu dönemde Müslümanlar arasında Cemal Olayı (656), Siffin Savaşı ve Hakem Olayı (657), Nehrevan Savaşı (659) gibi iç çatışmalar yaşanmıştır.

Müslümanlar arasındaki ilk iç savaş olan Cemal Olayı sonrasında Hz. Ali Kûfe şehrini başkent yapmıştır.

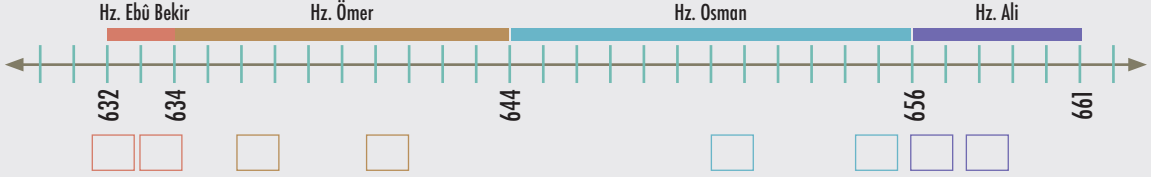
Siffin Savaşı sırasında gerçekleşen Hakem Olayı sonrasında ise Müslümanlar arasında ilk ayrılıklar yaşanmış ve İslam toplumu üçe bölünmüştür:

1. Muaviye taraftarları (Emeviler)
2. Hz. Ali taraftarları (Şiiler)
3. Hâriciler (Muaviye ve Hz. Ali'ye karşı olanlar)

Hız. Ali, Hâriciler üzerine düzenlediği Nehrevan Seferi'nden iki yıl sonra uğradığı suikast sonucunda şehit edilince İslam tarihinde Dört Halife Dönemi sona ermiştir (661).

1. Cemel Olayı
2. Kur'an-ı Kerim'in kitap hâline getirilmesi
3. Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması
4. Yalancı peygamberler sorunu
5. İslam devletinin teşkilatlanması
6. Hakem Olayı
7. "Zâtüssavârî" adıyla bilinen ilk deniz savaşı
8. Irak ve İran'ın fethedilmesi

Yukarıda Dört Halife Dönemi'nde gerçekleşen olaylar verilmiştir. Bu olaylara ait numaraları tarih şeridi üzerindeki kutulara yerleştiriniz.

4.3. EMEVİLER DÖNEMİ (661-750)

Bilgi Kutusu

Dört Halife Dönemi'nin (632-661) sona ermesiyle Suriye'nin merkezi Şam'da kurulan ve İslam tarihinin ilk hanedan devleti olan Emeviler, adını kurucusu olan Muaviye'nin bağlı olduğu Ümeyyeloğulları (Emeviler) kabilesinden almıştır.

Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra oğlu Hz. Hasan, Irak ve çevresinde kısa bir süre halifelik yapmıştır. Uzun yıllar Şam valiliği yapan Muaviye burada güçlü bir ordu ve idare kurmuş, fetihler yapmış, halifelik için bu bölgedeki halkın da desteğini almıştır. Muaviye'nin büyük bir orduyla üzerine geldiği haberini alan Hz. Hasan, Müslümanlar arasında daha fazla kargaşa çıkmasını önlemek amacıyla Muaviye'nin halifeliğini kabul etmiştir (661). Hz. Hasan Muaviye'nin halifeliğini kabul ederken bunu belli bir şarta bağlamıştır. Yapılan anlaşma gereği Muaviye, halife olacak ancak kendisinden sonra yerine geçecek kişinin kim olacağına karışmayacaktır. Müslümanlar, onun ölümünden sonra istedikleri kişiyi halife olarak seçebileceklerdir. Ne var ki Muaviye, yapılan anlaşmaya uymamış ve oğlu Yezîd'i Hz. Hasan'ın ölümünün ardından vâli tayin etmiştir. Böylece Emevilerle birlikte halifelik, saltanat sistemine dönüşmüştür. Başkent ise Kûfe'den Şam'a taşınmıştır.

Emeviler, İslamiyet'in yayılmasına ve İslam devletinin sınırlarının genişlemesine önemli katkılarda bulunmuştur. Emeviler zamanında İstanbul iki kez kuşatılmış fakat alınamamıştır. Kuzey Afrika'nın fethi tamamlanmış ve İslam orduları Tarık bin Ziyad komutasında Cebelitarık Boğazı'nı geçerek İspanya'ya ayak basmıştır. 711

Emevilerin İslamiyet'in yayılmasına ne gibi katkıları olmuştur? Araştırınız.

Harita 4.4: VIII. yüzyılın ortalarında Emeviler

yılında yapılan Kadiks Savaşı'nda Vizigotlar yenilgiye uğratılarak İspanya fethedilmiş ve burası "Endülüs" adıyla Emevilere bağlı bir eyalet hâline getirilmiştir. İslam ordularının Avrupa'daki ilerleyişi Frank Krallığı ile yapılan Puvatya Savaşı'nın (732) kaybedilmesiyle son bulmuştur. Doğudaki fetihlerle Buhara, Harezmi, Semerkant ele geçirilmiş ve devletin sınırları Maveraünnehir'e kadar genişlemiştir. Emeviler; Arap olmayanlara dışlayıcı bir politika uygulanması, yönetimden memnun olmayan halkın yöneticilere nefret duyması, hanedan üyeleri arasındaki taht kavgaları gibi nedenlerle zayıflamış ve Abbasilerin isyanıyla yıkılmıştır (750).

Bilgi Kutusu

Emeviler Dönemi'nde İstanbul Müslümanlar tarafından ilk kez kuşatılmıştır. Eyüp ilçesi, ismini bu kuşatma sırasında şehit olan Ebû Eyyüb el-Ensârî'den almıştır.

Mevali Politikası

Azat edilmiş köle anlamına gelen "mevali" kelimesi; ilk İslam fetihlerinden sonra kendi istekleriyle İslam'ı seçen İranlılar, Türkler, Kıptiler, Berberiler gibi farklı milletlerden olanlar için kullanılmıştır.

Müslüman olmalarına rağmen mevali olarak adlandırılanlar; idari, siyasi, sosyal ve ekonomik hayatın her alanında ikinci sınıf vatandaş sayılmışlar ve Müslüman Arapların yararlandığı birçok haktan yararlanamamışlardır.

Emevilerin uyguladığı dışlayıcı politikalar İslam'ın eşitlik, adalet ve hoşgörü ilkelerine tamamen aykırıdır. Bu haksız uygulamalar; Türkler, İranlılar, Berberiler gibi kavimleri rahatsız etmiş ve İslam'ın yayılmasında önemli rol oynayan ihtida (Müslüman olma, İslam'a geçme) hareketlerinin aksamasına neden olmuştur.

Mevali politikasının İslamiyet'in yayılmasına ne gibi etkileri olmuştur? Tartışınız.

Mezhepler Hz. Muhammed'in vefatından ortaya çıkmıştır. Mezhep kelimesi, "Allah'a ulaştıran, gidilecek yer, yol" anlamına gelmektedir. Mezhep; dinin görüş, yorum ve anlayış farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her birine verilen addır.

Mezheplerin ortaya çıkmasında İslam'ın çok geniş coğrafyalara yayılmasının ve farklı kültürlerin ne gibi etkileri olmuştur? Tartışınız.

Kerbela Olayı (680)

Muaviye'nin 680 yılında ölümü üzerine halifelğe daha önce belirlendiği üzere oğlu Yezîd geçmiştir. Ancak Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin, halifeliğin babadan oğula geçemeyeceğini söyleyerek Yezîd'in hilafetini tanımamıştır. Bu sırada Kûfe halkı, Hz. Hüseyin'i şehirlerine çağırarak onu halife görmek istediklerini bildirmiştir. Kûfe halkının daveti üzerine yakınlarıyla birlikte yola çıkan Hz. Hüseyin, Bağdat yakınlarındaki Kerbela'ya geldiğinde Yezîd'in görevlendirdiği Kûfe Valisi Ubeydullah bin Ziyad tarafından durdurulmuştur. Medine'ye geri dönmek istediğini söylemesine rağmen Hz. Hüseyin ve yetmiş kadar yakını burada şehit edilmiştir (10 Muharrem 680).

Kerbela Olayı, İslam toplumunda büyük bir üzüntüye sebep olmuştur. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde başlayan, Muaviye'nin halifeliği ile hızlanan tartışmalar bu olayla birlikte mezhep ayrılıklarına dönüşmüştür.

Okuyalım

İSLAM DÜNYASINDA AYRILIKLAR

Emevilerin tartışmalı iktidarının ardından başta hilafet meselesi olmak üzere birçok konuda oluşan görüş ayrılıkları farklı muhalefet grupları oluşturmuştur. Emevi uygulamalarına en fazla karşı çıkanlar, Şiiler ve Hâricilerdir. Bu gruplar arasındaki mücadeleler zamanla daha da keskinleşerek mezhepçiliğe dönüşmüştür.

Şiiler: Halifeliğin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunmuşlardır. Emeviler Dönemi'nde isyanlar çıkarmışlar ve Emevilerin yıkılmasında etkili olmuşlardır.

Hâriciler: Halifeliğin tek bir aileye ait olamayacağını savunarak Şiilere, veraset yoluyla aktarılamayacağını savunarak da Emevilere karşı çıkmışlardır. "Dini ve ahlaki bakımdan saygıdeğer her Müslüman hatta bir köle bile imam ya da lider seçilebilir." düşüncesini savunmuşlardır.

Ethem Ruhi Fiğlalı, *Hâriciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler AÜİF Der.*, C: XX, s.: 221-245 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 4.4: Emeviye Camisi (Sam)

Endülüs Emevileri Dönemi (756-1031)

Emevi ailesinden olan Abdurrahman bin Muaviye, Şam'dan kaçarak İspanya'ya gelmiş ve başkenti Kurtuba olmak üzere Endülüs Emevi Devleti'ni kurmuştur (756). Endülüs Emevileri, İber Yarımadası olarak adlandırılan günümüz İspanya ve Portekiz topraklarına hâkim olarak İslamiyet'in bölgede yayılmasını ve Avrupalıların İslam uygarlığını yakından tanımasını sağlamışlardır. Endülüs Emevi Devleti, 1031 yılından itibaren yaşanan iç karışıklıklar ve İspanyol krallıklarının saldırıları sonucunda parçalanmış ve küçük devletlere ayrılmıştır. 1469 yılında Aragon ve Kastilya krallıklarının birleşmesiyle güçlenen İspanyol krallıkları, İspanya'daki Müslüman varlığına son vermek amacıyla harekete geçerek bu devletleri ortadan kaldırmaya başlamışlardır. Son Endülüs devleti olan Beni Ahmer (Gırnata) Devleti'nin 1492 yılında yıkılması sonrasında İspanya'daki İslam hâkimiyeti de sona ermiştir. İslam uygarlığının yüzyıllar boyunca üretmiş olduğu bilimsel çalışmaları içeren binlerce kitap ise yakılarak yok edilmiştir.

İBN-İ RÜŞD

Görsel 4.5: İbn-i Rüşd

(Tablo, Andrea Bonaiuto, 1366, Santa Maria Novella Kilisesi, Floransa-İtalya)

Doğum Yeri ve Yaşadığı Dönem
Endülüs-Kurtuba (1126-1198)
Avrupa'da Averroes (Eyviros) adıyla tanınır.

Bazı Eserleri
Tehâfütü Tehâfütü'l-felâsife (Felsefe alanında yazılan eseridir.)
El-Külliyât fi't-tıb (Tıp alanında yazılan eseridir.)

Çalıştığı Alanlar
Felsefe, matematik, fıkıh, tıp, kelim

Endülüs Uygarlığının Avrupa'ya Etkileri

Endülüs; bilimsel çalışmaların yasaklanmış olduğu bir dönemde Avrupa'da eğitimin, bilimin ve kültürün merkezi hâline gelmiştir.

Avrupalılar, Müslümanların ulaştıkları yüksek uygarlık seviyesini anlayabilmek için Endülüs'te kurulan medreselere çok sayıda öğrenci göndermişlerdir. Avrupa'nın birçok ülkesinden gelen öğrenciler buradaki medreselerde öğrendikleri bilgileri, gördükleri ilaçları ve araç gereçleri kendi ülkelerine taşımışlardır. Böylece İslam dünyasındaki bilimsel gelişmelerden etkilenen Avrupa'da, IX ve X. yüzyıllardan itibaren bilim insanları yetişmeye başlamıştır.

Başta İbn-i Rüşd olmak üzere birçok Müslüman bilim insanının matematik, tıp, kimya, felsefe, astronomi, coğrafya alanlarındaki eserleri Avrupa'nın bilim dili olan Latinceye ve Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bu durum, Avrupa uygarlığının yeniden doğuşu olan Rönesans'ı hazırlamıştır.

Endülüslü İbn-i Rüşd, Avrupalıları en çok etkileyen âlimlerdendir. Avrupalılar Aristo başta olmak üzere birçok Antik Yunan filozofunun eserlerini İbn-i Rüşd'ün eserleri

aracılığı ile tanımışlardır. Dönemin Endülüslü bir başka önemli bilim insanı ise Ebü'l-Kâsım Zehrâvî'dir. Zehrâvî, tıp ve kimya alanındaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Onun "Kitâbü't-Tasrîf" adlı 30 ciltlik eseri Avrupa'da cerrahi biliminin temellerini atmıştır. Günümüzde ameliyatlarda kullanılan pek çok cerrahi alet de yine Zehrâvî tarafından geliştirilmiştir.

Endülüs'ün Avrupa'ya etkileri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Avrupalılar; şeker kamışı, pamuk, pirinç gibi ürünleri Endülüslü Müslümanlardan öğrenmişlerdir. Kâğıt üretimi için hurma ve palamut ağaçlarından katran elde etmeyi, suyun buharlaşarak azalmasını engellemek için yer altına kanallar yapmayı Avrupalılara yine Endülüslü Müslümanlar öğretmiştir. Endülüs'ün "Orta Çağ'ın karanlığında bir gece lambası gibi Güney Avrupa'yı aydınlattığı" söylenmektedir.

Endülüslüler aynı zamanda İslam mimarisi ve sanatına yeni bir boyut kazandırarak İspanya'da önemli mimari eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserlerin en önemlileri "Kurtuba Ulu Camisi" ile İslam sanatının Endülüs'teki en görkemli örneği olan "Elhamra Sarayı"dır (Görsel 4.6).

Görsel 4.6: Elhamra Sarayı (Granada-İspanya)

4.4. ABBASİLER DÖNEMİ (750-1258)

Abbasi Devleti, Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın soyundan gelen Ebü'l-Abbas tarafından kurulmuştur. Devletin başkenti Kûfe'dir.

Abbasi Dönemi'nde sınırların çok geniş olması nedeniyle çok fazla fetih yapılamamıştır. Bu dönemde askerî ve siyasi faaliyetlerden çok bilimsel ve kültürel teşkilatlanma ön plandadır.

Halife Mansûr zamanında Bağdat şehri kurularak devletin merkezi Kûfe'den Bağdat'a taşınmıştır. Halife Mansûr'un, mevali politikasına son verip devlet yönetimine İranlıları ve Türkleri getirmesi, Arap olmayan Müslümanlara değer vererek eşit davranması Abbasilerin bütün İslam dünyasında saygı ve ilgi görmesini sağlamıştır.

Halife Hârûn Reşîd Dönemi, Abbasilerin en parlak dönemidir. Bu dönemde Bağdat; siyasi, askerî ve ekonomik açıdan Doğu'nun en önemli merkezi hâline gelmiştir.

Abbasi Devleti'nin siyasi birliği IX. yüzyıldan itibaren çözülmeye başlamıştır. Halifelerin otoritelerinin zayıflaması üzerine Abbasi topraklarında yeni devletler kurulmuştur. Bunlardan bazıları; Mısır'da Tolunoğulları ve İhşîdiler, Maveraünnehir'de Samanoğulları, Irak ve İran'da Büveyhoğulları'dır.

Abbasi Devleti ve Türkler

Emevilerin sert tutumları yüzünden Araplarla sürekli olarak savaşan Türkler, Abbasiler zamanında kitleler hâlinde İslamiyet'i benimsemişlerdir. Özellikle Talas Savaşı'ndaki (751) Türk-Arap iş birliği sayesinde Türkler, İslam dinini yakından tanıyarak Müslüman olmaya başlamışlardır.

Abbasiilerin, Emevilerce uygulanan mevali politikasına son vermeleri ve Türklerle karşı iyi davranmaları Türkler arasında İslamiyet'in daha hızlı yayılmasını sağlamıştır.

Halife Mansûr, Türkleri ilk defa devlet hizmetinde görevlendiren Abbasi halifesidir. Halife Hârûn Reşîd zamanında ise muhafız birlikleri Türklerden oluşturulmaya başlanmıştır. Halife Me'mûn ise Türklerin ordudaki ve yönetimdeki önemini artırmış, sadece Türklerden oluşan askerî birlikler kurmuştur. Halife Mu'tasım Türkleri

Harita 4.5: Abbasi ve Endülü Emevi devletleri

İlhanlı Hükümdarı Hülâgû Han, 1258 yılında Bağdat'ı ele geçirerek Abbasi Devleti'ne son vermiştir. İlhanlılardan kurtulabilen Abbasi ailesi mensupları Mısır'a giderek Memlûk Devleti'ne sığınmışlardır. Memlûk Sultanı Baybars, Abbasi ailesinden Müstansır'ı Mısır'da halife ilan etmiştir. Böylece Abbasi Devleti sona ermiş olsa da Memlûk himayesindeki Abbasi halifeliği, Osmanlıların Mısır'ı fethine (1517) kadar devam etmiştir.

Bilgi Kutusu

İslam Devleti'nde Hz. Muhammed, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde başkent Medine'dir. Hz. Ali Dönemi'nde Kûfe, Emeviler Dönemi'nde Şam, Abbasiiler Dönemi'nde ise önce Kûfe, Halife Mansûr zamanında da Bağdat başkent olmuştur.

önemli devlet makamlarına ve ordu komutanlıklarına getirmiş ve Türklerin Araplarla karışıp savaşı özelliklerini kaybetmemeleri için Bağdat'ın kuzeyinde, sadece Türklerin yaşadığı Samarra şehrini kurdu muştur.

Zamanla Türkler, İranlılara rakip olarak orduda bir denge unsuru hâline gelmişler, halifelerin belirlenmesinde bile etkili olmuşlardır.

Abbasiiler, Doğu Roma sınırında (Anadolu'nun güneyinde) kurdukları Avâsım şehirlerine Türklerden oluşan askerî birlikler yerleştirerek sınırlarını korumuşlardır.

Türkler Abbasi Devleti'nde sadece askerî alanda değil idari ve siyasi alanda da önemli görevler üstlenmişlerdir. Örneğin Mısır valiliğine getirilen Tolunoğlu Ahmet ve Ebû Bekir Muhammed Akşit Türk kökenlidir.

İslamiyet'in Afrika'da Yayılması ve Türk Devletleri

Hz. Ömer Dönemi'nde Kuzey Afrika'da başlayan fetih hareketleri, Emeviler Dönemi'nde hızlanarak Atlas Okyanusu'na kadar ulaşmıştır. Abbasiler Dönemi'nde Mısır'a atanan Türk valileri, Bağdat'taki halifelerin otoritelerinin zayıflaması sonucu bağımsız devletler kurmuştur.

Tolunoğulları (868-905)

Mısır'da kurulan ilk Türk-İslam devleti olup kurucusu Tolunoğlu Ahmet'tir. Yönetici sınıfının Türk olmasına karşın halkın çoğunluğunun Arap olması bu devletin ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Tolunoğulları zamanında Nil Nehri'nin sularından yararlanmak amacıyla kanallar açılmış ve tarıma önem verilmiştir. Cami, han, hamam gibi sosyal ve dinî yapılar inşa edilerek Mısır bayındır hâle getirilmiştir. Cami külliyesinde bulunan eczanelerde Müslüman olan veya olmayan herkese ücretsiz ilaç ve tedavi hizmeti verilmiştir. Bu durum sosyal devlet anlayışının bir göstergesidir. Tolunoğlu Ahmet'in ölümünden sonra zayıflayan Tolunoğulları Devleti'ne Abbasiler son vermiştir (905). "Tolunoğlu Ahmet Camisi" bu dönemden kalan en önemli eserdir.

İhşidiler (935-969)

Devlet, adını Halife tarafından Mısır Valisi'ne verilen "İhşid" (sultanların sultanı) unvanından almıştır. Devletin kurucusu Muhammed bin Tuğç'tur. Bu dönemde Suriye ve Filistin ele geçirilmiş, kutsal topraklar olarak bilinen Hicaz ve çevresi (Mekke ve Medine) ilk kez Türklerin kontrolüne girmiştir. Yöneticiler Türklerden, halk Araplardan oluştuğu için devletin ömrü uzun olmamış ve Fâtımiler 969'da Mısır'ı ele geçirecek İhşidilere son vermiştir.

Harita 4.6: Mısır'da kurulan Türk-İslam devletleri

Eyyübiler (1174-1250)

Adını kurucusu Selâhaddin Eyyûbi'den alan devletin sınırları Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesini kapsamıştır. Selâhaddin Eyyûbi, 1187 yılında Hittin Savaşı'nda Kudüs Kralı'nı yenerek Kudüs'ü Hristiyanlardan geri alma başarısını göstermiştir. 1250 yılında Mısır'ı alan Memlûkler tarafından Eyyübilere son verilmiştir.

Memlûkler (1250-1517)

Mısır'da kurulan son Türk-İslam devletidir. Türk komutan Aybek tarafından kurulmuştur. Memlûkler, kısa zamanda Suriye ve Filistin'i ele geçirecek güçlü bir devlet hâline gelmiştir. Aynicâlût Savaşı'yla (1260) Moğollara tarihteki ilk yenilgilerini aldırarak Memlûkler, Sultan Baybars'ın Elbistan Savaşı'nda (1277) da İlhanlıları yenmesiyle Moğolların batıya ilerleyişini durdurmuştur. Ayrıca Haçlılara karşı İslam dünyasını savunan Memlûkler, Abbasi halifelerine uzun süre koruyuculuk yapmışlardır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi (1517) sonucunda Memlûk Devleti sona ermiştir.

4.5. EĞİTİM VE BİLİM KURUMLARI

"... Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
Kur'an-ı Kerim (Zümer, 39/9)

"İlim tahsil etmek için yolculuğa çıkan kimse,
evine dönünceye kadar Allah yolundadır."
Hz. Muhammed (Tirmizî, İlim 2)

Yukarıdaki ayet ve hadisten hareketle, İslam dininin bilime verdiği önemin İslam toplumunda bilimin gelişmesine etkisini tartışınız.

İlk emri "Oku!" olan İslam dini, eğitim ve bilime büyük önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen pek çok ayette insanlar düşünmeye, aklını kullanmaya ve öğrenmeye yönlendirilmiştir. Bu nedenle İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren camilerle birlikte medrese ve kütüphane gibi eğitim ve bilim kurumlarına da önem verilmiştir. İslam devletlerinde hükümdarların bilimi ve bilim insanlarını desteklemeleri sayesinde bilim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Camiler

Cami, "toplayan, bir araya getiren" anlamına gelmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinde eğitim-öğretim faaliyetleri, genellikle ibadet mekânı olarak kullanılan camilerde ibadetlerle birlikte yapılmıştır. Camilerde Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra çoğunlukla hadis, tefsir, fıkıh ve siyer gibi dinî bilimler okutulmuştur. İlk dönemlerden itibaren "kütüb" adı verilen okullar açılmakla birlikte camilerdeki eğitim-öğretim faaliyetleri günümüze kadar devam etmiştir.

Görsel 4.7: Kubbetü's-Sahra Camisi (Kudüs-Filistin)

Medreseler

Medrese "ders okunan yer" anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed Dönemi'nde Medine'de, Mescidi Nebvî'nin içinde "Suffe" adı verilen bir bölüm eğitim ve öğretim faaliyetleri için ayrılmıştır. Suffe, İslam dünyasında ilk medrese olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta okuma yazmanın ve İslami bilimlerin öğretildiği medreseler, Emeviler ve Abbasiler zamanında birçok alanda ders verilen bilim merkezleri hâline gelmiştir. Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan zamanında Nizâmülmülk tarafından Bağdat'ta yaptırılan Nizâmiye Medresesi, dönemin en gelişmiş eğitim ve bilim kurumu olmuştur.

Kütüphaneler

Kütüphane "kitaplar evi" anlamına gelmektedir. İslam dünyasında ilk kütüphane, Emevi Hükümdarı Muaviye zamanında Şam'da kurulmuştur. Endülüs Emevileri Dönemi'nde Avrupa'nın en zengin kütüphaneleri Endülüs'te kurulmuş ve Endülüs, Avrupa'nın kültür merkezi hâline gelmiştir. Abbasiler Dönemi'nde ise Halife Me'mûn tarafından Bağdat'ta "Beytülhikme Kütüphanesi" açılmıştır. Saraylarda ve bazı âlimlerin evlerinde özel kütüphaneler yer almıştır. Zamanla büyük camilerin çevrelerinde halk için de kütüphaneler açılmıştır.

Bilgi Kutusu

Rivayete göre Halife Me'mûn sadece Grekçeden yaptırdığı tercüme için 300 bin dinar vermiştir (Tırâzî, I, 101). Hatta bazı tercüme terazinin bir kefesine konulmuş ve altın tozuyla tartılarak mütercim (çevirmen) ödüllendirilmiştir.

Mahmut KAYA, TDV İslam Ansiklopedisi, Beytülhikme maddesi, s.: 88-90

Abbasiler Dönemi'nde Bağdat'ta açılan Beytülhikme, "bilgelik ve hikmet evi" anlamına gelmektedir. Dönemin ünlü astronom, matematikçi ve hekimlerini bir araya getirmek ve önemli bilimsel eserleri Arapçaya çevirmek amacıyla kurulmuştur. Çeviri yapılan diller arasında Grekçe, Süryanice, Sanskritçe ve Farsça gibi birçok dil vardır. Burası zamanla Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi ve bilim merkezi hâline gelmiştir. Beytülhikme, 1258'de Bağdat'ı ele geçiren Hülâgü Han tarafından içindeki kitaplarla birlikte yakılmıştır.

Mahmut KAYA, TDV İslam Ansiklopedisi, Beytülhikme maddesi, s.: 88-90 (Düzenlenmiştir.)

1. Yukarıdaki metne göre hangi toplumlar, tercüme faaliyetleri ile İslam medeniyetinin gelişmesinde etkili olmuşlardır?
2. Moğolların Beytülhikme'yi yakarak yok etmeleri İslam'ın ve dünyanın gelişimini nasıl etkilemiş olabilir?

İslam Uygarlığında Dinî (Nakli) ve Akli Bilimler

İslam uygarlığında bilimler dinî ve akli olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Dinî bilimler aracılığıyla Kur'an-ı Kerim'i, Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını açıklamak; çeşitli sorunlara Kur'an-ı Kerim ve sünnete uygun çözümler bulmak amaçlanmıştır. Akli bilimler, özellikle Abbasiler zamanında çeşitli dillerden yapılan çeviriler sonucunda İslam uygarlığında gelişme göstermiştir. Akli bilimler, bilimsel yöntem ve teknikleri kullanarak evreni ve evrendeki bilinmezlikleri anlamaya çalışmıştır.

İslam Uygarlığında Bilimler

Dinî (Nakli-İslami) Bilimler

Tefsir: Kur'an-ı Kerim'in surelerini açıklayarak görüşleri sürme ve bunları yazma, yorumlama bilimi

Hadis: Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını inceleyen bilim

Fıkıh: İslam ibadet ve hukuk bilimi

Kelam: Başta Tanrı'nın varlığı, birliği, peygamberlik ve ahiret olmak üzere İslamiyet'in ana ilkelerini konu edinen bilim

Siyer: Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askerî mücadelelerini konu alan bilim

Akli Bilimler

Tıp

Matematik

Fizik

Kimya

Astronomi

Felsefe

Coğrafya

Tarih

İslam Dünyasında Bilimsel Gelişmeler ve Bunların Avrupa'ya Etkileri

İslam devletinin farklı kültür ve medeniyetlerle teması, çeviri faaliyetleri ve Müslüman devlet adamlarının bilime verdiği önem sayesinde İslam coğrafyasında birçok bilim insanı yetişmiştir. İslam bilginleri, ortaya koydukları yeni fikir ve buluşlarla dünya medeniyetinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bilgi Kutusu

"Hiçbir itiraza imkân yoktur, her ne kadar Öklid'in ismi büyükse de bizim Rönesans'ımızın matematik hocaları Yunanlar değil Müslümanlardır."

E. F. Gautier, *Moeurs et coutumes des Musulmans*, s.: 238

- Câbir bin Hayyân (721-815), birçok yeni kimyasal bileşiği keşfetmiş ve modern kimya biliminin kurucusu kabul edilmiştir. "İmbik" olarak bilinen aleti geliştirmiştir.
- Hârizmî (780-850) cebir biliminin kurucusudur. Sıfır (0) rakamını günümüzdeki şekliyle matematiksel işlemlerde kullanmış, Avrupalılar sıfır rakamının kullanımını onun eserlerinden öğrenmiştir.
- İbnü'l-Heysem (965-1051), modern optiğin kurucusu kabul edilmiştir. Görme kuramını doğru olarak ilk kez o açıklamıştır.
- Tıp alanında Ebû Bekir Zekeriya er-Râzî (865-925) kızıl ve kızamığın iki ayrı hastalık olduğunu keşfetmiş, İbnü'n-Nefis (1210-1288) ise küçük kan dolaşımını bulmuştur.
- Döneminin hemen hemen tüm bilimleri ile ilgilenen Bîrûni (973-1061), UNESCO tarafından 1974 yılında "1000 Yıl Önce Orta Asya'da Yaşayan Evrensel Dâhi" olarak nitelendirilmiştir.

FÂRÂBÎ

Görsel 4.8: Fârâbî (Gravür)

Doğum Yeri ve Yaşadığı Dönem
Kazakistan-Farab (871/872-950)

Bazı Eserleri

El-Mûsîka'l-Kebîr (Müzik alanında yazılan bir eserdir.)
İhsâü'l-Ulûm (İlimlerin tasnifini yapmıştır.)

Çalıştığı Alanlar

Müzik, fizik, felsefe, mantık, psikoloji

Fârâbî'nin "İyi bir insan öldüğünde ona ağlamayın, asıl onu kaybeden topluma ağlayın." sözünden ne anlıyorsunuz?

VIII ve XIV. yüzyıllar arasında yaşanan gelişmeler (fetih hareketleri, Akdeniz ticareti, çeviri faaliyetleri, Haçlı Seferleri, İspanya ve Sicilya'da kurulan medreseler) sayesinde Avrupa toplumları İslam medeniyetindeki önemli buluş ve yenilikleri yakından takip etmiştir. Avrupa'da skolastik düşüncenin hâkim olduğu dönemde, Müslüman âlimlerin eserleri Latinceye, İbraniceye ve yerel dillere çevrilerek okullarda okutulmaya başlanmıştır. İslam uygarlığının Avrupa'daki etkisi XIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

- Avrupalıların "Avicenna" (Avisenna) olarak adlandırdıkları İbn-i Sînâ'nın beş ciltten oluşan "El-Kânûn Fî't-Tıb" adlı eseri, Batı dillerine çevrilerek yaklaşık altı asır boyunca tıp okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur.
- Haçlı Seferleri sırasında Avrupalıların kâğıt, matbaa, pusula ve barut yapımını Müslümanlardan öğrenmeleri Avrupa'nın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimini doğrudan etkilemiştir.

Müslüman bilginlerin eserlerini çeşitli yollarla edinen Avrupa'da X. yüzyıldan itibaren felsefe ve bilim yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, XV ve XVI. yüzyıllarda yaşanacak Rönesans'ın ve Reform hareketlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Avrupalılar, hangi yollarla İslam kültür ve uygarlığı ile tanışmıştır?

İMAM GAZZÂLİ

Doğum Yeri ve Yaşadığı Dönem
Horasan-Tus (1058-1111)

Bazı Eserleri
İhyâü Ulûmî'd-Dîn (İnanç, ibadet ve tasavvufa dair konularda bilgiler verir.)

Çalıştığı Alanlar
Fıkıh, hadis, akaid, gramer, felsefe

Görsel 4.9: İmam Gazzâlî (İllüstrasyon)

İBN-İ SİNÂ

Doğum Yeri ve Yaşadığı Dönem
Buhara-Afşana (980-1037)

Bazı Eserleri
Kitâbü'ş-Şifâ (Ansiklopedik bir eserdir.)
El-Kânûn Fî't-Tıb (Tıp alanında yazılmış olup döneminin en önemli eseridir.)

Çalıştığı Alanlar
Tıp, eczacılık, felsefe, fıkıh, kelim, mantık, jeoloji, matematik

Görsel 4.10: İbn-i Sînâ (Minyatür)

İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

Gülhane Parkı içerisinde saray sur duvarına bitişik Has Ahırlar Binası'nda yer alan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi, Prof. Dr. Fuat Sezgin öncülüğünde kurulmuştur.

Müze Müslüman bilim insanlarının astronomi, coğrafya, matematik, kimya, optik, tıp, mimari, savaş teknolojisi gibi alanlarda ortaya koydukları eserlerin model ve maketleri sergilenmektedir. Sergilenen eserler, İslam biliminin ulaştığı düzeyi göstermekle birlikte keşif ve buluşların farklı yollardan Avrupa toplumlarınca alınıp kullanıldığını ve geliştirildiğini açıkça ifade etmektedir.

<https://www.ibtav.org/sayfa/6/hakkinda> (Düzenlenmiştir.)

1. www.ibtav.org/sanaltur adresinden İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'ni sanal olarak ziyaret ediniz.
2. Müzede yer alan eserler, uygarlıklar arası etkileşim hakkında sizde yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağladı mı? Tartışınız.

www.ibtav.org/sanaltur adresine gitmek için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

Prof. Dr. Fuat SEZGİN

Görsel 4.11: Fuat Sezgin

BİYOGRAFI

24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğdu. 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsünde İslami bilimler ve oryantalistik alanında öncü olan Alman oryantalist Hellmut Ritter'in (Helmut Rittir) yanında öğrenim gördü. Hocasının, bilimlerin temelinin İslam bilimlerine dayandığını söylemesiyle bu alana yöneldi.

1954'te Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde "Buhâri'nin Kaynakları" adlı doktora tezini tamamladı. Bu tezinde hadis kaynağı olarak İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhâri'nin (810-870) bir araya getirdiği hadisleri inceledi. Bu hadislerin sözlü kaynaklara değil İslam'ın erken dönemine hatta VII. yüzyıla kadar giden yazılı kaynaklara dayandığı tezini ortaya attı. 1954 yılında İslam Araştırmaları Enstitüsünde doçent oldu.

1961 yılında Almanya'ya giden Fuat Sezgin (Görsel 4.11), Frankfurt Üniversitesinde misafir doçent olarak dersler verdi. 1965 yılında Frankfurt Üniversitesinde profesör oldu.

Prof. Sezgin, Suudi Arabistan Kral Faysal Vakfının "İslami Bilimler Ödülü"nü alan (1978) ilk kişidir. Bu ve başka desteklerle Sezgin, 1982 yılında Johann Wolfgang von Goethe (Yohan Volfgeng van Göthe) Üniversitesine bağlı Arap-İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsünü kurdu. 1983 yılında bu enstitünün müzesini kurup direktörlüğünü yürüttü. Müzede İslam kültürü çevresinde Müslüman bilginler tarafından yapılmış aletlerin ve bilimsel araç gereçlerin yazılı kaynaklara dayanarak yaptırıldığı numunelerini sergiledi.

Prof. Dr. Fuat Sezgin, son olarak Arap-İslam Bilimleri Enstitüsü için hazırladığı bilimsel araç gereçlerin benzerlerini yaptırarak İstanbul İslam, Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin açılmasına önyak oldu.

30 Haziran 2018 tarihinde vefat eden Prof. Dr. Fuat Sezgin'in kabri Gülhane Parkı içinde, kurucusu olduğu İstanbul İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi karşısında yer almaktadır.

<https://www.ibtav.org/sayfa/1/ozgecmisi> (Düzenlenmiştir.)

VEDA HUTBESİ

Ey insanlar! Bilmiyorum, belki de bugünden sonra burada sizinle bir daha buluşamayacağım. Allah'ın rahmeti bugün sözümü işitip onu iyice kavrayanların üzerine olsun! Benim bu sözlerimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin. Olabilir ki bildirilen kimse burada bulunandan daha iyi anlar ve itaat eder. Ey insanlar! Biliniz ki Rabb'iniz birdir, atanız da birdir. Bütün insanlar Âdem'den gelmiş, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Arap'ın Arap olmaya, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur. Allah katında üstünlük ancak takva iledir. Biliniz ki bu şehriniz Mekke, bugününüz arife ve bu ayınız zillhicce nasıl mukaddes ve dokunulmaz ise mallarınız ve canlarınız da aynı şekilde dokunulmazdır. Cahiliye Devri'ndeki her türlü ribâ (faiz) kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Fakat ana paranız sizindir. Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın. Kaldırdığım ilk faiz amcam Abbas b. Abdülmuttalib'in faizidir. Cahiliye Devri'nin kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası akrabalarımın Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'in oğlu Âmir'in kan davasıdır.

Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Onların namus ve iffetini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin onlar üzerindeki hakkınız iffet ve namuslarını korumalarıdır. Kadınların sizin üzerinizdeki hakları geleneklere uygun biçimde yiyecek ve giyeceklerini sağlamanızdır. Kadınlar hususunda Allah'tan korkun ve onlara en iyi şekilde davranın. Ashabım! Bugün şeytan sizin şu topraklarımızda yeniden saltanat ve nüfuz kurma ümidini ebediyen kaybetmiştir. Fakat size yasakladığım şeyler dışında küçük gördüğünüz şeylerde şeytana uyarmanız bu da onu sevindirir ve ona cesaret verir. Sözümü iyi dinleyin ve belleğin. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Bir Müslüman'ın malı rızası olmadan diğer bir Müslüman'a helal olmaz. Sakın zulmetmeyin. Herkes ancak kendi işlediği suçtan sorumludur. Baba oğlunun, oğul da babasının suçundan sorumlu tutulamaz. Allah her vârisin mirastan payını tayin etmiştir. Artık bir vârisin diğer mirasçıları mahrum edecek şekilde vasiyette bulunması helal değildir. Çocuklar babalarından başkasına nispet edilemez. Ödünç alınan şeyler sahibine geri verilmelidir. Yararlanılmak üzere alınan şeyler de sahiplerine iade edilmelidir. Borçlar ödenmelidir. Birinin borcunu üstlenen kefil de o borcu ödemelidir. Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine iade etsin. Rabbiniz olan Allah'tan sakının, ona kulluk edin. Beş vakit namazınızı kılın. Ramazan ayında oruç tutun, hac ibadetini yerine getirin, mallarınızın zekâtını gönül hoşluğuyla verin. Yöneticilerinize Allah'ın kitabına uydukları sürece itaat edin ve böylece Rabb'inizin cennetine girin. Benden sonra küfte ve sapkınlığa düşüp birbirinizin boynunu vurmayın. Benden sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. Ey müminler! Size iki emanet bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız takdirde bir daha asla yolunuzu şaşırmasınız. Bunlar Allah'ın kitabı Kur'an ile peygamberinin sünnetidir (veya ehlibeyti).

Daha sonra Resulullah "Ey insanlar! Yarın beni sizden soracaklar. O zaman ne diyeceksiniz?" deyince ashap "Allah'ın risaletini tebliğ ettin, görevini yaptın, bize nasihatte buldun diye şahitlik ederiz." dediler. Bunun üzerine Resulullah şahadet parmağını semaya doğru kaldırdı, sonra da insanlara doğru çevirip indirerek "Şahit ol ya Rab, şahit ol ya Rab, şahit ol ya Rab!" dedi.

Bünyamin ERUL, TDV İslam Ansiklopedisi, Vedâ Hutbesi maddesi (Düzenlenmiştir.)

Temel insan hakları ile Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde belirttiği "İslamiyet'in kutsal değerleri" arasında nasıl bir bağ bulunmaktadır? Açıklayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Talas, Suffe, tefsir, Emeviler, Bağdat, Medine, Farâbi, mevali, meal, Mekke

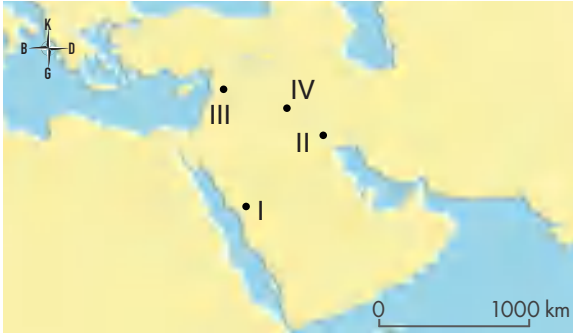
1. Hz. Muhammed'in Ravza-i Mutahhara adı verilen mezarı şehrinde bulunmaktadır.
2. Halifelik, saltanata Dönemi'nde dönüşmüştür.
3. "Bilgelik ve hikmet evi" anlamına gelen Beytülhikme, Abbasiler Dönemi'nde şehrinde kurulmuştur.
4. Türkler, Abbasiler Dönemi'nde yapılan Savaşı'nda Çinlilere karşı Arapları desteklemiştir.
5. Mescid-i Nebevi'nin içinde yer alan İslam dünyasının ilk medresesi olarak kabul edilmektedir.
6. Kur'an-ı Kerim'in surelerini açıklayarak görüşler ileri sürme ve yazma bilimine denir.
7. İhsâu'l-Ulûm eserinde ilimlerin tasnifini yapan felsefe, müzik, fizik, mantık ve psikoloji gibi alanlarda eserler vermiştir.
8. Emevilerin uyguladığı politikası Arap olmayan Müslümanları dışlamıştır.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

- () Elhamra Sarayı, Endülüs Emevileri Dönemi'ne ait mimari bir eserdir.
- () Abbasi Devleti'nin başkenti Kurtuba'dır.
- () Hz. Hüseyin ve yakınları Kerbela'da şehit edilmiştir.
- () Abbasiler, Arap olmayanlara karşı ayrımcı ve dışlayıcı bir politika izlemişlerdir.
- () İslam ibadet ve hukuk bilimine "kelam" denir.
- () İcat ettiği cerrahi aletlerin bir kısmı günümüzde de kullanılan, tıp alanında önemli çalışmaları olan İslam âlimi, Ebü'l-Kâsım Zehrâvî'dir.
- () Müslümanlar ticaret ve Haçlı Seferleri aracılığıyla Avrupa uygarlığından etkilenmişlerdir.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

- Arabistan Yarımadası'nda İslam öncesi döneme "Cahiliye Dönemi" denmesinin sebebi nedir?
- Medine Sözleşmesi'nin önemini açıklayınız.
- Dört Halife Dönemi ile Emeviler Dönemi arasındaki siyasi ve sosyal farklar nelerdir?
- Abbasiler Dönemi'nde Mısır'da kurulan Türk-İslam devletleri hangileridir?
- İslam uygarlığı Avrupa'yı hangi yönlerden etkilemiştir? Açıklayınız.

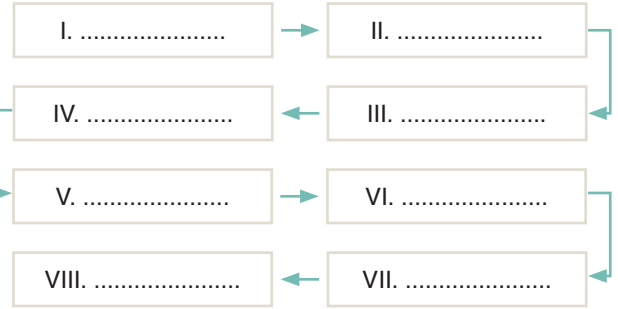

- İslam devletine başkentlik yapmış şehirler yukarıdaki haritada numaralarla belirtilmiştir. Bu şehirleri aşağıdaki kutulara yazınız

I.	II.
III.	IV.

- Aşağıda verilen olayları tablolardaki boşluklara kronolojik olarak yerleştiriniz.

Hicret, Bedir Savaşı, Hende Savaşı, Hz. Ali Dönemi, Hz. Ebû Bekir Dönemi, Hz. Osman Dönemi, Hz. Ömer Dönemi, Medine Sözleşmesi

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

- Hz. Muhammed-Hicret'in gerçekleşmesi
 - Hz. Ebû Bekir-Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması
 - Hz. Ömer-Askerî ikta sistemi uygulanarak üretimin sürekli hâle getirilmesi
 - Hz. Osman-Kıbrıs'ın fethedilmesi
 - Hz. Ali-Başkentin Kûfe'ye taşınması

Yukarıdaki eşleştirmelerden hangisi yanlıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV. E) V.

- Dört Halife Dönemi'nde bütün Müslümanlar kardeş kabul edildiği hâlde, Emeviler Dönemi'nde Araplar diğer Müslümanlardan üstün görülmüştür.

Emeviler Dönemi'ndeki bu anlayış aşağıdakilerden hangisine ortam hazırlamıştır?

- Fetihlerin yavaşlamasına
- Arap Yarımadası'nda İslamiyet'in yayılmasına
- Kur'an örneklerinin eyaletlere gönderilmesine
- Değişik kültürlerden insanların bir arada yaşamasına
- Siyasi kargaşaların doğmasına

3. I. İlk İslam parasının bastırılması

II. Sınırlarda Avâsım adı verilen bölge örgütlenmesinin oluşması

III. İstanbul'un Müslümanlar tarafından ilk defa kuşatılması

Yukarıdaki olaylardan hangileri Abbasiler Dönemi'nde gerçekleşmiştir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) I ve III E) I, II ve III

4. İslam dünyasının ünlü bilginlerinden İbn-i Sînâ'nın "El-Kânûn Fi't-Tıbb" adlı eseri Batılılar tarafından birçok defa Latinceye çevrilerek tıp öğretiminde kullanılmıştır.

Bu durum aşağıdaki genellemelerden hangisini doğrulamaz?

A) İslam dini bilimsel gelişmelere açıktır.

B) Batı dünyası Müslüman bilim insanlarından yararlanmıştır.

C) Tıp alanında da Müslüman bilim insanı yetişmiştir.

D) Pozitif bilimler İslamiyet'le birlikte doğmuştur.

E) Pozitif bilimlere Müslüman bilim insanlarının da katkıları vardır.

5. Abbasiler Dönemi'nde Mısır'a vali olarak atanan Tolunoğlu Ahmet, Bağdat'taki iç karışıklıklardan da yararlanarak 868 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Mısır'daki ilk Türk-İslam devletini kurmuştur.

Verilen bu bilgiye göre,

I. Abbasiler Dönemi'nde iç karışıklıklar yaşanmıştır.

II. Türklerin İslam dünyasındaki gücü artmıştır.

III. Türkler İslam dünyasının lideri hâline gelmiştir.

IV. Abbasi Devleti dağılma sürecine girmiştir.

yargılarından hangilerine ulaşamaz?

A) Yalnız I

B) Yalnız III

C) I ve III

D) II ve III

E) I, II ve III

6. İslam dinini daha iyi anlamak, Kur'an-ı Kerim'i ve Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını açıklamak, karşılaşılan sorunlara dine uygun çözümler bulmak amacıyla dinî (İslami) bilimler ortaya çıkmıştır.

Aşağıda verilenlerden hangisi dinî bilimler içerisinde yer almaz?

A) Tefsir

B) Hadis

C) Kelam

D) Fıkıh

E) Tarih

D. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

B	A	B	A	N	İ	S	İ	N	B	İ
C	E	D	F	G	K	E	K	F	C	G
M	B	Y	D	Ğ	M	V	N	E	T	V
U	V	H	T	L	O	G	E	N	C	Ç
A	S	Ş	Z	Ü	A	İ	A	S	A	A
V	A	A	D	A	L	E	T	A	Ğ	J
İ	P	P	R	Ş	Ü	H	H	R	Y	Z
Y	T	K	İ	L	İ	Y	Z	K	C	Ü
E	N	D	Ü	L	Ü	S	Ö	K	A	Ü
V	A	T	A	N	N	N	M	T	M	O
T	S	A	Y	G	İ	B	E	S	İ	E
E	B	H	A	D	İ	S	R	O	A	C
H	Z	E	B	U	B	E	K	İ	R	D
U	Y	K	A	R	D	E	Ş	L	İ	K
F	U	A	T	S	E	Z	G	İ	N	R
O	H	A	B	E	Ş	İ	S	T	A	N

1. Abbasiler Dönemi'nde Bağdat'ta açılan dünyaca ünlü kütüphane.
2. "Toplayan, bir araya getiren" anlamına gelen ve Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirdikleri mekân.
3. İslam Devleti'nin ilk halifesi.
4. Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını inceleyen bilim.
5. 622 yılında gerçekleştirilen Hicret sonrasında Mekkeli muhacirleri misafir eden Medineli Müslümanlara verilen isim.
6. Müslümanların İspanya'ya verdikleri isim.
7. Müslümanların Mekkeli müşriklerle yaptıkları ilk savaş.
8. El-Kânûn Fi't-Tıbb adlı eseri ile dünyaca ün kazanmış Müslüman bilim insanı.
9. Halifeliği saltanat hâline getiren Emevi halifesi.
10. Müslümanların ilk hicreti gerçekleştirdikleri, Kızıldeniz kıyısında yer alan ülke.
11. İslam Devleti'nin ikinci halifesi.
12. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ni kuran bilim insanı.

5. ÜNİTE

İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ VE SELÇUKLU UYGARLIĞI

ÜNİTE KONULARI

- 5.1. TALAS SAVAŞI VE İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ
- 5.2. İSLAMİYET'İN TÜRK DEVLET VE TOPLUM YAPISINA ETKİSİ
- 5.3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1040-1157)
- 5.4. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÖNETİM VE TOPLUM YAPISI
- 5.5. XI. YÜZYILDA ANADOLU VE ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK BEYLİKLERİ
- 5.6. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYOKÜLTÜREL YAPI
- 5.7. TÜRKLER VE HAÇLILAR
- 5.8. ANADOLU'DA MOĞOL TEHLİKESİ VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Yeni bir dine inanmaya başlayan toplumlarda ne gibi değişimler yaşanabilir?
2. Nizâmiye Medreseleri hakkında neler biliyorsunuz? Bu konuda araştırma yapınız.
3. Malazgirt Meydan Savaşı'nın Türkiye tarihi açısından önemini araştırınız.
4. Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinin Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına ne gibi katkıları olmuştur?
5. Babailer İsyanı hakkında araştırma yapınız.

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Kervansaray
- Fütüvvet
- Babailik
- Miryokefalon
- Türbe
- Kümbet
- Ahilik
- Siyasetname
- Melik
- Atabey
- Divan
- Dîvân-ı Hikmet
- İkta

Alp Arslan

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı (Bitlis)

5.1. TALAS SAVAŞI VE İLK TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

Talas şehrinin günümüzde hangi ülkenin sınırları içerisinde yer aldığını genel ağ (internet) üzerinden araştırınız.

Türkler ile Müslüman Araplar arasındaki temaslar 642 yılında Nihavend Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Sasani Devleti'nin yıkılmasından sonra Türkler ve Araplar arasında yaklaşık elli yıl sürecek olan bir mücadele dönemi başlamıştır. Emevilerin Arap olmayanlara uyguladığı baskı ve dışlayıcı politikalar nedeniyle Türklerin İslamiyet'e geçişi gecikmiştir. Türkler ile Emevi yönetimi arasındaki gerginlik Horasan bölgesinde isyana dönüşmüştür. 746 yılında Horasanlı Ebû Müslim'in çıkardığı isyanın da etkisiyle Emevi Devleti yıkılmış, yerine Abbasi Devleti kurulmuştur. İslam Devleti'nin başına Abbasilerin geçmesiyle birlikte Türk-Arap ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Orta Asya'da hâkimiyet kurmak isteyen Abbasiler ve Çinliler 751 yılında Talas'ta karşı karşıya gelmişlerdir. Yapılan savaşı Karluk Türklerinin desteği ile Abbasiler kazanmıştır. Böylece Orta Asya, Çin hâkimiyetine girmekten kurtulmuştur. Türklerle Müslüman Araplar arasında Talas Savaşı ile gelişen olumlu ilişkiler, Abbasilerin Arap olmayanlara karşı uyguladığı ılımlı politika ile birleşince İslamiyet, Türk boyları arasında yayılma-ya başlamıştır.

Talas Savaşı sonrasında Çinli esirlerin yardımıyla keten ve kenevirден kâğıt yapımını öğrenen Müslümanlar, Semerkant ve Bağdat'ta kâğıt imalathaneleri kurmuşlardır. Avrupalılar kâğıt yapımını Müslümanlardan öğrenmişlerdir. Kâğıt üretiminin kolaylığı ve ucuzluğu, kâğıt kullanımını artırmış, bu durum uygarlıkların gelişimini hızlandırmıştır.

Kâğıt üretimi ile uygarlıkların gelişimi arasında nasıl bir ilişki olabilir? Tartışınız.

Harita 5.1: Karahanlı Devleti

Karahanlı Devleti (840-1212)

Karluk, Yağma, Çiğil ve Tuhsi boyları tarafından 840 yılında kurulan Karahanlı Devleti, Orta Asya'daki ilk Türk-İslam devletidir. Devletin merkezi Balasagun'dur. Karahanlılar, İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi ikili yönetim anlayışını (Doğu ve Batı) benimsemişlerdir. Satuk Buğra Han, İslamiyet'i kabul eden ilk Karahanlı hükümdarıdır. Karahanlı Devleti, 1042 yılında Doğu Karahanlılar (merkez Kaşgar) ve Batı Karahanlılar (merkez Semerkant) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Karahanlılara 1211'de Karahitaylar, Batı Karahanlılara ise 1212 yılında Harzemşahlar son vermiştir.

Okuyalım

Satuk Buğra Han Destanı

Satuk Buğra Han'ın doğduğu gün yer sarsılır, mevsim kış olduğu hâlde bahçeler ve çayırılar çiçeklerle örtülür. Falcalar bu çocuğun büyüyünce Müslüman olacağını söyleyerek öldürülmesini isterler. Satuk Buğra Han'ın annesi, "Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz." diyerek onu ölümden kurtarır.

Satuk Buğra Han, on iki yaşındayken çıktığı avda kaçan bir tavşanın arkasından hızla koşmaya başlar. Bir süre sonra tavşan durur ve ihtiyar bir insan görünümü kazanır. Sonradan Hızır olduğunu anladığı bu yaşlı kişi ona Müslüman olmasını öğütler ve İslamiyet'i anlatır. Müslüman olan Satuk Buğra Han, Abdülkerim adını alır. Abdülkerim Satuk Buğra, Kaşgar hükümdarı olan amcasından İslamiyet'i kabul etmesini ister. Kaşgar Hanı, Müslüman olmayacağını söyleyince Satuk Buğra Han'ın işaretiyle yer yanılır ve hükümdar toprağa gömülür. Abdülkerim Satuk Buğra Han hükümdar olur ve bütün Türk ülkeleri onun idaresinde İslamiyet'i kabul eder. Satuk Buğra Han, ömrünü İslam'ı yaymak için mücadele ile geçirir.

<http://byvm.kapadokya.edu.tr/7-DESTANLAR> (Düzenlenmiştir.)

Harita 5.2: Gazneli Devleti

Gazneli Devleti (963-1187)

Alp Tegin tarafından 963 yılında kurulan Gazneli Devleti'nin başkenti Gazne'dir. Gazneliler Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'a hâkim olmuşlardır. Gazneli Mahmut Dönemi'nde Hindistan'a yapılan seferler ile İslam'ın Hindistan'da yayılması sağlanmıştır. İslam dünyasına yaptığı hizmetlerden dolayı Abbasi Halifesi, Gazneli Mahmut'a "sultan" unvanını vermiştir. Gazneliler, Sultan Mesut Dönemi'nde Selçuklular ile yaptıkları Dandanakan Savaşı'nda (1040) yenilerek yıkılma sürecine girmişlerdir. Gazneli Devleti'ne 1187'de Gurlular (Afgan yerlileri) son vermiştir.

Gazneli Devleti, İslam dininin hangi bölgede yayılmasında önemli rol oynamıştır?

Harita 5.3: Harzemşahlar Devleti

Harzemşahlar Devleti (1097-1231)

Başkenti Gürgeç olan Harzemşahlar Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı iken İl Arslan Dönemi'nde bağımsızlığını elde etmiştir (1097). Alâeddin Muhammed Dönemi'nde bir Moğol ticaret kervanı Otrar şehrinde kılıçtan geçirilmiş (Otrar Olayı), bu olayın ardından Harzemşahlar Moğollarla yapılan savaşta yenilerek yıkılma sürecine girmiştir (1219). Celâleddin Harzemşah zamanında Anadolu Selçukluları ile yapılan Yassı Çemen Savaşı (1231) sonrasında Harzemşahlar Devleti yıkılmıştır.

Karahanlı ve Gazneli devletleri, Türk-İslam devlet teşkilatının gelişip yerleşmesinde köprü vazifesi görmüştür. Bu dönemde Türk kültürü İslam kültürü ile kaynaşmış, bunun sonucunda Türk-İslam uygarlığının temelleri atılmıştır.

5.2. İSLAMİYET'İN TÜRK DEVLET VE TOPLUM YAPISINA ETKİSİ

Çin kroniklerinde (tarih kaynakları) Kök Türkler hakkında şu sözler yer almaktadır: "Savaşta ölmeyi şeref sayarlar, hastalanarak ölmekten utanırlar."

László Rásonyi (Lazlô Rasoni), Tarihte Türklük, s.: 212

Size göre Türklerin savaşçı kişiliklerinin İslam'ı kabul etmelerindeki etkisi nedir?

Türklerin İslamiyet'i Kabul Etme Süreci

İslamiyet'i kabul etmeden önce Gök Tanrı inancına (Görsel 5.1) sahip olan Türkler, çok geniş coğrafyalarda yaşamış ve zaman içinde farklı dinlere de inanmıştır. Kök Türklerde Budizm, Uygurlarda Maniheizm yayılırken Hazarlar Museviliğe; Peçenek, Kuman, Bulgar gibi Türk toplulukları da Hristiyanlığa inanmışlardır. Bu dinlerin birçoğu Türklerin millî kimliklerini kaybetmelerine sebep olmuştur.

Görsel 5.1: Gök Tanrı inancında din adamı (Şaman)

Türklerdeki Gök Tanrı İnancının Özellikleri

- Tanrı birdir, Tanrı'nın eşi ve ortağı yoktur.
- Tanrı, evrenin ilk nedeni ve yaratıcısıdır.
- Tanrı görülmez ve şekillendirilmez, Tanrı'nın put ve putlaştırma hâli yoktur.
- Mabetlere ve ruhban sınıfına rastlanmaz.
- Savaşlarda Tanrı'nın iradesi ile zafere ulaşılır.
- Ahiret, mahşer günü, hesapların görülmesi, cennet ve cehennem kavramları vardır.
- Bayram ve ayinlerde Tanrı'ya kurban takdim edilir.
- Hırsızlık, zina, adaletsizlik ve yalancılık suçtur.

Türk topluluklarının İslamiyet'i kabulleri bir anda ve toplu olarak değil farklı tarihlerde ve aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Talas Savaşı (Görsel 5.2) sonrasında Abbasiler İslamiyet'i yaymak için Türklerin yaşadıkları bölgelere din adamlarını yollamışlar ve Türk boylarını İslam'a davet etmişlerdir. Karluk, Yağma, Çiğil, Tuhsi ve Oğuz Türkleri kitleler hâlinde İslamiyet'e geçmeye başlamış ve X. yüzyıl ortalarından itibaren İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmıştır. İslamiyet'i seçen Türkler Abbasi ordusunda ve devlet yönetiminde çeşitli görevlere getirilmişlerdir.

Türklerin İslam Dinini Kabul Etmesini Kolaylaştıran Etkenler

- Abbasilerin Emevilerden farklı olarak hoşgörü, eşitlik, adalet ilkelerini uygulamaları ve ümmetçi bir politika izlemeleri
- Türklerdeki Gök Tanrı inancında İslam dinindeki gibi tek tanrı anlayışının bulunması
- İslam dininin Türklerin karakterlerine ve ruh yapılarına uygun olması
- Türklerin cihan hâkimiyeti ideali ile İslam'ın cihat anlayışının örtüşmesi
- Gök Tanrı inancındaki cennet-cehennem, kurban, ahiret, ruhun ebediliği, sevap-günah, adalet, vatan sevgisi, istiklal aşkı gibi kavramların İslamiyet'te de var olması
- Türklerde de İslam dininde olduğu gibi farklı inançlara saygı gösterilmesi
- Türk toplumunda eşitsizliğe dayalı sosyal sınıfların bulunmaması ve İslam dininde ayrımcılığın olmaması

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinde sizce başka hangi nedenler etkili olmuştur?

Talas Savaşı'nda (751) Araplar, Karluk Türkleriyle beraber Çinlilere karşı savaşmışlardır. Batı Türkistan hâkimiyeti üzerinde önemli etkisi bulunan bu savaşı Türklerin de yardımıyla Araplar kazanmış, böylece Türklerin bu bölgedeki üstünlüğü devam etmiştir.

Görsel 5.2: Talas Savaşı (İllüstrasyon)

İslam Diniyle Gelen Değişim

İslamiyet'in kabulü ile Türklerin devlet ve toplum yapısında çeşitli değişimler yaşanmıştır. Türk kültürü ile İslam kültürü kaynaşmış, Türk-İslam uygarlığının temelleri atılmıştır. İlk Türk-İslam devletleriyle başlayan bu değişim; eğitim, bilim, sanat, siyaset, mimari ve askerlik gibi pek çok alanda görülmüştür.

"Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi" olarak adlandırılan düşünce İslamiyet'in kabulü ile "cihat" anlayışı olarak yaşamaya devam etmiştir.

Karahanlılarla beraber konargöçer yaşam tarzından yerleşik toplum düzenine geçilmiş, sözlü kültürün yerini yazılı eserler almaya başlamıştır.

İslamiyet'in kabulünden sonra hükümdarların unvanlarında da değişiklikler olmuştur. Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'dan itibaren Türk hükümdarları han, hakan, kağan gibi unvanların yanı sıra sultan, emir, hünkâr gibi Müslüman yöneticilerin tercih ettiği unvanları kullanmaya başlamıştır.

Devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı kurultay yerine çeşitli divanlar oluşturulmuştur. Hukuk sistemi, şeri ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Halife adına hutbe okutulmaya, paraların üzerine halife adları yazılmaya başlanmıştır. Yönetime gelen hükümdarlar halife tarafından onaylanmıştır.

Askerî alanda, süvari birliklerinin yanı sıra hükümdarın şahsına bağlı ücretli askerlerden oluşan birlikler kurulmuştur. Hz. Ömer zamanında uygulanmaya başlanan ikta sistemi Türk-İslam devletlerinde de benimsenmiştir.

Heykel, resim gibi sanatların yerine minyatür, tezhip, ebru, çinicilik, süsleme, hat, oymacılık, kakmacılık gibi sanat dalları gelişmiştir. Buhara, Taşkent ve Semerkant gibi önemli Türk-İslam şehirleri eğitim ve kültür merkezleri hâline gelmiştir (Görsel 5.3).

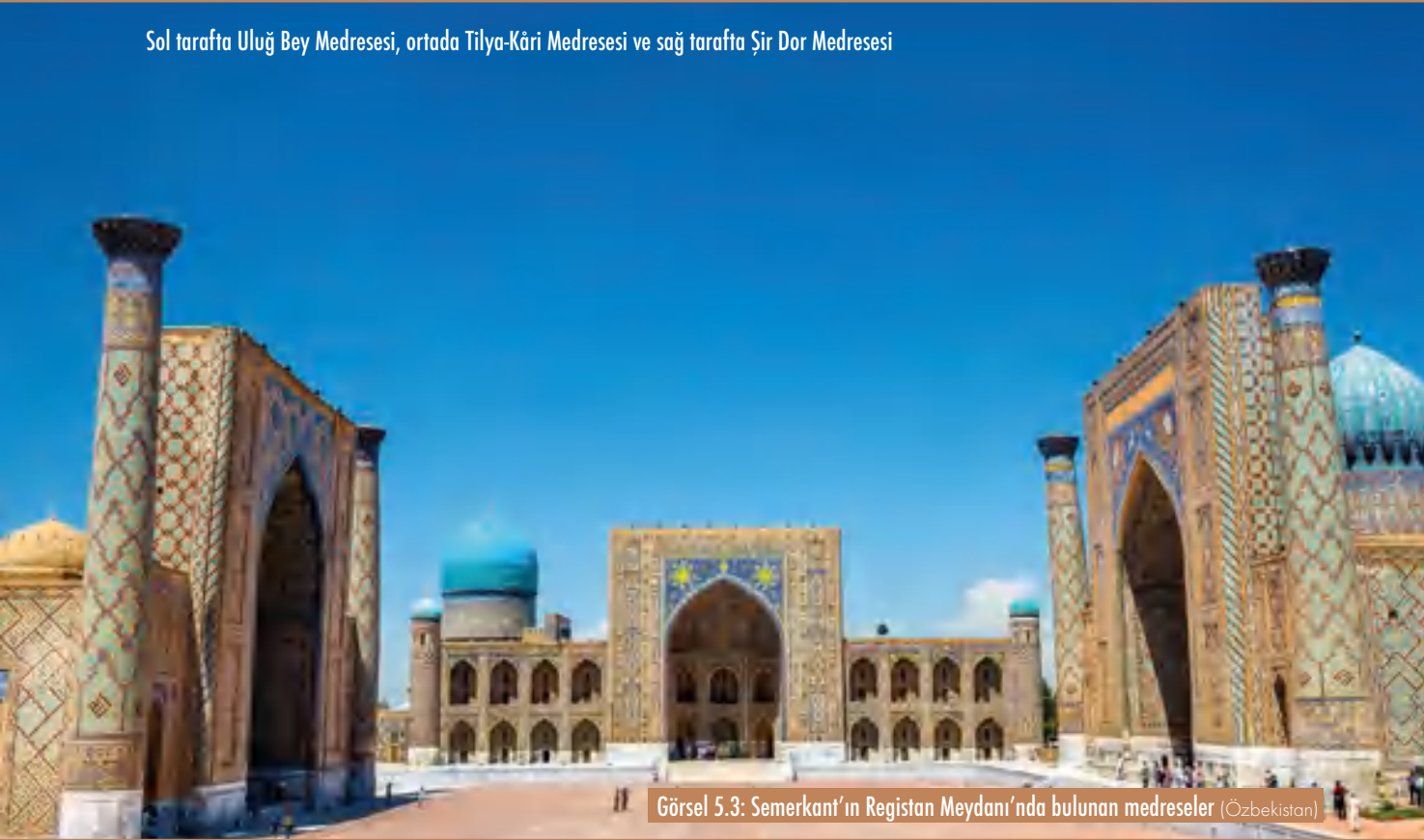

"Esasen Türk cihan hâkimiyeti adalete, insanlık duygularına ve millî arzulara dayanmasa idi Türk kudretinin tarih boyunca yaşaması da mümkün olmazdı."

Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, s.: 7

Türk cihan hâkimiyeti düşüncesinin Türklerin fetih politikasına ne gibi etkileri olmuştur?

Sol tarafta Uluğ Bey Medresesi, ortada Tilya-Kâri Medresesi ve sağ tarafta Şir Dor Medresesi

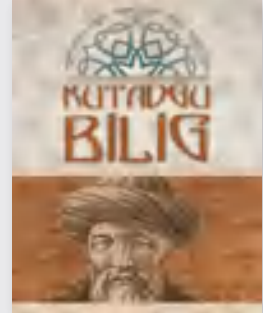

Görsel 5.3: Semerkant'ın Registan Meydanı'nda bulunan medreseler (Özbekistan)

Türk İslam Devletlerinde İlk Edebî Eserler

Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi)

Türk-İslam düşünce ve edebiyat hayatının günümüze kadar ulaşmış en eski eseridir. Yusuf Has Hacip tarafından 1070 yılında Karahanlı Türkçesiyle yazılan Kutadgu Bilig (Görsel 5.4), Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Uluğ Buğra Han'a sunulmuştur. Eserde ideal birey, toplum ve devlet hayatının nasıl düzenlenmesi gerektiği, insanların her iki dünyada mutlu olmaları için izlemeleri gereken yollar edebî bir dille anlatılmıştır. Kutadgu Bilig, aynı zamanda hükümdarların halka, halkın da devlete karşı sorumluluklarının ele alındığı siyaset-name türünde bir eserdir.

Görsel 5.4

Dîvânu Lugâti't-Türk (Türk Dili Sözlüğü)

Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü ve dil bilgisi kitabı olan Dîvânu Lugâti't-Türk (Görsel 5.5), Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış ve 1077 yılında Abbasi Halifesi'ne sunulmuştur. Kaşgarlı Mahmut, eserin hazırlık aşamasında Türk illerini bir bir gezmiş, 7500'den fazla Türkçe kelimenin Arapça karşılığını vererek bunların nerede ve nasıl kullanılması gerektiğini örneklerle açıklamıştır. Dîvânu Lugâti't-Türk; İslam dünyasında Türklerin, Türklüğün ve Türk dilinin öneminin arttığı bir dönemde, Araplara Türkçeyi öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu ortaya koymak amacıyla yazılmıştır.

Eserde Türklerin gündelik yaşamı, örf ve âdetleri, tarihi, coğrafyası, meslekleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Eserde Türklerin yaşadığı yerleri gösteren haritayla birlikte 24 Oğuz boyuna ait şecere de bulunmaktadır.

Görsel 5.5

Kaşgarlı Mahmut'un Türkçenin zengin bir dil olduğunu kanıtlamaya çalışmasının amacı nedir?

Atabetü'l-Hakâyik (Gerçeklerin Eşiği)

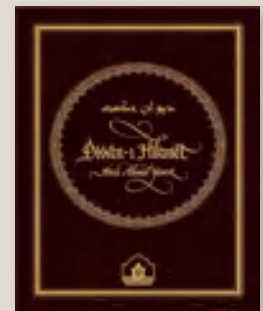
E dip Ahmet Yükneki tarafından XII. yüzyılda nasihatname tarzında kaleme alınmıştır. Uygur alfabesi ile yazılan ve dinî, ahlaki öğütler içeren eserde ayet ve hadislere de yer verilmiştir. Konularının seçimi ve işleniş bakımından Kutadgu Bilig'le benzerlikler gösteren eserde dürüstlük, yardımseverlik, hoşgörü, çalışkanlık, kanaatkâr olmak, sabır, saygı, tevazu ve dostluk gibi değerler işlenmiştir (Görsel 5.6).

Görsel 5.6

Dîvân-ı Hikmet (Hikmetli Sözler)

Hoca Ahmet Yesevi tarafından XII. yüzyılda Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eser tasavvuf edebiyatının bilinen en eski örneğidir. Hikmet adındaki dörtlüklerden oluşan eserde dinî ve ahlaki öğütler yer alır. Dîvân-ı Hikmet'te (Görsel 5.7) Allah ve peygamber sevgisi, güzel ahlak, cennet-cehennem, dervişlik gibi konular işlenmiş ve dinî hikâyeler anlatılmıştır. Ahmet Yesevi'nin hikmetleri Orta Asya, Anadolu ve Balkan topraklarında halkı derinden etkileyerek İslam esaslarının göçebe Türk boyları arasında yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Görsel 5.7

Okuyalım

ALİ EMİRİ EFENDİ VE TÜRK DİLİNİN EN BÜYÜK HAZİNESİNİN KEŞFİ

Ömrünü ve servetini kitaplara adayan, haftada birkaç kez Sahaflar Çarşısı'na uğrayıp, kitapçıları tek tek dolaşarak yeni bir şey olup olmadığını sormayı alışkanlık edinen Ali Emîrî Efendi (Görsel 5.8), kitapçı Burhan Bey'in dükkânına uğrar. Ali Emîrî Efendi yeni bir şey olup olmadığını sorunca Burhan Bey,

"Bir kitap var ama sahibi otuz lira istiyor." der ve sürenin ertesi gün dolacağını, yaşlı kadının kitabı almak için geri geleceğini söyler.

Eline aldığı kitabın adını okuduğu anda Ali Emîrî Efendi bayılacak gibi olur. Kendisini hemen toparlar ve kesin alıcı görünmemek, kitapçıyı şımartmamak amacıyla,

"Dağınk bir eser... Acaba tamam mı, değil mi?... Encümen on lira teklif etmiş, ben de on beş lira veririm..." der. Burhan Bey,

"Kitap benim olsaydı verirdim. Sahibi mutlaka otuz lira istiyor. Alacaksınız bir kadına iyilik etmiş olursunuz, almayacaksınız sahibine geri vereceğim." diye söyleyince Ali Emîrî Bey,

"İşte şimdi işin şekli değişti... Bir kadına yardımcı olmak gerekir. Peki, kabul ettim." diyerek kitabı satın aldığını söyler ama yanında yalnızca on beş lira vardır. Eve gidip gelecek olsa kitabın bir başkasına satılması ihtimali bulunmaktadır. Paranın üstünü daha sonra vermek üzere kitabı almak istese kitapçı bunu kabul etmeyecektir. Kitabı bırakıp gitmek de istememektedir. Böyle karmaşık düşünceler içerisindeyken kitabı Burhan Bey'le birlikte dükkânda bırakır ve bir tanıdığı rastlamak umuduyla çarşıya çıkar. Birkaç dakika sonra eski darülfünun edebiyat hocası Faik Reşat Bey ile karşılaşır. Hemen yanına koşar.

"Varsa, aman bana yirmi lira ver!" der. Faik Reşat Bey'de on lira vardır, hemen onu verir ve geri kalanını getirmek üzere aceleyle evine gider. Ali Emîrî Efendi de Burhan Bey'in dükkânına döner ve gönül rahatlığıyla Faik Reşat Bey'i beklemeye koyulur. Birkaç dakika sonra Faik Reşat Bey elinde on lira ile gelir. Ali Emîrî, otuz lirayı hemen verir ama Burhan Bey bir de bahşiş istemektedir. Kitabın önemli bir eser olduğunu o da anlamıştır artık... Üç lira da Burhan Bey'e verir ve Faik Reşat Bey ile birlikte dükkândan ayrılırlar, konuşa konuşa çarşıdan çıkarlar. Fakat Ali Emîrî'nin gözü arkadadır, Burhan Bey'in satıştan vazgeçip arkasından gelip kitabı istemesinden korkmaktadır. Kimsenin gelmediğinden emin olunca

"Oh... Elhamdülillah!" diyerek evine gelir. Ne kadar değerli bir esere sahip olduğunu kitabı incelemeye başladığında anlar. Ali Emîrî Efendi dostlarına, arkadaşlarına kitabın değerini şöyle anlatır:

"Bu kitap değil, Türkistan ülkesidir... Türkistan değil bütün cihandır. Türklük, Türk dili bu kitap sayesinde başka bir parlaklık kazanacak...Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakiki kıymet verilmezse cihanın hazineleri kâfi gelmez... Bu kitabı birkaç misli ağırlığında elmaslara, zümrütlere vermem..."

Dünyada eşi benzeri olmayan kitap, Kâşgarlı Mahmut'un kaleme almış olduğu ve Türk dilinin en değerli eseri kabul edilen Dîvânu Lugâti't-Türk'tür.

Bütün servetini Türk kültürünün kaynağı olan kitaplara harcayan Ali Emîrî Efendi, yayımlanması sonrasında Dîvânu Lugâti't-Türk'ü hiçbir bedel istemeden kitaplığındaki diğer eserlerle birlikte kurduğu kütüphaneye bağışlamıştır. Böylece Türk dili ve kültürünün en büyük hazinesi Dîvânu Lugâti't-Türk yazılışından yaklaşık sekiz yüz elli yıl sonra kitap dostu Ali Emîrî'nin bilgisi, dikkati, kitap sevgisi ve çabaları sayesinde bilgisiz ellere düşmekten ve yok olmaktan kurtarılmıştır.

Görsel 5.8: Ali Emîrî Efendi (Tablo)

AHMET YESEVİ

Tarihte bilinen ilk Türk mutasavvıfı ve Yesevilik adı verilen tasavvufi akımın önderidir.

Ahmet Yesevi (Görsel 5.9), 1093 yılında bugünkü Kazakistan'ın Sayram kasabasında doğmuştur. Yirmi yedi yaşında iken Buhara'ya giden Yesevi, burada dönemin önde gelen din bilginlerinden olan Şeyh Yusuf Hemedani'nin müridi olmuştur.

Hoca Ahmet Yesevi, tasavvufi düşüncelerini Türkçe ve sade şiirler ile anlatmıştır. Hikmet adı verilen bu şiirler zamanla Dîvân-ı Hikmet adlı eseri meydana getirmiştir.

Yesevi, sohbetlerinde ve şiirlerinde en çok Allah ve Peygamber sevgisi, fakir ve yetimleri korumak, dinî kurallara riayet, güzel ahlak, zikir, nefis ile mücadele, kendini eleştirmek, ölümü düşünmek ve manevi mertebeler gibi konuları işlemiştir.

Rivayete göre Ahmet Yesevi altmış üç yaşına (Hz. Muhammed'in vefat ettiği yaş) geldiğinde dergâhında yerin altına küçük bir oda şeklinde çilehane yaptırmış, ömrünün kalan kısmını çoğunlukla orada ibadet ve tefekkürle geçirmiştir. Ahmet Yesevi, 1166 yılında yetmiş üç yaşında Kazakistan'da ölmüştür.

XIV. yüzyılın sonunda Emir Timur, Türkistan bozkırlarında şöhreti ve nüfuzu iyice yayılmış olan Ahmet Yesevi'nin kabrini ziyaret edip kabrin üstüne bir türbe yapılmasını emretmiştir. Birkaç yıl içinde bu türbe, cami ve dergâhıyla birlikte bir külliyeeye dönüşmüştür.

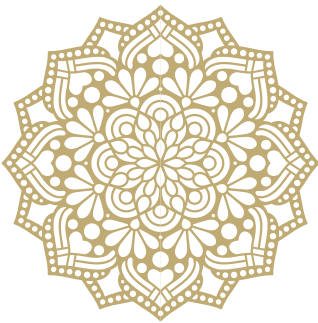
Yesevilik tarikatı, XIII. yüzyıldan başlayarak göçlerle Anadolu'ya, oradan da Balkanlara ulaşmıştır. Aynı yüzyıl içinde Anadolu'da görülmeye başlanan Bektâşilik, Babailik ve Haydarilik de Yesevilik tarikatından çıkmış kollarıdır.

ayu.edu.tr/ahmetyesevi (Düzenlenmiştir.)

5.9: Ahmet Yesevi (Tablo)

Vefatının 850. yıl dönümü nedeniyle 2016'nın UNESCO tarafından "Hoca Ahmet Yesevi Yılı" ilan edildiğini biliyor muydunuz?

Sözü söyledim, her kim olsa cemale talib
Ca'nı ca'na bağlayıp, damarı ekleyip
Garib, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp
Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte
Dîvân-ı Hikmet'ten

5.3. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ (1040-1157)

Oğuzların İslamiyet'i Kabulü

Oğuz sözcüğü, eski Türkçedeki "ok" kelimesi ile çokluk eki "-z"nin birleşimi olan "ok-uz"dan türemiştir ve oklar (boylar) anlamına gelir. Oğuz adına ilk defa Kök Türk (Orhun) Kitabeleri'ndeki "Dokuz Oğuz" ifadesinde rastlanmıştır.

Sırasıyla Kök Türk ve Uygur egemenliğinde yaşayan Oğuzlar (Görsel 5.10), Kırgızların Uygur Devleti'ne son vermesi üzerine batıya göç ederek Seyhun Nehri'nin etrafına yerleşmişler ve burada Oğuz Yabgu Devleti'ni kurmuşlardır.

X. yüzyılın sonlarına doğru Oğuz Yabgu Devleti'ne bağlı Yenikent, Cend gibi şehirlerde yaşayan Müslüman gruplardan İslam dininin öğrenilmesiyle Oğuz boyları arasında İslamiyet yayılmaya başlamıştır.

Oğuz boylarından Müslümanlığı kabul edenlere "Türkmen" adı verilmiştir. Nitekim ünlü Türk-İslam bilgini Bîrûni'ye göre de Türkmen "Müslüman olmuş Oğuz Türk'ü" demektir. XIII. yüzyıldan itibaren Türkmen tabiri her yerde Oğuz sözcüğünün yerini almıştır.

Yirmi dört boydan oluşan Oğuzlar, XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlar ve Malazgirt Savaşı sonrasında Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerine öncülük etmişlerdir.

24 OĞUZ BOYU VE BOYLARIN TAMGALARI (SEMBOL)

BOZOKLAR

GÜN HAN	AY HAN	YILDIZ HAN
 Bayat	 Yazır	 Avşar
 Kayı	 Döger	 Kızık
 Karaevli	 Dodurga	 Beğdili
 Alkaevli	 Yaparlı	 Karkın

ÜÇOKLAR

GÖK HAN	DAĞ HAN	DENİZ HAN
 Bayındır	 Salur	 İğdir
 Peçenek	 Eymür	 Bügdüz
 Çavuldur	 Alayuntlu	 Yıva
 Çepni	 Yüregir	 Kınık

Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) s.:210

Görsel 5.10: Oğuzlar (İllüstrasyon)

Bilgi Kutusu

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu beylikleri ve Osmanlı Devleti Oğuz boyları tarafından kurulmuştur. Oğuzlar; günümüzde Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olarak bilinmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157)

Selçuklu hanedanının atası sayılan Selçuk Bey, Oğuzların Kınık boyundan olup Oğuz Yabgu Devleti'nde bir süre subaşı olarak görev yapmıştır. Ancak Oğuz yabgusuyla anlaşmazlığa düşen subaşılık görevinden ayrılmış ve kendisine bağlı Oğuz boylarıyla birlikte İslam ülkesiyle sınır olan Cend şehrine gelmiştir. Burada tanıştığı Müslüman gruplardan İslamiyet'i öğrendikten sonra Müslüman olmuştur.

Selçuk Bey'in ölümünden sonra yerine oğlu Arslan Yabgu geçmiştir. Selçukluların kalabalık Türkmen topluluklarını bir araya getirerek gittikçe güçlenmeleri ve Horasan bölgesine yerleşmeye başlamaları bir süre sonra Gazneli Devleti'ni rahatsız etmiştir. Arslan Yabgu'nun gücünden çekinen Gazneli Sultanı Mahmut'un onu tuzağa düşürerek hapsedmesi, Selçuklu-Gazneli mücadelesinin başlangıcı olmuştur. Arslan Yabgu'nun yerine yeğenleri Tuğrul Bey ve Çağrı Bey Selçukluların başına geçmiştir. Gazneli sultanı Mesut'un gönderdiği ordular "1035 Nesâ ve 1038'de Se-rah's" savaşlarında Selçuklular tarafından yenilgiye uğratılmıştır.

Tuğrul Bey Dönemi (1040-1063)

Dandanakan Savaşı (1040)

Tuğrul Bey'in Gaznelilerden alınan Nişabur'da adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Gazneli Sultanı Mesut, büyük bir ordu ile Selçuklular üzerine yürümüştür. Selçuklular, Gazneli Devleti'nin güçlü ordusunu uyguladıkları yıpratma taktikleri sayesinde Dandanakan'da yenmişlerdir.

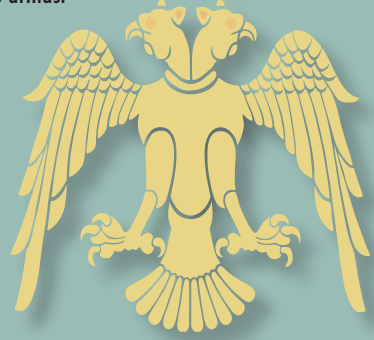
Savaşın Sonuçları

- Gazneli Devleti zayıflayarak yıkılış sürecine girmiştir.
- Büyük Selçuklu Devleti kuruluş sürecini tamamlamıştır.
- Çağrı Bey, kardeşi Tuğrul Bey'i Selçuklu Sultanı ilan etmiş ve Merv şehri başkent yapılmıştır.
- Horasan, İran, Irak ve Azerbaycan ele geçirilmiştir.
- Selçuklu Türklerinin batıya (Anadolu) doğru ilerleyişleri hızlanmış ve Çağrı Bey komutasında Anadolu'ya keşif akınları gerçekleştirilmiştir (1041). Bu akınların amacı, gittikçe kalabalıklaşan Türkmenlere yeni bir yurt edinmektir. Tuğrul Bey, Selçuklu beylerini ve en seçkin komutanları Anadolu'nun fethi için görevlendirmiştir.

Harita 5.4: Çağrı Bey'in 1015 yılından itibaren Anadolu'ya düzenlediği akınlarda izlediği yol

Görsel 5.11: Selçuklu arması

Pasinler Savaşı (1048)

Büyük Selçuklular ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki savaşın sebebi, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmek amacıyla yaptıkları akınların Doğu Roma tarafından engellenmek istenmesidir.

Erzurum yakınlarındaki Pasinler Ovası'nda (Hasankale) yapılan savaşta Büyük Selçuklu kuvvetleri ilk kez karşılaştıkları Doğu Roma ordusunu yenmiştir.

Savaşın Sonuçları

- Doğu Roma İmparatorluğu'nun savunma gücü kırılmıştır.
- Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin bir kısmı Selçukluların egemenliğine girmiştir.
- Anadolu'ya yapılan Selçuklu akınlarının ve fetihlerinin devamlılığı sağlanmıştır.

Tuğrul Bey'in 1063'te ölümünden sonra kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan Selçuklu tahtına geçmiştir.

Alp Arslan Dönemi (1063-1072)

Sultan Alp Arslan, amcası Tuğrul Bey'in Anadolu'ya yaptığı akınları ve "Toprak, fethedenin malıdır." anlayışına dayanan fetih politikasını devam ettirmiştir. Güçlü surlarıyla ünlü Ani Kalesi'ni fethetmesi (1064) üzerine Abbasi Halifesi tarafından kendisine "Ebü'l-Feth" (fethihlerin babası) unvanı verilmiştir.

Görsel 5.12: Alp Arslan
(Tablo, Alper F. Seven)

Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071)

Savaşın nedeni, Anadolu'daki Selçuklu akınlarına son vermek isteyen Doğu Roma İmparatoru Romanos Diogenes'in (Romen Diyojen) büyük bir ordu ile Doğu Anadolu'ya doğru sefere çıkmasıdır. O sırada Mısır'daki Fâtîmi Devleti üzerine sefere çıkmış olan Sultan Alp Arslan (Görsel 5.12), Suriye'deki Halep kenti önlerindedir ve haberi alır almaz imparatora yetişebilmek için hızla geri dönmüştür. İki ordu bugün Muş ilinin sınırları içinde yer alan Malazgirt Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir (Görsel 5.13).

Doğu Roma ordusundaki Türk asıllı askerlerin (Peçenekler ve Uzlar) Selçuklu tarafına geçmesi ve Turan (Hilal) taktığının başarıyla uygulanması sonucunda Selçuklular büyük bir zafer kazanmışlardır.

Savaşın Sonuçları

- Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve Anadolu'nun fetih süreci hızlanmıştır.
- Anadolu'da "Saltuklular, Artuklular, Mengücekliler, Danişmentliler" gibi ilk Türk beylikleri kurularak Anadolu kısa süre içinde bir Türk yurdu hâline gelmiştir.
- Abbasi Halifesi tarafından Sultan Alp Arslan'a "İslam Ülkelerinin Sultanı" unvanı verilmiştir.
- Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avrupa'dan yardım istemesi üzerine Haçlı Seferleri başlamıştır.
- Bu zafer aynı zamanda Türkiye tarihinin de başlangıcı sayılmıştır.

Zaferden sonra esir düşen Doğu Roma İmparatoru Romanos Diogenes ile Sultan Alp Arslan arasında bir antlaşma imzalanmış ve imparator ülkesine geri gönderilmiştir. Ancak Doğu Roma tahtına geçen yeni imparatorun Romanos Diogenes'i tutuklatması ve antlaşmayı kabul etmemesi nedeniyle bu anlaşma uygulanamamıştır.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alp Arslan Karahanlılar üzerine sefere çıkmıştır. Maveraünnehir bölgesinde kuşatmış olduğu bir kalenin komutanı tarafından ağır yaralanan Sultan Alp Arslan'ın birkaç gün sonra ölmesi üzerine yerine oğlu Melikşah geçmiştir (1072). Alp Arslan, oğlu Melikşah'a büyük bir imparatorluk ve Vezir Nizâmülmülk gibi seçkin bir devlet adamını miras bırakmıştır.

Görsel 5.13: Malazgirt Meydan Savaşı (Tablo, Alexander M. Samsonov, Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul)

Melikşah Dönemi (1072-1092)

Sultan Melikşah, ilk olarak ülkedeki isyanları bastırmıştır. Daha sonra Gazneli ve Karahanlı devletlerine düzenlediği seferlerle Selçuklu üstünlüğünü bu devletlere kabul ettirmiştir. Bu dönemde başkent İsfahan'a taşınmış ve Büyük Selçuklu Devleti en geniş sınırlarına ulaşarak her bakımdan en güçlü zamanını yaşamıştır.

Anadolu'ya yapılan akınlara bu dönemde de devam edilmiş ve Selçuklu komutanları batıda İzmit'e kadar Anadolu'nun büyük bir bölümünü fethetmişlerdir. 1075'te Selçuklu ailesinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Doğu Roma İmparatorluğu'nun karışıklık içerisinde bulunmasından faydalanarak İznik'i fethetmiş ve Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur.

Bu dönemde İsmailiye mezhebine bağlı olarak ortaya çıkan ve İran'daki Alamut Kalesi'ne hâkim olan Hasan Sabbah'ın liderliğindeki Bâtıniler (Haşhaşiler), düzenlemiş oldukları suikastlarla başta Vezir Nizâmülmülk olmak üzere birçok devlet adamını öldürmüşlerdir. Bâtıniler sorunu, yapılan tüm askerî müdahalelere rağmen çözülememiştir.

Harita 5.5: Büyük Selçuklu Devleti (1040-1157)

Sultan Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra oğulları Berkyaruk, Muhammed Tapar, Sencer ve Mahmut arasında uzun süre devam edecek olan taht kavgaları dönemi başlamıştır.

Bu dönemde Melikşah'ın eşi Terken Hatun kendi oğlu Mahmut'un sultan olabilmesi için taht mücadelesine girişmiştir. Kendisine bağlı divanı, veziri ve 12 bin kişilik ordusu ile birlikte askerî ve siyasi açıdan oldukça güçlenen Terken Hatun, İsfahan'da hâkimiyet kurmuş olsa da sonrasında yaptığı savaşı kaybetmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı (1157)

Berkyaruk ve Mehmet Tapar arasında taht mücadeleleri yaşandığı dönemde her iki isim de hükümdarlık yapmıştır. Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra kardeşi Sencer, Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı olarak tahta çıkmıştır.

Sultan Sencer, ilk zamanlarında devleti toparlayarak yeniden güçlendirmiştir. Ancak 1141 yılında Moğol kabilesi Karahitaylarla yaptığı Katvan Savaşı'nda yenilince Selçuklu Devleti güç kaybet-

meye başlamıştır. Bu sırada isyan eden Oğuzlar üzerine düzenlediği sefer sırasında Sultan Sencer esir düşmüştür. Bir süre sonra esaretten kurtulan Sultan Sencer'in 1157'de vefatı üzerine Büyük Selçuklu Devleti dağılarak yıkılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin toprakları üzerinde Harzemşahlar Devleti ve farklı isimlerle anılan Selçuklu devlet ve atabeylikleri kurulmuştur.

BÜYÜK SELÇUKLULARIN DAĞILMASIYLA ORTAYA ÇIKAN DEVLET VE ATABEYLİKLER

DEVLETLER

Irak ve Horasan Selçukluları (1119-1194)

Kirman Selçukluları (1048-1187)

Suriye Selçukluları (1078-1117)

Türkiye Selçukluları (1077-1308)

ATABEYLİKLER

Salgurlular [Fars Atabeyliği (1148-1286)]

İldenizoğulları [Azerbaycan Atabeyliği (1148-1225)]

Beg-Teginoğulları [Erbil Atabeyliği (1146-1232)]

Böriler [Şam Atabeyliği (1104-1154)]

Musul ve Halep Atabeyliği [Zengiler (1127-1233)]

Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılma sebepleri nelerdir?

İslam Dünyasının Koruyucusu Türkler

Türklerin Müslüman olması İslam dünyasını oldukça güçlendirmiş ve Türkler İslamiyet'i her türlü iç ve dış tehlikeye karşı korumuştur.

Şii Büveyhoğulları Devleti'nin Abbasi halifelerini baskı altına aldıkları dönemlerde Abbasi halifeleri Türk hükümdarlarından yardım istemişlerdir. 945 yılında Gazneli Hükümdarı Mahmut, 1055 yılında ise Büyük Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey Bağdat'a gelerek Büveyhoğulları'na karşı Abbasi Halifesi'ne yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar karşılığında Abbasi Halifesi tarafından Gazneli Mahmut'a Türk tarihinde ilk kez "sultan" unvanı verilirken Tuğrul Bey de "Doğu'nun ve Batı'nın Sultanı" unvanını almıştır. Bu durum Abbasi halifesinin, siyasi otoritesini ve yetkilerini Türklere devrettiğinin göstergesidir.

Selçuklular, Bağdat başta olmak üzere birçok yerde Nizâmiye Medreselerini kurarak Şiiilerle düşünce bakımından da mücadele etmişlerdir.

Türkiye Selçukluları, Anadolu beylikleri ve Eyyûbiler; Doğu Roma ve Haçlı saldırılarına karşı İslam dünyasını uzun süre korumuşlardır.

Memlükler ise Aynicâlût (1260) ve Elbistan (1277) savaşlarında Moğolları yenerek İslam dünyasının korunmasına katkıda bulunmuşlardır.

İslamiyet Türkler sayesinde Anadolu, Balkan ve Orta Avrupa topraklarında yayılmış; İslam dini de Türklerin millî benliklerini korumalarında etkili olmuştur.

Türklerin İslam dünyasını hangi iç ve dış tehlikelere karşı koruduklarını ilgili bölümlere yazınız.

İÇ TEHLİKELER	DIŞ TEHLİKELER

5.4. BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YÖNETİM VE TOPLUM YAPISI

Devlet Yönetimi

Büyük Selçuklular, devlet yönetiminde İslam öncesi Türk devlet geleneğindeki "kut" anlayışını esas almışlardır. Buna göre yeryüzünü yönetme yetkisi Türk hükümdarına Tanrı tarafından verilmiştir. Kutun, kan yoluyla hükümdarın oğullarına aktarıldığı inancından dolayı ülke hükümdar ve ailesinin ortak malı olarak kabul edilmiştir.

Saray Teşkilatı

Selçuklularda saray, hükümdarın ikametgâhı olup hükümdarın ailesi ve beraberindekilerle yaşadığı yerdir. Büyük hâcib (hâcibü'l-hüccâb), saray teşkilatında hükümdardan ve vezirden sonra gelen en yetkili görevlidir. Sarayın her türlü işinden sorumludur ve saraydaki diğer görevlilerin işlerini yerine getirip getirmediğini kontrol eder.

Hükümdar ve Görevleri

Selçuklu sultanları; İslam öncesi dönemde kullanılan han, hakan, kağan unvanlarının yerine Tuğrul Bey'den itibaren sultan unvanını kullanmışlardır. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklu Devleti'nde de devletin merkezinde ikamet eden hükümdar mutlak egemenlik sahibidir. Divanda görüşülen konularda son sözü söyleme yetkisi ona aittir ancak hükümdar, kararlarını töre ve yasalara da dayandırmak zorundadır. Hükümdarın belirli esaslara göre yayımladığı fermanlar hatta ağzından çıkan sözler kanun niteliğindedir. Memurlar ve halk bunlara uymakla yükümlüdür.

Büyük Selçuklu Devleti'nde para bastırmak, hutbe okutmak, tahta oturmak, taç giymek, fermanlara tuğra çektirmek, savaşlarda ve törenlerde başının üstünde çetr (şemsiye) tutturmak, namaz vakitlerinde saray önünde nevbet (bando) çaldırmak hükümdarlık alametlerinden sayılmıştır.

Hükümdar; kanallar açmak, belli başlı ırmaklara yataklar kazmak, büyük sulardan geçiş için köprüler yapmak, köyleri ve tarım alanlarını mamur kılmak, surlar inşa etmek, yeni şehirler kurmak gibi cihanın imanı ile ilgili şeyler yapsın; güzel oturulacak yerler vücuda getirsin; ana yollar üzerine ribatlar, ilim takipleri için medreseler yapılmasını emretsin; ta ki adı daima kalsın; bu işlerin sevabı öteki dünyada onu bulsun, reaya daima hayır dualar etsin.

Hükümdar için haftada iki gün mahkemeyi toplamaktan, haklıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan, halkın sözünü vasıtasız kendi kulağıyla işitmekten başka çare yoktur. Onların daha önemli olan birkaç dilekçeyi vermeleri ve hükümdarın da dilekçelerin her biri hakkında bir yazılı emir vermesi gerekir. Zira cihan hâkiminin zulme uğrayanlar ve adalet isteyenleri haftada iki gün huzuruna davet ettiği ve sözlerini dinlediği haberi memlekete yayılınca bütün zalimler korkarlar, ellerini çekerler. Hiç kimse cezalandırılma korkusu ile zulüm ve yağmaya cesaret etmez.

Mehmet Altay Köymen, *Siyasetname-Nizamü'l-Mülk*, s.: 6-8 (Düzenlenmiştir.)

1. Metne göre Selçuklu hükümdarlarının görev ve sorumlulukları ile ilgili neler söylenebilir?
2. Metne göre Selçuklu hükümdarlarının adaletin sağlanmasındaki sorumlulukları nelerdir?

Hükümet

Devlet işleri, başında vezirin bulunduğu "Büyük Divan" tarafından yürütülmüştür. Vezir, sultandan sonra devletin en büyük yöneticisi ve sultanın mutlak vekili durumundadır. Selçuklularda Büyük Divan'a bağlı dört ayrı divan daha vardır. Devletin mali işleri İstifa Divanı'nda, iç ve dış yazışmalar İnşa (Tuğra) Divanı'nda, askerlik ile ilgili işler Arz Divanı'nda, adli ve idari işler ise İşraf Divanı'nda görüşülüp karara bağlanmıştır. Bunların dışında Büyük Divan'a bağlı olmayan, posta ve haberleşmeden sorumlu Divan-ı Berid, adalet işlerinden sorumlu Divan-ı Mezalim, eyaletlerde vali yönetiminde toplanan Divan-ı Eyalet, vakıf işleriyle ilgilenen Divan-ı Evkaf-ı Memalik ve hatunun emrinde hizmet veren Hatun Divanı gibi divanlar da vardır. Hükümet teşkilatında bunlardan başka, eyaletlere devlet yönetimini öğrenmeleri için gönderilen melikler (şehzadeler) ve onların eğitimlerinden sorumlu atabeyler de yer almıştır.

Hukuk

Büyük Selçuklu Devleti'nde hukuk, şeri ve örfi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Şeri hukukun temeli Kur'an-ı Kerim'e, örfi hukukun temeli ise Türk töresine dayanmıştır. Evlenme, boşanma, miras, alacak, noter hizmetleri, vakıf yönetimi gibi konulardaki şeri davalara kadılar bakmıştır. Örfi mahkemelerde ise asayiş bozma ve devlet emirlerine uymama gibi siyasi suçların davaları görülmüştür. Bu davalara "emir-i dad"lar bakmıştır. "Divan-ı Mezalim" en yüksek idari-adli yargı ve denetleme kurumudur ve ağır siyasi suçların davaları bu mahkemelerde görülmüştür. Ağır siyasi suçların davaları "Divan-ı Mezalim" adı verilen mahkemelerde görülmüştür. Ordu içindeki anlaşmazlıklara ise "kadîleşker" in başkanlığındaki askerî mahkemeler bakmıştır.

İkta Sistemi

Mülkiyeti devlete ait olan toprakların vergilerinin veya gelirlerinin asker veya sivil görevlilere hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi uygulamasına ikta sistemi denir. İkta sahibi kişiler kendilerine ikta olarak verilen toprakta devlet adına vergi toplar, toplanan vergi ile kendi maaşını karşılar. Savaş zamanında kendi bölgesinden atlı birlikler oluşturarak orduya katılır ve bu birliklerin masraflarını ikta sahibi üstlenirdi. İkta sahibi kendi bölgesinin güvenliğinden de sorumlu olup tarımsal üretimin devamlılığını da sağlardı. İkta sistemi sayesinde toprakların işletilmesi sağlanmış, vergilerin toplanması kolaylaşmış, hazineden para çıkmadan ordu kurulmuş ve taşrada güvenlik sağlanmıştır.

Askerî Teşkilat

Büyük Selçuklular, dönemin en büyük askerî gücüne sahip devletlerinden biridir. Sefer sırasında orduyu sultan veya vezir komuta etmiştir. Çoğunlukla atlı askerlerden oluşan ordu savaşlarda kılıç, kalkan, ok, yay, gürz, mızrak, hançer gibi hafif silahlar kullanmış; kuşatmalar sırasında ise mancınıklardan yararlanmıştı.

Büyük Selçuklularda Ordu

İkta Askerleri: İkta sistemi doğrultusunda Türklerden oluşan atlı birliklerdir. Savaş zamanı ikta sahipleriyle birlikte orduya katılmışlardır.

Gulamlar: Farklı milletlerden toplanıp asker olarak yetiştirilmiş özel birliklerdir. Bunlar üç ayda bir maaş almışlardır.

- Hassa Ordusu: Her an sefere çıkmaya hazır ve tamamı atlı birliklerden oluşan merkez ordusudur.
- Gulâmân-ı Saray: Sultanın ve sarayın korunması için özel olarak seçilmiş askerlerden oluşan birliklerdir.

Türkmenler: Sınır boylarını korumakla görevli olan bu birlikler savaş sırasında orduya katılmışlardır.

Bağlı Devletlerin Askerleri: Bağlı beyliklerin ve devletlerin orduları savaş zamanlarında başlarındaki beylerle birlikte orduya katılmışlardır.

Toplum Yapısı

Büyük Selçuklu Devleti'nde toplum genel olarak yönetenler ve yönetilenler (reaya) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Selçuklu hanedanına mensup olanlar ile askerî ve sivil memurlar yönetici sınıfını; göçebe, köylü ve şehirlilerden oluşan geniş halk kitleleri ise reayayı oluşturmuştur. Selçuklularda, Orta Çağ Avrupa'sında görülen eşitsizliğe dayalı sosyal sınıf düzeni yoktur. Toplumdaki herkes belli hak ve sorumluluklara sahiptir.

Okuyalım

Türk Toplumunda Yardımlaşma

Selçuklu toplum hayatında Türkler birbirlerine karşılıksız yardımda bulunuyorlardı. Yardımlar tek taraflı olduğu gibi karşılıklı da olabilirdi. Bu yardımlaşma şekli toplum hayatımızda "imece" adı altında günümüze kadar devam edegelmiştir. İmece usulü bilhassa ziraat işlerinde (toprağı sulama, buğday ekme, buğday dövme ve savurma, buğday temizleme ve öğütme) uygulanıyordu. Bunun yanında zanaatkarlar kendi aralarında yardımlaşırken aile ve ev hayatında da dayanışma söz konusuydu. Bir oğulun babasına para, başka bir oğulun anasına mal (davar) vermesi önemli yardımlaşma örneklerindedir. Ayrıca döşek yama, ateş yakma, tuz dövme, un eleme ve yoğurma, ip eğirme, keçe dikme, elbise dikme, sökme, yamama gibi işlerde de yardımlaşma söz konusuydu.

Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*
C: III, s.: 333-346 (Düzenlenmiştir.)

Büyük Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Medeniyet

Büyük Selçuklu Devleti; siyasi ve askerî alanda gösterdiği başarılar kadar bilim, sanat, edebiyat, mimari gibi alanlarda ortaya koyduğu eserlerle de kendisinden sonraki Türk-İslam devletlerini etkilemiştir. Bu dönemde birçok âlim ve sanatkar yetişmiş, bunlar hükümdar ve yöneticiler tarafından desteklenmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti, kurduğu medreseler aracılığı ile bilimi yaymaya çalışmıştır. Daha önceki dönemlerde düzensiz yürütülen bilimsel faaliyetler, Sultan Alp Arslan'dan itibaren sistemli hâle getirilmiş ve devlet kontrolüne verilmiştir. Medreselerde dönemin tanınmış âlimleri görevlendirilmiş, kütüphaneler açılmış, öğrencilere aylık maaş verilmiş ve öğrencilerin yatılı okumaları sağlanarak her türlü ihtiyaçları karşılanmıştır. Medreselerin masrafları için vakıflar kurulmuştur. Toplumun her kesiminden insanın gelip okuması

Büyük Selçuklu Devleti'nde Toplum

Göçebeler

Genellikle Oğuz boylarına ait göçebeler hayvancılıkla uğraşmışlar ve otlak bulmak için mevsime göre yer değiştirmişlerdir. Göçebeler; et, süt, yün üretmişler ve hayvanlarını otlatıkları meralar için devlete vergi vermişlerdir.

Köylüler

Toplumun en kalabalık kesimini oluşturan köylüler, devlete ait toprakları ekip biçmekle yükümlüdür. Köylüler, topraktan aldıkları ürünün vergisini ödemişler, sahip oldukları mülk ve toprakları çocuklarına miras olarak bırakabilmişlerdir.

Şehirli

Şehir halkını devlet memurları, tüccarlar, bilim insanları, esnaf ve zanaatkarlar oluşturmuştur. Esnaf ve zanaatkarlar meslek gruplarına ayrılmıştır. Demir işçiliği, dokumacılık, çini, deri, boya, kâğıt ve cam işletmeciliği yaygındır.

Görsel 5.14: Büyük Selçuklularda göçebe toplum (İllüstrasyon)

Orta Çağ Avrupa'sındaki sınıf ayrılıklarının Büyük Selçuklu Devleti'nde görülmemesinin nedenleri nelerdir?

sağlanmış, böylece eğitim geniş kitlelere ulaştırılarak eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır.

İlk medrese Tuğrul Bey zamanında Nişabur'da açılmıştır. Sultan Alp Arslan zamanında ise kuruluşuna Nizâmülmülk'ün öncülük ettiği ve adını da ondan alan Nizâmiye Medresesi Bağdat'ta açılmıştır (1067). Daha sonra ülkenin başka birçok şehrine bu isimle medreseler yaptırılmıştır. Bağdat Nizâmiye Medresesi uzun süre İmam-ı Gazzâli tarafından yönetilmiştir. Medreselerde tefsir, fıkıh, kelim, hadis gibi dinî bilimlerin yanında matematik, fizik, tıp, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe gibi pozitif bilimler de okutulmuştur. Ayrıca bu dönemde Bağdat'ta ve İsfahan'da birer gözlemevi inşa edilmiştir. Selçuklularda resmî dil ve edebiyat dili Farsça, bilim dili Arapçadır. Günlük hayatta, orduda ve sarayda ise Türkçe konuşulmuştur.

Büyük Selçuklular zamanında eğitim ve bilim alanında gösterilen çabalar sonucunda seçkin kişiler yetişmiştir. Bunlardan Ömer Hayyâm matematik, geometri, astronomi, tıp, fizik gibi bilimlerle ilgilenmiş; aynı zamanda rubai tarzında yazdığı şiirler ile ünlenmiştir. Şirazlı Sadî ise Bostan ve Gülistan adlı eseriyle edebiyat alanında dönemin ün kazanan bir diğer önemli ismi olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti zamanında yapılan ve her biri şaheser niteliğinde olan mimari eserler Orta Asya Türk geleneğinin ve İslam sonrası dönemin izlerini taşımıştır. Bu dönemde cami, medrese, hastane, türbe, kümbet, saray, köşk, kervansaray, han, hamam, kale, sur gibi sivil ve askerî yapılar inşa edilmiştir.

Selçuklu mimari geleneğinin ön plana çıktığı eserler camilerdir. İsfahan'da (Görsel 5.15) ve Kazvin'de bulunan Mescid-i Cuma camileri, öz-

gün mimari tarzlarıyla Türk-İslam mimari anlayışında birer öncü niteliğindedir.

Selçukluların İslam mimarisine kazandırdığı önemli eserlerden biri de kümbetlerdir. Türk çadırı görünümlü bu anıt mezarların en görkemlileri Sultan Sencer, Radkan (Görsel 5.16) ve İmam Gazzâli kümbetleridir. Ribat adı verilen Büyük Selçuklu kervansarayları ise genelde kare planlı olup tüccarların can ve mal güvenliğini sağlayan birer karakol niteliğindedir.

Büyük Selçuklularda mimariyle birlikte süsleme sanatları da gelişmiştir. Selçuklular; maden, ahşap ve taş işlemeciliği (Görsel 5.17) ile hat (güzel yazı), minyatür, tezhip (süsleme), çini, dokumacılık (Görsel 5.18) gibi alanlarda gelişme göstermişlerdir.

Medreselerin Türk-İslam kültürünün gelişmesindeki rolü nedir? Tartışınız.

Görsel 5.16: Radkan Kümbeti (Meşhed-İran)

Görsel 5.17: Taş işlemeciliği (Divriği Ulu Camisi, Sivas)

Görsel 5.18: Horozlu halı (Koyunoğlu Müzesi, Konya)

NİZÂMÜLMÜLK

*“Orduların mızrağı ancak bir mil öteye gider.
Eğitim ordusunun etkisi ise yüzyılları kuşatır.”*

Nizâmülmülk

Nizâmülmülk'ün (Görsel 5.19) asıl adı “Ebû Alî Kıvâmüddîn (Gıyâsüddeve, Şemsülmille) Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî”dir. 1018’de İran’ın Horasan bölgesinin Tûs kentinde doğmuştur. Dönemin en önemli devlet adamlarından biridir. Nizâmülmülk, devletin düzeni ve düzenleyicisi anlamında bir unvandır.

Nizâmülmülk, devlet hizmetine Gazneli Devleti’nde Horasan valisi olarak başlamıştır. Daha sonra yeni kurulmakta olan Selçuklu Devleti’nin hizmetine girerek, Alp Arslan ve Melikşah gibi hükümdarların başvezirliğini yapmıştır. 1064’ten 1092’ye kadar 29 yıl Selçuklulara hizmet etmiştir.

İslam dünyasında ortaya çıkan çatışmaların giderilmesinde, kurduğu Nizâmiye Medresesinin çok büyük katkıları olmuştur. Gelir gider raporlaması ile bütçe kontrolü ve istihbarat anlayışını devlet yapısına Nizâmülmülk getirmiştir. Büyük Selçuklu devlet yapısında gerçekleştirdiği bu gibi yeniliklerle bir cihan devleti kurulmasının yollarını açanlardan biri olmuştur. Görev süresi boyunca cami, kervansaray ve okul gibi birçok eser yaptırmış ayrıca birçok dile de çevrilen ünlü eseri *Siyâsetname*’yi yazmıştır.

Adaleti, idari kabiliyeti, cömertliği, bilgeliği ve güzel ahlakıyla tanınan Nizâmülmülk, halkın hukukuna özen gösteren önemli bir devlet adamıdır. Devlet kapısının şikâyetçilere daima açık olmasını istemiştir. Ekonomik açıdan oldukça önemli görülen ikta sistemini geliştiren Nizâmülmülk ekonomik refahın sağlanması adına da gayrette bulunmuştur.

Nizâmülmülk, Hasan Sabbah’ın kurduğu Haşhaşi tarikatının bir üyesi tarafından 1092’de öldürülmüştür. Mezarı günümüzde İran’ın İsfahan şehrinin kenar mahallelerinden birinde, mütevevâzı bir türbede bulunmaktadır.

Abdülkerim Özaydın, TDV İslâm Ansiklopedisi, Nizâmülmülk maddesi s.: 194-196 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 5.19: Nizâmülmülk (Tablo)

5.5. XI. YÜZYILDA ANADOLU VE ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK BEYLİKLERİ

1072	Saltuklular Beyliği'nin kurulması
1077	Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması
1080	Danişmentliler Beyliği'nin kurulması Mengücekliler Beyliği'nin kurulması
1081	Çaka Beyliği'nin kurulması
1093	Çaka Beyliği'nin yıkılması
1096	I. Haçlı Seferi (1096-1099)
1102	Artuklular Beyliği'nin kurulması
1147	II. Haçlı Seferi (1147-1149)
1157	Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılması
1174	Eyyübiler Devleti'nin kurulması
1176	Miryokefalon Savaşı
1178	Danişmentliler Beyliği'nin yıkılması
1189	III. Haçlı Seferi (1189-1192)
1202	Saltuklular Beyliği'nin yıkılması IV. Haçlı Seferi (1202-1204)
1228	Mengücekliler Beyliği'nin yıkılması
1230	Yassı Çemen Savaşı
1231	Artuklular Beyliği'nin yıkılması
1240	Baba İlyas (Babai) Ayaklanması
1243	Kösedağ Savaşı
1250	Eyyübiler Devleti'nin yıkılması
1270	Haçlı Seferleri'nin sona ermesi
1308	Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılması

XI. Yüzyılda Anadolu

Anadolu'ya hâkim olan Doğu Roma İmparatorluğu, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi karışıklıklar, taht kavgaları gibi nedenlerle eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Sasaniler, Emeviler ve Abbasilerle yüzyıllar boyu süren savaşlar sonucunda Anadolu harabeye dönmüş ve birçok yerleşim yeri boşaltılmıştır. Anadolu'da yaşayan Rum, Ermeni, Süryani gibi halklar sosyal ve ekonomik yönden kötü duruma düşmüşlerdir. İmparatorluğun uyguladığı Ortodokslaşdırma ve zorunlu göç siyaseti farklı Hristiyan mezheplerinden olan Ermeni, Süryani ve diğer küçük cemaatlerin tepkilerine neden olmuştur. Halkın imparatorluğa olan güven ve bağlılığı azalmıştır. İmparatorluğun merkezî otoritesinin zayıfladığı karışık ortamda tekfur adı verilen yerel yöneticiler başlarına buyruk hareket etmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda Doğu Roma İmparatorluğu, Doğu Anadolu'dan başlayan Selçuklu akınları karşısında yerel halktan yeterli destek sağlamakta zorlanmıştır.

Anadolu'daki siyasi, sosyal ve ekonomik karışıklıktan yararlanan Türkler, Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde beylikler ve devlet kurarak hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdir. Hâkim oldukları bölgelerde yerel halkın maddi ve manevi değerlerine saygı duyarak onların güvenlerini kazanmışlardır. Aldıkları tedbirler sayesinde Anadolu'da tarım, hayvancılık ve ticaretin gelişmesini sağlamışlardır.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun XI. yüzyılda siyasi, sosyal ve ekonomik yönden karışıklık içinde bulunması Türklerin Anadolu'ya kısa sürede hâkim olmasında nasıl bir rol oynamıştır?

Harita 5.6: Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri

Anadolu'da İlk Türk Beylikleri

Malazgirt Zaferi sonrasında Alp Arslan, Anadolu'ya gönderdiği Türkmen beylerine ele geçirdikleri topraklarda kendisine bağlı olmak üzere hâkimiyet kurma hakkı tanımıştır. Bunun sonucunda kısa bir süre içerisinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Danişmentliler (Sivas, Tokat ve Kayseri), Mengücekliler (Erzincan ve Divriği), Artuklular (Mardin, Diyarbakır ve Batman), Saltuklular (Erzurum), Çaka Beyliği (İzmir) gibi Türk beylikleri kurulmuştur.

Beylikler; topraklarını korumak ve hâkimiyet alanlarını genişletmek amacıyla gerek kendi aralarında gerekse Anadolu'nun doğusunda ve kuzeydoğusunda Ermeniler ve Gürcüler, batısında Doğu Roma ve Haçlılar, güneyinde ise Eyyûbiler ile mücadele etmişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlayan beyliklerin çoğu Türkiye Selçuklularının, bir kısmı da Eyyûbilerin hâkimiyetine girmiştir.

Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beyliklerinin Özellikleri

- Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak kurulmuşlardır.
- Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında büyük rol oynamışlardır.
- Fethettikleri yerlere Türkçe isimler vermişlerdir.
- Cami, medrese, kervansaray, köprü (Görsel 5.20), çeşme gibi eserler yaptırarak Anadolu'yu bayındır hâle getirmişlerdir.

Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinin Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkıları nelerdir?

Görsel 5.20: Malabadi Köprüsü (Diyarbakır)

Okuyalım

Çaka Bey (1081-1093)

Malazgirt'ten sonra Anadolu'da Bizans'a karşı düzenlenen akınlara katılan Çaka Bey yaşanan çarpışmaların birisinde esir düştü (1078). Çaka Bey, Bizans sarayında esir tutulduğu dönemde Grekçeyi öğrendi ve Bizans devlet sistemi hakkında geniş bilgi sahibi oldu. 1081'de Bizans'ta tahtın el değiştirmesi sonrasında İstanbul'dan kaçarak İzmir ve çevresinde kendi beyliğini kurdu. İzmir'de bulunduğu yerli ustalarla kısa sürede 40 gemiden oluşan bir donanma meydana getirdi. Midilli, Sakız ve Sisam adalarını ele geçirdi. İstanbul'u fethetmeyi planlayan Çaka Bey'in tehdidinden kurtulmak isteyen Bizans, Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan'ı Çaka Bey'e karşı kışkırttı. Çaka Bey'in I. Kılıç Arslan tarafından öldürülmesi sonrası İzmir ve çevresi tekrar Bizans'ın eline geçti.

Yusuf Ayönü, *İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C: IX, S:1, s.: 1-8 (Düzenlenmiştir.)

Okuyalım

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı

Orta Asya anıt mezar geleneğinin İslam'la buluşması ve Anadolu'da var olan unsurlarla kaynaşmasını sembolize eden mezar taşlarının en erken tarihlî örnekleri Ahlat'ta görülmektedir. Bu örnekler, 210.000 metrekarelik alanda bulunan ve ülkemizin en büyük İslam dönemi mezarlığı olan Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda (Görsel 5.21), günümüze dek sağlam bir şekilde ulaşabilmiş yaklaşık 1500 mezar taşıdır. Bu eserler XII. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın ilk çeyreği arasında tarihlenmektedir.

Ali Osman Avcı, Ahmet Güleç, *Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı Mezar Taşları Analiz Çalışmaları ve Konservasyon Önerileri, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, C: 1, S: 29, s.: 3 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 5.21: Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı (Bitlis)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kurulması

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun fethine katılan Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İznik'i Doğu Roma'dan alarak Üsküdar'a kadar ilerlemiştir. Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah tarafından "Anadolu Sultanı" olarak kabul edilmesiyle, başkenti İznik olan Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur (1077). Süleyman Şah'ın Anadolu'ya hâkim olmak amacıyla Doğu Roma ile yaptığı mücadeleler kendisinden sonra gelen hükümdarlar tarafından da devam ettirilmiştir.

Miryokefalon Savaşı

II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1192) Haçlı Seferleri Anadolu'da otorite boşluğuna neden olmuştur. Bundan yararlanmak isteyen Doğu Roma İmparatoru Manuel Komnenos (Manuel Komnenos), Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla ordusu ile beraber Konya'ya doğru yola çıkmıştır. 17 Eylül 1176 tarihinde Doğu Roma kuvvetleri II. Kılıç Arslan komutasındaki Selçuklu kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Savaş sonrasında II. Kılıç Arslan, Doğu Roma'nın tazminat ödemesi ve Selçuklu sınırındaki bazı kalelerini yıkması şartıyla antlaşma yapmayı kabul etmiştir.

Miryokefalon Savaşı, Malazgirt'ten sonra Anadolu'da Doğu Roma'ya karşı kazanılan ikinci büyük zaferdir.

Harita 5.7: Miryokefalon Savaşı

I. Kılıç Arslan zamanında (1092-1107), Haçlı ordularının Anadolu'ya girip İznik'i kuşatmaları üzerine Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya taşınmıştır.

I. Mesut zamanında (1116-1155) Konya civarında yapılan savaşta Doğu Roma büyük bir yenilgiye uğratılmış ancak II. Haçlı Seferi tehlikesi nedeniyle barış yapılmıştır.

Savaşın Sonuçları

Doğu Roma'nın Anadolu'yu geri alma ve Türkleri Anadolu'dan çıkarma ümidi tamamen sona ermiştir.

Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinlik kazanmış ve Anadolu'ya "Türkiye" denmeye başlanmıştır.

Türklerin Anadolu'nun batısındaki yerleşmeleri artarak devam etmiştir.

Bilgi Kutusu

Miryokefalon Savaşı'nın gerçekleştiği yer kesin olarak tespit edilememiştir. Araştırmacılar savaşın Denizli ile Konya arasında yer alan Düzbel Geçidi, Kufi Vadisi, Kumdanlı, Karamıkbeli, Popa Boğazı, Bağırşak Boğazı, Kemer Boğazı ve Fatlın Ovası gibi farklı bölgelerde gerçekleştiğine dair tezler ileri sürmektedirler.

Altay Tayfun Özcan, "Myriokephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine." *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, s.:167-183.

Ramazan Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokefalon Savaşı" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.18 No:3, s.:997-1012 (Düzenlenmiştir.)

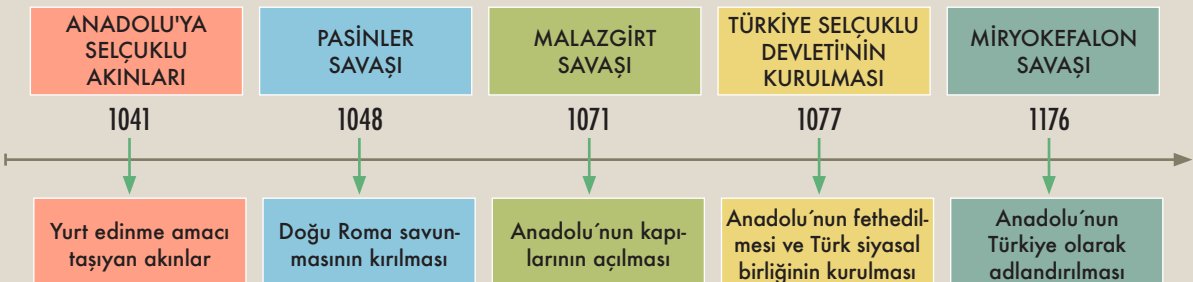

II. Kılıç Arslan'dan sonra tahta çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1211) 1207 yılında Antalya'yı almıştır.

I. İzzeddin Keykâvus zamanında (1211-1220) ise Karadeniz'in önemli limanlarından Sinop fethedilmiştir (1214).

Antalya ve Sinop'un fethi, Türkiye Selçuklu-larında ticaretin gelişmesini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Anadolu'nun Türkiye Olma Süreci

5.6. TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYOKÜLTÜREL YAPI

Devlet Teşkilatı

Türkiye Selçukluları, devlet teşkilatının birçok alanında Büyük Selçuklu Devleti'ni örnek almıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nde merkezî otorite daha güçlüdür. Devlet teşkilatı; hükümdar, saray, hükümet (divan), hukuk (adalet) ve ordu unsurlarından oluşmuştur.

Hükümdar

Devletin başında Selçuklu ailesinden gelen ve "sultan" unvanını taşıyan bir hükümdar vardır. Ülke toprakları hükümdar ve ailesinin ortak malıdır. Hükümdar adına hutbe okutulması ve para bastırılması en önemli hükümdarlık ve bağımsızlık göstergesidir. Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı I. Mesut zamanında basılan bakır sikkeler günümüze ulaşan en eski sikkelerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk defa altın ve gümüş sikke bastıran II. Kılıçarslan'dır. Hükümdarlık belirtilerinden olan nevbet (davul), sarayın önünde her gün beş namaz vaktinde çalınmıştır.

Hükümdarlar, başlangıçta "sultan, şah" gibi unvanlar alırken İran kültürünün de etkisi ile zamanla "keykubat, keykavus, keyhüsrev" gibi Farsça unvanlar kullanmışlardır.

Ülke, yönetim bakımından eyaletlere ayrılmıştır. Sultanın melik (şehzade) unvanı verilen oğulları, yönetim tecrübesi kazanabilmeleri için "atabey" denen deneyimli devlet adamlarıyla birlikte eyaletlere gönderilmiştir.

Sınır bölgelerini "uç beyleri" yönetmiştir. Uç beyleri, akınlar düzenlemek ve sınır boylarını korumakla görevlendirilmişlerdir.

Saray

Devletin yönetim merkezi olan saray aynı zamanda sultan, sultanın ailesi ve bazı görevlilerin yaşadığı yerdir. Saray teşkilatından "ulu hacip" sorumludur.

Hükümet (Divan)

Devlet (hükümet) işleri tıpkı Büyük Selçuklularda olduğu gibi "Büyük Divan" da (Divan-ı Saltanat) görüşülüp karara bağlanmıştır. Büyük Divan'a bağlı olarak çalışan altı divanlar da vardır. Büyük Selçuklu Devleti'nden farklı olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nde "Niyabet-i Saltanat" ve "Dîvân-ı Pervâneği" gibi divanlar da yer almıştır. Niyabet-i Saltanat, hükümdar başkentte olmadığı zamanlarda devlet işleri ile ilgilenmiştir. Pervaneci ise has ve iktâ topraklarının kayıt defterlerini tutmakla görevlidir.

Hukuk (Adalet)

Türkiye Selçuklularında adalet teşkilatı şeri ve örfi hukuk olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Şeri hukuk sisteminin kaynağı İslam hukukudur. Evlenme, boşanma, nafaka, miras, hırsızlık gibi davalara kadılar bakmıştır. Kadıların başı olan "kadılıkudât" bizzat sultan tarafından atanmıştır. Örfi hukuk sisteminin kaynağı ise hükümdar emirleri ve töredir. Devlete isyan etme, devlet düzenini bozma ve kanunlara uymama gibi siyasi suçlarla ilgili davalara "emîr-i dâd" bakmıştır.

Ordu ve Donanma

Türkiye Selçuklu Devleti'nin askerî teşkilatı Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi başlangıçta boylar birliği esasına dayanmış, zaman içerisinde gulam (devşirme) sistemi yaygınlaşmaya başlamıştır.

Türkiye Selçuklu ordusunda başkomutana "beylerbeyi" veya "emîr-ül-ümerâ", ordu komutanlarına ise "subaşı" denmiştir. Subaşılar, ayrıca emniyet ve asayişî sağlamaktan da sorumludur.

Türkiye Selçuklularında donanmaya da önem verilmiş; Sinop, Alanya, Antalya gibi şehirlerde tersaneler kurulmuştur. Donanma kumandanlarına "reis-ül-bahr" veya sahillerin kumandanı anlamına gelen "melikü's-savâhil" adı verilmiştir.

Ordu Teşkilatı

Hassa Askerleri

Sultana bağlı özel birliklerdir. Hizmetlerinin karşılığında üç ayda bir maaş alırlardı.

Sipahiler (İktâ askerleri)

İktâ sahibi olanların iktâ gelirleri karşılığı beslemek zorunda oldukları atlı askerlerdir.

Uç Beylerinin Kuvvetleri ve Türkmenler

Sultanın davetiyle Türkmenlerden savaş zamanında orduya katılan askerlerdir.

Bağlı Devlet ve Beyliklerin Askerleri

Savaş zamanlarında gönderilen askerlerdir.

Ücretli Askerler

İhtiyaç olduğu zaman savaşa çağırılan askerlerdir.

Donanma

Deniz kuvvetleridir.

Sosyal Yapı

Malazgirt Zaferi sonrasında fethedilen bölgelere Türkmenler yerleştirilerek Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma süreci hızlandırılmış, Anadolu kısa sürede yeni bir Türk yurdu hâline getirilmiştir. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde önce kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlar, daha sonra şehirlere yerleşmişlerdir. Birçok şehir, kasaba, köy, nehir ve göle Türkçe isimler vermişlerdir.

Adalet ve hoşgörüye dayanan Selçuklu yönetimi; Ermeniler, Rumlar, Gürcüler gibi Hristiyan halk üzerinde olumlu izlenimler bırakmıştır. Selçukluların Anadolu'da sağladığı huzur ortamı, farklı inançlara sahip toplulukların bir arada ve ortak bir kültür etrafında yaşamalarını sağlamıştır.

Türkiye Selçuklularında halk, yaşam biçimlerine göre üç gruba ayrılmıştır.

Türkiye Selçuklularında Sosyal Yapı

Köylüler

Devlete ait topraklarda (mirî) tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.

İkta sahibi sipahiler köylünün güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.

Konargöçerler

Boy beyi liderliğinde uç bölgelerine yerleştirilen Türkmenlerdir.

Hayvancılıkla uğraşan konargöçerlerin kendilerine ait yaylak ve kışlakları vardır.

Şehirliler

Devlet memurları, ilmiye sınıfı, tüccarlar, esnaf ve zanaatkarlar ile şehir halkından oluşan gruptur.

Esnaf ve zanaatkarlar Ahilik Teşkilatına bağlıdır.

Ekonomik Hayat

Türkiye Selçuklu Devleti Anadolu'da tarım, sanayi ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır.

Sanayi: Türkiye Selçuklu Devleti'nde sanayi; dokuma, dericilik, demircilik ve bakırcılık alanlarında gelişme göstermiştir. Dönemin başlıca sanayi merkezleri Konya, Sivas, Kayseri, Kırşehir, Aksaray, Malatya ve Erzincan'dır. El tezgâhlarında ve atölyelerde her türlü kumaş, kilim ve deri üretilmiştir. Askerlerin silah ihtiyaçlarını karşılamak için demircilikle uğraşan birçok zanaatkar vardır.

Ticaret: Anadolu'nun önemli ticaret yollarının (İpek ve Baharat yolları) işlek olduğu bir bölgede konumlanmış olması Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki ticari faaliyetleri geliştirmiştir.

Türkiye Selçuklu sultanları, kara ticaretini deniz ticaretine bağlamak için Sinop, Antalya, Alanya gibi liman şehirlerini ele geçirecek buralara Türk tüccarları yerleştirmişlerdir. Ticaret yollarının üzerine köprüler, hanlar ve kervansaraylar yaptırmışlardır. Kervansaraylara gelen misafirlerin ihtiyaçları ücretsiz karşılanmış, kervanları korumak üzere muhafız birlikleri görevlendirilmiştir. Zarar gören kervan tüccarlarının zararları bir çeşit devlet sigortacılığı sistemiyle karşılanmıştır.

Türkiye Selçukluları; İran ve diğer İslam ülkelerinin yanı sıra Gürcistan, Kıbrıs, Doğu Roma İmparatorluğu ve Venedik'le ticaret yapmıştır. Bu ülkelere canlı hayvan, hayvan ürünleri (tiftik, yünlü dokuma, ipek, ham ve işlenmiş deri) demir, bakır, kereste satmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki bu ticari canlılık, Moğol istilasına kadar devam etmiştir.

Tarım: Ekonominin temeli olan tarımın geliştirilmesi için ikta sistemi ülke genelinde yaygınlaştırılmış, tarım arazilerinin sürekli işlenmesi sağlanmıştır. Din ve ırk farkı gözetilmeksizin çiftçilere gübre ve tohum yardımı yapılmış, sulama kanalları açılmış, tarımsal üretimin artması devlet tarafından desteklenmiştir.

Ahilik: XIII. yüzyılda başta Kayseri, Konya ve Kırşehir olmak üzere esnaf ve zanaatkar birliklerinin Anadolu'da oluşturdukları sosyoekonomik bir yapılanmadır. Bu yapılanmanın öncüsü Ahi Evran'dır. Ahilik; ahlaki, ekonomik, sosyal, siyasi ve askerî alanlarda etkili olmuştur.

Ahiliğin temel amacı; üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve sağlam ilişkiler kurarak "sosyal adaleti" sağlamaktır. Güçlü teşkilatlanması ve eğitimiyle bu amaca ulaşan Ahilikte yamak, çırak, kalfa ve usta arasında değişmez bir mesleki hiyerarşi (kariyer sistemi) vardır.

Ahilik, yüksek ahlaki vasıflarla donanmış bireyler yetiştirmeye dayanan bir meslek örgütüdür. Bu bağlamda üyeler birtakım aşamalardan geçerek sabır, hoşgörü, sadakat, dostluk, ruhun kötülüklerden arındırılması, kural ve yasaklara uyma gibi vasıflarla donanmışlardır. Ahiler kazançlarının bir kısmını fakir ve işsiz insanlara yardım olarak vermişlerdir.

İlim, sanat ve ahlaka son derece önem verilen Ahilik teşkilatlanmasında kadının da sosyal ve ekonomik hayatta önemli bir yeri vardır. Ahilik, yarı göçebe Türkmenlerin yerleşik hayata geçmelerinde de etkili olmuştur.

Kültürel Hayat

Türkiye Selçuklularının XII. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da oluşturdukları güven ortamı, sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişmesine olanak tanımıştır. Bunun yanında Moğol saldırılarından kaçıp gelen Türk yazar, şair ve sanatçılar ile bilim insanlarının da Anadolu'daki Türk-İslam kültürüne önemli katkıları olmuştur.

Dil ve Edebiyat: Türkiye Selçuklu Devleti'nde yazışma ve edebiyat dili Farsça, bilim dili Arapçadır. Türkçe ise günlük yaşamda, halk arasında kullanılmıştır. Millî ve İslami değerleri yansıtan şiirleriyle Yunus Emre, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda, Türkçe, Türk edebiyatı ve tasavvufi Türk şiirini Türkçe konuşan halk tabakasına sevdirecek zirveye ulaştırmıştır.

XIII. yüzyıl başlarında Mevlâna Celâleddîni Rûmî (Görsel 5.22) Konya'da, Allah ve insan sevgisini işleyen Farsça şiirler yazmıştır. Yine Muhyiddin Arabî ve Sadreddin Konevî de tasavvuf alanında önemli çalışmalar yapmışlardır. Destanlar ve Dede Korkut Hikâyeleri kopuz eşliğinde Türkçe çalınıp söylenmiştir.

Toprak misali yumuşak ol. Sert kayalar hiç yeşerir mi gelen baharlarda?
Sen, toprak gibi yumuşak ol ki renkli çiçekler açsın bahçende.

Görsel 5.22: Mevlâna (İllüstrasyon)

Okuyalım

Yunus Emre

Yunus Emre (Görsel 5.23) Anadolu'da yetişmiş bir derviş ve büyük bir düşündürüdür. Tasavvufu üstadı Tapdık Emre'dir. Şiirlerinden Azerbaycan, İran ve birçok Anadolu ilini dolaştığı anlaşılmaktadır. Dinî kültürü çok zengindir. Düşüncelerini son derece akıcı bir tarzda Türkçe olarak şiir hâlinde dile getirmiştir. Özellikle "Nereden geldik? Nereye gidiyoruz?" sorularına cevap bulmaya çalışmıştır. Yunus halkın düşünürü olduğundan Anadolu'nun birçok yöresinde halk ona sahip çıkmıştır. Bu nedenle Yunus Emre'nin mezarının bulunduğu yer hakkında son dönemlerde birçok tartışma yapılmaktadır.

İbrahim Ağah Çubukçu, *Yunus Emre ve Din Felsefesi*, s.: 1-2 (Düzenlenmiştir.)

Gelin tanış olalım
İşi kolay kılalım
Sevelim, sevillelim
Dünya kimseye kalmaz

Görsel 5.23: Yunus Emre (İllüstrasyon)

Bilim: Türkiye Selçuklu hükümdarları bilimsel faaliyetlerin gelişmesine öncülük ederek Nizâmiye Medreselerindeki eğitim geleneğini Anadolu'ya taşımışlardır. Bilim alanında en gelişmiş dönem Alâeddin Keykubad zamanında yaşanmıştır. Orta ve yükseköğretimin de yapıldığı medreseler; Konya, Sivas, Kayseri, Amasya, Mardin, Erzurum, Erzincan gibi şehirlerde kurulmuştur. Medreselerde dinî eğitimin yanında tıp, matematik, astronomi, fizik gibi alanlarda da eğitim verilmiştir.

İnsan sağlığına önem veren Türkiye Selçukluları, medreselerin yanında darüşşifalar (hastaneler) da inşa etmiştir. Bu darüşşifalarda birçok tabip (doktor) yetiştirildiği gibi din ve ırk ayrımı gözetilmeksizin herkese sağlık hizmeti verilmiştir.

Sanat: Türkiye Selçukluları, Büyük Selçuklu Dönemi'nin sanat anlayışını geliştirerek devam ettirmiştir. Cami, medrese, darüşşifa, imaret, kervansaray gibi mimari eserler yaptırarak şehirleri bayındır hâle getirmiştir. Bu yapıların her türlü gideri vakıf topraklarının gelirlerinden ve vakfi yaptıranlar tarafından karşılanmıştır. Konya'daki Alâeddin Camisi, Karatay Medresesi (Görsel 5.24) ve İnce Minareli Medrese; Sivas'taki Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası (Görsel 5.25), Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese Türkiye Selçukluları Dönemi'nden kalma önemli eserlerdir.

Hükümdarlar ve önemli devlet adamları için yaptırılan anıt mezarlara "kümbet" denir. Kayseri'deki Döner Kümbet, Bitlis Ahlat'taki Ulu Kümbet ve Konya'daki Alâeddin Kümbeti Türkiye Selçukluları Dönemi'nden kalma anıt mezarların en önemlileridir.

Kayseri'de 1205'te kurulan Gevher Nesibe Darüşşifası (Görsel 5.26), ilk tıp okulu olması bakımından oldukça önemlidir. Yine Sivas Divriği'deki İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Türkiye Selçukluları Dönemi'ne ait önemli yapılardan biri olup UNESCO tarafından dünya mirası listesine alınmıştır.

Konya'daki yazlık Kubâdâbâd Sarayı ile Alanya'daki kışlık Alâiye Sarayı ise Türkiye Selçuklularından kalma önemli saraylardır.

Türkiye Selçuklularında minyatür ve kabartma sanatları da gelişmiştir. Özellikle saray kapısı ve duvarları ile kale surlarında Selçukluların devlet arması olan "çift başlı kartal"a sıkça rastlanmaktadır.

Çinicilik sanatı özellikle cami, medrese, türbe ve mescitlerin iç ve dış süslemelerinde kullanılmıştır. Hat sanatı, tezhip (kitap süsleme), ciltçilik, oymacılık ve kakmacılık ile maden işlemeciliği Anadolu Selçuklularında örneklerine rastlanan diğer sanat dallarıdır.

Mevlevi ve Ahi zaviyelerinde görülen musiki, tasavvuf müziğinin temeli oluşturmuştur.

Görsel 5.24: Karatay Medresesi (Konya)

Görsel 5.25: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası (Sivas)

Görsel 5.26: Gevher Nesibe Darüşşifası (Kayseri)

KIRŞEHİR'DEN DÜNYAYA YAYILAN IŞIK: AHİ EVRAN VE AHİLİK

AHİ EVRAN KİMDİR?

Türk-İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Ahi Evran (Görsel 5.27) Anadolu'da Ahiliğin kurucusudur. Ahi Evran, 1171 (H.566) yılında İran'ın Batı Azerbaycan tarafında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mahmut, lakabı ise "dinin yardımcısı" anlamına gelen Nasîrüddin'dir.

Ahi Evran'ın çocukluğu ve ilk eğitim dönemi memleketi Azerbaycan'da geçmiştir. Gençliğinde Horasan ve Mâverâünnehir'e giderek o yörenin büyük üstatlarından dersler alan Ahi Evran, ünlü âlim Fahreddin Râzî'den akli (fen) ve nakli (dinî) ilimleri öğrenmiştir.

Ahi Evran, bir hac yolculuğu esnasında (tahminen 1204) evliyadan Şeyh Evhadüddin Kirmânî ile tanışmış ve ondan ders olarak tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tıp alanında derin bir âlim; tasavvuf yolunda yüksek makam sahibi bir veli olmuştur. Bağdat'ın İslam dünyasının büyük sanat ve ilim merkezi olması, Ahi Evran'ın çok yönlü yetişmesinde etkili olmuştur. İbn-i Sînâ, Sühreverdî ve Fahreddin Râzî'nin eserlerinden yararlanmış; Abbasi Halifesi Nasır'ın kurduğu fütüvvet teşkilatını da burada tanımıştır.

Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında (XIII. yüzyıl başları) Muhyiddin Arabî ve hocası Evhadüddin Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evran, hocasının kızı Fatma Bacı ile evlenmiştir. Bu dönemde Anadolu'ya göçleri devam eden Oğuzlar (Türkmenler) kopup geldikleri Orta Asya bozkırlarına benzettikleri için daha çok Orta Anadolu kırsalına yerleşmiştir. Seyyah İbn-i Battûta'nın anlattığına göre bu sıralarda tanışmış olan Ahi Evran ile Hacı Bektâş-ı Velî Kırşehir'de sık sık bir araya gelerek sohbet etmiştir. Ahi Evran, Hacı Bektâş-ı Velî'nin tavsiyesiyle göçebe Türkmenlerin İslamlaşma sürecini hızlandırmak, Anadolu'yu Türk yurdu hâline getirmek, şehirlerde yaşayan Rum ve Ermeni tüccarlarıyla rekabet edebilmek gibi amaçlarla 1205'te Kayseri'de debbağ (deri işleme) atölyesi kurmuştur. Bu sayede Anadolu'da Ahiliğin de temelleri atılmıştır. Sanat sahibi kimseler arasında çok sevilen Ahi Evran, esnafa İslamiyet'i anlatarak dünya ve ahiret işlerini düzenli hâle getirmeleri için nasihatlerde bulunmuştur. Kısa süre içerisinde otuz iki farklı esnaf grubunu teşkilatlandırarak Selçuklu coğrafyasının bütün şehir ve kasabalarına Ahiliğin yayılmasını sağlamıştır. Sultan Alâeddin Keykubat'ın Ahi birliklerini desteklenmesi sonucu Anadolu'nun birçok yerinde bu birlikler süratle gelişmiştir. Bu dönem Anadolu Selçuklu Devleti'nin iktisaden en parlak dönemi olmuştur.

1237 yılında I. Alâeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesi üzerine Sultan'la gönül bağı bulunan Ahiler, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Vezir Sadettin Köpek'e karşı koymuşlardır. Hatta bu dönemde Ahi Evran ve bazı ileri gelen Ahiler Konya'da tutuklanmışlardır.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine getirilen Celâleddin Karatay zamanında Ahiler ve Türkmenler üzerindeki baskı kalkmıştır. Bundan sonra kısa bir dönem Denizli'ye giden Ahi Evran tekrar Konya'ya dönmüş, daha sonra da o dönem "Gülşehri" diye anılan Kırşehir'e gelerek ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. "Hak ile sabır dileyip bize gelen bizdendir. Akıl ve ahlak ile çalışıp bizi geçen bizdendir." diyen Ahi Evran'ın yirmi kadar telif ve tercüme eseri mevcuttur. Ahi Evran, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve tasavvuf kitapları yazmıştır. Ayrıca felsefe, tıp ve kimya sahaslarında da bilgi sahibi olan çok yönlü bir ilim adamı ve filozoftur. İbn-i Sînâ, Sühreverdî ve Fahreddin Râzî'nin bazı eserlerini Farsçaya çevirmiştir.

Yaklaşan Moğol tehlikesine karşı halkı uyararak Moğollara karşı Kayseri'yi savunan Ahileri de teşkilatlandırmıştır. Kesin olmamakla birlikte Moğollara karşı mücadele ederken 93 yaşında şehit edildiği ifade edilmektedir [1261 (H.653)]. Ahiliğin kurucusu Ahi Evran'ın kabri Kırşehir'de kendi adı ile anılan caminin bitişiğindedir.

<https://www.ahievran.edu.tr/2-uncategorised/218-ahi-evran-veli-kimdir>
<http://www.kirsehir.gov.tr/ahi-evran-ve-ahilik>
(Düzenlenmiştir.)

Görsel 5.27: Ahi Evran (Heykel, Kırşehir)

5.7. TÜRKLER VE HAÇLILAR

Haçlı Seferleri; XI ve XIII. yüzyıllar arasında Avrupalı Hristiyanların dinî, siyasi, ekonomik ve sosyal nedenlerle Müslüman-Türk coğrafyasına düzenledikleri seferlerdir. Haçlı Seferleri düşüncesi, ilk olarak Müslümanların İspanya ve Portekiz'den atılması için başlatılan ve "yeniden fetih" anlamına gelen Reconquista (Rekonkuista) hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönem Ortaçağ Avrupasında Siyasal ve askeri gücü elinde bulunduran, toprağın mülkiyetine sahip olan kişiler (de-rebeyler) ile bunlara bağımlı halk (vassallar) sınıfının oluşturduğu feodalite adı verilen idari bir düzen bulunmaktaydı. Papa, Haçlı ordusu oluşturmak için ücretli asker toplamak yerine topraksız köylüleri ve sefalet içinde yaşayan halkı İsa aşkı ve din kardeşlerine yardım gibi manevi gerekçelerle Clermont (Kilermont) Konsili'nde (1095) kutsal savaşa çağırmıştır.

Harita 5.8: XI. ve XIII. yüzyıllar arasında düzenlenen Haçlı Seferleri

Haçlı Seferleri'nin Nedenleri

Dinî Nedenler

- Hristiyanların Müslümanların elinde bulunan kutsal şehir Kudüs'ü almak istemesi
- Papa'nın, egemenlik alanını genişletme arzusu

Ekonomik Nedenler

- Ekonomisi kötü olan Avrupa'nın, Doğu ülkelerinin zenginliklerine ulaşmak istemesi
- İpek ve Baharat yollarının Müslümanların denetiminde olması

Siyasi Nedenler

- Malazgirt Savaşı (1071) sonrası Türklerin ilerleyişini durduramayan Doğu Roma'nın Papa'dan yardım istemesi

Sosyal Nedenler

- Avrupa'nın artan nüfus için yeni yerleşim yerleri bulma arayışı
- Avrupa'daki açlık ve işsizlik sorununun çözülmek istenmesi
- Senyör ve şövalyelerin macera arayışları

I. Haçlı Seferi (1096-1099)

Papa II. Urban (Urban) ve gezgin bir keşiş olan Pierre L'Ermite'in (Piyer Lermite) çabalarıyla Avrupa'da hazırlanan Haçlı ordusu, öncelikle Anadolu Selçuklularının merkezi olan İznik'i kuşatmıştır. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan, Haçlı ordusunun kuşatmasına daha fazla dayanamayarak geri çekilmiştir. İznik, kuşatmaya beş hafta direnmiş olsa da Doğu Roma İmparatorluğu'na teslim olmuştur. I. Kılıç Arslan'ın devletin merkezini Konya'ya taşımıştır. Anadolu içlerine kadar çekilen I. Kılıç Arslan, Danişment Gazi ve Kayseri Emiri Hasan ile ittifak yapmış ve müttefikler Eskişehir Ovası'nda Haçlı ordusunu yıpratmaya çalışmışlardır. I. Haçlı Seferi sonunda Kudüs, İznik, Urfa ve Antakya Haçlıların eline geçmiştir. I. Haçlı Seferi, seferlere katılan orduların sayısı ve sonuçları bakımından en önemli Haçlı Seferi'dir.

Kudüs'ün semavi dinlerce kutsal sayılma sebepleri neler olabilir?

II. Haçlı Seferi (1147-1149)

Musul Atabeyi İmadeddin Zengi, Urfa'yı 1144'te Haçlılardan almıştır. Ardından Halep ve Şam alınca Kudüs Krallığı, Papa'dan yardım istemiştir. Papa II. Eugenius'in (Öjen) çağrısı ile Alman İmparatoru III. Konrad (Korad) ve Fransa Kralı VII. Lui (Lui), farklı yollardan Anadolu üzerine sefere çıkmışlardır. İki ordu da Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Mesut tarafından bozguna uğratılmıştır. II. Haçlı Seferi, kralların katıldığı ilk Haçlı Seferi olması sebebiyle önemlidir.

III. Haçlı Seferi (1189-1192)

1187'de Hittin Savaşı'nı kazanan Selâhaddin Eyyûbi'nin Kudüs'ü Haçlılardan geri alması üzerine düzenlenmiştir. Kazanılan bu zaferlerin Avrupa'da duyulması üzerine her yerde dinî propagandalar yapılmıştır. Papa III. Innocent'in (İnosent) teşvikiyle Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa (Firederik Barbaros), Fransa Kralı Philippe Augustus (Filip Ogüst) ve İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard (Rıçart) komutasındaki yeni Haçlı ordusu harekete geçmiştir. II. Kılıç Arslan tarafından ağır bir yenilgiye uğratılan Alman Kralı Friedrich daha sonra Silifke Nehri'nde boğularak ölmüştür. İngiltere ve Fransa kralları ise başarılı olamayıp geri dönmüşlerdir.

IV. Haçlı Seferi (1202-1204)

Kudüs'ün alınamaması üzerine Papa, Hristiyanları tekrar sefere çağırmıştır. Haçlılar, bu defa deniz yolunu kullanmak istemişler ve Venedik ile anlaşmışlardır. Bu sırada Doğu Roma'da taht kavgaları sürmektedir. İmparator olmak isteyen Aleksios Angelos (Aleksi Angelos), Haçlılardan çeşitli vaatlerle yardım istemiştir. Papa'nın muhalefetine rağmen İstanbul'a gelen Haçlılar, İstanbul'u yağmalayarak Latin İmparatorluğu'nu (1204); İstanbul'dan kaçan Doğu Roma soyluları ise İznik İmparatorluğu'nu (1204-1261) ve Trabzon İmparatorluğu'nu (1204-1461) kurmuşlardır. IV. Haçlı Seferi, Türklerin lehine sonuçlar doğurmuştur. Doğu Roma bir tehdit olmaktan çıkmış ve Türkiye Selçuklu Devleti; Antalya, Sinop, Samsun gibi liman şehirlerini ele geçirecek önemli ticaret yollarına hâkim olmuştur.

Haçlı Seferleri'nin Sonuçları

Dinî Sonuçlar

- Avrupalıların Papa'ya ve kiliseye duyduğu güven azalmıştır.
- Seferlere katılan rahipler Afrika'ya geçip Hristiyanlığı yaymaya çalışmıştır.
- Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar birbirinden tamamiyle kopmuştur.

Ekonomik Sonuçlar

- Akdeniz limanları önem kazanmıştır.
- Doğu-Batı ticareti gelişmiştir.
- İpek ve Baharat yollarının denetimi yine Müslümanlarda kalmıştır. Bu durum Coğrafi Keşifler'e neden olmuştur.
- Ortadoğu ve Anadolu'daki İslam şehirleri yakılmış, tarımsal üretim azalmış ve ticari hayat durgunlaşmıştır.

Siyasi ve Sosyal Sonuçlar

- Kudüs yine Müslümanların elinde kalmıştır.
- Birçok derebeyi (senyör ve şövalye) bu seferler sırasında ölmüştür. Geri dönebilenler topraklarını kaybetmiştir. Bu da feodalitenin zayıflamasına neden olmuştur.
- Anadolu'daki Türk birliği sarsılmıştır. Anadolu'nun tahrip edilmesi Moğol istilasına zemin hazırlamıştır.
- Türklerin İslam dünyasındaki yeri ve önemi artmıştır.

Teknik ve Kültürel Sonuçlar

- Avrupa, Doğu'nun serbest düşünce biçiminden etkilenerek pozitif bilimlerle uğraşmaya başlamıştır. İslam eserleri, Avrupa'ya götürülüp incelenmiş ve Avrupa dillerine çevrilmiştir.
- Müslümanlardan öğrenilen kâğıt, barut, pusula ve matbaa gibi buluşlar Avrupa'ya götürülmüştür.

Türklerin, Haçlı Seferleri'nden diğer İslam devletlerine oranla daha fazla etkilenmelerinin sebepleri neler olabilir?

Görsel 5.28: IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul'un Latinler tarafından yağmalanması ("1204'te Haçlılar Tarafından Konstantinopolis'in Alınması" adlı tablo, David Aubert)

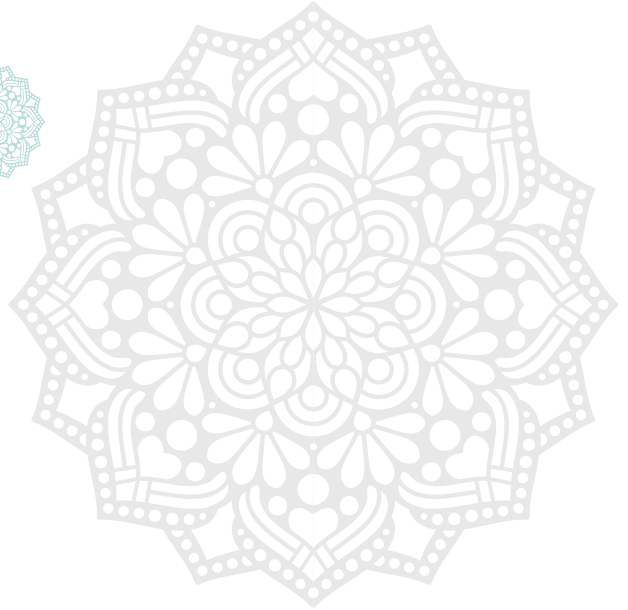
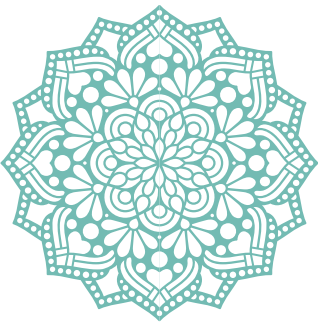
SELÂHADDÎN EYYÛBÎ

Selâhaddîn Eyyûbî; Mısır, Suriye, Yemen ve Filistin sultanı ve Eyyûbî hanedanının ilk hükümdarıdır. Hittîn Savaşı'nda Haçlılara karşı büyük bir zafer kazanmış ve Miraç mucizesinin yıl dönümü olan 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü Kudüs'ü fethetmiştir. Haçlıların 90 sene önce Kudüs'ü işgal ederken 70 bin Müslüman'ı kılıçtan geçirmesine rağmen muzaffer bir komutan olarak intikam almak yerine onlara iyi muamelede bulunmuştur. Böylece bütün Müslümanların gönüllerinde taht kuran Selâhaddîn Eyyûbî büyük bir üne kavuşmuştur. Öldüğü tarihte Mısır, Libya, Yemen, Filistin, Suriye'den Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya ve Hemedan'a kadar pek çok yerde onun adına hutbe okunmuştur.

İmar faaliyetleriyle yakından ilgilenen Selâhaddîn'in devrinde Filistin, Mısır, Hicaz ve Yemen'de çok sayıda medrese, zaviye, cami, köprü, kale, hamam inşa edilmiş; pek çok yapı da onarılmıştır. Bunların en önemlileri Kahire Kalesi, Nil Nehri üzerine yaptırdığı köprüler, Bahrü Yûsuf adı verilen kanallar, Akkâ ve Kudüs'ün tahkimi, Amr bin Âs Camisi, Kubbetü's-Sahra ve Mescîd-i Aksâ'nın tamiridir. Bu dönemde İslâm dünyasının her tarafından Eyyûbîler ülkesine akın eden âlimler ve talebeler çok sayıda ilmî eser kaleme almıştır. Hicaz bölgesine, özellikle Mekke ve Medine'ye önem veren Selâhaddîn "Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur. Mehmed Âkif Ersoy onu "Şark'ın en sevgili sultanı", Fransız tarihçisi Champdor (Şampdor) "İslam'ın en saf kahramanı" diye nitelemiştir.

Selâhaddîn, verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutmuş ve affetmeyi erdem olarak görmüştür. İbn-i Cübeyr onun, "Af konusunda hata etmek haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gider." dediğini nakletmiştir. Af dileyen kişileri kesinlikle cezalandırmamış, Haçlılar onun bu yönünü çok takdir etmiştir. Çok cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece 1 Mısır dinarıyla 36 veya 47 Nâsırî dirhemi çıktığı kaydedilmiştir.

Ramazan ŞEŞEN, TDV İslâm Ansiklopedisi, Selâhaddîn Eyyûbî maddesi (Düzenlenmiştir.)

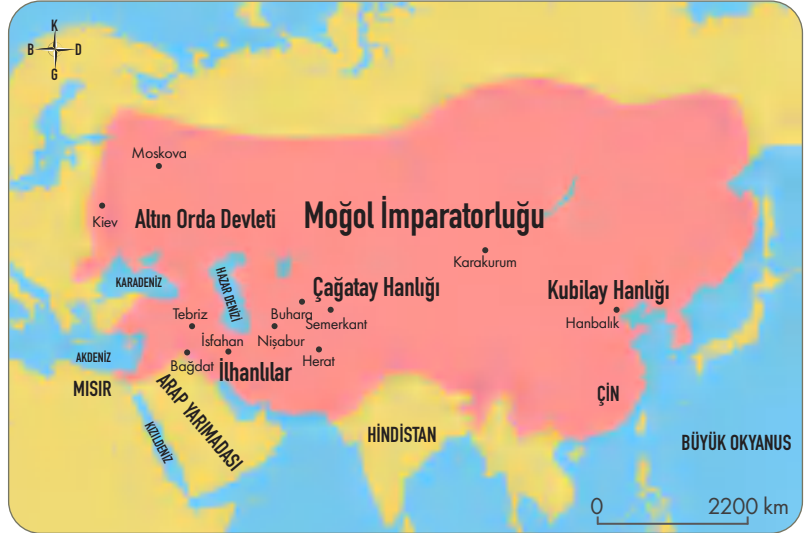
5.8. ANADOLU'DA MOĞOL TEHLİKESİ VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ

Moğol İstilasına Karşı Türkiye Selçuklu Devleti'nin Çabaları

XIII. yüzyıl başlarında Moğol tehlikesi Anadolu'yu tehdit eder hâle gelmiştir. Haçlı Seferleri ile yıpranmış olan Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara karşı topraklarını savunmak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Alâeddin Keykubat döneminde (1220-1237) Eyyûbi Devleti ile ittifak yapılmış, Harzemşahlar Devleti'ne elçiler gönderilmiştir. Sınır boylarına asker takviyeleri yapılmış, kale ve surlar tamir edilerek savunmaya hazır hâle getirilmiştir. Ancak olası bir Moğol istilasına karşı bu hazırlık ve ittifakların yapıldığı dönemde Harzemşahların Anadolu'yu tehdit eder bir politika içine girmeleri Türkiye Selçuklu Devleti ile karşı karşıya gelmelerine yol açmıştır. Bunun üzerine Türkiye Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubat ordusunu toplayarak Harzemşahların üzerine yürümüş, Erzincan yakınlarında yapılan Yassı Çemen Savaşı'nda Harzemşah ordusunu yenilgiye uğratmıştır (1230). Harzemşahlar Devleti 1231'de yıkılınca Moğollar ile Anadolu toprakları arasındaki tampon bölge ortadan kalkmış ve Türkiye Selçuklu Devleti Moğol saldırılarına açık hâle gelmiştir.

Baba İlyas (Babai) Ayaklanması (1240)

Moğol baskılarından kaçarak Anadolu'ya gelen göçebe halk kitleleri toplumsal dengeyi bozmuştur. Devletin merkezî otoritesinin zayıflaması ile toprak ve vergi sistemi sarsılmış, bu durum özellikle göçebe Türkmenleri ve diğer zümreleri zor duruma düşürmüştür. Bu sırada Anadolu'daki Türkmen toplulukları arasında Vefaiye tarikatını yaymaya çalışan Baba İlyas, halkın içinde bulunduğu zor durumdan yararlanarak ayaklanmıştır. Onun yakalanarak idam edilmesinden sonra müritlerinden Baba İshak'ın başlattığı ayaklanma hareketi ise daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Devletin başkenti Konya'yı bile tehdit edecek kadar büyüyen ayaklanma Baba İshak'ın öldürülmesi üzerine bastırılmıştır. Ancak ayaklanmanın güçlükle bastırılması Türkiye Selçuklu Devleti'nin eski gücünden uzaklaştığını göstermiştir. Devlet yönetimi iyice zayıflamış ve Moğolların Anadolu'yu işgali kolaylaşmıştır.

Harita 5.9: Moğol İmparatorluğu

Alâeddin Keykubat, Moğolların Anadolu'yu işgalini engellemek için onlarla anlaşma yolunu seçmiştir. Ancak Alâeddin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesi sonucu Moğol politikalarının da etkisiyle iç karışıklıklar başlamış ve devlet otoritesi zayıflamıştır.

Kösedağ Savaşı (1243)

Babai İsyanı ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin iyice zayıfladığını gören Moğollar Doğu Anadolu'dan girerek Erzurum'u almışlardır. Bu olay, Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasında Kösedağ Savaşı'nın yapılmasına neden olmuştur. Sivas yakınlarındaki Kösedağ'da yapılan savaşta II. Gıyâseddin Keyhüsrev komutasındaki Türkiye Selçuklu ordusu yenilgiye uğramış, Moğollar Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Anadolu toprakları Moğolların tayin ettiği idareciler tarafından yönetilmiş ve bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1308'de tamamen ortadan kalkmasına kadar devam etmiştir. Moğol istilası ile Anadolu'da asayiş bozulmuş, şehir ve kasabalar yağmalanmış, ticari hayat durma noktasına gelmiş ve tarımsal üretim düşmüştür. Merkezî otoritenin zayıflaması ile birçok Türk beyliği ortaya çıkmıştır. Böylece Anadolu'da Türk siyasal birliği bozulmuş ve İkinci Beylikler Dönemi başlamıştır.

Kösedağ Savaşı'nın Anadolu'nun siyasi, sosyal ve kültürel hayatına etkileri nelerdir?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Selâhaddîn Eyyûbi, Yusuf Has Hacip, Sultan Mahmut, Pasinler, Miryokefalon, Dördüncü, atabey, Türkmen, Çaka, Babai, İkinci, Hoca Ahmet Yesevi, Kaşgarlı Mahmut, İala

1. İslamiyet'i kabul eden Oğuzlara bir süre sonra denmeye başlanmıştır.
2. Gazneli Devleti'nin hükümdarı olan Dönemi'nde İslam'ın Hindistan'da yayılması sağlanmıştır.
3. Dîvân-ı Hikmet adlı eseri yazan tarihte bilinen ilk Türk mutasavvıfıdır.
4. İdeal insanın özelliklerini ve insanın mutluluğunu konu edinen Kutadgu Bilig isimli eseri yazmıştır.
5. İzmir ve çevresine hakim olan Bey ilk Türk denizcisidir.
6. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey Dönemi'nde yapılan Savaşı, Anadolu'da Selçuklularla Doğu Roma arasında gerçekleşen ilk savaştır.
7. Doğu Roma'nın Anadolu'yu Türklere geri alma ve Türkleri Anadolu'dan çıkarma ümitleri Savaşı ile tamamen sona ermiştir.
8. İstanbul Haçlı Seferi sonrasında Haçlılar tarafından yağmalanmıştır.
9. Türkiye Selçuklularında sultan çocukları, devlet tecrübesi kazanmaları amacıyla eyaletlere adı verilen devlet adamları eşliğinde gönderilmiştir.
10. Türkiye Selçuklu Devleti İsyanı (1240) ile zayıflamış, Anadolu'da sosyal ve ekonomik düzen bozulmuştur.
11. Hittîn Savaşı'yla Kudüs'ü Haçlılardan geri almıştır.
12. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle Anadolu'da Türk Beylikleri Dönemi başlamıştır.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Abbasiler ve Türkler Orta Asya'ya hâkim olmak amacıyla Talas Savaşı'nda karşı karşıya gelmişlerdir.
2. () Türklerin İslam dinini seçmelerinin sebeplerinden biri de Türklerde farklı inançlara karşı gösterilen hoşgörünün İslam dininde de var olmasıdır.
3. () Yassı Çemen Savaşı'nda Moğollara yenilen Harzemşahlar Devleti yıkılmıştır.
4. () Karahanlı Devleti'nde İslamiyet'i kabul eden ilk hükümdar Satuk Buğra Han'dır.
5. () Dandanakan Savaşı (1040) sonrası kuruluş sürecini tamamlamıştır.
6. () Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinlik kazanmıştır.
7. () Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri cami, medrese, kervansaray, köprü, çeşme gibi eserler yaptırarak Anadolu'nun Türk-İslam kimliği kazanmasını sağlamışlardır.
8. () Sultan Sencer'in ölümünden (1157) sonra Büyük Selçuklu Devleti, farklı devlet ve atabeyliklere bölünerek dağılmıştır.
9. () İlk Türk devletlerindeki toy ve kurultayların yerini Büyük Selçuklu Devleti'nde "divan" adı verilen meclisler almıştır.
10. () XI. yüzyılda Anadolu'ya hâkim olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun gücünün zirvesinde olması Türklerin Anadolu'ya akınlarını zorlaştırmıştır.
11. () Sinop, Samsun, Alanya, Antalya gibi önemli liman şehirlerini fetheden Türkiye Selçuklu Devleti'nde deniz ticareti önem kazanmıştır.
12. () Haçlı Seferleri'nin dinî sebeplerinden biri de ekonomisi kötü olan Avrupa'nın Doğu ülkelerinin zenginliklerine ulaşmak istemesidir.
13. () Büyük Selçuklu Devleti'nde şehzadelerin (melik) eğitiminden ve yetişmesinden sorumlu olan kişilere "hacip" adı verilmiştir.
14. () Ömer Hayyam, rubai tarzında yazdığı şiirlerle tanınmış bir şairdir.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesini kolaylaştıran sebepler nelerdir?
2. İslamiyet'in kabulüyle Türk toplum ve devlet yapısında meydana gelen değişiklikler nelerdir?
3. Malazgirt Savaşı'nın Türkiye tarihi açısından önemi nedir?
4. Moğol istilasının Anadolu'ya etkileri nelerdir?
5. Haçlı Seferleri'nin Türk-İslam dünyasına ne gibi etkileri olmuştur?
6. Ahilik Anadolu'da hangi dönemde, kimin öncülüğünde kurulmuştur?
7. Ahiliğin temel amaçları nelerdir?

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

NİZÂMIYE MEDRESELERİ

Sultan Alp Arslan Dönemi'nde Şii Fâtîmi Devleti, Sünni Abbasi ve Büyük Selçuklu devletlerini yıpratmak amacıyla siyasi ve askerî faaliyetlerle birlikte ilmî açıdan da yoğun bir propaganda yapmıştır.

Buna karşılık Büyük Selçuklu Devleti'nde Nizâmülmülk'ün girişimleriyle Sultan Alp Arslan ve daha sonra Sultan Melikşah zamanında İrâk-ı Arab, İrâk-ı Acem, Horasan, Mâverâünnehir, Suriye ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde medreseler kurulmuştur. Bunların bir kısmı Nizâmülmülk'ün ölümünden sonra açılmakla birlikte Bağdat Nizâmiye Medresesi örnek alınarak kuruldukları için hepsi Nizâmiye Medreseleri adıyla anılmıştır.

Vezir Nizâmülmülk tarafından, Sultan Alp Arslan'ın izniyle devletin himayesinde kurulan bu medreselerin açılış amaçları;

- Fâtımilerin faaliyetlerine ilmî olarak karşı koymak,
- Ehlisünnet inancını güçlendirmek,
- Devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek,
- Yoksul ve yetenekli öğrencileri topluma kazandırmaktır.

Medreselerin her türlü ihtiyacını karşılamak için vakıflar kurulmuş, medreselerin yakınında yaptırılan çarşı ile birlikte arazi, hamam ve dükkânların gelirleri müderris ve öğrencilere tahsis edilmiştir.

Nizâmiye Medreselerinde; Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, Arap ve Fars edebiyatı, matematik, geometri, astronomi, mantık gibi birçok ders okutulmuştur. Medresenin yanı başında yaptırılan kütüphane oldukça zengin bir kitap koleksiyonuna sahip olduğundan müderris ve öğrenciler diğer şehirlere gitmek zorunda kalmamıştır.

Medreselerin yatılı ve burslu olması, imkânı olmayan birçok zeki gence eğitimde şans ve fırsat eşitliği sağlamıştır.

Birçok araştırmacı tarihçi; Salerno, Paris, Oxford gibi Batı'da kurulan bazı üniversitelerin Nizâmiye Medreselerinden etkilendiğini ileri sürmüştür.

Abdülkerim Özeydin, TDV İslâm Ansiklopedisi, "Nizâmiye Medresesi" maddesi (Düzenlenmiştir.)

1, 2 ve 3. soruları yukarıdaki metne göre cevaplayınız.

1. Nizâmiye Medreseleri aşağıdaki devletlerden hangisinin döneminde kurulmuştur?

- A) Türkiye Selçuklu Devleti B) Abbasi Devleti
C) Emevi Devleti D) Büyük Selçuklu Devleti
E) Karahanlı Devleti

2. Farklı bölge ve şehirlerde yer alan medreselerin Nizâmiye Medreseleri olarak anılmasına sebep olan medrese aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Semerkant Nizâmiye Medresesi B) Bağdat Nizâmiye Medresesi
C) Herat Nizâmiye Medresesi D) Basra Nizâmiye Medresesi
E) Buhara Nizâmiye Medresesi

3. Aşağıdakilerden hangisi Nizâmiye Medreselerinde okutulan dersler arasında yer almaz?

- A) Kelam B) Fars edebiyatı
C) Arap edebiyatı D) Matematik
E) Türk edebiyatı

4. Aşağıdakilerden hangisi Malazgirt Meydan Savaşı sonrası Anadolu'da kurulan ilk beylikler arasında yer almaz?

- A) Karamanoğulları B) Saltuklular
C) Mengücekliler D) Çaka Beyliği
E) Danişmentliler

5. Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri topraklarını korumak ve hâkimiyet alanlarını genişletmek amacıyla aşağıdakilerden hangisi ile mücadele etmemişlerdir?

- A) Memlûkler B) Gürcüler C) Haçlılar D) Ermeniler E) Doğu Roma

6. Aşağıdakilerden hangisi III. Haçlı Seferi'nin sonuçlarından biridir?

- A) Mezhep kavgalarının sona ermesi
B) Kudüs'ün Müslümanların elinde kalması
C) Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesi
D) Feodal yönetim sisteminin ortaya çıkması
E) Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması

7. Aşağıdakilerden hangisi Elbistan Savaşı'nda (1277) Moğolları mağlup etmiştir?

- A) Türkiye Selçuklu Devleti B) Memlûkler
C) Karahanlılar D) Çaka Beyliği
E) Artuklular

8. I. Malazgirt Savaşı

II. Pasinler Savaşı

III. Talas Savaşı

IV. Dandanakan Savaşı

Savaşların kronolojik sıralaması aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) I, II, III, IV B) III, IV, II, I
C) II, III, I, IV D) I, III, II, IV
E) III, IV, I, II

9. Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde yapılan cami (I), medrese (II), kervansaray (III) gibi mimari eserler eğitim, din, ticaret gibi alanlarda hizmet vermiştir.

Numaralanmış eserlerin ilgili olduğu alanlar aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	Eğitim	Din	Ticaret
A)	I	II	III
B)	II	III	I
C)	III	II	I
D)	III	I	II
E)	II	I	III

10. I. Otrar Olayı sonrasında Moğollarla yapılan savaşta yenilerek yıkılma sürecine girmişlerdir.

II. Düzenlenen on yedi sefer sonrasında Hindistan'ın kuzeyinde İslamiyet'in yayılmasını sağlamışlardır.

III. Satuk Buğra Han zamanında İslamiyet'i kabul ederek Orta Asya'daki ilk Türk-İslam devleti olmuşlardır.

Numaralanmış cümlelerde tanıtılan devletler aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

	I	II	III
A)	Karahanlılar	Gazneliler	Harzemşahlar
B)	Harzemşahlar	Gazneliler	Karahanlılar
C)	Gazneliler	Karahanlılar	Harzemşahlar
D)	Harzemşahlar	Karahanlılar	Gazneliler
E)	Gazneliler	Harzemşahlar	Karahanlılar

6. ÜNİTE

BEYLİKTE DEVLETE OSMANLI (1302-1453)

ÜNİTE KONULARI

- 6.1. KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER (1302-1453)
- 6.2. KURULUŞ DÖNEMİNDE ASKERİ TEŞKİLAT VE SOSYO EKONOMİK HAYAT
- 6.3. OSMANLI DEVLET İDARESİ VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Jeopolitik ne demektir? Araştırınız.
2. Bir devletin, halkına adalet ve hoşgörü ile hükmetmesi halkın devlet ve yöneticilere olan bağlılığını nasıl etkiler?
3. Pencik ve devşirme sistemleri hakkında araştırma yapınız.

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Jeopolitik
- Tımar Sistemi
- Devşirme Sistemi
- İskân
- İstimalet
- Bâciyân-ı Rûm
- Tekfur
- Zaviye
- Tezhip
- Minyatür
- Seyfiye
- İlmiye
- Kalemîye

Osmanlı arması

Çini sanatı

Tımarlı sipahi

Ebru sanatı

Yeniçeri

6.1. KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜRECİNDE SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELER (1302-1453)

1302	Osman Bey Dönemi (1302-1324)
1302	Koyunhisar Savaşı
1324	Orhan Bey Dönemi (1324-1362)
1326	Bursa'nın Fethi
1329	Palekanon (Maltepe) Savaşı
1331	İznik'in Fethi
1337	İzmit'in Fethi
1345	Karesi Beyliği'nin alınması
1353	Çimpe Kalesi'nin alınması
1362	Sultan I. Murat Dönemi (1362-1389)
1363	Edirne'nin Fethi
1371	Çirmen Savaşı
1389	I. Kosova Savaşı Sultan I. Bayezid Dönemi (1389-1402)
1396	Niğbolu Savaşı
1402	Ankara Savaşı
1402	Fetret Devri (1402-1413)
1413	Sultan I. Mehmet Dönemi (1413-1421)
1421	Sultan II. Murat Dönemi (1421-1451)
1444	Varna Savaşı
1448	II. Kosova Savaşı

Görsel 6.1: Osmanlı arması

Osmanlı Beyliği'nin bulunduğu coğrafyanın Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesine etkisini tartışınız.

Harita 6.1: XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu ve çevresinde yer alan devletler

Aşağıdaki boşlukları haritayı dikkate alarak doldurunuz.

XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'da bulunan devletler:

?

XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Balkanlarda bulunan devletler:

XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Irak ve Suriye'ye hâkim olan devletler:

XIII. Yüzyıl Sonları ile XIV. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Çevresinde Yer Alan Devletler

ALTIN ORDA DEVLETİ (1227-1502)

MEMLÜK DEVLETİ (1250-1517)

MACAR KRALLIĞI (1000-1526)

KUTSAL ROMA GERMEN İMPARATORLUĞU (800-1806)

İLHANLI DEVLETİ (1256-1336)

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ (1077-1308)

OSMANLI DEVLETİ (1302-1922)

DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU (395-1453)

XIII. Yüzyılın Sonlarında Anadolu'nun Jeopolitik Durumu

Jeopolitik, "bir canlı organizma" olarak ele aldığı devletin büyüyüp gelişmesi için gerekli coğrafi unsur ve olanakları araştırmaktadır. Bu yapı, devletin coğrafi unsurlardan faydalanma konusundaki amacının bir sonucu olarak görülmektedir.

İsmail Hakkı İşcan, Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları C:1, S: 2, s.: 52. (Düzenlenmiştir.)

XIV. yüzyıl başlarında Anadolu'nun ve Balkanların coğrafi, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesini nasıl etkilemiş olabilir? Tartışınız.

Kösedağ Savaşı (1243) sonrası askerî ve siyasi gücünü kaybeden Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlı egemenliğine girmiş ve 1308'de kesin olarak yıkılmıştır. XIII. yüzyılda İlhanlı baskısından kaçan birçok Türkmen, Anadolu'nun batısına yerleşmiş ve buradaki siyasi boşluktan yararlanarak bu yüzyılın sonlarına doğru kendi beyliklerini kurmuşlardır. Başlangıçta İlhanlılara tabi olan bu beylikler İlhanlıların yıkılmasıyla (1336) tamamen bağımsız hâle gelmiştir. Böylece Anadolu'da İkinci Beylikler Dönemi başlamış ve beylikler Anadolu'ya hâkim olmak için birbirleri ile mücadele etmiştir.

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu üzerindeki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybeden Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise taht kavgaları ve siyasi karışıklıklar yaşanmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu, bu dönemde Anadolu'da Marmara Denizi'nin doğusundaki ve güneyindeki topraklara hâkim durumdadır. Yöneticilerin keyfî ve baskıcı uygulamaları, alınan ağır vergiler Doğu Roma hâkimiyetinde yaşayan halkı bunaltmıştır. Bu dönemde Trabzon ve çevresinde Trabzon İmparatorluğu, Adana ve çevresinde ise Kilikya Ermeni Krallığı İlhanlılara tabi olarak varlıklarını sürdürmüştür.

Harita 6.2: Anadolu ve çevresinin fiziki görünümü

XIII. yüzyılda Moğol baskısı nedeniyle Anadolu'ya gelen Türkmenler, Anadolu'daki Türk nüfusunu artırmıştır. Kösedağ Savaşı sonrasında siyasi ve sosyal karışıklık içine giren Anadolu'da Mevlevilik, Bektaşilik, Yesevilik gibi tarikatlar kurulmuştur. Bu tarikatlar, sosyal huzurun sağlanmasında ve İslam'ın Anadolu'da yayılmasında etkili olmuştur. Mevlâna Celâleddîn-i Rumî, Hacı Bektâş-ı Velî, Yunus Emre gibi düşünürler insanları sevgiye, adalete, iyilik ve dostluğa yöneltmişlerdir.

Osmanlı Beyliği'nin Kurulması ve Sınırlarının Genişlemesi

XIII. yüzyılın sonunda Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi karışıklıktan yararlanarak kurulan beyliklerden biri de Osmanlı Beyliği'dir. Osmanoğulları, Oğuzların Günhan soyunun Bozok kolunun Kayı boyuna mensuptur. Malazgirt Zaferi sonrası Anadolu'ya gelen Kayıların bir kolu, I. Alâeddin Keykubat tarafından Ankara yakınla-

rındaki Karacadağ bölgesine yerleştirilmiştir. Kayılar, Ertuğrul Gazi komutasında Doğu Roma'ya karşı uçlarda başarılı akınlar gerçekleştirmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti, başarılarından ötürü Kayılara Söğüt'ü kışlak, Domaniç'i de yaylak olmak üzere vermiş ve Kayıları Doğu Roma'ya karşı uç beyliği olarak görevlendirmiştir.

Osman Bey Dönemi ve Osmanlı Devleti'nin Kurulması (1302-1324)

Kuruluş Dönemi Osmanlı Padişahları

OSMAN BEY DÖNEMİ
(1302-1324)ORHAN BEY DÖNEMİ
(1324-1362)SULTAN I. MURAT DÖNEMİ
(1362-1389)SULTAN I. BAYEZİD DÖNEMİ
(1389-1402)SULTAN I. MEHMET DÖNEMİ
(1413-1421)SULTAN II. MURAT DÖNEMİ
(1421-1451)

1281 yılında babası Ertuğrul Gazi'nin vefatı sonrasında Kayıların başına Osman Bey geçmiştir. Osman Bey, sınırlarını genişletmek için siyasi karışıklık içinde bulunan Doğu Roma İmparatorluğu ve ona bağlı tefurlara karşı gaza ve cihat anlayışı ile hareket etmiştir. Böylece birçok Türkmen aşiretini, derviş, alperen ve Gaziyân-ı Rûm'u (gaza yapmak amacıyla Anadolu'ya gelen Türkler) etrafında toplamıştır. Şeyh Edebâli'nin kızıyla evlenerek Ahiyân-ı Rûm'un ve Bâciyân-ı Rûm'un desteğini sağlamıştır.

Osman Bey 1288'de Karacahisar'ı; 1299'da Yarhisar, Bilecik ve İnegöl'ü; 1300'de ise Yenişehir'i fethetmiştir. Fetihler öncesinde bölgede yaşayan halkın desteğini sağlamaya çalışan Osman Bey, fetihler sonrasında Hristiyan halka ekonomik, dinî ve etnik hiçbir baskı uygulamamış; istimalet (meylettirici, uzlaştırmacı fetih) politikası gereği hoşgörülü bir yaklaşım içinde olmuştur.

Okuyalım

Ahiyân-ı Rûm (Anadolu Ahileri)

Ahiyân-ı Rûm, XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da önemli rol oynayan dinî ve toplumsal bir esnaf teşkilatıdır.

Ahiler, Köseadağ Savaşı (1243) sonrasında Türk siyasi birliğinin bozulduğu, huzur ve güven ortamının sona erdiği bir dönemde önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kasaba ve şehirlerde esnafın (Görsel 6.2) birlik ve beraberliğini sağlamışlar, ticari hayatın canlı kalması için mücadele etmişler, siyasi ve askerî faaliyetler göstermişlerdir.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda Ahilerin desteği önemli rol oynamıştır. İlk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğunun Ahi Teşkilatına mensup şeyhler olduğu, Sultan I. Murat'ın şed (bağ, kemer, kuşak) kuşandığı ve teşkilattan fetihlerde askerî bir güç olarak faydalandığı bilinmektedir.

Ziya Kazıcı, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ahilik maddesi C:1, s.: 540-542 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 6.2: Camcı esnafı (Minyatür, Nakkaş Osman, Surnâme-i Hümayûn)

Okuyalım

Bâciyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları)

Anadolu'da kadınların teşkilatlanıp gelişmesi için Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı, dünyanın ilk kadın teşkilatı olan "Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı"nı yani bugünkü adıyla "Anadolu Kadınlar Birliği"ni kurmuştur. Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı aracılığıyla Anadolu kadınları, "Eşine, işine ve aşına dikkat et!" yani "Eşine yardım et, onu evine bağla, işine ve geçimine dikkat et!" ilkeleri doğrultusunda eğitilmiştir. Bâciyân-ı Rûm Teşkilatına mensup Anadolu kadınları vatan savunmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda Anadolu'nun kalkınıp gelişmesi için faaliyet göstermişlerdir.

Kasım Tatlıoğlu, Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.: 69-92 (Düzenlenmiştir.)

Osman Bey'in Anadolu'daki fetihlerine karşı harekete geçen Doğu Roma ordusu, Osmanlılar ile ilk kez Koyunhisar'da (Bapheus) karşılaşmıştır (1302). Osmanlıların kazandığı zafer sonrasında İzmit yolu Türklere açılmış ve Bursa'nın kuzeyi dışındaki yollar kontrol altına alınmıştır.

Harita 6.3: Osman Bey Dönemi'ndeki sınırlar

Bilgi Kutusu

Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi, her ne kadar uzun yıllar "1299" olarak kabul edilmiş olsa da son yıllarda yapılan araştırmalar bu konudaki tarihin net olmadığını göstermiştir. Prof. Dr. Halil İnalçık, 27 Temmuz 1302 tarihli Koyunhisar Savaşı'nda kazanılan zaferin Osman Gazi'ye bir hanedan kurucusu karizması kazandırdığını ve kendisinden sonra oğlu Orhan'ın beylik tahtına itirazsız geçtiğini ifade etmiştir. Bu nedenle 27 Temmuz 1302 tarihinin Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, s.: 17

Bilgi Kutusu

Karacahisar'ın fethi sonrasında Osman Bey, şehrin kadılığına ve kiliseden çevrilen caminin imamlığına Dursun Fakih'i tayin ederek burada kendi adına ilk kez hutbe okutmuştur.

Hasan Aksoy, "Dursun Fakih" TDV İslam Ansiklopedisi, C: 10, s.: 7-8 (Düzenlenmiştir.)

Osmanlı Beyliği'nin Kısa Sürede Büyüyüp Gelişmesinin Nedenleri

- Doğu Roma'ya komşu bir uç beyliği olması ve kurulduğu bölgenin ekonomik etkinliklere olanak tanınması
- Cihat ve gaza politikası sayesinde Türkmenlerin ve diğer Türk beyliklerinin desteğini alması
- Fethettiği toprakları savaşta yararlılık gösterenlere dirlik olarak vermesi
- İlk dönemlerde diğer Türk beylikleri ile mücadelede girmeyip akrabalık ve dostluk ilişkisi kurması
- Kuruluş Dönemi padişahlarının yetenekli kişilerden oluşması
- İskân (yerleştirme) ve istimalet (meylettirici ve uzlaştırıcı fetih) politikası
- Ahilerin desteğini alması
- Kurulduğu dönemde Anadolu ve Balkanlarda güçlü devletlerin bulunmaması

ŞEYH EDEBÂLİ'NİN OSMAN BEY'E NASİHATI

Ey Osmancık!
Beysin...
Bundan sonra öfke bize; uysallık sana...
Güceniklik bize; gönül almak sana...
Geçimsizlikler, uyuşmazlıklar, anlaşmazlıklar, çatışmalar bize;
adalet sana...
Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; başıslama sana...
Ey Osmancık! Bundan böyle, bölmek bize; bütünlemek sana...
Üşenglik, rahat bize; uyarmak, şevklendirmek, gayretlendirmek sana...
Ey Osmancık; yükün ağır, işin çetin, gücün kıla bağlı.
Tanrı yardımcın olsun; beyliğini kutlu kılsın; hak yoluna yararlı kılsın...

Tarık Buğra, *Osmancık*, s.:121 (Düzenlenmiştir.)

Şeyh Edebâli'ye göre bir hükümdarda bulunması gereken özellikler nelerdir?

Orhan Bey Dönemi ve Rumeli'ye Geçiş (1324-1362)

Osman Bey'in ölümü üzerine devletin başına geçen Orhan Bey, Bursa'yı fethederek devletin başkenti yapmıştır (1326). Orhan Bey, Doğu Roma ordusunu Maltepe'de [Palekanon (1329)] yenilgiye uğratarak 1331'de İznik'i, 1337'de ise İzmit'i almış ve Kocaeli Yarımadası'nın fethini tamamlamıştır.

Maltepe Savaşı, Anadolu'da Doğu Roma ile yapılan son savaş olmuştur. Kazanılan zaferden bir süre sonra Doğu Roma'nın Anadolu'daki varlığı sona erdirilmiştir.

Balıkesir ve Çanakkale yörelerinde hüküm süren Karesioğulları Beyliği'ndeki taht kavgasından yararlanan Orhan Bey, bu beyliği savaşmadan Osmanlı topraklarına katmıştır (1345). Karesioğulları Beyliği'nin Osmanlılara katılması ile Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurma yolunda ilk adım atılmıştır. Karesioğulları Beyliği'nin fethi ile Osmanlılar, Marmara kıyılarına ve Çanakkale Boğazı'na ulaşarak Karesi donanmasını ele geçirmiştir. Hacı İlbey, Evrenos Bey, Ece Halil gibi Karesi komutanları Osmanlı hizmetine girmiştir.

Bu dönemde Doğu Roma ordusunun başkomutanı olan Kantakuzenos (Kantakuzen) tahtı ele geçirmek için damadı Orhan Bey'den yardım istemiştir. Aldığı yardımıyla Doğu Roma tahtına çıkmayı başaran Kantakuzenos, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın yardımıyla Sırp ve Bulgar tehdidinden kurtulmuştur. Kantakuzenos, yapılan yardımlara karşılık Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'ni Osmanlılara vermiştir (1353).

Harita 6.4: Çimpe Kalesi ve Rumeli'de ilerleme

Çimpe Kalesi, Osmanlıların Rumeli'de elde ettiği ilk toprak parçasıdır. Bu kale, Osmanlıların Balıkanlardaki fetihleri için önemli bir üs olmuştur.

Süleyman Paşa; Gelibolu'yu ele geçirerek Keşan, Malkara, Tekirdağ, Çorlu ve Lüleburgaz'ı fethetmiştir. Süleyman Paşa'nın bir av sırasında atından düşerek ölmesi (1357) üzerine Rume- li'deki Osmanlı kuvvetlerinin komutasını kardeşi Murat Bey üstlenmiştir.

Orhan Bey Dönemi'nde Teşkilatlanma Alanında Yapılan Çalışmalar

- İlk gümüş para basılmıştır.
- Sancaklara kadı ve subaşı atanmıştır.
- "Yaya" ve "müsellem" adıyla ilk düzenli ordu kurulmuştur.
- İlk medrese (Görsel 6.3) İznik'te açılmıştır.
- Divan teşkilatı oluşturulmuş, ilk kez vezir görevlendirilmiştir.
- İlk tersane açılmıştır.

Görsel 6.3: Süleyman Paşa Medresesi (İznik)

Osmanlıların fetihlere başladığı dönemde siyasi ve sosyal karışıklık içinde olan Balkanlarda halk ağır vergiler altında ezilmekteydi. Sırp ve Bulgar krallıkları ile Bosna, Eflâk, Arnavutluk gibi küçük devlet ve prensliklerin yer aldığı Balkanlar siyasi birlikten yoksundu. Ortodoks ve Katolik mezhepleriyle Bogomil inanç akımına bağlı Hristiyan toplumlar arasında çatışmalar yaşanmaktaydı.

XIV. yüzyıl başlarında Balkanların içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durum Osmanlıların Balkanlardaki ilerleyişini nasıl etkilemiştir?

Sultan I. Murat (Hudâvendigâr) Dönemi-Balkanlarda ve Anadolu'da Sınırların Genişlemesi (1362-1389)

Şehzadeliği döneminde Doğu Roma ve Bulgar ordularına karşı yapılan Sazlıdere Savaşı'nı (1361) kazanan Sultan I. Murat (Görsel 6.4), Orhan Bey'in ölümü üzerine 1362'de tahta çıktı. Sultan I. Murat 1363 yılında Edirne'yi feth ederek Osmanlı Devleti'nin başkenti yapmıştır. Edirne'nin fethiyle Balkanların kapıları Türklere açılmıştır.

Sultan I. Murat, Çirmen Savaşı'nda (1371) Sırp'ları, I. Kosova Savaşı'nda (1389) ise Türkleri Balkanlardan atmak isteyen Haçlıları yenilgiye uğratmıştır. I. Kosova Zaferi'nden sonra savaş meydanını gezen Sultan I. Murat, Milos Obilic (Miloş Obiliç) adlı bir Sırp tarafından şehit edilmiştir.

Balkan fetihlerinden elde edilen ganimetler ve burada yaşayan halktan alınan vergilerin yanı sıra kazanılan topraklardaki ticaretten sağlanan vergiler de Osmanlı Devleti'nin ekonomisini güçlendirmiştir.

Sultan I. Murat Dönemi'nde Teşkilatlanma Alanında Yapılan Çalışmalar

- Rumeli Beylerbeyliği kurulmuştur.
- Pencik sistemi ile kapıkulu ordusu oluşturulmuştur.
- Vezir sayısının ikiye çıkarılması ile veziriazamlık makamı ortaya çıkmıştır.
- Maliye teşkilatı kurularak defterdar ve kazasker görevlendirmeleri yapılmıştır.

Sultan I. Murat, Balkanlardaki fetihlerin yanında Anadolu'da siyasi birliği sağlamak amacıyla Hamitoğulları Beyliği'nden Isparta, Yalvaç, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir ve Karaağaç'ı 80 bin altın karşılığında satın almıştır. Aynı zamanda oğlu Bayezid'i Germiyanogulları Beyi'nin kızı ile evlendirip çeyiz olarak aldığı Kütahya, Tavşanlı, Emet, Simav ve çevresini topraklarına katmıştır.

Sultan I. Murat'ın başkenti Edirne'ye taşınmasının sebepleri neler olabilir?

Görsel 6.4: Sultan I. Murat (Minyatür, Nakkaş Osman)

İskân ve İstimalet Politikaları

Balkanlarda fethettiği toprakları Türk yurdu hâline getirip bu bölgelerde kalıcı olmak isteyen Osmanlı Devleti, bölgede iskân ve istimalet adı verilen politikalar uygulamıştır. İskân politikası, ilk defa Orhan Bey Dönemi'nde Rumeli'ye geçişle birlikte uygulanmıştır. Bu politika ile Rumeli'de gayrimüslimlerin yaşadığı topraklara (özellikle ordunun geçeceği önemli yol, geçit ve şehirlerle) Anadolu'dan göç ettirilen Türkmen aşiretleri yerleştirilmiştir.

İskân politikasına akıncı uç beyleri, şeyhler ve dervişler öncülük etmiştir. Sınıra yakın bölgelerdeki atlı birliklerden oluşan akıncılar, sınırların korunmasında ve fetihlerde önemli rol oynamışlardır.

Şeyhler ve dervişler ise boş topraklar üzerinde kurmuş oldukları tekke ve zaviyelerle Balkan-

lara Anadolu'dan gelen Türklerin sevk ve iskânında etkili olmuşlardır. Aynı zamanda İslam dinini bölge halklarına tanıtarak fetih hareketlerine destek vermişlerdir.

Devlet iskâna tabi tuttuğu aşiretlere, akıncı uç beylerine, şeyh ve dervişlere hizmetleri karşılığında toprak tahsis etmiş; vergi muafiyeti gibi birtakım kolaylıklar sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, fethedilen yerlerdeki halkın can, mal, din, dil, ibadet, gelenek ve göreneklerine istimalet (uzlaştırıcı fetih) politikası gereğince müdahale etmemiştir. Adalet ve hoşgörüyü esas alan bu politika, Balkanlardaki gayrimüslim milletlerin Osmanlı egemenliğini tanımalarında önemli rol oynamıştır.

İskân politikasının aşağıda verilen sonuçlarını “siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel” olmak üzere sınıflandırınız.

?

	Fethedilen yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşması sağlanmış, bu yerlerin elde tutulması ve savunulması kolaylaşmıştır.
	Konargöçer Türkmenlerin bir kısmı yerleşik hayata geçirilmiş, boş arazilerin ekilmesi ile vergi gelirleri artmıştır.
	Balkanlar; birçok cami, medrese, yol, köprü, çeşme, han, hamam yapılarak imar edilmiş ve Türk-İslam kimliği kazanmıştır.
	Batı yönündeki fetihlerde halkın desteği ile ordunun gıda, barınma, binek hayvanı gibi ihtiyaçları karşılanarak ordunun gerisinde kalan bölgelerin güvenliği sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Kısa Sürede Hâkimiyet Kurmasında Etkili Olan Unsurlar

Doğu Roma'nın ve Balkan devletlerinin siyasi, sosyal, dinî ve ekonomik durumları

Balkanlarda uygulanan iskân ve istimalet politikaları

Akıncıların, şeyh ve dervişlerin faaliyetleri

Bilgi Kutusu

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmeye başlamasıyla birlikte iskân politikasıyla Balkanlar'a yerleştirilen Türklerin önemli bir kısmı katliamlara uğramış ve Anadolu'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. “Evlâd-ı Fâtihân” olarak ifade edilen Balkan Türkleri, sayıları geçmişe göre azalsa da günümüzde Balkan ülkelerindeki varlıklarını devam ettirmektedir.

Sultan I. Bayezid (Yıldırım Bayezid) Dönemi (1389-1402)

Sultan I. Murat'ın ölümü üzerine tahta oğlu Sultan I. Bayezid geçmiştir. Sultan I. Bayezid'in İstanbul'u kuşatıp Boğaz'da Anadolu (Güzelce) Hisarı'nı yaptırması üzerine (Görsel 6.5) Doğu Roma İmparatoru Avrupa'dan yardım istemiş ve Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı ordusu oluşturulmuştur. Sultan I. Bayezid Haçlı ordusunu Niğbolu'da bozguna uğratmış (1396) ve bu zafer sonrasında Mısır'da bulunan Abbasi Halifesi, Sultan I. Bayezid'e “Sultan-ı İklim-i Rûm” (Anadolu Sultanı) unvanını vermiştir.

Sultan Yıldırım Bayezid; 1389-1399 yıllarında Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamitoğulları, Germiyanoğulları, Karamanoğulları, Candaroğulları (Kastamonu kolu) beyliklerine ve Kadı Burhaneddin Devleti'ne son vererek Anadolu'da Türk siyasi birliğini büyük ölçüde sağlamıştır. Doğuda sınırları Fırat Nehri'ne kadar genişletmiştir.

Harita 6.5: Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin Anadolu sınırları

Sultan Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Teşkilatlanma Alanında Yapılan Çalışmalar

- Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur.
- Rumeli'de (Gelibolu) tersane açılmıştır.

Görsel 6.5: Anadolu Hisarı (İstanbul)

Bilgi Kutusu

Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesinde;

- Savaşlar,
 - » Doğu Roma'ya ve Balkan devletlerine karşı gaza ve cihat anlayışı ile yapılan fetihler
 - » Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak amacıyla beyliklerle yapılan savaşlar
- Karesioğulları Beyliği'nde yaşanan iç karışıklıklardan yararlanarak Karesi Bey'in oğullarıyla yapılan anlaşma,
- Doğu Roma İmparatorluğu'na yapılan siyasi ve askerî yardımlar,
- Hamitoğulları Beyliği'nden satın alınan yerler ,
- Germiyoğulları Beyliği'nden evlilik (çeyiz) ve miras yoluyla alınan yerler etkili olmuştur.

Ankara Savaşı (1402)

Moğol Devleti'nin parçalanması ile kurulan Çağatay Hanlığı'nın topraklarına hâkim olan Timur, 1370 yılında kendi devletini kurmuştur. Kısa sürede sınırlarını genişleten Timur; Azerbaycan, İran ve Irak'ı ele geçirmiş ve ülkesinin batısında Osmanlı Devleti ile sınır komşusu olmuştur.

Timur'un fillerle desteklenmiş ordusu 1402'nin Temmuz ayında Ankara'ya kadar ilerlemiş ve Çubuk Ovası'nda Osmanlı ordusuyla karşılaşmıştır. Başlangıçta üstün olan Sultan Yıldırım Bayezid, ordusunda yer alan Anadolu beyliklerine bağlı askerler ve Kara Tatar birliklerinin saf değiştirmesi nedeniyle savaşı kaybetmiştir. Timur'a esir düşen Yıldırım Bayezid bir süre sonra vefat etmiştir (Mart 1403).

Savaşın Nedenleri

- Timur'dan kaçan Bağdat Hükümdarı Ahmet Celayir ve Karakoyunlu Hükümdarı Kara Yusuf'un Osmanlı Devleti'ne sığınması ve Timur'un isteğine rağmen bu iki hükümdarın teslim edilmemesi
- Sultan Yıldırım Bayezid tarafından egemenliklerine son verilen bazı Anadolu beylerinin Timur'a sığınması ve onu kızdırtmaları
- Timur'un doğuda Çin'e yapacağı sefer öncesi arkasında güçlü bir devlet bırakmak istememesi
- Timur'un Osmanlı toprağı Sivas'ı yağmalamasından sonra Sultan Yıldırım Bayezid'in Erzincan'ı alması
- Timur'un Sultan Yıldırım Bayezid'den hâkimiyetini tanınmasını ve oğullarından birini rehine olarak vermesini istemesi

Savaşın Sonuçları

- Anadolu'da Karesioğulları dışındaki beylikler Timur'a bağlı olarak yeniden kurulmuş, Anadolu siyasi birliği bozulmuştur.
- Sultan Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında taht kavgaları ve on bir yıl sürecek olan Fetret Devri başlamıştır.
- Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'ne girmesi İstanbul'un fethedilmesini geciktirmiş ve Balkanlardaki ilerleme durmuştur.
- Savaşın sonra bir yıl kadar Anadolu'da kalan Timur, İzmir'i fethederek Aydınoğulları'na vermiş; daha sonra Şehzade Mustafa'yı da yanına alarak Semerkant'a dönmüştür.

Harita 6.6: Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'nun siyasi yapısı

Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'da çok fazla toprak kaybederken aynı dönemde Rumeli'de önemli ölçüde bir toprak kaybı yaşamamıştır.

Balkanlarda uygulanan politikalar dikkate alındığında bu durumun sebepleri neler olabilir?

Fetret Devri (1402-1413) ve Sultan I. Mehmet (Çelebi Mehmet) Dönemi (1413-1421)—

Yıldırım Bayezid'in çocukları arasında taht mücadelelerinin yaşandığı döneme Osmanlı tarihinde "Fetret Devri" denir.

Şehzade Mustafa, babasıyla beraber Timur'a esir düşmüştür. Yıldırım Bayezid'in diğer oğullarından Musa Çelebi Bursa'da, Süleyman Çelebi Edirne'de, İsa Çelebi Balıkesir'de, Mehmet Çelebi ise Amasya'da iktidar mücadelesine girişmiştir. On bir yıl süren Fetret Devri Sultan Çelebi Mehmet'in taht mücadelesini kazanmasıyla sona ermiştir.

Devleti dağılmaktan kurtaran Sultan I. Mehmet, Anadolu'daki Türk siyasi birliğini ve Balkanlardaki Türk hâkimiyetini yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu amaçla Anadolu'da Saruhanoğulları Beyliği'ne son vermiş ve sınırlarını genişletmiştir.

Balkanlarda Eflâk, Bosna ve Sırbistan üzerine seferler düzenlemiş; Macarlarla mücadele etmiştir. 1416'da Venediklilerle yapılan ilk deniz savaşında Çalı Bey komutasındaki Osmanlı donanması yenilgiye uğramıştır.

Savaş sonrası yapılan sulh ve ticaret antlaşması ile çatışma dönemi sona ermiştir. Venedikli tüccarlar diğer ülkelerin tüccarlarından daha fazla imtiyaza (ayrıcılık) sahip olmuşlardır.

Bu dönemde Şeyh Bedreddin ve Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa) isyanları bastırılmıştır.

Fetret Devri'ne son veren ve devleti dağılmaktan kurtardığı için Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak kabul edilen Sultan I. Mehmet'in mezarı Bursa'da (Görsel 6.6) bulunmaktadır.

Görsel 6.6: Yeşil Türbe (I. Mehmet Türbesi, Bursa)

Şeyh Bedreddin İsyanı

Fetret Devri'nde Musa Çelebi'yi destekleyen Şeyh Bedreddin, kazaskerlik makamına kadar yükselmiştir.

Şeyh Bedreddin, Sultan I. Mehmet tahta çıktıktan sonra dönemin siyasi ve ekonomik boşluğundan yararlanarak İslam'a aykırı birtakım fikirlerle halkı etrafında toplama çalışmıştır.

Müritleri Börklüce Mustafa'nın İzmir'de, Torlak Kemal'in Manisa'da çıkardığı ayaklanmalar bastırıldıktan sonra Şeyh Bedreddin Rumeli'ye kaçarak isyan başlatmış ve yakalanarak idam edilmiştir (1418).

Şeyh Bedreddin İsyanı, Osmanlı Devleti'ndeki dinî ve sosyal nitelikli ilk isyandır.

Şeyh Bedreddin'in "Varidat" adlı tasavvufi bir eseri vardır.

Anadolu Türk tarihinde Şeyh Bedreddin İsyanı'na benzer isyanlar olup olmadığını araştırınız.

Mustafa Çelebi (Düzmece Mustafa) İsyanı

Timur, Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in oğlu Şehzade Mustafa Çelebi'yi rehin alarak yanında Semerkant'a götürmüştür. Timur'un ölümüyle serbest kalan Mustafa Çelebi, Anadolu'ya gelmiş ve Doğu Roma'nın desteğini alarak Mehmet Çelebi'ye karşı taht mücadelesine girişmiştir.

Osmanlı devlet adamları, halkın Mustafa Çelebi'yi desteklemesini engellemek için onun, Yıldırım Bayezid'in oğlu olmadığını ileri sürmüşler ve onu "Düzmece Mustafa" diye adlandırmışlardır. Mücadeleyi kaybeden Mustafa Çelebi Doğu Roma'ya sığınmıştır. Sultan I. Mehmet, Doğu Roma'nın Mustafa Çelebi'yi para karşılığında İstanbul'da tutmasını sağlamıştır (1420).

Doğu Roma İmparatorluğu'nun Düzmece Mustafa'yı desteklemesinin nedeni nedir?

Sultan II. Murat Dönemi (1421-1451) ve Balkanlarda Türk Hâkimiyetinin Kesinlik Kazanması

Sultan I. Mehmet'in ölümü ile tahta çıkan Sultan II. Murat, Doğu Roma'nın desteklediği Düzmece Mustafa ve Şehzade Mustafa isyanlarını bastırarak, Venediklilerin elinde bulunan Selânik, Yanya ve Serez'i topraklarına katmıştır. İstanbul'u kuşatmış, Menteşoğulları'na son vermiş ve Karamanoğulları'nı yenilgiye uğratmıştır. Germiyanogulları toprakları ise Germiyanoglu Yakup Bey'in ölümüyle miras olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Sultan II. Murat'ın Balkanlara düzenlediği fetihler nedeniyle Macarların öncülüğünde bir Haçlı ordusu oluşturulmuştur. Sultan II. Murat, Haçlılarla yapılan savaşlarda başarılı olamamış ve barış

istemmiştir. 10 yıl geçerli olmak üzere yapılan ve Tuna Nehri'nin sınır kabul edildiği Edirne-Sege-din Antlaşması (1444) sonrasında Sultan II. Murat, tahtı küçük yaştaki oğlu Sultan II. Mehmet'e bırakarak Manisa'ya çekilmiştir.

Osmanlı tahtına 12 yaşındaki Sultan II. Mehmet'in çıkmasından yararlanmak isteyen Balkan devletleri yeniden bir Haçlı ordusu oluşturmuştur. Bunun üzerine tahta tekrar çıkan Sultan II. Murat, Varna'da Haçlıları bozguna uğratmıştır (1444). Varna'daki zaferin ardından Haçlılara karşı kazanılan II. Kosova Savaşı (1448) ile Türklerin Balkanlardaki hâkimiyeti kesinlik kazanmıştır.

6.2. KURULUŞ DÖNEMİ'NDE ASKERİ TEŞKİLAT VE SOSYOEKONOMİK HAYAT

Kuruluş Dönemi'nde Askerî Teşkilat

Osmanlı Devleti'nin kısa sürede büyüyerek üç kıtada hâkimiyet kurabilmesindeki en önemli etken, beylik döneminden itibaren askerî teşkilatlanmayı geliştirerek güçlü bir orduya sahip olmasıdır.

Osman Bey Dönemi

Osmanlı Beyliği'nin ilk savaşçı sınıfını, Osman Gazi'nin etrafında gaza ve ganimet amaçlı toplanan alplar ve gaziler ile birlikte Türkmen aşiretlerinden toplanan gönüllü atlı birlikler oluşturmuştur. Alp, Türklerde "bahadır, yiğit" olarak nitelendirilen savaşçıdır. Gazi ise İslami Dönem'de gaza faaliyetlerinde bulunan alplara verilen bir unvandır. Aynı zamanda bir alp olan Osman Gazi; Konur Alp, Gündüz Alp, Kara Mürsel, Akça Koca, Samsa Çavuş gibi alplar ile birlikte Doğu Roma'ya karşı başarılı askerî faaliyetlerde bulunmuştur. Seferlerde elde edilen toprak ve ganimetler, zamanla diğer Türkmen aşiretlerinin de askerleriyle birlikte Osman Bey'e tabi olmalarını sağlamıştır.

Bunların yanında Osmanlı Beyliği'nin izlemiş olduğu gaza ve cihat politikası; Ahîyân-ı Rûm (Ahiler), Bâciyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, Gaziyân-ı Rûm adlarıyla anılan zümrelerin de kuvvetleriyle birlikte seferlere katılmalarında önemli rol oynamıştır.

Osman Bey Dönemi'nde beyliğin düzenli bir ordusu yoktur. Seferlerin sonunda herkesin işinin başına dönmesi, orduda belli bir düzen sağlanmasına imkân vermemiştir.

Orhan Bey Dönemi

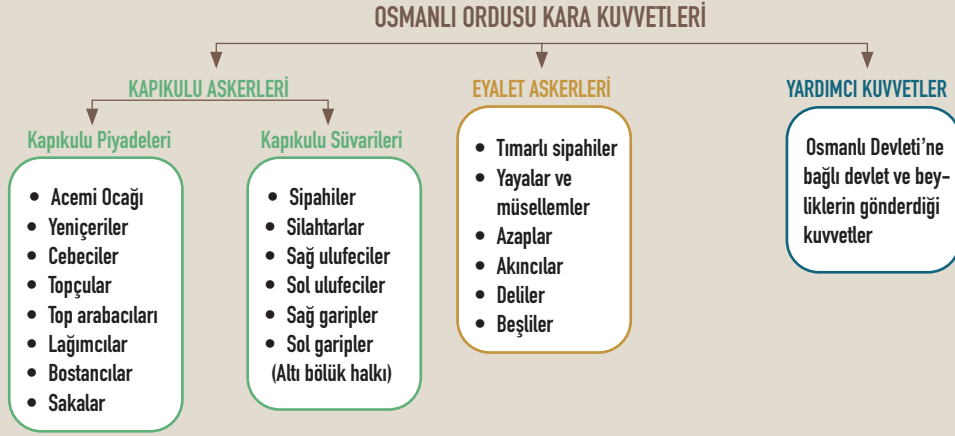
Osmanlı Beyliği'nin devletleşme sürecine girmesi ve devam eden fetih hareketleri Osmanlılarda her an savaşa hazır, düzenli bir ordu ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu amaçla, Bursa'nın fethedilmesinden sonra Kazasker Çandarlı Kara Halil'in Türk gençlerinden seçtiği biner kişilik ilk düzenli birlikler kurulmuştur. Yaya (atsız askerler) ve müsellemlerden (atlı askerler) oluşan bu birlikler, belli bir ücret karşılığında seferlere çıkmışlar, barış zamanında ise kendilerine verilen toprakları işlemişlerdir. Hassa ordusu sayılan yaya ve müsellemler, Kapıkulu Ocakları kurulduktan sonra yerlerini bu ocaklardaki askerlere bırakmışlar; köprü ve yol yapımı, kale tamiri ve inşası, hendek kazımı gibi geri hizmetlerde görevlendirilmişlerdir.

Yaya ve müsellemlerin yanında mesleği tamamen askerlik olan ve gönüllü Türk gençlerinden oluşan "Azap" Teşkilatı da kurulmuştur. Beylerbeyi (eyalet valisi) komutasında seferlere katılan azaplar, Yeniçeri Ocağının kurulmasından sonra öncü birlikler olarak görevlendirilmişlerdir.

Osman Bey ve Orhan Bey dönemlerinde Osmanlı ordusunu oluşturan askerî birlikler hangileridir?

Osmanlı ordusu, kara ve deniz kuvvetleri şeklinde teşkilatlanmıştır. Kara kuvvetleri kendi içinde üç sınıfa ayrılmıştır.

Yeniçeri Ocağı ve Kapıkulu Ordusunun Kurulması

Sultan I. Murat'ın 1363'te Edirne'yi fethetmesinden sonra Rumeli fetihlerine devam edilmiştir. Bu durum, bir yandan savaş esirlerinin sayısında büyük bir artışa yol açarken diğer yandan devletin fetihler için daha fazla askere ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Bunun üzerine Kazasker Çandarlı Kara Halil, savaş esirlerinden oluşan yeni bir ordu kurulması fikrini gündeme getirmiştir. Padişahın da onayıyla savaş esirlerinin beşte birlik kısmı alınarak (pencik sistemi) yeni bir ordu kurulmuş ve bu ordunun askerlerine "yeniçeri" (yeni asker) denmiştir. Kapıkulu Askeri Teşkilatının da çekirdeğini oluşturan bu yeni ordu "Yeniçeri Ocağı" adını almıştır.

Pencik Sistemi: Pencik (Farsçada beşte bir anlamına gelir.); savaşlarda esir edilen, genelde on sekiz yaşından küçük, ruhen ve bedenen sağlıklı gençlerin beşte birinin vergi karşılığı devlet hizmetine alınmasıdır. Pencik sisteminde esirler arasından seçilenler önce Anadolu'daki Türk ailelerin yanlarına verilmiş ve onların Türk-İslam geleneklerini öğrenmeleri sağlanmıştır. Daha sonra bu kişiler askerî eğitim için Acemi Ocağı adı verilen askerî okula alınmışlar, burada eğitimlerini tamamladıktan sonra da Yeniçeri Ocağına alınmışlardır.

Bilgi Kutusu

Pencik sisteminin benzeri olan gulam sistemi, Osmanlı Devleti'nden önce Emeviler, Abbasiler, Selçuklular gibi devletlerde uygulanmıştır. Ancak Ankara Savaşı'ndan sonra pencik sistemini devam ettiremeyen Osmanlılar, gulam sistemini geliştirerek bir üst seviyeye taşımışlar ve devşirme sistemini oluşturmuşlardır.

Devşirme Sistemi: Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra pencik sistemi uygulanamamış ve Kapıkulu Ocaklarının asker ihtiyacı karşılanamamıştır. Bunun üzerine Rumeli'deki Hristiyan halktan şartları uygun çocuklar alınarak devşirme yöntemine geçilmiştir. Devşirme sistemi (Görsel 6.7), ilk olarak Sultan I. Mehmet Dönemi'nde uygulanırsa da Sultan II. Murat zamanında kanun hâline getirilmiştir. Devşirmeler, Acemi Ocağında yedi sekiz yıl kadar eğitim gördükten sonra yeteneklerine göre Kapıkulu Ocaklarına (başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere) geçmişlerdir. Buna "kapiya çıkma" (bedergâh) adı verilmiştir.

Görsel 6.7: Rumeli'deki Hristiyan çocukların devşirilmesi
(Minyatür, Süleymannâme)

Bilgi Kutusu

Osmanlı Devleti'nin merkezî otoriteyi kurmasında ve sürdürmesinde devşirme sistemi önemli bir unsurdur. Osmanlılar, orduda ve devlet hizmetlerinde kendi görevlilerini yetiştirmeye önem vermişler ve devşirme sistemini bu amaçla kurmuşlardır. Devşirmelerin idari ve askerî teşkilatlarda kullanılması ile herhangi bir kişi veya grubun ayrıcalık kazanıp güçlü bir sınıf hâline gelmesi engellenmiştir. Böylece feodal yapıların ortaya çıkması önlenmiş ve merkezî otorite güçlendirilmiştir.

Kapıkulu (Merkez) Ordusu

Düzenli ve maaşlı askerlerin yer aldığı kapıkulu ordusu, piyadeler ve süvariler olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir. Yeniçeriler yaya olan "piyade sınıfı"nı, kapıkulu sipahileri ise atlı olan "süvari sınıfı"nı oluşturmuştur. Kapıkulu ordusunda zamanla bunların dışında farklı askerî sınıflar da ortaya çıkmıştır.

Görsel 6.8: Yeniçeri (İllüstrasyon)

Osmanlı Devleti, yeniçeriler (Görsel 6.8) sayesinde profesyonel ve daimî bir orduya sahip olmuştur. İlk kez Sultan I. Murat Dönemi'nde bin kişilik bir birlik olarak kurulan (1362) yeniçerilerin sayısı, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde 12-14 bin civarındayken XVI. yüzyılın sonlarına doğru 40 bine kadar ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer Türk devletlerine ve Avrupa'ya karşı yüzyıllar boyunca askerî ve siyasi üstünlük sağlayarak üç kıtaya hükmetmesinde Yeniçeri Ocağı'nın etkisi büyüktür.

Kapıkulu Süvarileri

Kapıkulu süvarileri, merkez ordusunun en seçkin atlı birlikleridir. Sultan I. Murat Dönemi'nde "sipahi" ve "silahtar" adıyla iki bölük şeklinde düzenlenmişlerdir. Sonradan sağ ve sol ulufeciler ile sağ ve sol garipelerin de eklenmesiyle kapıkulu süvari bölüklerinin sayısı altıya çıkmıştır. Bu yüzden "altı bölük" adını da almışlardır. Kapıkulu süvarileri, yeniçerilere göre daha itibarlı bir konuma sahip olmuşlar; savaş ve seferlerde padişahı ve onun silahlarını, Osmanlı sancağını ve hazinesini korumuşlardır.

Kapıkulu Piyadeleri

Acemi Ocağı: Sultan I. Murat zamanında Gelibolu'da kurulmuştur. Acemi Ocağına önceleri "pencik sistemi" ile daha sonra ise "devşirme sistemi" ile asker alınmıştır. Acemiler, eğitimlerini tamamladıktan sonra Yeniçeri Ocağı'nın asker ihtiyacını karşılamak için atanmışlardır. Ancak zamanla bütün kapıkulu ordusunun asker ihtiyacını karşılamışlardır.

Yeniçeriler: Kapıkulu ordusunun en kalabalık ve önemli unsurudur. Yeniçeri Ocağı'nın başında yeniçeri ağası vardır. Yeniçeri kışlaları "oda" adı verilen birimlere ayrılmıştır. "Börk" adlı özel başlıkları giyen yeniçeriler; savaşlarda kılıç, balta, ok, yay ve gürz gibi silahlar kullanmışlardır. Yeniçeriler, savaş zamanında padişahın yanında merkez kuvvetleri olarak yer almışlar, barış zamanında ise başkent kışlalarında kalarak asayiş ve güvenliği sağlamışlardır. Üç ayda bir "ulufe" (maaş) alan yeniçeriler, askerlikten başka işle uğraşmamışlar ve emekli olmadan evlenememişlerdir.

Cebeci Ocağı: Silahların yapım, bakım ve onarımını gerçekleştiren teknik bir sınıftır.

Topçu Ocağı: Top dökümü ve atımı işinden sorumlu olan sınıftır. Osmanlılar topu ilk defa Sultan I. Murat Dönemi'nde I. Kosova Savaşı'nda kullanmışlardır.

Top Arabacıları Ocağı: Topların savaş alanına taşınmasından sorumlu olan sınıftır.

Lağımca Ocağı: Tünel kazmak, köprü kurmak gibi işlerden sorumlu olan sınıftır.

Bostancı Ocağı: Padişahın en yakınında bulunan saray muhafızlarından oluşmuştur.

Sakalar: Ordunun su ihtiyacını karşılayan sınıftır.

Eyalet (Taşra) Ordusu

Osmanlı Devleti'nin asıl savaş gücünü, tımarlı sipahilerin de içinde bulunduğu eyalet askerleri oluşturmuştur. Diğer eyalet askerleri; akıncılar, deliler, yörükler, beşliler, yayalar ve müsellemlerdir.

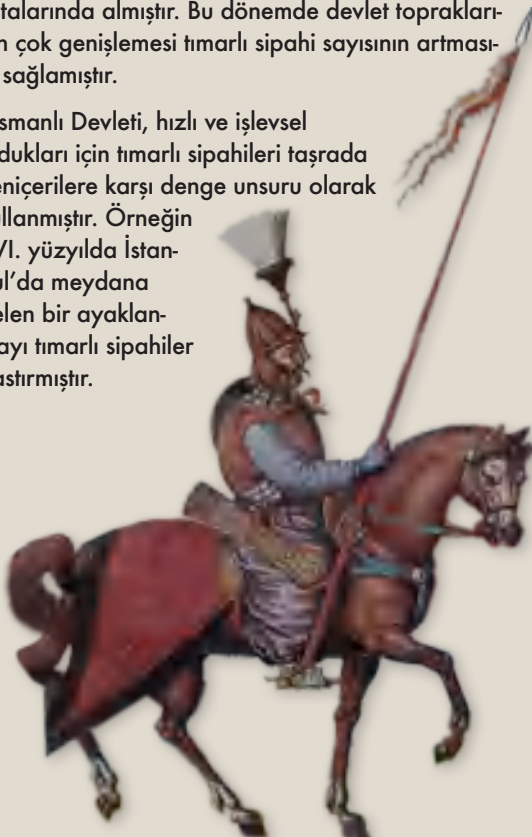
Tımarlı Sipahiler

Tımarlı sipahiler (Görsel 6.9), kendilerine verilen tımar topraklarından vergi toplayarak hem kendilerini geçindirmişler hem de tımarın büyüklüğüne göre "cebelü" adı verilen atlı askerler yetiştirmişlerdir. Savaş zamanında cebelülerle birlikte sefere katılmışlardır. Seferler sırasında sipahilerin onda biri, buldukları bölgenin korunması ve günlük işlerin görülmesi amacıyla geride bırakılmış, böylece tımar topraklarında tarımsal üretimin devamlılığı sağlanmıştır.

Eyaletlerdeki sancaklara dağıtılan tımarlı sipahiler, sancak beyinin emrindedir. Bütün sancakların tımarlı sipahileri bölüklere ayrılmıştır. Her bölüğün başında alay beyi, subaşı, çeribaşı ve çavuş rütbeli komutanlar vardır. Türk ve Müslüman olan tımarlı sipahiler mutlaka iyi bir at, miğfer ve zırha sahip olup devletten maaş almamışlar ve devlete ekonomik anlamda yük olmamışlardır.

Tımarlı Sipahi Teşkilatı en mükemmel şeklini XVI. yüzyıl ortalarında almıştır. Bu dönemde devlet topraklarının çok genişlemesi tımarlı sipahi sayısının artmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, hızlı ve işlevsel oldukları için tımarlı sipahileri taşrada yeniçerilere karşı denge unsuru olarak kullanmıştır. Örneğin XVI. yüzyılda İstanbul'da meydana gelen bir ayaklanmayı tımarlı sipahiler bastırmıştır.

Görsel 6.9: Tımarlı sipahi (İllüstrasyon)

Yeniçeriler ve Tımarlı Sipahiler Arasındaki Farklar

YENİÇERİLER	TIMARLI SİPAHİLER
Yaya askerlerdir.	Atlı askerlerdir.
Devletin merkezinde bulunmuşlardır.	Taşrada görev yapmışlardır.
Hristiyan ailelerin çocuklarından seçilerek yetiştirilmişlerdir.	Türk kökenli askerlerdir.
Üç ayda bir maaş (ulufe) almışlardır.	Maaş almamışlar, tımarla geçinmişlerdir.
Özel bir askerî eğitimle yetiştirilmiş profesyonel askerlerdir.	Taşrada tarım ekonomisinin sürekliliğini ve halkın can güvenliğini sağlamışlardır.

Akıncı

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik
Haykırdı ak tolgalı beylerbeyi: "İlerle!"
Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle
Şimşek gibi atıldık bir semte yedi koldan
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan
Bir gün yine doludizgin atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla
Cennette bugün gülleri açmış görürüz de
Hâlâ o kızıl hâtıra titrer gözümüzde
Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik

Yahya Kemal Beyatlı, Kendi Gök Kubbeviz

Osmanlı Devleti; sefere çıkmadan önce sefer emrini beylerbeylerine, beylerbeyleri sancak beylerine, bunlar da alay beylerine bildirirdi. Tımarlı sipahiler, bağlı oldukları alay beyinin kumandası altında sefere gitmek zorundaydılar. Sefer mevsimi başladığında (genelde mart veya nisan ayları) çeribaşları, bir zematteki sipahileri toplayarak subaşına katılmakta, subaşılar da bir araya gelerek sancak beyinin etrafında toplanmaktaydı. Sancak beyleri de sipahilerle birlikte beylerbeyinin yönetimi altında birleşirdi. Beylerbeyleri ise eyaletlerindeki sancaklardan toplanan tüm sipahi birliklerini bir araya getirerek padişahın ordusuna katılmak üzere toplanma yerine giderlerdi.

Deniz Kuvvetleri (Donanma)

Osmanlıların ilk defa önemli bir donanmaya sahip olmaları Marmara Denizi'nin güney kıyılarınin ele geçirilmesi sonrasında olmuştur. Kara Mürsel Alp İzmit kıyılarına yerleşerek küçük bir donanma kurmuş ve Osmanlıların ilk deniz komutanı olmuştur. Nitekim Kantakuzenos 1333 yılında Orhan Bey'in 36 gemiyle İzmit üzerine yürüdüğünden bahsetmektedir. Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki faaliyetleri Karesi-oğulları Beyliği'nin alınmasıyla birlikte yoğunlaşmış ve Türklerin Rumeli'ye geçişinde bu beyliğin donanması önemli rol oynamıştır. Denizcilik ile uğraşan Saruhan, Aydın, Menteşe gibi Anadolu beyliklerinin tersanelerinden de yararlanılmıştır. İlk donanımlı tersane ise Yıldırım Bayezid tarafından Gelibolu'da kurulmuş ve Osmanlı donanması (Görsel 6.10) Ege Denizi'ndeki adalara seferler düzenleyecek seviyeye gelmiştir.

Sultan I. Mehmet zamanında Çalı Bey komutasındaki Osmanlı donanması ilk ciddi savaşını 1416'da Venediklilerle yapmış ancak savaş kaybetmiştir.

Osmanlı donanması Fatih Dönemi'yle birlikte hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Donanma; İstanbul'un fethedilmesinde, Ege Denizi'ndeki birçok adanın Venedik ve Cenevizlilerden alınmasında önemli rol oynamıştır. Yine bu dönemde donanmanın desteğiyle kuşatılan Trabzon fethedilmiş

Görsel 6.10: Osmanlı donanması (Minyatür)

(1461), Karadeniz'in kuzeyine yapılan seferle Kırım Hanlığı Osmanlı devletine bağlanmış ve Karadeniz Türk gölü hâline getirilmiştir (1477).

II. Bayezid Dönemi'nde Osmanlı donanması Akdeniz ve Karadeniz'de yeni fetihlerde bulunmuştur. Bu dönemde İspanya'da katliama uğrayan Endülüs Müslümanlarına ve Yahudilere de yardım edilmiştir (1492).

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesiyle birlikte Osmanlı donanması gücünün zirvesine ulaşmıştır. 1538 yılında sayıca üstün Haçlı donanmasına karşı dünya tarihinin en önemli

deniz savaşlarından olan Preveze Deniz Zaferi kazanılmıştır. Bu zafer, 1560 yılında kazanılan Cerbe Deniz Zaferi ile birlikte Osmanlı donanmasını Akdeniz'in en büyük deniz gücü hâline getirmiştir.

Osmanlı donanması Haliç ve Gelibolu dışındaki Akdeniz, Karadeniz ve Marmara Denizi kıyılarındaki tersanelerde yapılan gemilerden oluşmuştur. Kürekle hareket ettiği için genel olarak "çektiri" adı verilen bu gemilerin en önemlisi Osmanlı donanmasının bel kemiğini de oluşturan kadırgalardır. Çeşitli yönlere hareket edebilen, uzun menzilli toplarla donanmış Osmanlı gemilerinde leventler, azaplar ve kürekçiler görev almıştır. Osmanlı Devleti'nde donanma komutanına "kaptanıderya" adı verilmiştir.

Tımar (Dirlik) Sistemi ve Özellikleri

Osmanlı Devleti, sahip olduğu topraklar üzerinde merkezî otoriteyi sağlayabilmek için Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki "ikta" sistemini örnek alarak "tımar" (dirlik) sistemini geliştirmiştir. "Geçimlik" anlamına gelen dirlik, tımar ile eş anlamıdır. Tımar sisteminin asıl amacı, toprağın işlenmesini sağlamak ve seferler için asker yetiştirmektir.

Tımar sisteminde, fethedilen bölgelerin vergi gelirleri belirlenerek tahrir (sayım) defterlerine kaydedilmiştir. Devlete ait olan ve "mirî arazi" denen topraklar, "dirlik" adı verilen bölümlere ayrıl-

mış, hizmetleri karşılığında devlet görevlileri ve askerlere verilmiştir. Devlet görevlileri, bu sistem ile dirlik topraklarını işleyen köylülerden vergi toplama hakkına sahip olmuşlardır. Vergiler toprağı ekip biçen köylülerden hem nakit hem ürün olarak alınmıştır. Toplanan vergilerin bir kısmı bölgedeki devlet görevlilerinin maaşları için ayrılmış, geri kalanı ise hazineye aktarılmıştır.

Tımar sisteminde sipahi ile köylünün birbirlerine ve devlete karşı görev ve sorumlulukları kanunlarla belirlenmiştir. Köylü, kendisine ayrılan

toprağı işlemekle ve vergisini sipahiye ödemekle yükümlüdür. Keyfi olarak tarlasını boş bırakamaz ve çiftini çubuğunu terk edip başka yere gidemez. Sipahiler ise gerektiğinde köylüye tohumluk zahire (buğday, arpa) ya da nakit yardımında bulunur ve tüm toprakların ekilmesine dikkat eder. Tımarlı sipahi, reyadan kanunlarda belirtilen oranlardan fazla vergi alamaz. Bu sistemin denetlenmesinden kadılar sorumludur.

Tımar Sisteminin Yararları

- Tarım arazileri işletilmiş ve tarımsal üretimin sürekliliği sağlanmıştır.
- Taşradaki toprak gelirleriyle memur maaşları ödenmiş ve vergiler düzenli toplanmıştır.
- Hazinesden para harcanmadan her an savaşa hazır, büyük bir askerî kuvvet oluşturulmuştur.
- Taşradaki güvenlik tımarlı sipahiler aracılığıyla sağlanmıştır.
- Tımar sahipleri, merkezî otoritenin taşradaki temsilcileri olarak yöneticilik görevinde bulunmuşlardır.
- Konargöçerlerin yerleşik hayata geçmesi sağlanarak yerli halka zarar vermeleri önlenmiştir.

Tımar sisteminin Osmanlı Devleti'ne farklı alanlarda sağladığı yararları aşağıdaki tabloya yazınız.

İDARİ	
ASKERİ	
EKONOMİK	
GÜVENLİK	

Dirlik sisteminde topraklar gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olmak üzere üçe ayrılmıştır.

DİRLİKLER		
Yaptıkları hizmet karşılığında devlet görevlerine ve savaşlarda yararlılık gösteren askerlere verilen gelir kaynaklarıdır.		
HAS	ZEAMET	TIMAR
Yıllık geliri 100 bin akçeden fazla olan dirliklerdir.	Yıllık geliri 20 bin ile 100 bin akçe arasında olan dirliklerdir.	Yıllık geliri 20 bin akçeye kadar olan dirliklerdir.
Padişah, sadrazam gibi üst düzey devlet adamlarına verilmiştir.	Subaşı, kadı gibi orta düzeydeki devlet memurlarına verilmiştir.	Tımarlı sipahilere verilmiştir.

Osmanlı Klasik Dönemi'nde siyasi şartların ve merkezîyetçi yönetim anlayışının ortaya çıkardığı tımar sistemi; ülkenin siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik yapısını doğrudan etkilemiştir.

SİYASİ YAPI

Fethedilen topraklarda hizmetleri karşılığında kendilerine "dirlik-tımar" verilen Devlet görevlileri aynı zamanda Tımar sahibi olarak merkez ve taşrada yöneticilik görevini de üstlenmişlerdir.

- Seyfiye
- Kalemîye
- İlmîye

ASKERİ YAPI

• Tımarlı sipahilerin yetiştirilmesi (Has ve zeametlerde her 5000 akçe için, tımarlarda ise her 3000 akçe için bir cebelü yetiştirilmiştir.)

SOSYAL YAPI

Tımar sahibi olan devlet görevlileri vergi toplama hakkına sahip olup Yönetenler sınıfını oluşturuyorlardı. Vergi ödemekle görevli köylüler ise Yönetilenler sınıfını oluşturmaktaydı.

- Yönetenler (Askerî Sınıf)
- Yönetilenler (Reaya (Halk))

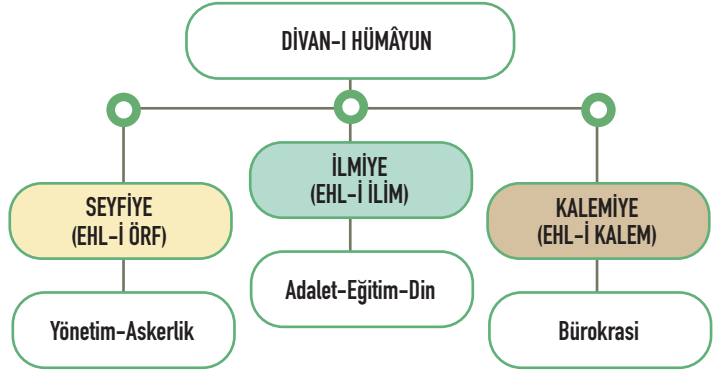
EKONOMİK YAPI

- Tarımsal üretimin ve sürekliliğinin sağlanması
- Vergilerin toplanması
- Memur maaşlarının ödenmesi
- Hazine geliri

6.3. OSMANLI DEVLET İDARESİ VE KÜLTÜREL GELİŞMELER

Osmanlılarda Devlet İdaresinin Temel Unsurları

Osmanlı devlet teşkilatında görev almanın temel şartları; liyakat sahibi olmak, Müslüman olmak ve Türkçe bilmektir. Osmanlı devlet teşkilatı; seyfiye (askerî bürokrasi), ilmiye (din, eğitim ve hukuk bürokrasisi) ve kalemiye (sivil bürokrasi) olmak üzere üç temel unsurdan meydana gelmiştir. Bu üç unsurun birbiriyle uyum içinde çalışması sonucunda Osmanlı Devleti kısa sürede büyük bir devlet olmayı başarmıştır.

Seyfiye Sınıfı

- Askerî bürokrasi ile ilgilenen sınıftır.
- Divanda sadrazam, vezir, yeniçeri ağası ve kaptanıderya tarafından temsil edilmiştir.
- Sadrazam, hükümdarın mührünü taşıyan görevlidir ve hükümdarın mutlak vekili konumundadır. Padişahın katılmadığı seferlerde "serdar-ı ekrem" unvanıyla komutanlık yapmıştır.
- Vezir, sadrazamın vekilidir.
- Yeniçeri ağası, yeniçerilerin başıdır.
- Kaptanıderya, deniz kuvvetlerinin başıdır.

İlmiye Sınıfı

- Eğitim, din ve hukuk bürokrasisi ile ilgilenen sınıftır. İslam hukukunu iyi bilen kişilerden oluşmuştur.
- Divanda kazasker ve şeyhülislam tarafından temsil edilmiştir.
- Kazasker, divanda dinî ve askeri davalara bakmıştır. Kadı ve müderrislerin atanmasından sorumludur.
- Şeyhülislam, divanda alınan kararların dine uygun olup olmadığına karar vermiştir.

Kalemiye Sınıfı

- Maliyeyle ve sivil bürokrasiyle ilgilenen sınıftır.
- Divanda nişancı, defterdar ve reisülküttap tarafından temsil edilmiştir.
- Nişancı, padişahın ferman, berat ve adaletnamelerine tuğra çekmiştir. Ayrıca fethedilen yerlerin kaydını tutmuş ve tımarların dağıtımını yapmıştır.
- Defterdar maliyeden sorumludur.
- Reisülküttap, kâtiplerin başıdır ve dış yazışmalardan sorumludur.

Sultan II. Murat'ın Kültürel Çalışmalara Katkısı

- Bu dönemde birçok Arapça ve Farsça kitap Türkçeye çevrilmiştir.
- Türk-İslam bilginlerinin Osmanlı Devleti'ne gelmesine öncülük edilmiştir.
- Bilim insanlarına destek olmak amacıyla vergi kolaylığı sağlanmıştır.
- Türkçe kitap yazımı teşvik edilmiş, bu doğrultuda ilk olarak Âşık Paşa'nın "Garibnâme" adlı eseri kaleme alınmıştır.
- Arap ve Fars kültürlerinin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır.
- 1438-1447 tarihleri arasında Edirne'de yapılan Üç Şerefeli Cami, bu dönemin ünlü eseridir.
- Osmanlı bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için Enderun Mektebi kurulmuştur.
- Türk diline ait önemli eserler yazılmıştır: Tevârih-i Âli Selçûk (Yazıcıoğlu Ali), Dânişmendnâme (Molla Ârif Ali), Hüsv ü Şirin (Şeyhî), Kâbusnâme (Mercimek Ahmet), Muhammediyye (Yazıcızâde Mehmet Efendi)...
- Osmanlı paralarına Kayı boyunun damgası vurulmaya başlanmıştır.

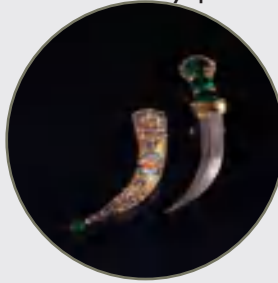
Osmanlılarda Öne Çıkan Sanat Dalları

Minyatür: Genellikle el yazması kitaplarda yer alan küçük boyutlu ve derinliği olmayan renkli resimlerdir. Minyatür yapımına "tasvir" ya da "nakış", bunları yapan sanatçılara da "nakkaş" denmiştir. Sinan Bey, Nakkaş Osman, Matrakçı Nasuh, Seyyid Lokman, Levnî, Nigarî Türk nakkaşlarından bazılarıdır.

Görsel 6.11

Sedefkârlık: Sedef, içinden inci çıkan istiridye kabuğudur. Ahşap üzerine belli bir süsleme yapabilmek için sedef başta olmak üzere fildişi, kemik, bağa gibi maddelerin kakma veya kaplama teknikleriyle yerleştirilmesi işine, bu maddeler arasında en fazla sedefin emek gerektirmesi ve en fazla onun dikkat çekmesi sebebiyle genelde sedefkârlık denilmiştir de asıl sedefkârlık bu tür süslemelerin sedef kullanılarak yapılmasıdır.

Görsel 6.12

Çinicilik: Özel olarak hazırlanan toprağın sırlanıp nakışlarla süslenmesi ve pişirilmesiyle ortaya çıkan sanat dalıdır. İznik, Bursa, Kütahya, Diyarbakır ve İstanbul gibi şehirlerde çini atölyeleri açılmıştır. Cami ve türbe süslemelerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Sultan Ahmet Camisi, çinileriyle ünlü olduğu için Batı'da Blue Mosque (Mavi Cami) olarak tanınır.

Görsel 6.13

Hat: Güzel yazı yazma sanatı olarak da bilinir. Hat sanatıyla uğraşanlara "hattat" denir. Amasyalı Şeyh Hamdullah, Hafız Osman, Ahmet Karahisarî önemli hat sanatçılarından bazılarıdır.

Görsel 6.14

Ciltçilik: Kitap sayfalarının dağılmasını önlemek, aynı zamanda eserleri korumak ve süslemek amacıyla çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan sanattır.

Görsel 6.15

Tezhip: El yazması kitapları süsleme sanatıdır. Topkapı Sarayı'nda bu iş için atölye kurulmuştur. XVI. yüzyılda en tanınmış tezhip sanatçısı Kara Mehmet'tir.

Görsel 6.16

Ebru: Kitre ile yoğunlaştırılmış suyun içine değişik boyaların konulmasıyla yapılan kâğıt süsleme sanatıdır.

Görsel 6.17

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Fetret Devri, istimalet, Kayı, Koyunhisar, cebeci, Orhan Bey, ilmiye, yaya ve müselleme, hattat, seyfiye, Maltepe

1. Osmanoğulları, Oğuzların Bozok kolunun Günhan soyunun boyuna mensuptur.
2. Osmanlı Devleti'nin, Doğu Roma İmparatorluğu ile yapılan Savaşı sonucunda kurulduğu kabul edilir.
3. Osmanlı Devleti'nin, fethettiği topraklardaki halkı can, mal, din, dil, ibadet, gelenek ve göreneklerinde serbest bırakması uygulamasına politikası adı verilir.
4. Ankara Savaşı sonrasında Yıldırım Bayezid'in çocukları arasında çıkan taht mücadeleleri dönemine denir.
5. Osmanlı Devleti'nde askerlerin silahlarının yapım, bakım ve onarımını gerçekleştiren teknik sınıfa bölüğü adı verilir.
6. Osmanlı Devleti'nde ilk medrese zamanında İznik'te açılmıştır.
7. Osmanlı Devleti'nde kadı, müderris, kazasker gibi devlet görevlileri sınıfında yer almıştır.
8. Güzel yazı yazma sanatıyla uğraşan sanatkârlaradenir.
9. Osmanlı Devleti'nde ilk düzenli ordu adıyla Orhan Bey Dönemi'nde kurulmuştur.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Kuruluş Dönemi'nde Anadolu ve Doğu Roma'nın içinde bulunduğu siyasi durum Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinde önemli rol oynamıştır.
2. () Beylerbeyi, kalemiye sınıfı içerisinde yer almıştır.
3. () Edirne-Segedin Antlaşması sonrasında, Sultan II. Murat tahtı oğlu II. Mehmet'e bırakarak Manisa'ya çekilmiştir.
4. () Balkanlarda Türk hâkimiyeti II. Kosova Zaferi ile kesinlik kazanmıştır.
5. () Bâciyân-ı Rûm, fütüvvet teşkilatı örnek alınarak kurulmuş bir esnaf teşkilatıdır.
6. () Osman Bey zamanında uygulanan iskân politikası Balkanların fethini kolaylaştırmıştır.
7. () Osman Bey, Karesioğulları Beyliği'ne son vererek Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlama yolunda ilk adımı atmıştır.
8. () Tımar, Osmanlı Devleti'nde yaptıkları hizmete karşılık olarak bir kısım asker ve memura vergi toplama yetkisinin devredildiği sistemin adıdır.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Rumeli'deki fetihlerin kalıcı olmasında öne çıkan temel unsurlar nelerdir?
2. Yıldırım Bayezid zamanında Anadolu'da Türk siyasi birliğini sağlamak amacıyla hangi beyliklere son verilmiştir?
3. Ankara Savaşı'na sebep olan gelişmeler nelerdir?
4. Sultan II. Murat Dönemi'nde yapılan kültürel çalışmalar nelerdir?
5. Tımar sisteminin faydaları nelerdir?
6. Osmanlı ordu sisteminde tımarlı sipahiler ile yeniçeriler arasındaki farklar nelerdir?
7. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında gerçekleşen olayları tablodaki boşluklara kronolojik olarak yerleştiriniz.

Şeyh Bedreddin İsyanı, Bursa'nın Fethi, Maltepe Savaşı, Rumeli'ye Geçiş, Edirne'nin Fethi, I. Kosova Savaşı, Koyunhisar Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Osmanlılar, Balkanlarda fethettikleri yerlere Anadolu'dan gönderilen Türkleri yerleştirmişlerdir. **Osmanlı Devleti, uygulamış olduğu iskân politikasıyla aşağıdakilerden hangisini amaçlamıştır?**
 - A) Komşu ülkelerle iyi geçinmek
 - B) Anadolu'daki nüfus yoğunluğunu azaltmak
 - C) Yapılan fetihlerin kalıcı olmasını sağlamak
 - D) Devşirme usulünü uygulamaya koymak
 - E) Kültür etkileşimini önlemek
2. **Osman Bey'den sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak kabul edilen hükümdar aşağıdakilerden hangisidir?**
 - A) Orhan Bey
 - B) Sultan I. Murat
 - C) Sultan I. Bayezid
 - D) Sultan I. Mehmet
 - E) Sultan II. Murat
3. **Aşağıdakilerden hangisinin düzenli biçimde yürütülmesinde tımar sisteminin doğrudan etkili olduğu söylenemez?**
 - A) Güvenlik
 - B) Ekonomi
 - C) Sanat
 - D) Askerlik
 - E) Tarım
4. İslamiyet'teki resim yasağı, Türkler tarafından "insan ve hayvan figürlerinin yapılmaması" biçiminde yorumlanmıştır. Bu da süslemede resimden boşalan yerin yazı ile doldurulmasına neden olmuştur. **Bu parçada hangi sanat dalının ortaya çıkma nedeni açıklanmıştır?**
 - A) Hat
 - B) Tezhip
 - C) Çinicilik
 - D) Nakkaşlık
 - E) Ebru
5. **Osmanlı Devleti'nde dinî ve sosyal karakter taşıyan ilk isyan aşağıdakilerden hangisidir?**
 - A) Şeyh Bedreddin
 - B) Düzmece Mustafa
 - C) Şehzade Mustafa
 - D) Patrona Halil
 - E) Baba İshak
6. Kuruluş Dönemi padişahları, askerî ve siyasi faaliyetlerle birlikte devletin teşkilatlanmasına da önem vermişlerdir. **Aşağıdakilerden hangisi, Osmanlı Devleti'nde Kuruluş Dönemi kurum ve uygulamaları arasında yer almaz?**
 - A) İskân politikası
 - B) Pencik sistemi
 - C) Kapıkulu Ocağı
 - D) Rumeli Beylerbeyliği
 - E) Kanunnâme-i Âli Osman

D. Aşağıda verilen gelişmeleri ilgili hükümdarla örnekteki gibi eşleştiriniz.

Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi'nde Meydana Gelen Bazı Gelişmeler	Osman Bey	Orhan Bey	Sultan I. Murat	Yıldırım Bayezid	Sultan I. Mehmet	Sultan II. Murat
Osmanlı Devleti'nin kurulması	X					
İlk medresenin açılması						
Edirne'nin başkent yapılması						
İlk kez kadı tayin edilmesi						
Çimpe Kalesi'nin alınması						
Kapıkulu ordusunun kurulması						
Edirne-Segedin Antlaşması						
Ankara Savaşı						
İlk deniz savaşı						
Anadolu'da Türk siyasi birliğinin sağlanması						
Birçok Arapça ve Farsça kitabın Türkçeye çevrilmesi						
Şeyh Bedreddin İsyanı						

7. ÜNİTE

DÜNYA GÜCÜ OSMANLI (1453-1595)

ÜNİTE KONULARI

- 7.1. SULTAN II. MEHMET (FATİH SULTAN MEHMET) VE İSTANBUL'UN FETHİ
- 7.2. 1453-1595 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ
- 7.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZİ İDARE, TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İstanbul'un Fethi'nin Türk ve dünya tarihine kültürel etkilerini araştırınız.
2. Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasının hâkimiyetini ele geçirmek amacıyla mücadele ettiği devletleri araştırınız.
3. Sultan I. Süleyman'a "Kanuni" unvanı neden verilmiş olabilir? Araştırınız.
4. Osmanlı Devleti, fetihlerini neden genellikle batı yönünde gerçekleştirmiştir? Araştırınız.
5. Vakıf sisteminin Osmanlı toplumsal yapısı üzerindeki etkilerini araştırınız.

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Kapitülasyon
- Vakıf
- Millet Sistemi
- Lonca
- Zimem Defteri
- Enderun
- Nizam-ı Âlem
- Kanun-ı Kadim
- Devlet-i Ebed Müddet

İstanbul'un Fethi

Fatih Sultan Mehmet

Yavuz Sultan Selim

Piri Reis'in Haritası

Kanuni Sultan Süleyman

1453-1595 Yılları Arasındaki Siyasi ve Askerî Gelişmeler

Harita 7.1: XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti

7.1. SULTAN II. MEHMET (FATİH SULTAN MEHMET) VE İSTANBUL'UN FETHİ

Tarih boyunca İstanbul'un pek çok devlet tarafından alınmak istenmesinin sebepleri neler olabilir?

Sultan II. Murat'ın ölümü üzerine yirmi yaşında tekrar Osmanlı tahtına çıkan (1451) Sultan II. Mehmet, vakit kaybetmeden İstanbul'u fethederek Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermek için hazırlıklara başlamıştır.

Okuyalım

Fatih Sultan Mehmet

29 Mart 1432'de Edirne'de doğan Fatih Sultan Mehmet (Görsel 7.1), devrinin önde gelen âlimlerinden çok iyi bir eğitim almıştır. Âlim, şair ve sanatkârları sık sık toplayıp onlarla sohbet etmekten çok hoşlanan Fatih Sultan Mehmet, gayet soğukkanlı ve cesur bir kişiliğe sahiptir.

Okumayı çok seven ve bilime büyük önem veren Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra farklı ülkelerdeki büyük bilgileri İstanbul'a davet etmiştir. Nitekim astronomi bilgini Ali Kuşçu, Fatih zamanında İstanbul'a gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet ünlü ressam Bellini'yi de İstanbul'a davet ederek ona kendi resmini yaptırmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, 1481 yılına kadar hükümdarlık yapmış ve bizzat yirmi beş sefere katılmıştır. Hz. Muhammed'in hadisinde müjdelediği büyük komutan olmayı da başaran Fatih Sultan Mehmet, yüksek yeteneği ve dehasıyla dost ve düşmanlarına gücünü kabul ettirmiş büyük bir Türk hükümdardır.

<https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/osmanli-padisahlari/>
(Düzenlenmiştir.)

Görsel 7.1: Fatih Sultan Mehmet
(Tablo, Gentile Bellini, 1480, Ulusal Galerî, Londra)

İstanbul'un Fethi'ni Gerektiren Sebepler

- Doğu Roma'nın Osmanlı toprak bütünlüğünü engellemesi
- Balkanlarda ve Anadolu'da yapılan savaşlarda Osmanlı ordusunun karşılıklı geçişlerde zorlanması
- Karadeniz ticaret yolları üzerinde de söz sahibi olma düşüncesi
- Doğu Roma'nın tehditkâr politikaları ve Anadolu beyliklerini Osmanlı aleyhine kışkırtması
- Doğu Roma'nın Avrupalı Hristiyan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı tehdit unsuru olarak kullanması
- Doğu Roma'nın, saltanat iddiasında bulunan şehzadeleri destekleyerek kardeş kavgalarına ortam hazırlaması
- Hz. Muhammed'in, İstanbul'u fethedecek komutan ve askerler için söylediği övgü dolu sözler
- Osmanlı Devleti'nin, İslam dünyasında saygınlığını artırma düşüncesi

Sultan II. Mehmet bu hazırlıklarla uğraşırken Doğu Roma İmparatoru XI. Konstantin Haliç'e zincirler çekmiş, Rum ateşi (grejuva) ve mancınık ile savunmasını güçlendirmiştir. Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesini kabul eden Konstantin, böylece Türklere karşı Avrupa'nın ve Papa'nın yardımını sağlamayı düşünmüştür. Ortodoks Grandük (kraldan sonraki ikinci adam) Notaras (Notaras), IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul'un Katolik Latinler tarafından yağmalandığını belirtmiş ve Katolik dünyasının yardım çağrısına karşı çıkmıştır. Notaras "İstanbul'da Latin külâhı görmektense Türk sarığı görmek evladır." diyerek halkın ve din adamlarının da bu birleşmeye karşı olduğunu ifade etmiştir. 6 Nisan 1453'te başlayan kuşatma deniz mücadeleleriyle sürmüştür. Haliç'in zincirlerle kapalı olması nedeniyle Osmanlı donanması Haliç'e girememiştir. 22 Nisan gecesi Osmanlı kadırgaları, yağlı kızaklar kullanılarak kara yoluyla Kasımpaşa sırtlarından Haliç'e indirilmiştir. Böylece psikolojik üstünlüğü elde eden Osmanlı kuvvetleri, yoğunlaşan saldırılar sonucunda 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'u fetretmiştir (Görsel 7.2). Sultan II. Mehmet, fetih hakkı ve sembolü olarak Ayasofya Kilisesi'nin camiye dönüştürülmesini istemiştir. Fetihden sonra ilk cuma namazı da Ayasofya Camisi'nde kılınmıştır.

Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar

Sultan II. Mehmet, Saruhan (Manisa) sancak beyi iken babası Sultan II. Murat'ın ölümü üzerine tahta geçmiştir. II. Mehmet'in ilk işi fetih hazırlıklarına başlamak olmuştur.

- Karamanoğulları ile barış yapılarak Doğu Roma'ya Anadolu'dan yardım gelmesi engellenmiştir.
- Tuna Nehri üzerinden Karadeniz yolu ile gelecek yardımların kontrolü sağlanmıştır.
- Türk askerini Rumeli kıyısına geçirmek ve Doğu Roma'ya denizden gelecek yardımı önlemek amacıyla Rumeli (Boğazkesen) Hisarı yaptırılmıştır.
- Edirne'de surları yıkacak büyüklükte toplar (şahi) döktürülmüştür.
- Yüksek surların aşılabilmesi için tekerlekli kuleler yaptırılmıştır.
- Doğu Roma'nın Rumeli'de İstanbul dışında yer alan son toprakları (Vize ve Silivri kaleleri) alınarak Avrupa ile bağlantısı kesilmiştir.

Görsel 7.2: İstanbul'un Fethi

(Sultan II. Mehmet'in Konstantinopolis'e Girişi adlı tablo, Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı Millî Saraylar Resim Müzesi, İstanbul)

İstanbul'un Fethi'nde bilimin rolü nedir? Tartışınız.

Fethin Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi

Osmanlı Devleti, fetihle birlikte toprak bütünlüğünü sağlamış ve varlığını tehdit eden önemli bir unsuru ortadan kaldırmıştır. Doğu Roma tehdidinden kurtulan Osmanlı güçlerinin Avrupa'da ilerlemesi kolaylaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu beylikleri üzerindeki üstünlüğü artmış, Sultan II. Mehmet "Fatih" (fetheden) unvanını almıştır.

Doğu Roma surlarının yıkılmasında önemli rol oynayan toplar sayesinde en güçlü surların bile yıkılabileceği anlaşılmıştır. Bu durum Avrupa'da feodalite (derebeylik) sisteminin çözümlenmesine ve merkezî krallıkların güçlenmesine sebep olmuştur. Karadeniz-Akdeniz deniz ticaret yolunun dolayısıyla da İpek Yolu'nun denetimi büyük ölçüde Osmanlılara geçmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin vergi gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Avrupalılar ise yeni yollar arayışına girerek Coğrafi Keşifler'e yönelmiştir.

İstanbul'dan (Görsel 7.3) İtalya'ya giden bilim insanları, Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerinin başlamasında etkili olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethedilmesinden sonra Ortodokslara din ve vicdan hürriyeti tanıyarak Fener Rum Patrikhanesinin varlığını devam ettirmesine izin vermiştir. Papa'nın bu durum üzerine söylemiş olduğu "Asıl fetih şimdi gerçekleşti." sözleri Fatih'in stratejisinin doğruluğunu kanıtlamıştır.

İstanbul'un Fethi'nin Osmanlı Devleti'nin Kurumsal ve Kültürel Kimliğine Katkısı

İstanbul'un Fethi, Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasında kilit rol oynamış; başkent, Edirne'den İstanbul'a taşınmıştır. Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal kurumlarını geliştirerek onlara kesin şekillerini vermiş, bu doğrultuda devletin gelecekteki teşkilatlanmasının altyapısını hazırlamıştır. Merkeziyetçi bir idare tesis etmek için iktidarına karşı koyabilecek bütün engelleri ortadan kaldırmıştır.

Doğu Roma ve Selçuklu tecrübelerinden yararlanılarak devlet teşkilatlanması güçlendirilmiş, Rumeli ve Anadolu'dan birçok tüccar ve sanatçı getirilmiştir. İstanbul kadılığı oluşturulmuştur. Kapıkulu süvarileri, İstanbul'un güvenliğinden sorumlu hâle getirilmiştir. İstanbul kısa sürede imar edilerek devlet işlerinin yönetildiği Topkapı Sarayı inşa edilmiştir. İmarethane, çeşme, cami, darüşşifa, yüksek dereceli medrese olan Sahn-ı Semân gibi kurumlar oluşturulmuştur. İstanbul, Türk ve İslam kültürünün önemli bir merkezi hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden getirilen Türkmenler ile şehrin Türkleştirilmesi hızlandırılmıştır.

İstanbul'un Fethi, Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasındaki itibarını nasıl etkilemiştir?

Görsel 7.3: İstanbul tasviri (Garvür, Michael Wolgemut ve Wilhelm Pleydenwurff, 1493, Nürnberg Kroniği)

7.2. 1453-1595 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nin Diğer Gelişmeleri

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra devletin sınırlarını genişletmek amacıyla Balkanlarda, Anadolu'da ve denizlerde fetih hareketlerine hız vermiştir. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetini pekiştirmek ve batıya doğru ilerlemek için Sırbistan (Belgrad hariç), Mora Yarımadası, Eflâk (Romanya), Boğdan (Moldava), Bosna, Hersek ve Arnavutluk fethedilmiştir.

Anadolu'da siyasi birliği sağlamak amacıyla Karamanoğulları Beyliği'nden Konya ve Karaman, İsfendiyoğulları'ndan Sinop alınmıştır. Otlukbeli Savaşı'nda (1473) Akkoyunlu Devleti yenilgiye uğratılarak devletin sınırları Doğu Anadolu'ya kadar genişletilmiştir. Ayrıca Cenevizliler-

den Amasra alınmış ve Trabzon İmparatorluğu'na son verilmiştir. Böylece Anadolu'da Karadeniz sahillerinin güvenliği sağlanmıştır.

Bu dönemde denizlerde de önemli fetihler yapılmıştır. Cenevizlilerden Taşoz, Semadirek, Bozcaada, Gökçeada, Limni, Sisam; Venediklilerden Midilli ve Eğriboz adaları alınmıştır. Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Kırım fethedilerek Karadeniz bir Türk gölü hâline getirilmiş ve İpek Yolu üzerinde kesin bir denetim sağlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Anadolu'da fethedilen yerleri Türkiye siyasi haritasında bularak işaretleyiniz.

Sultan II. Bayezid Dönemi (1481-1512)

Sultan II. Bayezid (Görsel 7.4), babası Fatih Sultan Mehmet'in ölümü (1481) üzerine Osmanlı tahtına oturmuştur. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in diğer oğlu Cem Sultan, tahtın kendi hakkı olduğunu iddia ederek kardeşine karşı mücadeleye girişmiştir. Yapılan mücadeleyi kaybeden Cem Sultan Memlük Devleti'ne sığınmış, Memlüklerin desteği ile kardeşine karşı bir kez daha savaşmıştır. Savaşı kaybedince bu kez Rodos şövalyelerine sığınmış, oradan Fransa'ya götürülmüştür. Fransa'dan sonra Papa'nın eline geçen Cem Sultan 1495'te hastalanarak ölmüştür. Cem Sultan'ın Avrupalılar tarafından Osmanlılara karşı bir tehdit aracı olarak kullanılması nedeniyle bu dönemde fetih hareketleri azalmıştır.

Sultan II. Bayezid Dönemi'nde İspanya'da engizisyon mahkemelerinin zulmünden kaçan Müslümanlar Kuzey Afrika'ya taşınırken Yahudilerin bir kısmı Osmanlı topraklarına getirilerek çeşitli şehirlere yerleştirilmişlerdir. Bu dönemde yaşanan bir diğer önemli olay Şahkulu İsyanı'dır (1511). Bu isyan, İran'daki Şii Safevi Devleti'nin kışkırtmaları ve desteğiyle Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Başta Antalya, Burdur, Kütahya, Tokat olmak üzere birçok şehirde etkili olan isyan II. Bayezid'in çocukları arasındaki taht kavgaları nedeniyle güçlkle bastırılabilmiştir.

Avrupalılar Cem Sultan'ı esir tutmakla neyi amaçlamış olabilirler? Tartışınız.

Görsel 7.4: Sultan II. Bayezid (Tablo, Konstantin Kapıdağlı)

Sultan I. Selim (Yavuz Sultan Selim) Dönemi (1512-1520)

Osmanlı-İran İlişkileri ve Çaldıran Savaşı (1514)

Şiiliği resmî mezhep olarak kabul eden ve Şiileştirmeyi bir devlet politikası hâline getiren Safevi Devleti Hükümdarı Şah İsmail, yaptığı propagandalar ile Anadolu'da da kendisine pek çok taraftar bulmuştur. Yavuz Sultan Selim (Görsel 7.5), yaklaşık yirmi beş yıl süren Trabzon sancak beyliği döneminde bu tehlikeleri yakından görmüştür. Hükümdarlığını sağlamlaştırdıktan sonra Teke Türkmenleri gibi bazı Türkmen boyları üzerinde etkili olan Şii propagandasına son vermek, Türk-İslam dünyasının birliğini ve İpek Yolu güzergâhının güvenliğini sağlamak amacıyla Safevi Devleti üzerine sefere çıkmıştır. İki ordu Van Gölü'nün kuzeydoğusundaki Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir (1514). Safevi ordusunun ağır bir yenilgi aldığı bu savaşla birlikte Tebriz ve bazı İran şehirleri Osmanlı topraklarına katılırken Şii tehlikesi bertaraf edilmiştir. 1515'te bu seferden dönülürken yapılan Turnadağ Savaşı ile Maraş yöresindeki Dulkadiroğulları Beyliği'ne son verilmiştir. Ramazanoğulları Beyliği'nin de Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesiyle Anadolu'daki Türk siyasi birliği kesin olarak sağlanmıştır.

Görsel 7.5: Yavuz Sultan Selim Mısır'da
(Tablo, Gloya Borski, Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul)

Yavuz Sultan Selim'in ilk seferlerini doğuya yapmasının amaçları neler olabilir?

Osmanlı-Memlük İlişkileri

Yavuz Sultan Selim, doğudaki Safevi sorununu çözdükten sonra Türk-İslam dünyasında en büyük rakibi olarak gördüğü Memlük Devleti üzerine yürümüştür. Memlükler, Mısır merkezli kurulmuş olan bir Türk devletidir. İki ordu Halep ve Kilis arasındaki Mercidabık deneni yerde karşı karşıya gelmiştir (1516). Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin ölümü ve Memlük ordusunun dağılmasıyla sonuçlanan savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bu zafer ile Suriye Osmanlı topraklarına katılmıştır. Şam'da bir süre bekleyen Yavuz Sultan Selim Mısır üzerine hareket etmiştir. Kansu Gavri'nin ölümünün ardından ise Memlük tahtına Tomanbay geçmiştir. Kahire yakınlarında Ridaniye'de yapılan savaşı Osmanlı kuvvetleri kazanmış ve Memlük Devleti ortadan kaldırılmıştır (1517).

Savaşın Sonuçları

- Suriye, Filistin, Mısır, Lübnan ve Hicaz toprakları Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.
- Baharat Yolu'nun denetimi Osmanlı Devleti'ne geçmiştir.
- Halifelik Osmanlılara geçmiş, böylece Osmanlı Devleti İslam dünyasının siyasi ve dinî lideri olmuştur.
- İslam'ın kutsal emanetleri İstanbul'a getirilmiştir.
- Venedik'in Kıbrıs Adası için Memlük Devleti'ne ödediği yıllık vergiyi Osmanlı Devleti almaya başlamıştır.

Harita 7.2: Yavuz Sultan Selim Dönemi İran ve Mısır seferleri

Sultan I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) Dönemi (1520-1566)

Sultan I. Süleyman (Görsel 7.6), Osmanlı Devleti'nin en uzun süre tahtta kalan padişahıdır. Hazırlattığı kanunlardan dolayı "Kanuni" unvanını almıştır. Onun döneminde doğuda, batıda ve denizlerde önemli fetihler gerçekleştirilmiştir.

Görsel 7.6: Sultan I. Süleyman

(Tablo, Stanislaw Chlebowski, Millî Saraylar Tablo Koleksiyonu)

Batıdaki Fetihler

Bu dönemde Avrupa'nın iki önemli gücü, aynı zamanda birbirleriyle akrabalık ilişkisi de bulunan Kutsal Roma-Germen (Alman) İmparatorluğu ile Avusturya Krallığı'dır. Kanuni, batıdaki seferlere Orta Avrupa'nın önemli şehirlerinden Belgrad'ı fethederek başlamıştır (1521). Avrupa'daki Hristiyan birliğini parçalamak isteyen Kanuni, bu fetihten sonra Macaristan üzerine sefere çıkmıştır. 1526 yılında yapılan Mohaç Meydan Savaşı'nı Osmanlı ordusu kazanmış ve Macaristan Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti ile Macaristan üzerinde hak iddia eden Avusturya Krallığı arasında yıllarca sürecek mücadele dönemi de böylece başlamıştır.

Kanuni 1529'da Avusturya üzerine sefere çıkarak Viyana'yı kuşatmış (I. Viyana Kuşatması) ancak bir sonuç alamamıştır. Kısa bir süre sonra Avusturya Kralı Ferdinand Macaristan topraklarına saldırmıştır. Kanuni bir kez daha sefere çıkarak (Alman Seferi) Budin'i geri almış fakat karşısına savaşacak bir ordu çıkmadığı için geri dönmüştür. Avusturya Devleti'nin barış teklifi üzerine iki ülke arasında 1533 yılında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Avusturya, Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü kabul etmiş ve vergiye bağlanmıştır. Osmanlı-Avusturya mücadeleleri İstanbul Antlaşması sonrasında da devam etmiştir. 1566 yılında Kanuni bir kez daha Avusturya üzerine sefere çıkmış ve Zigetvar Kalesi'ni kuşattığı sırada vefat etmiştir.

Avrupalı bazı tarihçilerin Kanuni Sultan Süleyman'a "Muhteşem Süleyman" demesinin sebepleri neler olabilir?

Doğudaki Gelişmeler

İran'daki Safevi Devleti, gücü azalmış olsa da izlediği politika gereği Anadolu'da Şiiliği yaymaya ve iç karışıklık çıkarmaya devam etmiştir. Bu dönemde İran üzerine seferler düzenlenmiş (1534, 1548, 1553) ve bu seferler sonucunda Tebriz, Erivan, Bağdat, Nahcivan, Karabağ ve Gürcistan alınarak Amasya Antlaşması imzalanmıştır (1555). Bu antlaşma, İran'la imzalanan ilk resmî antlaşmadır.

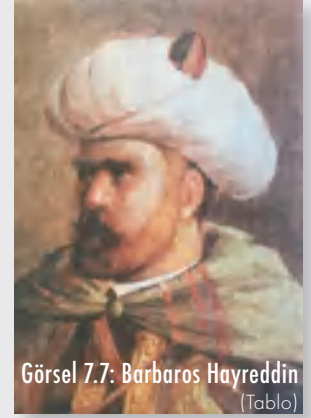
Denizlerdeki Fetihler

Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi Osmanlı Devleti'nin kontrolündedir. Ancak Akdeniz'de böyle bir hâkimiyet söz konusu değildir. Karalarda olduğu gibi denizlerde de başarılı olmak isteyen Kanuni, Akdeniz'in güvenliğini sağlamak amacıyla harekete geçmiştir. Saint Jean (Sen Jan) şövalyelerinin elinde bulunan Rodos Adası fethedilmiştir (1522). Barbaros Hayreddin Paşa'nın (Görsel 7.7) Osmanlı hizmetine girerek kaptanıderyalığa getirilmesiyle onun yönetimindeki Cezayir Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (1533). Akdeniz'deki fetihler Avrupa devletlerini harekete geçirmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı bir Haçlı donanması oluşturulmuştur. 1538'de yapılan Preveze Deniz Savaşı ile Haçlı donanması ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu zafer ile Akdeniz'de üstünlük Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Akdeniz'deki fetihler bunlarla sınırlı kalmamış, 1551'de Trablusgarp ve 1560'ta Cerbe Adası fethedilmiştir.

Bu dönemde yapılan Hint Deniz Seferleri'nde istenen başarı tam olarak elde edilememiştir. Buna rağmen Basra Körfezi ve Kızıldeniz denetim altına alınmış; Yemen, Aden ve Sudan üzerinde hâkimiyet sağlanmıştır.

Hint Deniz Seferleri'nde istenen başarının tam olarak sağlanamamasının sebepleri neler olabilir?

Görsel 7.7: Barbaros Hayreddin
(Tablo)

Okuyalım Cevaplayalım

Kanuni aynı zamanda bir şairdir. "Muhibbi" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Onun döneminde şairler, sanatçılar, hukukçular, ilahiyatçılar, tarihçiler ve bilim insanları sarayın en seçkin konukları arasında yer almışlardır. Bâkî ve Fuzulî Kanuni zamanının önde gelen şairleridir. Onların yanı sıra Zâfî, Hayâlî, Hayrefî, Rûmî, Âşık Çelebi, Figânî gibi şairler de bıraktıkları eserlerle günümüzde saygıyla anılmaktadır.

Y. Üçel & A. Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı: Fatih-Yavuz-Kanuni* s.: 216 (Düzenlenmiştir.)

Şiir yazar padişahlarımız hakkında araştırma yapınız. Öğrendiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Harita 7.3: 1520-1595 yılları arasında Osmanlı askeri faaliyetleri

Sultan II. Selim Dönemi (1566-1574)

Bu dönemde ilk olarak Sakız Adası fethedilmiştir (1566). Venediklilerin hâkimiyetindeki Kıbrıs Adası (Görsel 7.8) bir yıllık kuşatmanın ardından 1571'de fethedilmiş, böylece Doğu Akdeniz'in güvenliği tam anlamıyla sağlanmıştır. Kıbrıs'ın fethedilmesi Avrupa devletlerini harekete geçirmiş ve Papa'nın önderliğinde bir Haçlı donanması oluşturulmuştur. İnebahtı önlerinde hazırlıksız yakalanan Osmanlı donanması ağır bir yenilgiye uğramıştır (1571). Bu dönemde İspanyollar ile yapılan mücadeleler sonucunda Tunus'ta Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır (1574).

Görsel 7.8: Piri Reis'in Kıbrıs haritası

Sultan III. Murat Dönemi (1574-1595)

1578'de Portekizlilerle yapılan savaş sonucunda Fas, Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiştir. Böylece Kuzey Afrika'nın fethi tamamlanmış ve Osmanlı Devleti'nin sınırları Atlas Okyanusu'na kadar genişlemiştir. Safevi Devleti ile yapılan Ferhat Paşa Antlaşması (1590) ile doğuda en geniş sınırlara ulaşılmıştır.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Ekonomi Politikaları

Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı için Osmanlı Devleti'nin ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmıştır. Üretimin devamlılığını sağlamak amacıyla devlet her türlü tedbiri almış, üretilen malların ihtiyacı karşılamaması durumunda ise ithalat yoluna başvurmuştur. XIV. yüzyıldan itibaren sınırların genişlemesiyle beraber ticaretin de önemi artmıştır. İstanbul'un fethedilmesi, Karadeniz'in Türk gölü hâline getirilmesi ve Akdeniz'de hâkimiyet kurulmasıyla İpek ve Baharat yolları üzerinde denetim sağlanmıştır. Ekonomik faaliyetlerdeki canlılığın devamı için bazı ülkelerle ticari antlaşmalar yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Venediklilere düşük gümrük vergisi ödeme ve İstanbul'da oturma gibi imtiyazlar verilmiştir. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde de aynı imtiyazlar devam ettirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin toprakları, doğudan batıya ve kuzeyden güneye uzanan ticaret yollarının üzerindedir. Bu yolların güvenliğini sağlayarak ticareti daha da canlandırmak için devlet çeşitli önlemler almıştır. Hanlar, kapalı çarşılar, kervansaraylar, kapanlar, bedestenler, depolar ve limanlar inşa edilmiş ve ticaretle uğraşanların ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde İstanbul, neredeyse bütün yolların kesiştiği en önemli ticaret şehri konumundadır. Bursa, Selânik, Kahire, Edirne, Kefe, Antalya, Şam, Bağdat gibi şehirler tica-

Harita 7.4: XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticaret yolları

retin geliştiği diğer önemli merkezlerdir. Pamuklu ve ipekli dokumalar, tiftik, deri, et, tahıl, yağ, şap, tuz ve kereste dönemin en önemli ticari ürünleridir.

Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Mısır'ı fethetmesinin ardından kapitülasyonların önemi artmıştır. Yavuz Sultan Selim, 1517'de Memlük sultanları tarafından Venedikli tüccarlara verilen kapitülasyonları yenilemiştir. Kanuni zamanında da bu kapitülasyonların aynı şekilde devamı sağlanmıştır. 1569'da Venedik'le yapılan Kıbrıs Savaşı'ndan önce Fransa'yla genel bir kapitülasyon antlaşması yapılmış, bu antlaşma Venedik kapitülasyonu örnek alınarak hazırlanmıştır. Verilen imtiyazlar sayesinde Doğu Akdeniz'de Fransız ticareti hızla gelişmiş, diğer Avrupa devletlerinin tüccarları Fransız bayrağı altında Osmanlı ile ticaret yapabilmişlerdir.

Okuyalım

PİRİ REİS (1470?-1553)

Ünlü Osmanlı denizcisi ve haritacısı Piri Reis, Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Amcası, II. Bayezid Dönemi'nin önemli kaptanlarından Kemal Reis'tir. Amcasının yanında yıllarca gemilerde bulunmuş, daha sonra amcasıyla birlikte Osmanlı hizmetine girmiştir. II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kitâb-ı Bahriyye adlı eserinde bu faaliyetlerle ilgili bilgiler vermiştir. Piri Reis, denizcilik alanında döneminin en önemli bilim insanları arasında yer almıştır. 1513 yılında çizdiği dünya haritasının (Görsel 7.9) günümüze ulaşan nüshası; Batı Afrika, İspanya ve Portekiz'in batı sahilleri ile Güney ve Orta Amerika'nın doğu sahillerini göstermektedir.

1528 yılında çizdiği ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu ikinci dünya haritasında ise Atlas Okyanusu'nun kuzeyi, Kuzey ve Orta Amerika kıyıları yer almıştır.

İdris BOSTAN, *İslam Ansiklopedisi Piri Reis maddesi* s.: 283-285 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 7.9: Piri Reis'in dünya haritası

Okuyalım

MİMAR SİNAN (1489?-1588)

Kanuni Sultan Süleyman'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devrinin büyük mimarıdır. Dünya çapında dâhi bir sanatkar olan Mimar Sinan, 1490'da Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuştur. Sinan 1512'de devşirme olarak alınıp "acemi oğlanlar" mektebine verilmiş, 1521 Belgrad seferinden önce yeniçeri olmuştur.

Osmanlı ordusunda, mühendis ve mimar olarak yetiştikten sonra 1539 yılında mimarbaşılığa getirilmiştir. Bundan sonra geçen elli yıllık devrede, Sinan bütün İmparatorluk ülkesinde şaşılacak bir süratle sayısız eser meydana getirmiştir.

Gittiği yerlerdeki eserleri yakından inceleyen Sinan, bunlardan edindiği fikirleri, Türk mimarisi içinde eritip olgunlaştırmıştır. İtalya'da Rönesans mimarlarının ideali olan merkezî kubbeli yapı problemini Mimar Sinan tam bir başarı ile gerçekleştirmiştir.

Kendi ifadesiyle çıraklık döneminde Şehzade Camisi'ni (Görsel 7.10), kalfalık döneminde Süleymaniye Camisi'ni (Görsel 7.11), ustalık döneminde ise Selimiye Camisi'ni (Görsel 7.12) yapmıştır.

Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan*. s.: 5-9 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 7.10: Şehzade Camisi (İstanbul)

Görsel 7.11: Süleymaniye Camisi (İstanbul)

Görsel 7.12: Selimiye Camisi (Edirne)

7.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE MERKEZİ İDARE, TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI

Osmanlı Devleti'nin Yönetim Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin kısa sürede büyüyen güçlenmesinde gelişmiş bir devlet teşkilatına ve güçlü bir merkezî yapıya sahip olması etkili olmuştur. Devlet teşkilatlanmasında genel olarak Türkiye Selçuklularını örnek alan Osmanlılar, devlet anlayışlarını eski Türk geleneklerine ve İslam dininin esaslarına göre belirlemişlerdir. Türk cihan hâkimiyeti düşüncesi, İslam'ın cihat anlayışı ile birleşirken ilk Türk devletlerinde görülen "kut" anlayışı ise "Allah'ın takdiri ve inayeti" şeklinde devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı üç esasa dayandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Yönetim Anlayışı

Devlet-i Ebed Müddet

Devletin sonsuza kadar yaşatılması

Nizam-ı Âlem

Dünyaya adalet, barış ve düzen getirilmesi

Kanun-ı Kadim

Kanun üstünlüğünün ve sürekliliğinin sağlanması

Devlet Teşkilatının Kurulması

Kuruluş Dönemi'nde devlet teşkilatının oluşturulması için yapılan çalışmalar Orhan Bey zamanında divan teşkilatı, vezirlik ve kadılık gibi kurum ve makamların oluşturulmasıyla başlamıştır. Sultan I. Murat Dönemi'nde ise defterdarlık, veziriazamlık, nişancılık, kazaskerlik makamları oluşturulmuş ve ilk kez tımar sistemi uygulanmıştır.

Sultan I. Murat Dönemi'nde Balkanlarda sınırların genişlemesi üzerine Rumeli Beylerbeyliği,

Yıldırım Bayezid Dönemi'nde ise Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur. Böylece merkez teşkilatının yanında taşra (eyalet) teşkilatının da temelleri atılmış; ülke eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar ise köylere ayrılmıştır.

Merkeze bağlı eyaletler olan Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerinde tımar sistemi uygulanmıştır.

Saray

Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk saray, Orhan Bey tarafından Bursa'da yaptırılmıştır. Sultan I. Murat Dönemi'nde ise Edirne Sarayı inşa edilmiştir. İstanbul'un Fethi'nden hemen sonra ise Fatih Sultan Mehmet tarafından önce "Eski Saray", daha sonra "Yeni Saray" adıyla bilinen Topkapı Sarayı yaptırılmıştır (1465-1478). Topkapı Sarayı, padişahın ailesi ile birlikte oturduğu ve devlet işlerinin yürütüldüğü yönetim merkezidir.

Topkapı Sarayı; birun, enderun ve harem olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur.

- 1. Birun (Dış Saray):** Sarayın en geniş bölümüdür. Bu kısımda padişaha, devlete hizmet eden ve saray halkı olarak adlandırılan birçok görevli vardır.
- 2. Enderun (İç Saray):** Farsça "iç" anlamına gelen enderun, seçilmiş devşirme çocukların sadrazam, vezir vb. üst düzey devlet yöneticileri olarak eğitilip yetiştirildiği okuldur. Kutsal emanetlerin yer aldığı "hırka-i saadet dairesi", "hazine odası", "has oda" gibi bölümlerden oluşmuştur.
- 3. Harem:** Arapça "korunan" anlamına gelen harem, padişahın ve ailesinin özel hayatlarını sürdürdükleri bölümdür. Haremde enderundakine benzer bir eğitim sistemi ve disiplin vardır. Şehzadegân mektebi de burada yer almıştır.

Topkapı Sarayı (Görsel 7.13); geniş avlular, köşkler, kasırlar, camiler, divanlar, devlet daireleri, kütüphaneler, koğuşlar, mutfaklar, çeşmeler ve bahçelerden oluşmuştur. Surların çevresinde üst düzey devlet yöneticilerinin konutları yer almıştır. Diğer yandan Topkapı Sarayı devletin yönetim merkezi olduğundan çeşitli ülkelerden gelen elçiler burada kabul edilmiştir. Bayramlaşma ve padişahların tahta çıkışında yapılan cülus törenleri burada yapılmıştır. Müslüman ve gayrimüslim tüm reaya, sorunlarını çözmek için Topkapı Sarayı'na gelmiştir. Bu yüzden de Topkapı Sarayı etrafında cami, han, çarşı, medrese, tercüme bürosu, park, bahçe gibi birçok tesis inşa edilmiştir. Böylece Topkapı Sarayı kısa sürede bir şehir konumuna gelmiş ve saray sayesinde şehir kültürü bu bölgede hızla gelişmiştir.

Görsel 7.13: Topkapı Sarayı (İstanbul)

Padişah

Osmanlı Devleti'nde padişah (Görsel 7.14), ülkenin ve devletin tek hâkimi olarak mutlak otoriteyi temsil etmiştir. Bütün devlet işleri padişahın kontrolündedir ve kanunlar mutlaka padişahın emriyle çıkmıştır. Tahta çıkan padişahlar için cülus törenleri yapılmış ve padişahlar tarafından devlet adamları, ulema ve kapıkulu askerlerine cülus bahşisi dağıtılmıştır. Cülus töreninden sonra padişahlar İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi'nde dualarla birlikte kılıç kuşanmışlardır. Padişahlar; bey, gazi, hükümdar, han, hudâvendigâr gibi unvanlar kullanmışlardır.

Padişahların ve devlet görevlilerinin sahip olması gereken nitelikler, nasihatname ve siyasetname adlı eserlerde belirtilmiştir. Bu eserler; ayetleri, hadisleri, atasözlerini ve yaşanmış ibret verici olayları kaynak almışlardır. Sultan II. Murat'ın, oğlu Fatih Sultan Mehmet için yazmış olduğu Nasihatname; Yavuz Sultan Selim'in, oğlu Kanuni Sultan Süleyman'a yazdığı "Siyasetname" bu eserlere örnek olarak verilebilir.

Osmanlı siyasetname geleneğine göre padişahta bulunması gereken vasıflardan bazıları şunlardır:

Her konuda adil olmalıdır. İnsaflı, olgun, dürüst olmalı; ayrıca yalan ve iftiradan sakınmalıdır. Vefakâr olmalı, verdiği sözü yerine getirmelidir. İffetli, hikmet sahibi ve cesur olmalıdır. Yöneticiyi ve diğer kadroları seçerken liyakati gözetmeli; tayin, terfi ve görevden almalarda çok dikkatli davranmalıdır. Divan üyeleri, tecrübeli devlet adamları, din adamları, ilim adamları ve askerlerle fikir alışverişinde bulunmalıdır. Verilen emirden sonra işin yapılıp yapılmadığını takip etmelidir. Reayaya karşı şefkatli ve merhametli olmalı; reayanın malını, ırzını korumalı ve hakkını gözetmelidir. Vergiyi zamanında, adilce almalıdır. Akrabaları ve adamları halka zulmetmemelidir. Kendisine emanet edilen devlet hazinesini boş yere harcamamalıdır. Kendine sığınan yabancılara devletin şerefi için uygun işler vermemelidir. Halka kendini sevdirmeli, halkı sevmeli ve askeri korumalıdır.

Görsel 7.14: Osmanlı sultanları

(Tablo, Stanislaw Chlebowski, 1867, Lviv Ulusal Sanat Galerisi, Ukrayna)

Divan-ı Hümâyün (Hükûmet)

Divan-ı Hümâyün; veziriazam, vezir, kazasker, defterdar, nişancı, reisülküttab, yeniçeri ağası, kaptanıderya gibi üyelerden oluşmuştur. Divan üyeleri ise seyfiye, kalemiye ve ilmiye şeklinde sınıflandırılmıştır.

Günümüzdeki Bakanlar Kuruluna karşılık gelen Divan-ı Hümâyün; merkez teşkilatının en önemli kurumu olup siyaset, hukuk, ordu, ekonomi ve toplum ile ilgili her türlü konunun görüşüldüğü ve padişahın onayı ile karara bağlandığı yerdir.

Osmanlı Devleti'nde ilk divan, Orhan Bey Dönemi'nde kurulmuştur. Sultan I. Murat Dönemi'nde ülke sınırlarının genişlemesine ve devlet işlerinin çoğalmasına bağlı olarak divandaki vezir sayısı ile diğer divan üyelerinin görev ve yetkileri artırılmıştır.

Divan toplantıları, Topkapı Sarayı'nın birun bölümündeki "Kubbealtı" adı verilen salonda yapılmıştır. Fatih'e kadar hükümdarın başkanlık ettiği divana Fatih'ten sonra veziriazamlar başkanlık etmeye başlamışlardır. Padişahlar, divan toplantılarını divanın üst kısmındaki kafesin arkasından dinleyerek divan çalışmalarını sürekli kontrol altında tutmuşlardır. Böylece Divan-ı Hümâyün bir karar organı olmaktan çıkarılarak bir danışma kurulu hâline dönüştürülmüştür.

Divan-ı Hümâyün, din ve millet ayrımı olmaksızın tüm Osmanlı reayasına açıktır ve herhangi bir şekilde haksızlığa uğradığını düşünen herkes davasını bu kurula getirebilmiştir. Bu yönüyle divan aynı zamanda bir yüksek mahkeme işlevi görmüştür.

Veziriazam (Sadrazam): Padişahın vekili olarak padişahattan sonraki en yetkili kişidir (Görsel 7.15). Padişahın mührünü taşımış ve yapılan işlemleri padişah adına onaylamıştır. Divan toplantılarına başkanlık eden veziriazam, idari ve askerî görevlileri atama yetkisine sahiptir ve padişah sefere çıkmadığı zamanlarda "serdâr-ı ekrem" unvanıyla ordunun başında sefere çıkmıştır.

Vezirler: Sultan I. Murat Dönemi'nde vezir sayısı artırılmış, vezirler divanda kendilerine verilen farklı işlere bakmışlardır.

Kazasker: Adalet ve eğitim işlerinden sorumlu olup kadı ve müderrislerin atamalarını yapmıştır. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden itibaren Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmak üzere sayıları ikiye çıkarılmıştır. Rumeli kazaskeri rütbe olarak Anadolu kazaskerinden daha üstündür.

Defterdar: Maliye ve hazine sorumludur. Divanda iki defterdar vardır. Rumeli defterdarı başdefterdar olup Anadolu defterdarından daha yetkili konumdadır.

Nişancı: Divan kararlarını kaydetmek ve padişah tarafından yayımlanan ferman ve beratları padişahın tuğrasını çekmekle görevlidir. Fethedilen toprakları tahrip (sayım) defterlerine kaydederek tapu işlemlerini gerçekleştiren nişancılar, tımar topraklarının dağıtımından ve kaydından da sorumludur. Nişancının emrinde çalışan reisülküttaplar başlangıçta divanın asli üyesi olmayıp XVII. yüzyıl sonlarından itibaren divan toplantılarına katılmaya başlamışlardır.

Reisülküttap: XVII. yüzyılın sonlarına kadar nişancıya bağlı olarak görev yapan reisülküttaplar XVIII. yüzyıldan itibaren dış politikada diplomasiye önem kazanması ile birlikte Divan-ı Hümâyün'un asli üyesi hâline gelmişlerdir. Divan kâtiplerinin şefi konumunda olan reisülküttaplar fermanlara uygun emirleri yazmak, padişah ve sadrazama gelen mektuplara cevap hazırlamak gibi görevleri yürütmüşlerdir.

Şeyhülislam: Divanda alınan kararların şeri hukuka uygun olup olmadığı yönünde fetva (karar) verme yetkisine sahiptir. İlmiye sınıfının başı olup aynı zamanda en yüksek rütbeli din görevlisidir.

Kaptanıderya: Donanma komutanıdır. Kanuni Dönemi'nden itibaren divanın asli üyesidir. Tersane ve donanma ile ilgili işlerden sorumludur.

Yeniçeri Ağası: Askerlikle ve İstanbul'un güvenliği ile ilgili konularda divan toplantılarına katılmıştır.

Görsel 7.15: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Büyükelçileri Padişah'a Takdimi

(Tablo, Jean Baptiste Van Mour, 1724, Bordeaux Güzel Sanatlar Müzesi, Fransa)

Orhan Bey Dönemi'nden Fatih Sultan Mehmet'in ilk zamanlarına kadar her gün yapılan divan toplantıları, XVI. yüzyıldan itibaren haftada dört gün yapılmaya başlanmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren haftada iki güne indirilen ve giderek önemini kaybeden divan toplantıları, XVIII. yüzyılda sadrazam konaklarında üç ayda bir yapılmıştır. Zamanla sadrazam konakları, Babıali (yüce kapı) adını alarak devletin yönetim merkezi hâline gelmiştir.

Veraset Sisteminde Yapılan Değişiklikler

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde, diğer Türk-İslam devletlerinde görülen "Ülke hanedanın ortak malıdır." anlayışı hâkimdir. Tahta çıkma hakkı Osmanlı hanedanının tüm erkek mensuplarına tanındığından veraset sisteminde kimin padişah olacağına dair belirsizlikler vardır. Bu anlayış sık sık taht kavgalarına ve dolayısıyla merkezî otoritenin zayıflamasına neden olmuştur.

Sultan I. Murat Dönemi'nde "Ülke hükümdarının ve oğullarının malıdır." esası getirilerek veraset sisteminde değişikliğe gidilmiş ve saltanat hakkı Osmanlı hanedanından alınarak sadece padişah ailesinin erkek çocuklarına verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet hazırlatmış olduğu "Fatih Kanunnamesi" (Kanunname-i Âli Osman) ile "Padişah tüm ülkenin sahibidir." esasına dayanarak "Saltanat (hükümdarlık), oğullarımdan kime nasip olursa dünya düzeni için kardeşlerini öldür-

mesi uygundur ve âlimlerin çoğu da bunu uygun bulmuştur." hükmünü getirmiş ve kardeş katli kuralını uygulamaya koymuştur. Bu uygulamayla taht kavgalarının önlenmesini ve merkezîyetçi yapının güçlendirilmesini amaçlamıştır. Fatih'in merkezîyetçi devlet yapısının güçlendirilmesi konusunda yapmış olduğu diğer çalışmalar ise şunlardır:

- Önemli devlet görevlerine Türk kökenlilerin yerine devşirme sisteminden yetişenler getirilmiştir.
- Divana padişah yerine veziriazam başkanlık etmeye başlamıştır.
- Yüksek dereceli devlet görevlilerinin malları bu kişiler öldükten sonra müsadere edilerek (el koyma) hazineye devredilmiştir.
- Enderundan yetişen devlet yöneticilerinin haremde evlenmesi geleneği başlatılmıştır.

Şehzadelerin Eğitimi ve Sancağa Çıkma Usulü

Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin [padişahın erkek çocukları (*Görsel 7.16*)] eğitimlerine padişah adayı olmaları sebebiyle büyük önem verilmiştir. Şehzadeler, sarayın harem bölümündeki şehzadegân mektebinde eğitimlerine başlamıştır. Eğitimleri tamamlandığında ise "çelebi sultan" unvanıyla yanlarında "lala" adı verilen tecrübeli devlet adamlarıyla birlikte sancaklara (il) vali olarak atanmışlardır. "Sancağa çıkma" adı verilen bu uygulamadaki temel amaç, ileride padişah olacak şehzadelerin devlet yönetiminde tecrübe kazanmalarını sağlamaktır. Manisa, Balıkesir, Kütahya, Antalya, Konya, Amasya, Sivas ve Trabzon önemli şehzade sancaklarıdır.

Sancağa çıkan şehzadeler, başkent İstanbul'daki divana benzer bir divan teşkilatı kurarak sancaklarını yönetmişlerdir. Şehzadeler bu sayede sancaklarında küçük bir devlet teşkilatlanması örneği uygulayarak devlet yönetimini tecrübe etmişlerdir.

Sultan II. Selim Dönemi'nden itibaren sadece hükümdar adayı olan büyük şehzadeler sancağa çıkmış ve yalnızca Saruhan (Manisa) sancağı şehzade sancağı olarak belirlenmiştir.

XVII. yüzyıldan itibaren sancağa çıkma usulü kaldırılmış ve şehzadeler eğitimlerini "kafes usulü" ile sarayda almaya başlamışlar-

dır. Kafes usulü uygulaması ile yönetim tecrübesi olmayan hanedan üyeleri tahta çıkmaya başlamış, bu durum devlet yönetiminde bozulmalara neden olmuştur. Sancağa çıkma usulüyle yetişen son Osmanlı padişahı Sultan III. Mehmet'tir.

"Sancağa çıkma" ve "kafes" uygulamalarını şehzadelerin yetiştirilmesi açısından değerlendiriniz.

Görsel 7.16: Şehzade III. Selim

(Tablo, Rafayel Manas, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul)

Toplumsal Yapı

Osmanlı toplumu sosyal bakımdan yönetenler (askerî sınıf) ve yönetilenler (reaya) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Askerî sınıf ve reaya ayrımı, tımar sisteminin idari ve ekonomik temellerine dayanmıştır. Sınıf ayrımı söz konusu değildir. Devlete hizmet karşılığında reayadan askerî sınıfa geçmek mümkündür.

Yönetenler (Askerî Sınıf): Yönetenler; padişahın kendilerine idari, askerî, adli ve dinî yetki tanıdığı devlet görevlilerinden oluşmuştur. Bu grup; seyfiye, kalemiye ve ilmiye gibi sınıflara ayrılmıştır. Yönetenler, yaptıkları hizmetler karşılığında kendilerine dirlik olarak verilen topraklardan vergi toplama hakkına sahiptir. Yönetenlerin reayadan en büyük farkı onlar gibi vergi ödeme yükümlülüklerinin olmamasıdır.

Yönetilenler (Reaya): Şehir, kasaba, köy ahalisi ve konargöçerlerin bulunduğu gruptur. Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan reaya, askerî sınıftan farklı olarak devlete vergi ödemekle yükümlüdür. Reayayı oluşturan kimse-lerden herkesin gelirine göre vergi alınmıştır.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiği zaman Rum Patriği'ni Hristiyan-Ortodoks cemaatinin lideri olarak tanımış ve ona geniş yetkiler vermiştir. Fatih, benzer hak ve yetkileri Gregoryan Ermeni Patrikhanesini kurdurarak Ermenilere de tanımıştır. Ortodoks Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'nde çeşitli baskılara maruz kalan Ermeni ve Süryani gibi Hristiyan topluluklar, Osmanlıların hoşgörülü politikası sayesinde Selçuklulardan sonra Osmanlılar Dönemi'nde de son derece rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamışlardır.

II. Bayezid Dönemi'nde İspanya'daki baskı ve katliamdan kurtarılan Yahudiler, Osmanlı Devleti'ne mülteci olarak getirilerek Selânik, İzmir ve İstanbul'a yerleştirilmişlerdir (1492). Osmanlı Devleti'nin adaletli ve hoşgörülü yönetimi sayesinde rahat bir yaşama kavuşan Yahudiler; ticaret, bankacılık ve sarraflık gibi işlerle uğraşarak kısa zamanda zenginleşmişlerdir.

Millet Sistemi

Osmanlı Devleti; farklı ırk, dil, din ve mezheplerden meydana gelen toplumu XIX. yüzyıl başlarına kadar başarıyla uyguladığı millet sistemiyle yönetmiştir. Bu sistemde toplum, Müslümanlar ve gayrimüslimler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu grupların her birine "millet", oluşturulan sisteme de "millet sistemi" adı verilmiştir. Yani millet sözcüğü dinî topluluğu ifade eden bir anlam taşımıştır. İslam inancına sahip herkese hiçbir mezhep ayrımı yapılmadan Müslüman denirken Hristiyan ve Yahudiler için gayrimüslim tabiri kullanılmıştır.

Müslüman topluluklar; Türk, Arap, Acem, Boşnak ve Arnavutlardan oluşmuştur. Gayrimüslimler arasındaki en kalabalık topluluklar ise içinde Rum, Karadağlı, Sırp ve Bulgarların yer aldığı Hristiyan-Ortodoks gruplardır. Bunların yanında gayrimüslimler içinde Gregoryan Ermeni, Süryani, Nasturi ve Kildani gibi Hristiyan topluluklar ve Museviler (Yahudiler) yer almıştır.

Millet sisteminde farklı din (Görsel 7.17) ve mezhepten olan topluluklara kendi inançlarının ve hukuklarının gerektirdiği şekilde yaşama imkânı tanınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı millet sisteminde belirleyici olan unsurlar nelerdir?

Görsel 7.17: Semavi dinlere ait ibadethaneler

Lonca Teşkilatı

Osmanlı ekonomik sisteminde esnaf loncaları, XIII. yüzyılda ortaya çıkan Ahiliğin bir uzantsıdır. Ahilik kurumları, zamanla dinî ve tasavvufî özelliğini yitirerek yerini esnaf loncalarına bırakmıştır. Lonca, esnafın (Görsel 7.18) özel işleri için toplandığı odaya verilen addır. Osmanlı şehirlerinde üretim ve hizmet sektörlerinde çalışan Müslüman ve gayrimüslim esnafın hemen hepsi loncalara üyedir. Günümüzdeki Esnaf ve Sanatkarlar Odasına benzeyen esnaf loncaları, üretimin şehrin nüfusuna göre ayarlanmasında ve fiyatların belirlenmesinde (narh) etkilidir. Loncalar, üretilen malların kalite ve fiyatlarını belirledikleri gibi esnafın arasındaki haksız rekabeti de önlemeye çalışmışlardır. Kurallara uymayan esnafın cezalandırılmıştır.

Lonca teşkilatında her iş kolunun başında o koldaki ustalar tarafından seçilen bir şeyh, kethüda ve yiğitbaşı bulunmuştur. Bu kişilerin mesleğe çırak kazandırmak, ham madde temin ederek bu ham maddeleri üyelere dağıtmak, ürünlerin standartlara uygunluğunu kontrol etmek, meslek mensupları arasında dayanışmayı sağlamak gibi görevleri vardır.

Loncalarda Ahilikteki çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi aynen devam etmiştir. Esnafıktaki en yüksek basamak ustalıktır. Usta olabilmek için sadece mesleğin inceliklerini öğrenmek yeterli olmayıp aynı zamanda "gedik" sahibi olma zorunluluğu vardır. Gedik, esnafın bir mesleği yapabilme yetkisidir. Dükkân açma izni yalnız ustaya aittir. Bu yetki ona "berat" ile verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 18. yy.a kadar Ahi birlikleri ve loncalar Türk iktisadi hayatında önemli rol oynamışlardır. Her şehirde değişik meslek gruplarının ayrı birlikleri vardır. Bu dönemde İstanbul'daki devlet büyüklerinden Anadolu'daki en fakir halka kadar herkes pek çok ihtiyacı yerli mallarla karşılanmıştır.

Görsel 7.18: Ayakkabıcılar

(Tablo, James Robertson, Constantinople of Today 1854)

Bilgi Kutusu

Sultan II. Bayezid Han zamanında ferman olarak yayımlanan Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'ya (Bursa Belediye Kanunu) göre Bursa'da faaliyet gösteren esnaf gruplarından bazıları ve mesleklerin piri olarak kabul edilen tarihî şahsiyetler şunlardır:

MESLEK	YAPILAN İŞ	MESLEĞİN PİRİ
Tüccar	Ticaret	Hz. Muhammed
Debbağ	Deriyi işleme ve tabaklama	Ahi Evran
Dülger	Kaba tahta ve ağaç işleri	Hz. İbrahim
Marangoz	Ağaç işleri	Hz. Nuh
Ekmekçi	Ekmek yapma	Hz. Zülkif
Zırhçı	Demir işleme	Hz. Davud
Hallaç	Yün ve pamuğu yay ve tokmakla kabartma	Hz. Şit
Nalbant	Hayvanların ayağına nal yapma ve takma	Ebu Süleyman İbn Kasım
Terzi	Giysi biçip dikme	Hz. İdris
Berber	Saç sakal kesme	Selmanı Farisi
Kuyumcu	Altın gümüş işleme	Nasr İbn Abdullah
Saraç	Eğir ve koşum takımı yapma	Bun-Nasr İbn Haşimiyyi Bağdadi
Saatçi	Saat imalatı	Hz. Yusuf
Şerbetçi	Şerbet yapıp satma	Muhammed İbn-i Abdullah
Sabuncu	sabun yapıp satma	Ahmet İbn-i Abdullah
Dellâl	Haber ve olay duyurma	Tayfur-i Mekki
Hurdacı	Eski eşya toplama ve satma	Avn İbn İmkân
Balıkçı	Balık tutup satma	Hz. Yunus
Mimar	Bina inşa etme	Muhammed İbn Ebubekir
Kasap	Hayvan kesip satma	Ebul Muhcin
Bakkal	Yiyecek, içecek, malzeme vb. satma	Adyy İbn Abdullah
Okçu	Ok imalatı	Sad İbn Ebi Vakkas
Boyacı	Boya imal etme ve satma	Ömer İbn Abdullah-ı Sebbah

Dr. Yusuf Ekinci, Ahilik s.: 153-154

Okuyalım Cevaplayalım

Ahi Birlikleri ve Loncalarda Mesleki Eğitim

Ahi birliklerinde mesleki eğitim iş başında kalfalar ve ustalar tarafından verilirdi. Meslek hayatının ilk kademesi yamaklıktı. En fazla 10 yaşında olan çocukların, velisi tarafından ustaya verilmesiyle yamaklık dönemi başlardı. İki sene yamaklık edenler, özel bir törenle çıraklığa yükseltilirdi. Çıraklar, çıraklık süresi olan 1001 günü (3 yıl) doldurup sanatında kalfalığa yükselecek bilgi ve beceriye kavuştuklarında usta ve kalfasının yardımıyla geçireceği bir imtihanla kalfalığa yükseltilirdi. Kalfalık dönemi bütün meslekler için 3 yıldır. Bütün eğitimlerini başarı ile tamamlayan kalfa ustalığa yükselebilmek için imtihan niteliğinde bir törene katılırdı. Bu törende kalfa kendi eli ile yaptığı bir eseri hazırlar ve bunu ustalar meclisine sunar. İş ustalar tarafından beğenildiğinde genç kalfa ustalığa yükseltilirdi. Esnaf şeyhi kalfayı karşısına alarak ona mesleki ve ahlaki konularda nasihat verir, kalfanın beline besmele ile peştamal (şedd) bağlardı. Usta unvanını kazananlar kendi hesaplarına iş yeri açma yetkisi (gedik) kazanmış olurlardı.

Dr. Yusuf Ekinci, *Ahilik*, s.: 62-130

Loncalara benzer kurumlar günümüzde de var mıdır? Araştırınız.

Toprak Yönetimi ve Vergi Sistemi

Osmanlı Devleti, toprak yönetiminde İslam hukukunu temel almakla birlikte toprağın kullanımı konusunda Türkiye Selçuklu, Doğu Roma, İran gibi medeniyetlerden faydalanmıştır. Osmanlı toprak sisteminde arazi mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üçe ana bölüme ayrılmıştır.

Mirî Arazi: Devlete ait arazilerdir. Toprakların yaklaşık %87'sini oluşturan mirî arazi, kullanım biçimlerine göre çeşitli bölümlere ayrılmıştır.

- **Dirlik:** En geniş topraklardır. Has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılmıştır.
- **Arpalık:** Saray görevlilerine ve ulemaya maaşlarına ek olarak verilen arazilerdir.
- **Paşmaklık:** Padişahın annesi, kızları veya kız kardeşlerine verilen arazilerdir.
- **Yurtluk:** Bir bölgenin Osmanlı Devleti'ne katılmasını sağlayan ve devlete bağlılıklarını bildiren yerel beylere verilen arazilerdir.
- **Ocaklık:** Geliri kale muhafızları ve tersane giderleri için ayrılan topraklardır.
- **Malikâne:** Seferlere katılan komutanlara fethedilen ülkelerde verilen topraklardır.
- **Mukataa:** Geliri doğrudan devlet hazinesine aktarılan topraklardır.

Mülk Arazisi: Padişah tarafından mirî arazilerin bir bölümünün şahıslara verilmesi ya da fethedilen bölgelerdeki arazilerin kendi sahiplerine bırakılmasıyla oluşturulan topraklardır. Bu araziler satılabilir veya miras bırakılabilir. Mülk arazileri öşri ve haracı olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

- **Öşri Topraklar:** Müslümanlara ait olan ya da sonradan Müslüman olanlara bırakılan topraklardır. Toprak sahipleri ürettikleri ürünün onda birini "öşür" (aşar) vergisi olarak devlete ödemişlerdir.
- **Haracı Topraklar:** Mülkiyeti gayrimüslimlere ait topraklardır. Toprak sahipleri, arazinin büyüklüğüne ya da elde edilen ürünün verimine göre "haraç" vergisi ödemişlerdir.

Vakıf Arazisi: Cami, mescit, medrese, imaret gibi topluma hizmet eden kurumların giderlerinin karşılanması amacıyla hayırseverler tarafından vakfedilen topraklardır.

Çiftthane Sistemi: Osmanlı Devleti, bir çift öküzün işleyebileceği, yaklaşık 50 ile 150 dönüm arasındaki mirî araziye tarımla uğraşan köylü ailelere vergisini almak koşuluyla vermiştir. Bu araziye "çift", arazinin işlenebilen bölümlerine "çiftlik", köylü ailelere ise "hane" denmiştir. "Çiftthane" adı verilen bu sistemde her hane "çift resmi" adı altında bir vergi ödemiştir. Osmanlı Devleti bu sistem ile,

- Toprakların işletilmesini ve ekonominin temelini oluşturan tarımsal üretimin sürekliliğini sağlamıştır.
- Toprak ve reaya üzerinde güçlü bir kontrol mekanizması oluşturmuştur.
- Çiftliklerin dağıtılmasını, tarlaların bağ bahçe hâline getirilmesini önlemiştir.
- Büyük çiftlik sahiplerinin ve feodal bir yapının ortaya çıkmasını engellemiştir.

Osmanlılar, çiftthane sistemini titizlikle korumuş ve tahrir defterleriyle kayıt altına almıştır.

Çift arazisinin paylaşılması ve bölünmesi, çiftçinin elindeki araziye satması ve vakfetmesi yasaktır. İşlediği toprağı haklı bir neden olmadan terk edenlerden veya bu topraklardan göç edenlerden, başka işlerle uğraşarak arazisini üç yıl boş bırakanlardan "çiftbozan resmi" adıyla bir vergi daha alınmış ya da çiftçinin toprağı başkasına verilmiştir.

Vakıf Sistemi

Vakıf; kişilerin, taşınır ve taşınmaz mallarını veya paralarını toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla eğitim, din, sağlık, bayındırlık gibi alanlarda topluma hizmet veren kuruluşlara süresiz olarak bağışlamasıdır. Vakıfta bulunan kişiye "vâkıf", bağışlanan mala "mevkûf" denmiştir. Vakfiye ise vakfın işleyişini, kuruluş amaçlarını ve tüzüğünü belirten belgenin adıdır. Vakfiyenin geçerli olabilmesi için kadının onayından geçmesi gerekir. Vakfedilen mallar kesinlikle satılamaz, devredilemez ve miras olarak bırakılamaz.

Osmanlı Devleti'nde vakıf kuran ilk padişah Orhan Bey olmuştur. "Mal odur ki hayra sarf oluna." ilkesiyle İznik'te bir medrese ve imarethane kuran Orhan Bey sonraki padişahlara da örnek olmuştur. Vakıflar başta padişahlar olmak üzere padişah eşleri ve kızları ile devlet adamları ve hayırseverler tarafından kurulmuştur. Bu sayede cami, imarethane (aşevi), medrese, şifahane (hastane), hamam, kervansaray vb. yapılar inşa edilerek bir yandan şehirler imar edilmiş bir yandan da eğitim, sağlık ve kültür hizmetleri yerine getirilmiştir.

Vakfın temelini insanlık, vicdani sorumluluk, iyilik, merhamet, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerler oluşturmuştur. Vakfeden kişi, malını dilediği gibi tasarruf edecek ehliyete sahip olmalı, borçlu olmamalı, sadece hayır yapmak ve sevap kazanmak arzusuyla ve özgür iradesiyle bağışta bulunmalıdır. Vakfedilen malın vakfeden kişinin kendi malı olması, borçla alınmaması ve tarla, bağ, bahçe, bina gibi sürekli gelir getirecek türden olması şarttır.

Bir vakfın kuruluşunda takip edilen yol ana hatlarıyla şöyledir: Vakıf kurucusu, giderlerin karşılandığı herhangi bir hizmet birimini (cami, medrese) inşa ettirir, daha sonra bu kurumların ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda gelir kaynağı tahsis eder. Bu kaynaklar genellikle arazi, dükkân, çarşı, han gibi taşınmazlardan oluşur. Söz konusu vakfın idaresi için bir idareci (mütevelli) tayin edilir ve vakfın tüzüğü (vakfiye) düzenlenir.

Osmanlı Devleti'nde pek çok alanda hizmet veren vakıflar vardır: Öksüz ve Yetim Çocukları Himaye Vakfı, Âmâlara Hizmet Vakfı, Sokak Hayvanlarına Yardım Vakfı, Borcundan Dolayı Hapse Düşenlere Yardım Vakfı...

Bulduğunuz yerleşim yerindeki vakıflar hakkında araştırma yapınız. Edindiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bilgi Kutusu

Osmanlılarda Zimem Geleneği

Zimem, zimmet kelimesinin çoğuludur ve "borçlar" anlamına gelir. Zimem defteri de Osmanlı esnafının kullandığı borç defteridir. Bunlara "veresiye defteri" demek de mümkündür. Osmanlılarda ramazan ayı gelince zenginler esnafı dolaşır, zimem defterinin bir kısmını veya tamamını satın alırlardı. Ne zengin kime yardım ettiğini ne de fakir kimin yardım ettiğini bilirdi. Bu güzel gelenekle zenginin mağrur olmadan vermesi, fakirin mahcup olmadan alması sağlanırdı.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Ionca, Macaristan, Preveze, lala, Çaldıran, Amasya, Fatih Sultan Mehmet, Fransa, Şehzade, Ridaniye

1. Amasra, Sinop, Trabzon ve Kırım Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne bağlanmış; böylece Karadeniz Türk gölü hâline gelmiştir.
2. Yavuz Sultan Selim, Safevi Devleti'ne karşı kazandığı Savaşı ile Anadolu üzerindeki Şii tehlikesini ortadan kaldırmıştır.
3. Mohaç Meydan Savaşı ile toprakları Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.
4. Osmanlı Devleti, 1538 yılında kazandığı Zaferi ile Akdeniz'de Avrupalı devletlere karşı üstünlük sağlamıştır.
5. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında imzalanan ilk antlaşma Antlaşması'dır.
6. Osmanlı Devleti, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Hristiyan birliğini parçalamak ve Akdeniz ticaretini canlandırmak amacıyla Devleti'yle ittifak yapmıştır.
7. Osmanlı Dönemi'nde esnaf ve zanaatkarların kurdukları dayanışma ve yardımlaşma örgütlerine denmiştir.
8. Osmanlılarda sancağa çıkarılan şehzadelerin, devlet yönetiminde tecrübe kazanmalarını sağlamak amacıyla yanlarında görevlendirilen devlet adamlarına denmiştir.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin en önemli fetihlerinden biri, Kıbrıs Adası'nın Venediklilerden alınmasıdır.
2. () Kapitülasyonlar, başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesine verilen ticari ayrıcalıklardır.
3. () Yavuz Sultan Selim, Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile Memlûk Devleti'ne son vermiştir.
4. () İspanya'da Hristiyanların baskılarından kaçan bir kısım Yahudi, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde İstanbul'a getirilmiştir.
5. () Coğrafi Keşifler Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.
6. () Defterdar, adalet işlerinden sorumlu divan üyesidir.
7. () Osmanlı Devleti'nde mülkiyeti gayrimüslimlere ait topraklara öşri arazi denmiştir.
8. () Osmanlı toplumunda varlıklı insanlar, özellikle ramazan aylarında esnafın tuttuğu zimem defterlerini satın alarak dar gelirli insanlara yardım etmişlerdir.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Fatih Sultan Mehmet'in uyguladığı politikalarından hangisi Papa'nın "Asıl fetih şimdi gerçekleşti." sözünü söylemesine neden olmuştur?
2. İstanbul'un Fethi dünyadaki siyasi ve kültürel hayatı nasıl etkilemiştir?
3. Mısır Seferi'nin Türk ve İslam dünyası üzerindeki sonuçları nelerdir?
4. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'e hâkim olmak istemesinin nedenleri nelerdir?
5. Şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinin kaldırılması Osmanlı devlet yönetimini nasıl etkilemiştir?
6. Loncalarda mesleki eğitim ne şekilde gerçekleştirilmektedir?
7. Vakıf sisteminin Osmanlı toplumunun dayanışmasındaki önemi nedir? Açıklayınız.

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. I. Mohaç Meydan Savaşı
II. I. Viyana Kuşatması
III. Mısır'ın Fethi
IV. Otlukbeli Savaşı

Yukarıdaki gelişmelerden hangileri Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde meydana gelmiştir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II D) II ve III E) III ve IV

2. **Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin ticaretin gelişmesi için almış olduğu önlemlerden biri değildir?**

- A) Ticaret yollarının güvenliğini sağlamak B) Diğer ülkelerle ticari antlaşmalar yapmak
C) Yollar üzerine han ve kervansaray inşa etmek D) Ülkeye yabancı tüccarların girmesini yasaklamak
E) Bazı ülkelere ticari imtiyazlar vermek

3. **Aşağıdakilerden hangisi Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmek için yaptığı hazırlıklardan biri değildir?**

- A) Büyük bir donanma hazırlamak B) Rumeli Hisarı'nı (Boğazkesen) yaptırmak
C) Anadolu Hisarı'nı (Güzelcehisar) yaptırmak D) Şahi adı verilen toprak döktürmek
E) Yüksek surları aşmak için tekerlekli kuleler yaptırmak

4. **Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların işlevlerinden biri değildir?**

- A) Vakfedilen nakitten ihtiyaç sahiplerine borç verilmesi
B) Padişahın ve devlet görevlilerinin hayat standartlarının yükseltilmesi
C) Yerleşim yerlerinin sosyokültürel ve sosyoekonomik ihtiyaçlarının karşılanması
D) Halkın sağlık, eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının karşılanması
E) Yol, han, kervansaray gibi sosyal hizmet amaçlı binaların yapılarak işletilmesi

5. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nde toplumu oluşturan kesimlerin belirlenmesinde uygulanan millet sisteminin temel ölçütüdür?

- A) Meslek grubu B) Kültürel düzey C) Ekonomik durum D) Nüfus oranı E) Dinî inanç

6. Aşağıdakilerden hangisi Coğrafi Keşifler'in Osmanlı Devleti üzerindeki etkilerinden biri değildir?

- A) Avrupa'daki bilimsel ve teknik gelişmelere Osmanlı Devleti'nin yabancı kalması
B) Osmanlı parasının değer kaybetmesi
C) Keşfedilen yerlerden Avrupa'ya taşınan değerli madenlerin Osmanlı ülkesine girmesi
D) Osmanlı ülkesinde fiyat artışlarının olması
E) Osmanlı ülkesinden geçen ticaret yollarının önemini kaybetmesi

D. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

C	B	A	H	T	K	E	N	M	Y	B	İ	Ş	O	Ü	N	D	A
S	D	G	Ö	Ş	Ü	R	Ç	L	D	S	L	M	Z	C	İ	Ğ	L
A	H	İ	K	D	R	E	L	K	O	I	K	K	E	Y	Ş	Ö	P
V	U	R	N	A	K	L	Y	R	F	B	E	R	M	N	A	Ç	Ü
İ	N	A	N	Ç	K	I	B	R	I	S	B	A	G	H	N	Ş	İ
Y	E	R	L	İ	Ç	Ğ	A	C	B	E	M	B	Z	Ö	C	İ	L
A	R	Z	A	L	O	U	L	E	C	F	I	Ğ	C	A	I	M	K
N	İ	Z	L	K	K	E	N	D	E	R	U	N	Ö	Y	K	N	A
A	K	I	L	M	İ	N	Ö	B	M	A	N	D	E	L	İ	V	P
B	A	V	E	N	B	İ	R	L	İ	K	P	O	M	G	K	İ	T
N	E	V	B	V	U	B	N	U	M	Ö	E	G	E	L	İ	Y	A
M	A	S	A	V	L	I	Ş	K	U	M	I	H	M	L	Z	D	N
Ö	T	İ	K	A	K	Ç	M	A	N	İ	S	A	L	S	G	E	İ
Ç	I	Y	R	K	A	Ö	B	G	A	R	B	U	Ü	L	Ü	Y	D
Ş	M	Ö	K	F	N	L	M	E	N	K	M	Ş	K	O	V	A	E
İ	A	T	U	İ	I	M	Y	B	J	H	H	O	Ö	B	E	S	R
L	R	L	Z	Y	Ö	I	A	D	A	L	E	T	Ç	I	N	I	Y
İ	F	O	U	E	R	U	U	S	A	A	D	E	H	L	İ	R	A
K	O	V	L	A	Ü	K	Ü	E	F	C	İ	H	K	A	B	O	L
A	T	A	V	U	Y	O	L	B	L	A	L	A	R	L	İ	K	İ

- Doğu Akdeniz'de 1571'de fethedilen ada.
- Yavuz Sultan Selim'in ortadan kaldırdığı Mısır merkezli Türk devleti.
- Vakfın işleyişini, kuruluş amaçlarını ve tüzüğünü belirten belge.
- Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II.Selim, Sultan III. Murat, Sultan III. Mehmet gibi padişahların sancak beyliği yaptığı ilimiz.
- Kanuni Sultan Süleyman zamanında kuşatılmış ancak alınamamış olan Avrupa şehri.
- Divanda padişah adına düzenlenen her türlü فرمان ve berata padişahın tuğrasını çeken kişi.
- Sancağa çıkan şehzadelerin eğitiminden sorumlu devlet görevlisi.
- Denizcilik işlerinden sorumlu en rütbeli komutan.
- Osmanlı Devleti'nde toprak ürünlerinden onda bir oranında alınan vergi.
- Osmanlı toprak düzeninde yıllık geliri yirmi bin akçeye kadar olan topraklar.
- Osmanlı sarayında devlet görevlilerini yetiştiren okul.

8. ÜNİTE

DEĞİŞİM VE DEVRİMLER

ÇAĞINDA AVRUPA

ÜNİTE KONULARI

- 8.1. AVRUPA'DA SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME VE GELİŞMELER
- 8.2. FRANSIZ İHTİLALİ VE İHTİTALİN ETKİLERİ
- 8.3. SANAYİ DEVRİMİ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Avrupa devletlerini Coğrafi Keşifler'e yönelten sebepler neler olabilir?
2. Sanat, kültür ve bilimin gelişmesi bir ülke için neden önemlidir?
3. Adaletin olmadığı bir ülkede ne gibi toplumsal sorunlar ortaya çıkabilir?

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Rönesans
- Reform
- Aydınlanma
- Emperyalizm
- İhtilal
- Demokrasi
- Milliyetçilik
- Sanayi Devrimi
- Kapitalizm
- Sosyalizm

Coğrafi Keşifler

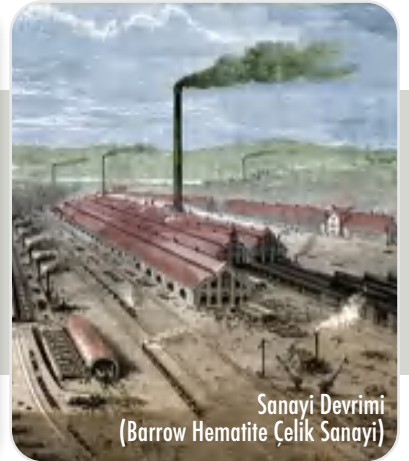
Martin Luther itiraz bildirisini asarken

Descartes

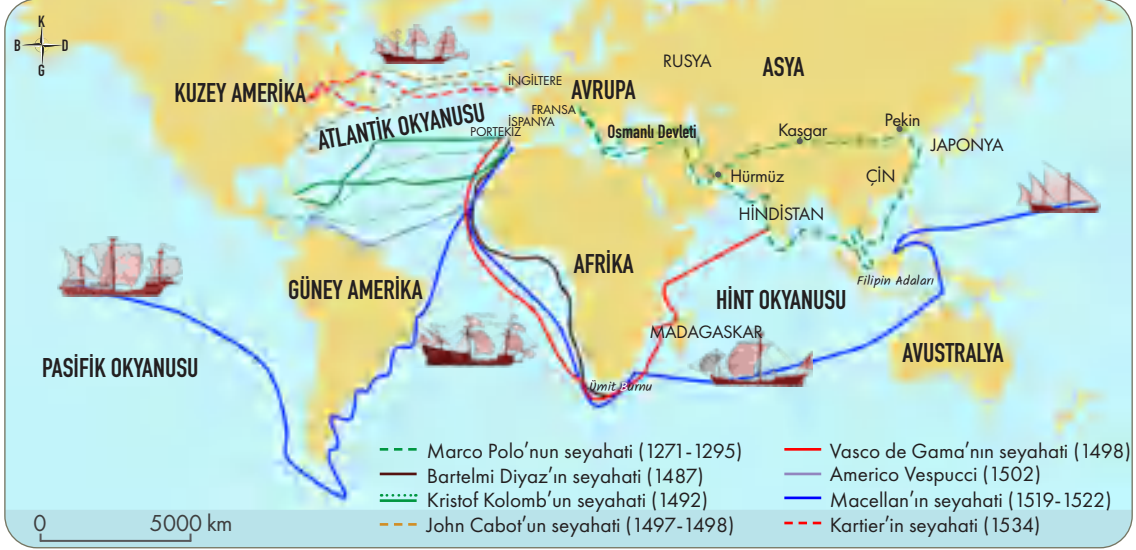
Fransız İhtilali

Sanayi Devrimi
(Barrow Hematite Çelik Sanayi)

8.1. AVRUPA'DA SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK DEĞİŞME VE GELİŞMELER

Coğrafi Keşifler

Harita 8.1: Coğrafi Keşifler

Coğrafi Keşiflerin yapılmasında ekonomik nedenler ön plana çıkmaktadır. Sizce bunun nedeni nedir?

Avrupalıların XV ve XVI. yüzyıllarda yeni ticaret yolları bulmak, yeni gelir kaynakları elde etmek amacıyla başlattıkları; bu sırada yeni kıtalar, okyanuslar ve ülkeler buldukları keşif hareketlerine “Coğrafi Keşifler” denir. Keşifleri başlatan ülkeler İspanya ve Portekiz krallıkları olmuştur.

Coğrafi Keşifler'in Nedenleri

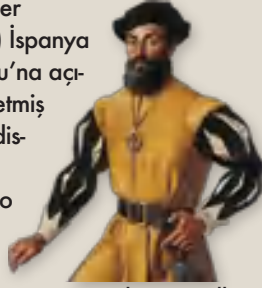
- Doğu-Batı ticaretini sağlayan İpek ve Baharat yollarına Müslümanların hâkim olması
- Avrupalıların doğu ülkelerinin mallarına doğrudan ulaşarak ürünleri daha ucuza elde etme düşüncesi
- Avrupalıların dünyayı tanıma ve Hristiyanlığı yayma isteği
- Avrupa'da bilim ve teknik alanında meydana gelen gelişmeler
 - » Pusulanın geliştirilmesi
 - » Gemicilik tekniğindeki ilerlemeler
 - » Harita ve coğrafya bilgisinin artması

Coğrafi Keşifler'in Sonuçları

- Akdeniz limanları eski canlılığını kaybetmiş, Atlas Okyanusu kıyısındaki limanların önemi artmıştır.
- İpek ve Baharat yolları önemini kaybetmiştir.
- Avrupa'da soylular eski güçlerini kaybetmiş, ticaretle uğraşan burjuva sınıfının etkisi artmıştır.
- Keşfedilen yerlerdeki altın ve gümüş gibi değerli madenler Avrupa'ya taşınmıştır.
- Toprak, Avrupa'da zenginliğin kaynağı olmaktan çıkmış; altın ve gümüş gibi madenler toprağın yerini almıştır. Bunun sonucunda “merkantilizm” adı verilen yeni bir ekonomik model ortaya çıkmıştır.
- İspanyollar ve Portekizliler keşfedilen bölgelerde sömürge imparatorlukları kurmuşlardır.
- Hristiyanlık yeni keşfedilen bölgelere yayılmıştır.
- Kiliseye ve din adamlarına duyulan güven azalmıştır.
- Amerika'nın yerlileri olan İnka, Maya, Aztek ve Kızılderili gibi halklar büyük oranda yok edilmişlerdir.
- Avrupa'da sanata ve bilime önem veren “mesen sınıfı” ortaya çıkmıştır.
- Zenginleşen Avrupa'da bilim ve kültür alanında meydana gelen değişiklikler Rönesans hareketine zemin hazırlamıştır.
- Keşfedilen yerlere yapılan göçlerle Avrupa kültür ve uygarlığı yeni yayılma alanları bulmuştur.
- Çeşitli hayvan türleri ile domates, patates, tütün, kakao ve vanilya gibi bitki çeşitleri keşfedilmiştir.

Başlıca Keşif Hareketleri

- Cenovalı denizci Christopher Colombus (Kristof Kolomb) İspanya Kralı adına Atlas Okyanusu'na açılarak Amerika kıtasını keşfetmiş (1492) ancak buranın Hindistan olduğunu zannetmiştir. Amerigo Vespucci (Ameriko Vespuçi) adında bir başka İtalyan denizci buraların yeni bir kıta olduğunu fark etmiştir (1502).
- Portekizli denizci Bartolomeu Dias (Bartelmi Diaz) Afrika'nın en güney ucuna ulaşmış (1487) ve buraya Ümit Burnu adı verilmiştir. Hindistan'a giden bu yeni yolun bulunmasıyla bir başka Portekizli gemici Vasco de Gama (Vasko dö Gama) Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşmıştır (1498).
- Portekizli gemici Macellan (Macellan) Amerika kıtasını güneyden dolaşarak Büyük Okyanus'a ulaşmıştır. Macellan (Görsel 8.1) yolda ölünce arkadaşı Del Kano (Del Kano) dünya turunu tamamlamıştır (1519-1522). Böylece dünyanın yuvarlaklığı ispatlanmıştır.

Görsel 8.1: Macellan (İllüstrasyon)

Okuyalım Cevaplayalım

Baharat ve Altın

Batı'nın günümüzdeki Asya ve Afrika imajı, XV ve XVI. yüzyıl Avrupalısının imajından çok farklıdır. Biz şimdi oldukça haksız olarak bu kıtaların büyük bölümlerini, yoksulluk, kıtlık, hastalık ve ekonomik geri kalmışlık olgularıyla birlikte düşünüyoruz. Buraları, Üçüncü Dünya ya da gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırıyoruz. Zengin "Kuzey" (Avrupa'yı ve Kuzey Amerika'yı kapsıyor.) ile yoksul "Güney" (Hindistan'ı, Çin'i ve Afrika'yı kapsıyor.) karşılaştırması yapıyoruz. Fakat dört ya da beş yüzyıl önce, Avrupa kendisini belirli açılardan Asya ve Afrika'nın fakir komşusu olarak görüyordu. Sadece seyyahların raporları değil bu yörelerin ürünleri de Avrupalının bu kıtalarla ilgili izlenimlerini biçimlendirdi. Altın, çeşitli mücevherler, ipekler, halılar, resimli duvar örgüleri, baharat ve porselen; bolluk, zenginlik ve yaratıcı bir endüstri imajı doğuruyordu. İşte Avrupalıların ilk keşif seyahatlerine esin kaynağı olan şey, Afrika ve Asya'nın zenginlikleri hakkındaki bu imajdı.

David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, s.: 8 (Düzenlenmiştir.)

Metne göre Avrupalıların Asya ve Afrika'ya bakış açılarında geçmişten günümüze ne gibi değişimler meydana gelmiştir?

Rönesans (Yeniden Doğuş)

XV ve XVI. yüzyıllarda İtalya'da başlayıp kısa zamanda Avrupa'ya yayılan ve düşünce, bilim, sanat, edebiyat alanlarında meydana gelen yenilik ve gelişmelere "Rönesans" denir. Bu dönemde yetişen sanatçı ve düşünürler, İslam dünyasındaki bilimsel ve entelektüel faaliyetlerin de etkisiyle Antik Yunan ve Roma'yı inceleyerek yeni eserler ortaya koymaya başlamışlardır.

Rönesans'ın Nedenleri

- Matbaanın icadı ve kâğıdın ucuza elde edilmesiyle birlikte yeni buluş ve fikirlerin toplumun bütün kesimlerine yayılma alanı bulması
- Coğrafi Keşifler'le birlikte zenginleşen halkın sanata ve bilime yönelmesi
- Sanatçıları ve bilim insanlarını destekleyen bir sınıfın ortaya çıkması
- Avrupalıların başta Endülüs Emevileri olmak üzere Müslümanlarla kurdukları bağlar sonucu İslam kültür ve medeniyetini tanımasını ve Arapça birçok eserin tercüme edilmesi
- İstanbul'un fethedilmesinden sonra bazı bilim insanı ve sanatçıların İtalya'ya giderek çalışmalarını burada sürdürmesi

Rönesans'ın Sonuçları

- Avrupa'da bilimi ve özgür düşüncüyü engelleyen skolastik düşünce, yerini gözlem ve deneye dayanan pozitif düşünceye bırakmıştır.
- Edebiyat, mimarlık, resim (Görsel 8.2) ve heykel alanlarında yeni eserler ortaya konulmuştur.
- İncil sadeleştirilerek farklı dillere çevrilmiş, kiliseye duyulan güven sarsılmış, bunun sonucunda Reform hareketi ortaya çıkmıştır.
- Avrupa'da, insanı merkeze alan hümanizm düşüncesi yayılmaya başlamıştır.
- Eğitim ve bilimin önemi artmış, böylece endüstrinin gelişmesine ortam hazırlanmıştır.

Görsel 8.2: Atina Okulu (Tablo, Raffaello Sanzio, Apostolik Sarayı, Vatikan)

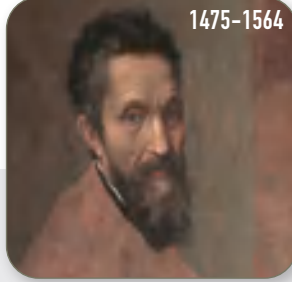
Rönesans sanatçıları, ortaya koydukları eserler ile önemli izler bırakmışlardır. Leonardo da Vinci [Leonardo da Vinsi (*Görsel 8.3*)], Donatello (Donatello), Michelangelo [Mikelanjelo (*Görsel 8.4*)], Raffaello (Rafael), Bellini (Bellini) resim, heykel ve mimari alanında eserler vermiştir. William Sha-

kespeare (Vilyım Şekspir), Montaigne [Monteyn (*Görsel 8.5*)], Dante (Dante), Machiavelli (Makyevelli), Cervantes [Servantes (*Görsel 8.6*)] ise edebiyat, bilim ve düşünce alanında çalışmalar yapmışlardır.

1452-1519

Görsel 8.3: Leonardo da Vinci
(Tablo, Leonardo da Vinci, Uffizi Galerisi, Floransa-İtalya)

1475-1564

Görsel 8.4: Michelangelo
(Tablo, Daniele da Volterra, Metropolitan Müzesi, ABD)

1533-1592

Görsel 8.5: Montaigne
(Tablo, Sanatçı bilinmiyor.)

1547-1616

Görsel 8.6: Cervantes
(Tablo, Juan de Jáuregui, Kraliyet Tarih Müzesi, İspanya)

Okuyalım Cevaplayalım

LEONARDO DA VINCI (1452-1519)

Leonardo 1452'de Floransa yakınlarındaki Vinci köyünde doğmuştur. Vinci'de 5-6 yaşındayken bir mimarın yanında çalışmıştır. İlk hesap, geometri ve yapı bilgilerini bu mimardan öğrenmiştir. 14-15 yaşlarındayken Verrocchio'nun çırağı olmuştur. Onun atölyesinde çalıştıktan sonra doğal olaylara olan ilgisi artmış, 1472'de bağımsız çalışmaya başlamıştır. Resim müzik gibi sanat dalları dışında bilimle de uğraşmıştır.

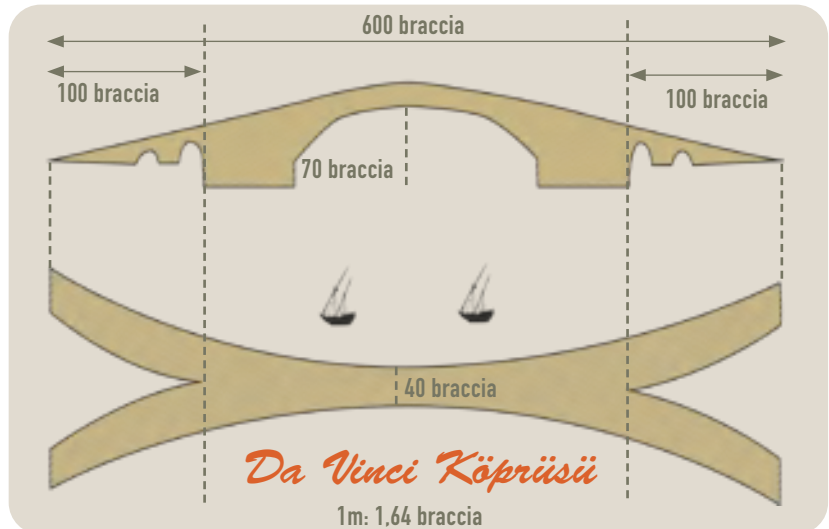
Askerlik, mühendislik alanları ve müzik aletleri tasarımı üzerine çalışmış; insan gücü yerine kullanılabilir makine tasarımlarına yoğunlaşmıştır. Ayrıca dalgıç giysisi, kuşatma kulelerine su pompalayan makineler, uçak, helikopter, bisiklet, paraşüt türünden araçlar tasarlamıştır. Işığın kırılma olgusunu gözlemlemiştir. Anatomi konusundaki incelemeleri en değerli bilimsel çalışmaları olarak nitelenebilir. Hayvan ve insan cesetleri üzerinde araştırmalar ve çizimler yapmıştır. Leonardo da Vinci, "Mona Lisa" adlı resmin sanatçısıdır. Bu resim dört yıllık çalışmanın ürünüdür. Eser, 1797 yılında Louvre (Lur) Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştır.

Hayatının son yıllarını Fransa'da geçiren Da Vinci 1519'da 67 yaşındayken vefat etmiştir.

Deniz Bayav, Leonardo Da Vinci'de Sanat, Bilim ve Etkileşimi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2009, C: 11, S: 2. s.: 123-133 (Düzenlenmiştir.)

Leonardo da Vinci'nin II. Bayezid Dönemi'nde, Haliç'e köprü yapmak için bir mektup yazdığı ve bu mektubun Topkapı Sarayı arşivinde bulunduğu tarihî kayıtlarda yer almaktadır.

Genel ağ (internet) üzerinden bu mektuba ulaşarak mektup üzerinde tartışınız.

Reform (Yeniden Düzenleme)

Düzeltilme ve ıslah etme anlamlarına gelen Reform, XVI. yüzyılda Avrupa'da Hristiyanlığın Katolik mezhebinde görülen düzenleme ve yenilik hareketlerine verilen isimdir. Reform hareketleri ilk olarak Almanya'da başlamış ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Kendisi de bir din adamı olan Martin Luther (Martin Luter) hareketin öncülüğünü yapmıştır. Martin Luther, Katolik Kilisesi'nin uygulamalarına karşı çıkmış ve bir itiraz bildirisini yayımlamıştır (*Görsel 8.7*). Bu bildiride "Tanrı ile kul arasına kimsenin giremeyeceğini, papalığın af yetkisinin olamaya-

cağını ve endüljans kâğıdı satan din adamlarının suç işlediğini" savunmuştur. Papalık, Luther'in aforoz edilmesine ve öldürülmesine karar vermiştir. Luther taraftarlarına kiliseyi protesto ettikleri için Protestan denmeye başlanmıştır. Almanya'da Protestanlarla Katolik Kilisesi arasında süren kanlı savaşlar Augsburg (Ogsburg) Antlaşması (1555) ile sona ermiş ve Protestanlık mezhebi resmen kabul edilmiştir. Protestanlık dışında Avrupa'da Kalvenizm ve Anglikanizm gibi yeni mezhepler de ortaya çıkmıştır.

Reform Hareketlerinin Sonuçları

- Avrupa'da mezhep birliği parçalanmış ve yeni mezhepler ortaya çıkmıştır.
- Katolik Kilisesi ve Papa eski gücünü kaybetmiştir.
- Kilisenin, düşünce hayatı üzerindeki etkisi kırılmış ve özgür düşünceye bağlı bilimsel çalışmalar artmıştır.
- Avrupa'da bilimsel gelişmeler, laik düşünce, akılcılık anlayışı güçlenmiş; eğitim kilisenin elinden alınmıştır.
- Katolik Kilisesi'nden ayrılan ülkelerde kilisenin mallarına el konulmuştur.

Görsel 8.7: Martin Luther itiraz bildirisini asarken
("Martin Luther'in 95 Tezi" adlı tablo, Ferdinand Pauwels)

Bilim Devrimi ve Aydınlanma Çağı

Rönesans ve Reform hareketleri, Avrupa'da skolastik düşüncenin yıkılmasını sağlamış ve her konuda akla öncelik tanıyan pozitif bilimlerin önü açılmıştır. Matematik, tıp, fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi bilim dallarındaki gelişmeler birçok bilim insanının yetişmesini sağlarken modern bilimin de temelleri atılmıştır.

Polonyalı matematikçi ve astronom Copernicus (Kopernik), kâinatın merkezinde Dünya'nın değil Güneş'in olduğunu ve Dünya'yla beraber diğer gezegenlerin de Güneş'in etrafında döndüğünü açıklamıştır.

Fizikçi ve astronom olan Galileo (Galile), Copernicus'in fikirlerini geliştirmiş; 1610 yılında bastırıldığı "Diyaloglar" adlı eserinde Dünya ve evrenle ilgili olarak kilise öğretilerinin aksini savunduğu için engizisyon mahkemesinde yargılanmıştır. İngiliz filozof ve devlet adamı Francis Bacon (Fransis Beykın) bilimsel çalışmaların deneye dayandırılması gerektiğini savunmuştur. Descartes [Dekart (*Görsel 8.8*)], analitik geometri ve felsefe alanlarındaki çalışmaları ile modern bilimin öncülerinden olmuştur. Newton (Nivtın)

ise yer çekimi kanununu bularak fizik alanında çok önemli bir keşfe imza atmıştır. Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Russo) toplumsal alanda çalışmalar yaparken Mozart (Mozart), Bach (Bah) gibi besteciler de müzik alanında önemli eserler vermişlerdir.

Avrupa'da bilimsel çalışmalar sonucunda XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaşanan bu döneme "Aydınlanma Çağı" adı verilmiştir. Sadece aklın kullanılarak doğru bilgiye ulaşılabileceğinin savunulduğu bu dönem Avrupa'da ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda değişimlere neden olmuştur. Bilim ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmeler Sanayi Devrimi'ni doğururken siyasi ve sosyal gelişmeler de Fransız İhtilali'nin çıkmasında etkili olmuştur.

Görsel 8.8: Descartes
(Tablo, Frans Franchoisz Hals, Louvre (Luvr) Müzesi, Fransa)

8.2. FRANSIZ İHTİLALİ VE İHTİLALİN ETKİLERİ

Bir ülkede yaşanan ekonomik, hukuki ve sosyal sorunlar halkın devlete ve yöneticilere bakışını etkiler mi? Tartışınız.

Avrupa'da meydana gelen ve dünyayı etkileyen olaylardan biri de Fransız İhtilali'dir (1789). Fransız İhtilali; Descartes, Montesquieu (Montesquieu), Rousseau, Diderot (Didero) gibi Fransız aydınların ve ekonomik sıkıntı içindeki halkın üstün ve ayrıcalıklı bir konumda bulunan krallık yönetimini, kiliseyi ve soyluları sorgulaması sonucunda meydana gelmiştir. Bu düşüncüler, ihtilalden

çok önce vefat etmelerine rağmen halk üzerinde derin tesir bırakan fikirlerin yayılmasına öncülük etmişlerdir. Despotizmin sembolü olan Bastille (Bastil) Hapishanesi'nin 14 Temmuz 1789'da basılması ile ihtilal başlamıştır (*Görsel 8.9*). 26 Ağustos 1789 tarihinde "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" yayımlanmıştır. 1791'de anayasa ilan edilmiş, 1793'te kral ve kraliçe idam edilmiştir.

Fransız İhtilali'nin Nedenleri

- Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda bilim ve sanatın gelişmesi
- Skolastik düşüncenin yerini özgür düşüncenin alması
- Krallık yönetiminin halka baskı yapması
- Halka yüklenen ağır vergilere rağmen din adamlarının ve soylu sınıfın bu vergilerden muaf tutulması
- Aydınların, halkı eşitlik konusunda bilinçlendirme çalışmaları
- Eğitimin özgürleşmesi
- İngiltere'deki demokratik gelişmelerin etkisi
- Amerika'nın bağımsızlığını kazanması ve cumhuriyet yönetimine geçmesi

Fransız İhtilali'nin Sonuçları

- Hukukun üstünlüğü, özgürlük, eşitlik, adalet, cumhuriyet, demokrasi ve milliyetçilik gibi kavramlar yayılmıştır.
- Demokrasi anlayışının etkisiyle Avrupa'da çok uluslu bazı devletler yıkılmış, onların yerine ulus devletleri kurulmuştur.
- Çok uluslu devletlerde milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle azınlık isyanları başlamış ve imparatorlukların (Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya) yıkılma süreçleri hızlanmıştır.
- Devlet yönetimlerinde laikleşme hız kazanmıştır.
- İnsan Hakları Beyannamesi evrensel hâle gelmiştir.
- Yeni Çağ bitmiş, Yakın Çağ başlamıştır.
- Ortaya çıkan düşünce akımları evrensel sonuçlar doğurmuştur.

Görsel 8.9: Fransız İhtilali ("Bastille'in Fırtınası" adlı tablo, Jean-Pierre Louis Laurent Houël Versailles, 1789, Fransa Milli Kütüphanesi)

Fransız İhtilali'nin sonucunda Yeni Çağ'ın sona erip Yakın Çağ'ın başladığı kabul edilir. Bu durumun sebepleri neler olabilir?

Fransız İhtilali'nin Osmanlı Üzerindeki Etkileri

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nden genel olarak olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu etkiler daha çok milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler olarak ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar, bazı Avrupa devletleri ile Rusya'nın desteğini alarak isyan etmişlerdir. 1804'te Sırların isyanı ile başlayan süreç, Yunanların isyanı ile devam etmiş ve Yunanlar, 1829'da Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk azınlık olmuştur. Bunu takip eden süreçte Osmanlı Devleti'ndeki çok uluslu yapı, 1877-78 (93 Harbi), Balkan ve I. Dünya savaşlarından sonra büyük oranda parçalanmıştır. Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünün bozulmasını engellemeye yönelik çalışmalar yapmıştır.

Tanzimat Fermanı (1839): Osmanlı vatandaşlarının eşitliğini esas alan fermandır. Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla ilan edilmiştir.

Islahat Fermanı (1856): Kırım Savaşı'nda Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı yardımlar sonucunda Avrupa'nın baskısı ile ilan edilmiştir. Bu ferman ile azınlıklara tanınan haklar artırılmıştır.

I. Meşrutiyet (1876): Osmanlı Devleti'nde ilk kez seçimler yapılmış ve padişahın yanında millet meclisi kurulmuştur. Yönetim şekli "meşruti monarşi"ye dönmüştür. "Kanun-ı Esasi" adıyla ilk anayasa ilan edilmiştir.

II. Meşrutiyet (1908): Osmanlı Devleti'nde padişahın yönetme hakları kısıtlanmış ve yönetim şekli "parlamentar monarşi"ye dönmüştür. Osmanlı Devleti'ni Fransız İhtilali'nin etkisinden kurtarmak amacıyla Osmanlılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi bazı düşünce akımları ortaya çıkmıştır.

Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet süreçleriyle azınlıkları milliyetçilik düşüncesinden uzak tutabilmek amaçlansa da bu konuda başarılı olunamamıştır.

Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

OLUMLU ETKİLERİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME
HAREKETLERİ

Demokrasi-Eşitlik-Özgürlük-Adalet-
Kardeşlik-İnsan Hakları

Tanzimat Fermanı (1839)

Islahat Fermanı (1856)

I. Meşrutiyet (1876)

II. Meşrutiyet (1908)

OLUMSUZ ETKİLERİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE İSYANLAR
VE PARÇALANMA

Milliyetçilik-Bağımsızlık
(Sırp İsyanı-Yunan İsyanı)

Yunanistan'ın bağımsızlığı
(Edirne Antlaşması-1829)

Sırbistan-Romanya-Karadağ'ın bağımsızlığı
(Berlin Antlaşması-1878)

Bulgaristan'ın bağımsızlığı (1908)

Arnavutluk'un bağımsızlığı (1912)

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789)

1. **Madde:** İnsanlar, haklar yönünden özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak yarara dayanabilir.
2. **Madde:** Her siyasal toplumun amacı, insanın doğal ve zaman aşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu haklar; baskıya karşı direnme, özgürlük, mülkiyet ve güvenlidir.
3. **Madde:** Egemenliğin özü esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.
4. **Madde:** Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.
5. **Madde:** Yasa ancak toplum için zararlı filleri yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı bir şey engellenemez ve hiç kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.
6. **Madde:** Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların, bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile yasanın yapılmasına katılma hakları vardır. Yasa ister koruyucu ister cezalandırıcı olsun herkes için aynıdır. Tüm yurttaşlar yasa önünde eşit olduklarından yeteneklerine göre her türlü kamu görevine, rütbe ve mevkiye eşit olarak kabul edilirler. Bu konuda yurttaşlar arasında erdem ve yeteneklerinden başka bir ayrım gözetilmez.
7. **Madde:** Bir kimse, ancak yasanın belirlediği hâllerde ve yasanın öngördüğü şekillere uyularak suçlanabilir, yakalanabilir ve tutuklanabilir. Keyfi emirler verilmesini isteyenler, keyfi emirler verenler, bunları uygulayanlar ya da uygulatanlar cezalandırılır. Ancak yasaya uygun olarak yakalanan, yasaya uymaya çağrılan her yurttaş anında itaat etmelidir, direnirse suçlu olur.
8. **Madde:** Yasa ancak açık ve zorunlu olarak gerekliliği beliren cezaları koymalıdır ve bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir.
9. **Madde:** Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılır.
10. **Madde:** Hiç kimse inançları nedeniyle, bunlar dinî nitelikteki inançlar olsa bile, tedirgin edilemez. (Bu inançların açıklanması, yasayla kurulan kamu düzenini bozmamalıdır.)
11. **Madde:** Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarındanıdır. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yazdıklarını yayımlayabilir ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen "kötüye kullanılması hâlleri"nden sorumlu olur.

<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html>

Görsel 8.10: İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

1815 Viyana Kongresi

Fransız İhtilali sonrasında 1804'te imparator olan Napoléon Bonaparte (Napolyon Bonapart), Avrupa'yı egemenliği altına almak için harekete geçmiştir. 1804-1815 yılları arasında "Napolyon Savaşları" olarak da adlandırılan bu savaşlar sonrasında Avrupa'nın siyasi haritası değişmiş, güçler dengesi bozulmuştur. Bu sorunları çözmeyi ve Avrupa'ya yeniden düzen ve istikrar getirmeyi hedefleyen Avrupa ülkeleri 1815'te Viyana Kongresi'ni düzenlemiştir. Avusturya başkanlığındaki kongreye İngiltere, Rusya ve Prusya katılmıştır. Osmanlı Devleti, kongreye çağrılmış ancak iç işlerine müdahale edebileceği endişesiyle katılmamıştır. Kongrede Avrupalı devletlerin sınırlarının yeniden çizilmesi ve milliyetçilik hareketlerinin önlenmesi kararları alınmıştır. Bir başka ifadeyle, mutlakiyet rejimlerinin korunmasına ve milliyetçilik, bağımsızlık hareketlerine engel olunmasına karar verilmiştir.

Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'da başlayan döneme "Restorasyon (yeniden yapılan-

ma) Dönemi" denir. Viyana Kongresi kararlarına Avusturya Başbakanı Meternich (Meternih) öncülük ettiği için Restorasyon Dönemi politikaları "Meternich Sistemi" olarak adlandırılmıştır.

Avusturya'nın karşı çıkmasına rağmen Fransa, İngiltere ve Rusya Mora'daki Yunan ayaklanmasına destek amacıyla donanma gönderince Meternich Sistemi çökmüş ve Restorasyon Dönemi kapanmıştır.

Bilgi Kutusu

İlk kez Viyana Kongresi'nde Rus Çarı I. Aleksandır tarafından kullanılan "Şark Meselesi" tabiri, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarını ifade etmektedir. Fransa, İngiltere, Rusya gibi Avrupalı devletler Osmanlı egemenliğindeki Hristiyan toplumların haklarını korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlar ve Osmanlı Devleti'nden ekonomik çıkarlar elde ederek onu sömürmek istemişlerdir. Bu devletler; Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmayı, Türkleri Avrupa'dan ve Anadolu'dan çıkarmayı amaçlamışlardır.

1830 İhtilali

Viyana Kongresi'nin getirdiği düzene ilk tepki hareketi Fransa'da başlamıştır. Kralın, basın ve düşünce özgürlüğüne sınırlama getirmesi ve anayasanın tanıdığı haklarda kısıtlamalar yapılması üzerine halk içinde tartışmalar başlamıştır. Kralın meclisi tekrar kapatıp basına sansür uygulamasıyla halk ayaklanarak kralı tahttan indirmiştir. Daha özgürlükçü (liberal) düşünceleri benimseyen Louis Philippe (Lui Filip) tahta çıkarılmıştır. Fransa'da meşruteli krallık yeniden kurulmuştur.

1848 İhtilali

Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ve işçi sınıfının haklarını savunmak üzere kurulan sendikaların güçlenmiş olması bu ihtilalin en temel sebebidir. 1848 İhtilali sonucunda Fransa'da ölüm cezası kaldırılmıştır. Avrupa'da sosyalist akımlar öne çıkarken işçi haklarındaki sıkıntılar ortadan kalkmaya başlamıştır. Avrupa ülkelerinde sosyal ve hukuk devleti anlayışı güçlenmiştir.

8.3. SANAYİ DEVRİMİ

Bilimsel gelişmeler ile üretimdeki artış arasında bir ilişki var mıdır?

Buhar makinesinin icadı ve üretimde kullanılması ardından insan gücüne dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçilmesine "Sanayi Devrimi" adı verilmiştir. 1760 yılında İskoçyalı James Watt'ın (Ceymiş Vat) geliştirdiği buhar makinesi önceleri kömür madenlerinde ve tekstil sektöründe kullanılmıştır. Kısa zamanda sanayi, tarım ve ulaşım gibi üretimin birçok alanında makinelerin kullanımı yaygınlaşmış ve büyük fabrikalar kurulmuştur.

SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİNDE ÜRETİM	SANAYİ DEVRİMİ SONRASINDA ÜRETİM
El emeğiyle ve küçük atölyelerde yapılır.	Fabrikalarda makinelerle yapılır.
Sınırlı sayıda yapılır.	Çok miktarda yapılır.
Çalışan sayısı azdır.	Çalışan sayısı çoktur.
Modern eğitime ihtiyaç duyulmaz.	Modern eğitime ihtiyaç duyulur.
Genel olarak üretim ve satış aynı yerde gerçekleşir.	Üretim fabrikalarda, satış iç ve dış pazarlarda gerçekleşir.

Görsel 8.11: Sanayi Devrimi'nde fabrikalar (Barrow Hematite Çelik Sanayi, 1877, İngiltere)

Coğrafi Keşifler'in yol açtığı sömürgecilik hareketleri sonucunda XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da büyük bir zenginlik başlamış, ham madde ve sermaye birikimi ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren refahın yükselmesi, hastalıklar ve savaşlar yüzünden ölen insanların sayısının azalması gibi nedenlerle nüfus artmaya başlamıştır. Nüfusun artması ile birlikte tüketime olan talebi karşılamak için üretim hızlanmıştır. Artan nüfusun önemli bir kısmı şehirlere göç ederek sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücü kaynağını oluşturmuştur.

Avrupa'da pozitif düşüncenin gelişmesi ile XVII ve XVIII. yüzyıllarda bilim ve teknoloji alanlarında yoğun ilerlemeler yaşanmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren artan tüketimi karşılamak ve daha fazla üretip satmak için yeni üretim araçları arayışı bilim ve teknoloji ile birleşerek Sanayi Devrimi'ni doğurmuştur. İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi; Avrupa, ABD ve Japonya'nın yanı sıra diğer pek çok ülkeye de yayılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da siyasi iktidarların ekonomik gücü elde tutmak için sanayileşmeye olan ilgi ve destekleri Sanayi Devrimi'nin (Görsel 8.11) gelişimini hızlandırmıştır.

Coğrafi Keşifler (XV ve XVI. yüzyıl)	► Ham madde artışı, sermaye birikimi ve yeni pazarlar
Rönesans ve Reform (XV ve XVI. yüzyıl)	► Pozitif düşüncenin gelişmesi
Akıl ve Aydınlanma Çağı (XVII ve XVIII. yüzyıl)	► Bilim ve teknolojinin gelişmesi
Sanayi Devrimi	► ?

Sanayi Devrimi'nin altyapısını oluşturan gelişmeleri yukarıdaki tablodan yararlanarak tartışınız.

Harita 8.2: XX. yüzyıl başlarında sömürgeci devletlerin hâkimiyet alanları

Sanayi Devrimi'nin Sonuçları

Üretimde küçük atölyeler, yerini yüzlerce insanın çalıştığı fabrikalara bırakmıştır. Fabrikalarda çalışan insanların oluşturduğu bir işçi sınıfı (Görsel 8.12) ortaya çıkmış ve işçilerin haklarını korumak amacıyla sendikalar ve siyasi partiler kurulmuştur.

Kapitalizm, emperyalizm ve sosyalizm gibi yeni ekonomik ve siyasi akımlar ortaya çıkmıştır.

Ticaretin gelişmesi, ham ve mamul maddelerin uzak bölgelere hızlı taşınması ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum, ulaşımda demir yollarının ve buharlı gemilerin ortaya çıkmasını ve ulaşımın hızlanmasını sağlamıştır.

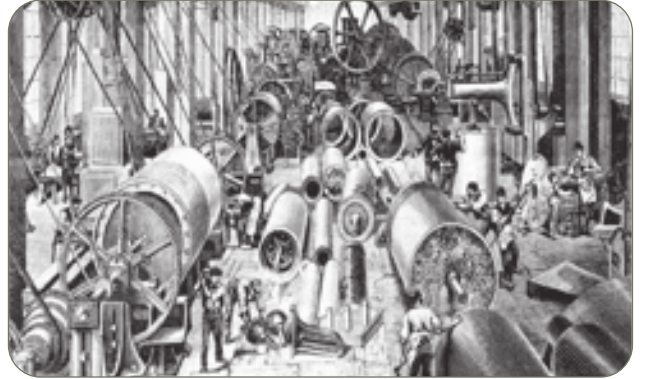
Sağlık, temizlik ve konfor anlayışında önemli gelişmeler görülmüş; yaşam koşullarının iyileşmesi, ölüm oranlarının düşmesini ve nüfusun hızla artmasını sağlamıştır.

Tarımda makineleşmenin sonucu olarak kırsal alanda iş gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Kırdan kente yapılan göçler nedeniyle şehirlerin nüfusu hızla artmış; gelir dağılımında dengesizlik, çarpık kentleşme ve sosyal adaletsizlik gibi toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır.

Eğitilmiş insan gücüne duyulan ihtiyaç artmış, okuryazar oranı yükselmiştir.

Bilim ve teknik alanındaki gelişmelerin ekonomik kalkınma ve zenginleşmedeki rolü kavranmıştır. Bunun sonucunda devletler ve şirketler, eğitime ve bilimsel araştırmalara daha fazla önem vermeye başlamıştır.

Avrupa'da üretimin çoğalması, ham madde ve pazara olan ihtiyacı artırmıştır. Sanayileşen devletler arasında sömürgecilik ve silahlanma yarışı hızlanmış, bu durum I. Dünya Savaşı'na zemin hazırlamıştır.

Görsel 8.12: Sanayi Devrimi'nde işçiler
(Zürih'teki Escher Wyss Makine Fabrikasının montaj salonu, 1875)

Bilgi Kutusu

Kapitalizm: Anamala dayanan ve kâr amacı güden üretim düzeni.

Emperyalizm: Bir milletin sömürü temelini dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık, emperyalistlik.

Sosyalizm: Toplumsal refahı devlet inisiyatifinin getireceğini savunan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, hükümetin ve sendikaların baskısı altında tutmaya çalışan, telkin ve propagandalarını eğitim, tarım ve vergi reformları üzerinde yoğunlaştıran siyasi öğretidir.

TDK Türkçe Sözlük

Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti

Sanayi Devrimi için gerekli bilgi, teknoloji, kalifiye eleman ve sermaye birikimine sahip olmayan Osmanlı Devleti bu devrimi gerçekleştirememiştir. Hızla sanayileşen Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti ile yaptıkları kapitülasyon anlaşmaları yoluyla ürünlerini çok az gümrük vergisi ödeyerek Osmanlı pazarlarına sokmuştur. Yerli üretici; pazardaki Avrupalı, kaliteli ve ucuz sanayi ürünleriyle rekabet edememiş ve bir müddet sonra üretimi durdurmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, ham madde satın Avrupa'dan mamul madde alan bir ülke durumuna düşmüştür. Osmanlı ekonomisi, siyasi ve askerî gelişmelerin de etkisiyle XIX. yüzyıl sonlarında iflas noktasına gelmiştir.

Sanayi Devrimi'nin sonuçlarını siyasi, sosyal ve ekonomik olarak sınıflandırınız.

Siyasi Sonuçlar	Sosyal Sonuçlar	Ekonomik Sonuçlar

?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Rönesans, Reform, silahlanma, mesen, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, Fransız, mutlak, Coğrafi Keşifler, burjuva

1. Coğrafi Keşifler'den sonra sanatçıları ve bilim insanlarını koruyup destekleyen zümreye sınıfı adı verilmiştir.
2. XV. yüzyıl Avrupa'sında edebiyat, bilim ve sanatta meydana gelen değişme ve gelişmelere "yeniden doğuş" anlamına gelen adı verilmiştir.
3. 1517'de Wittenberg Kilisesi'nin kapısına kilise uygulamalarına karşı görüşlerin yer aldığı "95 Tez" adındaki bildiriye asan Alman din adamı Martin Luther hareketlerinin başlamasında etkili olmuştur.
4. XVIII. yüzyıl Avrupa'sında her konuda "akıl kullanılması ile doğru bilgiye ulaşılabileceği" fikrinin temel alındığı döneme Çağı adı verilir.
5. Kral ve soylular zenginlik içerisinde yaşarken halkın ağır vergiler altında ezilmesi İhtilali'nin çıkmasında önemli rol oynamıştır.
6. Avrupa'da yaşanan 1830 ve 1848 ihtilalleri krallıkların yıkılmasına ortam hazırlamıştır.
7. Avrupa'da insan gücüne dayalı üretim sonrasında yerini büyük fabrikalarda makine gücüne dayalı üretime bırakmıştır.
8. Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri de sanayileşmiş devletler arasında yaşanan sömürgecilik ve yarışdır.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () İpek ve Baharat yollarının Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmesi Avrupalıların doğuya giden yeni yollar aramasına ve Coğrafi Keşifler'e sebep olmuştur.
2. () XV. yüzyılın sonlarında Avrupa'da Coğrafi Keşifler'i başlatan ülkeler İspanya ve Portekiz'dir.
3. () Rönesans hareketleri sonrasında Avrupa'da pozitif düşüncenin yerini skolastik düşünce almıştır.
4. () Reform hareketlerinin sonuçlarından biri de özgür düşünceye bağlı bilimsel çalışmaların artmasıdır.
5. () Aydınlanma Çağı'nın önemli temsilcileri Newton, Kopernik, Galileo, Descartes, Jean Jack Rousseu, Immanuel Kant, Voltaire ve Montesquieu'dür.
6. () Fransız İhtilali sonucunda yayılan milliyetçilik akımı çok uluslu imparatorlukların güç kazanmasına sebep olmuştur.
7. () 1830 ve 1848 ihtilalleri Fransa'da ortaya çıkmış ve Avrupa'ya yayılmıştır.
8. () Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikalar, yerini küçük atölyelere bırakmıştır.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Coğrafi Keşifler sonucunda yeni ticaret yollarının bulunması Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiştir?
2. Reform hareketleri Avrupa'yı siyasi ve kültürel alanlarda nasıl etkilemiştir?
3. Aydınlanma Çağı'nda yaşananlar Avrupa'nın gelişmesine ne gibi katkılarda bulunmuştur?
4. İslam dünyasında IX ve XIII. yüzyıllar arasında yaşanan bilimsel gelişmeler Rönesans ve Aydınlanma süreçlerini ne şekilde etkilemiştir? Araştırınız.
5. Fransız İhtilali ile ortaya çıkan "Her ulus kendi millî devletini kurmalıdır." düşüncesinin Osmanlı Devleti'ne etkileri nelerdir?
6. Sanayi Devrimi'nin ekonomik sonuçlarının Avrupa'ya etkilerini açıklayınız.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

- Yeni Çağ'da görülen gelişmelerden hangisi, İspanya ve Portekiz'in kendi gelir kaynaklarını artırmalarında ve sömürgeci birer devlet olmalarında etkili olmuştur?**
 - Matbaanın bulunması
 - Barutun kullanılması
 - Rönesans hareketleri
 - Reform hareketleri
 - Coğrafi Keşifler
- Aşağıdaki gelişmelerden hangisi Rönesans'ın sonuçları arasında gösterilemez?**
 - Skolastik düşüncenin yıkılması
 - Katolik ve Ortodoks kiliselerinin kesin olarak ayrılması
 - Deney ve gözleme dayalı pozitif düşüncenin ivme kazanması
 - Avrupa'da resim, heykel, edebiyat ve mimaride üst düzey gelişme gösterilmesi
 - Reform hareketlerine zemin hazırlanması
- I. Katolik Kilisesi'nin bozulması
II. İncil'in yerel dillere çevrilmesi ile Katolik din adamlarının yalan söylediklerinin anlaşılması
III. Pusulanın geliştirilmesi
IV. Rönesans'la birlikte özgür düşüncenin gelişmesi
V. Yetenekli sanatçıların yetişmesi**
Yukarıda verilenlerden hangileri Reform hareketlerinin sebepleri arasında gösterilemez?
 - I, II ve IV
 - III ve IV
 - III ve V
 - III, IV ve V
 - IV ve V
- Avrupa'da ulusal devletlerin kurulmasında aşağıdakilerden hangisinin payı en büyüktür?**
 - Rönesans hareketleri
 - Reform hareketleri
 - Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi
 - Coğrafi Keşifler
 - Fransız İhtilali
- Aşağıdakilerden hangisi Sanayi Devrimi'nin sonuçlarından biri değildir?**
 - Kültürlerin ve ulusların yakınlaşması
 - Ticaretin gelişmesi
 - Refahın artması
 - Mutlak krallıkların kurulması
 - Pazar bulma ihtiyacının artması

D. Aşağıda verilen gelişmelerin ilgili olduğu olayı örnekte gösterildiği gibi işaretleyiniz.

XV ve XIX. Yüzyıllar Arasında Avrupa'da Meydana Gelen Bazı Gelişmeler	Coğrafi Keşifler	Rönesans	Reform	Sanayi Devrimi	Fransız İhtilali	1848 İhtilali
Yeniçağ'ın sona ermesi ve Yakınçağ'ın başlaması						
Özgür düşünce ortamı ile birlikte pozitif bilimlerin gelişmesi						
İpek ve Baharat yollarının önemini kaybetmesi	X					
Laik eğitim sistemine geçilmesi						
El emeğine dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçilmesi						
Avrupa'da sosyal hukuk devleti anlayışının gelişmeye başlaması						
Avrupa kültürünün ve Hristiyanlığın dünyaya yayılması						
Avrupa'da mezhep birliğinin bozulması ve yeni mezheplerin ortaya çıkması						
Sömürgecilik ve silahlanma yarışının hızlanması						
Adalet, eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik kavramlarının dünyaya yayılması						
Skolastik düşüncenin sona ermesi ve pozitif düşüncenin gelişmesi						

E. Aşağıdaki soruları metinden hareketle cevaplayınız.

İhtilal Öncesi Fransa

Kral, Fransa'da ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki alanlardaki bütün güçlerini elinde toplamıştı. Ülkenin yönetimi ve geleceği üzerinde mutlak söz sahibi olan kralların gücü XIV. Louis [Lui, (1643-1715)] ile birlikte en üst düzeye ulaşmıştı. Bu dönemde Paris dışında büyük masraflarla yaptırılan Versailles (Versay) Sarayı'nda ihtişam içerisinde yaşamaya başlayan krallara ve yine benzer bir hayat yaşayan aristokrat sınıfa karşı ekonomik sıkıntılar çeken halkın nefreti artmaktaydı.

XVIII. yüzyılda "akılcı düşünüş" Fransa'da hızla yayılmıştı. Montesquieu, Voltaire, Jean-Jacques Rousseau ve Diderot gibi aydınlar, yazmış oldukları eserlerde krallık istibdadına karşı çıkıyorlardı. Güçler ayrılığı prensibini savunarak vicdan ve düşünce özgürlüğünün önemini vurguluyorlardı. Kişiler arasında eşitliği savunan bu düşünürlerin eserlerinin halk tarafından okunması halka yön vermekteydi.

Fransa'da halk iki sınıfa ayrılmıştı. Bunlardan birincisi soylular ve papazlardan oluşan ayrıcalıklı sınıf, ikincisi ise burjuvalar ve köylülerden oluşan ayrıcalıksız sınıftı. Nüfusun yaklaşık yüzde ikisini oluşturan soylular ülke topraklarının dörtte birine sahiptiler. Papazlar nüfusun yüzde birinden az olduğu hâlde ülke topraklarının yüzde onu kiliseye aitti. Soyluların ve papazların birçok ayrıcalığı vardı. Genellikle büyük şehirlerde oturan ve ticaretle zenginleşen burjuvalar vergi verdikleri hâlde siyasi haklardan yoksundular. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylüler ise ülke topraklarının yüzde yirmisine sahiptiler. Her türlü vergi ve yük, bütün siyasi haklardan yoksun olan bu köylülerin üzerindediydi.

XVIII. yüzyıl boyunca süren savaşlar ve israf, Fransa'nın ekonomik durumunu iyice zayıflatmış; halk iyice fakirleşmişti. Bu dönemde başlayan sanayileşmeyle birlikte toprak sahibi soyluların ekonomik durumu gittikçe kötüleşirken sanayi ile uğraşan burjuvalar ekonomik yönden daha da güçlenmiş, siyasi ve sosyal adaletsizliğe son vermenin çabası içerisine girmişti.

Dr. Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, s.: 7-14 (Düzenlenmiştir.)

1. İhtilal öncesinde Fransa'da kralların ve soyluların yaşam şekilleri nasıldır?
2. Eserleriyle Fransa halkına yön vererek ihtilalin fikir altyapısını oluşturan düşünürler kimlerdir?
3. Ekonomik gücü elinde bulunduran burjuva sınıfının siyasi haklar elde etmek istemesinin sebepleri neler olabilir?
4. Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin içinde bulunduğu durumun, ihtilalin çıkmasına etkisini değerlendiriniz.

F. Aşağıda verilen kavramları görsellerle eşleştiriniz.

Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi

9. ÜNİTE

DEĞİŞEN DÜNYA DENGELERİ KARŞISINDA OSMANLI SİYASETİ (1595-1774)

ÜNİTE KONULARI

- 9.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER
- 9.2. 1700-1774 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ
- 9.3. XVII VE XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ DEĞİŞİM VE YENİLİKLER

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

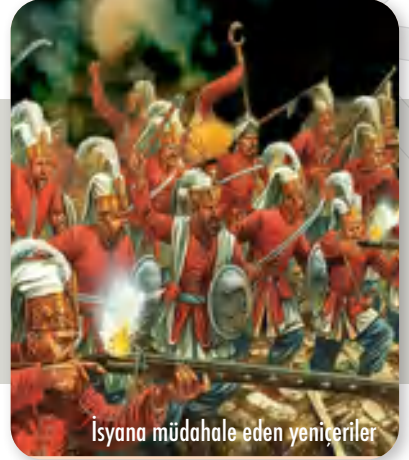
1. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet adamlarını islahat yapmaya yönelten etkenler neler olabilir?
2. Osmanlı Devleti'nin XVII ve XVIII. yüzyıllarda mücadele ettiği devletler hakkında araştırma yapınız.
3. Lale Devri hakkında araştırma yapınız.

ÜNİTE KAVRAMLARI

- Habsburg
- Kutsal İttifak
- Merkantilizm
- Mütekabiliyet
- Konjonktürel
- Celâli
- Risale
- Suhte
- Lale Devri
- Âyan
- İmtiyaz-ı Mahsusa

IV. Murat

İsyana müdahale eden yeniçeriler

III. Murat

III. Ahmet Çeşmesi

Viyana Kuşatması

9.1. 1595-1700 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ GELİŞMELER

Osmanlı-İran (Safevi) İlişkileri

Günümüz Türkiye-İran sınırını hangi sıradağlar oluşturmaktadır? Araştırınız.

Osmanlı Devleti, III. Murat zamanında Safevilerle Ferhat Paşa Antlaşması'nı (1590) yapmıştır. Bu antlaşma sonucunda Osmanlı, İran'dan aldığı topraklarla (Hazar Denizi kıyılarına kadar) doğudaki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak Ferhat Paşa Antlaşması'ndan sonra ülkesinde otoriteyi yeniden sağlayan İran Şahı I. Abbas, Osmanlı askerî teşkilatını örnek alarak yenilik hareketlerine girişmiş; düzenli askerî birlikler kurarak ordusunu top ve tüfeklerle güçlendirmiştir. Şah Abbas, Osmanlıları sıkıştırmak için Rusya, Fransa ve Almanya ile ittifak kurmaya çalışmış ve ipek ihracatını yasaklamıştır. Bu durum, Osmanlı ekonomisine büyük zarar vermiştir.

Sultan I. Ahmet zamanında Osmanlılar, dışarıda Habsburglar ve içeride Celâli İsyanları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen Şah Abbas, 1603-1612 yılları arasında yapılan savaşlarda Azerbaycan ve Gürcistan'ı Osmanlılardan geri almıştır. Ancak Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın İran seferine çıkması üzerine Şah Abbas barış istemek zorunda kalmış ve iki devlet arasında 1612

yılında Nasuh Paşa Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın sonucunda, Ferhat Paşa Antlaşması ile alınan yerler İran'a geri verilmiş ve Amasya Antlaşması'ndaki (1555) sınırlara dönmüştür. Buna karşılık Safeviler de Osmanlılara yıllık iki yüz deve yükü ipeği vergi olarak ödemeyi kabul etmişlerdir.

Nasuh Paşa Antlaşması'nın, her iki tarafı da memnun etmemesi ve İran'ın antlaşma şartlarına uymaması nedeniyle bir süre sonra savaşlar yeniden başlamıştır. Bunun üzerine Şah Abbas tekrar barış istemiş ve 1618'de

Serav Antlaşması imzalanmıştır. Daha önce vergi olarak belirlenen iki yüz deve yükü ipek, bu antlaşmayla yüz deve yüküne indirilmiştir.

Harita 9.1: XVI. yüzyıl başlarında Safevi Devleti

İran Şahı Abbas, Osmanlı Devleti'nde 1623'te ortaya çıkan Celâli İsyanları'ndan da faydalanarak Bağdat'ı ve bütün Irak'ı Osmanlılardan almıştır. Bağdat'ı Safevilerden geri almak amacıyla 1625'te ve 1630'da yapılan seferlerden sonuç alınamaması üzerine Sultan IV. Murat (Görsel 9.1) ordunun başına geçerek 1635'te Revan, 1638'de ise Bağdat seferlerine çıkmıştır. Kaybedilen yerlerin bu seferlerde geri alınması üzerine Safevilerle Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır (1639).

Görsel 9.1: Sultan IV. Murat
(Tablo, Bridgeman Sanat Kütüphanesi, Almanya)

Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla Zagros Dağları iki devlet arasında sınır kabul edilmiş, Bağdat ve Basra Osmanlılarda kalırken Re-

van ve Azerbaycan Safevilere bırakılmıştır. Böylece 1578'den beri altmış bir yıl aralıklarla devam eden savaş sona ermiştir.

Kasr-ı Şirin Antlaşması ile belirlenen Osmanlı-İran sınırı günümüze kadar önemli bir değişikliğe uğramadığı için bugünkü Türkiye-İran sınırının da Kasr-ı Şirin Antlaşması ile belirlendiği kabul edilmektedir.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Safevilerle giriştiği yoğun savaşlar sebebiyle askerî gücünün büyük kısmını İran üzerine seferber eden Osmanlı Devleti, Otuz Yıl Savaşları ile uğraşan

Avrupa'nın güçsüz ve zayıf durumundan yararlanamamıştır.

Osmanlı-Habsburg (Avusturya) İlişkileri (1593-1606)

962 yılında kurulan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tahtına 1519'da Alman İmparatoru Şarlken'in geçmesinden sonra Avrupa'da Habsburg Hanedanlığı hüküm sürmeye başlamıştır. Şarlken'in kardeşi Ferdinand ise Habsburg Hanedanlığı'na bağlı olan Avusturya Krallığı'nı arşidük unvanıyla yönetmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın, Mohaç Zaferi'yle Macar Krallığı'na son vermesinden sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya Avrupa'da üstünlük kurabilmek için uzun süre mücadele etmişlerdir. Sultan II. Selim Dönemi'nde 1568'de yapılan barış antlaşmasından 1593 yılına kadar ise Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bir barış dönemi yaşanmıştır.

Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken vergiyi göndermemesi, sınır boylarında yaşanan saldırılar ve bölgede görevli olan Bosna beylerbeyinin Hırvatistan'a akın yaparken öldürülmesi gibi gelişmeler üzerine 1593'te Osmanlı Devleti Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Papa'nın girişimleriyle Avusturya, Erdel, Eflâk, Boğdan ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturduğu Haçlı ordusu Estergon Kalesi'ni ele geçirmiştir. Bunun üzerine Sultan III. Mehmet ordunun başında sefere çıkarak Eğri Kalesi'ni fethetmiştir.

Haçova Meydan Savaşı (1596)

Eğri Kalesi'ne yardım için gelen Avusturya ve Erdel mütefrik ordusuyla Haçova'da yapılan meydan savaşında Osmanlı ordusu oldukça zor bir zafer kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kazandığı son meydan savaşı olarak kabul edilen bu zaferde Osmanlı ordusunun gücünden çok Avusturya ordusunun disiplinsizliği etkili olmuştur. Ancak bu zafer Avusturya'yı antlaşmaya zorlayabilecek kesin bir sonuca yol açmadığından taraflar arasındaki savaşlar on yıl daha devam etmiştir. Avusturya'nın, Macar topraklarındaki isyanlarla uğraşması, Osmanlı Devleti'nin ise Anadolu'da Celâli İsyanları ve doğuda Safeviler ile mücadeleye devam etmesi gibi nedenlerle iki devlet arasında Zitvatorok Antlaşması imzalanmıştır.

Zitvatorok Antlaşması (1606)

- Osmanlılar, Avusturya arşidükü için "sezar" unvanını kullanacak ve Avusturya arşidükü, protokolde Osmanlı padişahına denk sayılacaktır.
- Avusturya, Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi ödemeyecek; bunun yerine bir defaya mahsus olmak üzere 200 bin kuruş gönderecektir.
- Eğri, Kanije ve Estergon kaleleri Osmanlı Devleti'nde kalacaktır.

Zitvatorok Antlaşması, Osmanlı diplomasisinde nasıl bir değişime yol açmış olabilir? Tartışınız.

Zitvatorok Antlaşması'yla birlikte Osmanlı padişahı ile Avusturya kralı eşit kabul edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, İstanbul Antlaşması (1533) ile Avusturya üzerinde kurduğu üstünlüğünü kaybetmiştir. Diplomatik protokolde denklik sağlanmış olması ise Osmanlı Devleti'nin, Avrupa diplomasisinde artık "mütekabiliyet" yani "karşılıklı eşitlik" esasını kabul ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, eski Macaristan Krallığı'ndan kalan yerler için Avusturya'dan vergi olarak aldığı yıllık 30 bin altından vazgeçmiştir. Bu durum, Habsburglar karşısında Osmanlılar açısından açık bir geri adım olmuştur.

Uzun süren savaşlar, Osmanlı Devleti'nin Habsburglar karşısındaki askerî yetersizliklerini ortaya çıkarmıştır. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Habsburglarla yaptığı savaşlarda ilk defa Avrupa savaş teknolojisi ve taktikleriyle karşılaşmıştır. Yeni savaş teknolojileri kullanan Avusturya ordusu karşısında eski usul ve silahlarla savaşan tımarlı sipahilerin yetersizliği açıkça görülmüştür. Bu durum, Osmanlıların Batı'da (Avrupa) askerî yapıda meydana gelen teknik değişimleri fark etmesini sağlamıştır. Batı ise Osmanlı Devleti'nin askerî gücünün artık eski seviyesinde olmadığını anlamıştır.

Osmanlı Devleti'ne Yönelik Stratejik Tehditler

Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1662-1664)

Osmanlı Devleti'nin batıdaki stratejik rakibi olan Avusturya, Erdel meselesini bahane ederek Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Avusturya seferine çıkmış ve 1663'te Uyvar Kalesi'ni fethetmiştir. Kısa bir süre sonra yapılan Vasvar Antlaşması (1664) ile Avusturya, Erdel'deki Osmanlı hâkimiyetini kabullenmek zorunda kalmıştır.

Avrupa'nın en güçlü kalelerinden biri olan Uyvar'ın fethedilmesi "Uyvar önünde bir Türk gibi kuvvetli" ifadesinin doğmasını sağlamıştır.

Osmanlı-Venedik İlişkileri (1645-1669)

Sultan IV. Murat Dönemi'nde, Venedik yönetimindeki Girit Adası'nın korsan yatağı hâline gelmesi, Türk ticaret ve hac gemilerine zarar verilmesi gibi sebeplerle Osmanlı donanması 1645'te Girit'i kuşatmıştır. Kuşatma sürecinde Venediklilerin karşı saldırılarla Boğazlar ve çevresini abluka altına almaları İstanbul'da büyük bir kıtlık döneminin yaşanmasına ve Girit kuşatmasının yirmi dört yıl kadar uzamasına sebep olmuştur. 1669'da Kandiye Kalesi'nin ele geçirilmesi ile Girit Adası tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve Akdeniz'deki Osmanlı egemenliği pekiştirilmiştir. Ancak kuşatmanın bu kadar uzaması Osmanlı donanmasının artık eski gücünde olmadığını da göstermiştir.

Osmanlı-Lehistan (Polonya) İlişkileri (1621-1676)

Lehistan himayesindeki Kazakların Osmanlı topraklarına saldırıları ve Lehistan'ın, Eflâk ve Boğdan'daki Osmanlı egemenliğine karşı girişimlerde bulunması Osmanlı-Lehistan arasındaki savaşların sebeplerini oluşturmaktadır.

Sultan II. Osman (Genç Osman) Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları'nın yaşandığı bir dönemde Lehistan seferine çıkarak Hotin Kalesi'ni kuşatmıştır. Ancak kapıkulu askerlerinin disiplinsizliği yüzünden Hotin Kalesi alınamamıştır. Bu sırada gelen barış teklifi Sultan II. Osman (Görsel 9.2) tarafından kabul edilince Hotin Antlaşması (1621) imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Kanuni Dönemi'ndeki sınırlara geri dönülmüş ve Hotin Kalesi Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Boğdan'a bırakılmıştır.

1668'de Osmanlı Devleti'ne karşı Leh-Rus ittifakının kurulması, Ukrayna Kazaklarının Osmanlılardan yardım istemesi ve Lehistan'ın Ukrayna'yı işgal etmesi üzerine Sultan IV. Mehmet, Lehistan seferine çıkarak Kamanıçe ve Podolya'yı ele geçirmiştir. Bu gelişme sonrasında Lehistan'ın isteği ile Bucaş Antlaşması (1672) yapılmıştır. Antlaşmayla Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne yıllık 22 bin altın vergi vermesi ve Podolya'yla Ukrayna'nın Osmanlı Devleti'ne bırakılması kararlaştırılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, Batı'daki en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak Lehistan Diet Meclisi vergi maddesini kabul etmeyince savaşlar yeniden başlamış, bir süre sonra ise vergi maddesi kaldırılarak Bucaş Antlaşması yenilenmiştir (1676).

Görsel 9.2: Sultan II. Osman (Minyatür, Nakşi, 1620, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul)

Osmanlı-Rusya İlişkileri (1678-1681)

Osmanlı himayesindeki Ukrayna'yı yöneten Kazak beyinin Rusya ile yakınlaşması sebebiyle Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çehrin Seferi'ne çıkmıştır. Osmanlı ordusunun bazı önemli kaleleri fethetmesi üzerine Rusya barış istemek zorunda kalmış ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk resmî antlaşma olan Bahçesaray Antlaşması (1681) yapılmıştır. Bu antlaşma ile Çehrin ve Podolya Osmanlı Devleti'nde kalırken Osmanlı ile Rusya arasındaki sınır Özi (Dinyeper) Irmağı olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı-Malta İlişkileri

Kanuni'nin 1522 yılında Rodos Adası'nı alması sonrasında Rodos şövalyeleri, Akdeniz'in ortasında bulunan ve oldukça korunaklı doğal limanlara sahip olan Malta Adası'na yerleştirilmişlerdir. Osmanlı donanması 1565 yılında Malta'yı kuşatmış olsa da son derece güçlü kale surlarını ve şövalyelerin güçlü savunmasını aşamamıştır. Malta, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Haçlı ittifaklarında yer almıştır.

II. Viyana Kuşatması ve Bozgunu (1683)

Orta Macaristan'da yaşayan Protestan Macarların lideri konumundaki Tökeli İmre, Katolik Avusturya Krallığı'nın baskısına karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Bunun üzerine Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa oldukça büyük bir orduyla Avusturya seferine çıkarak başkent Viyana'yı kuşatmıştır. Bu sırada Avusturya Kralı Leopold, Osmanlılara karşı Avrupa devletlerinden yardım istemiştir. Lehistan, Venedik ve Alman prenslikleri yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir. Papalık ise Osmanlıların aslında bütün Hristiyan dünyasını hedeflediğini söyleyerek Avrupa devletlerini kutsal bir çatı altında toplanmaya davet etmiştir. Fransa ise bu ittifaka doğrudan katılmasa da sessiz kalarak dolaylı bir destek vermiştir.

İki ay kadar başarıyla sürdürülen II. Viyana Kuşatması'nda (Görsel 9.3) savaşın kaderini değiştiren olay, Lehistan Kralı'nın Bavyera ve Saksonya kuvvetleriyle birleşerek Viyana önlerine gelmesi ve Osmanlı ordusunu iki ateş arasında bırakmasıdır. Bu gelişme sonrasında Osmanlı ordusu büyük bir bozguna uğrayarak Viyana önlerinden Belgrad'a kadar geri çekilmek zorunda kalmıştır.

II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olan diğer nedenler şunlardır:

- Kırım Hanı Hacı Murat Giray'ın Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya tam destek vermemesi ve yardıma gelen Leh Kralı'nın geçişine göz yumması
- Viyana'nın dört taraftan kuşatılmayacak kadar büyük ve güçlü surlara sahip olması
- Osmanlı ordusunda ganimet hirsına kapılan bazı askerlerin yarattığı disiplin sorunları
- Osmanlı askerlerinin Viyana'nın konumu sebebiyle güçlerini belli bir noktada toplayamaması
- Uzaklık yüzünden kuşatmaya hafif toplarını götüren Osmanlıların ateş gücü bakımından düşmanın gerisinde kalması
- Osmanlı ordusunda zahire (buğday, arpa) kıtlığı görülmesi, süvari atlarına ve topları çeken hayvanlara yem verilememesi

Görsel 9.3: Viyana Kuşatması (Tablo, Frans Geffels, Viyana Müzesi, Avusturya)

Kutsal İttifak ile Osmanlı Devleti Arasındaki Savaşlar Dönemi (1683-1699)

Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde bozguna uğramış olması Avrupa'da büyük bir heyecana yol açmıştır. Osmanlıların artık Avrupa'dan atılması zamanının geldiğini düşünen Papa'nın da teşvikiyle Avusturya, Lehistan, Venedik ve Malta tarafından Kutsal İttifak kurulmuştur. İttifaka bir yıl kadar sonra Rusya da katılmıştır. Kutsal İttifak ile Osmanlı Devleti arasında on altı yıl süren savaşlar dönemi yaşanmıştır. Aynı anda birçok cephede savaşan Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak devletlerine karşı ilk zamanlarda bazı başarılar kazanmış olsa da Salankamen (1691) ve Zenta (1697) savaşlarında aldığı ağır yenilgiler sonrasında Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır (1699).

Karlofça Antlaşması (1699): Yirmi beş yıl için geçerli olan ve Avusturya'nın kefilliği altında yapılan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Kutsal İttifak devletlerine bıraktığı topraklar şunlardır:

Avusturya	Macaristan (Temeşvar hariç) ve Erdel
Lehistan	Podolya ve Ukrayna
Venedik	Mora ve Dalmaçya kıyıları

Müzakerelere katılan Rus temsilci tam yetkili olmadığı için Rusya, Karlofça Antlaşması'nı imzalamamıştır. Karlofça Antlaşması'nı tamamlamak üzere bir yıl sonra Rusya ile İstanbul Antlaşması (1700) yapılmıştır. Anlaşma sonucunda,

- Karadeniz kıyısındaki Azak Kalesi Rusya'ya bırakılmıştır. Bu sayede Rusya, Karadeniz'e bir çıkış noktası elde etmiştir.
- Rusya, İstanbul'da daimî elçi bulundurma hakkına sahip olmuştur.

Harita 9.2: Osmanlı Devleti'nin Karlofça, İstanbul ve Kasr-ı Şirin antlaşmalarıyla kaybettiği topraklar

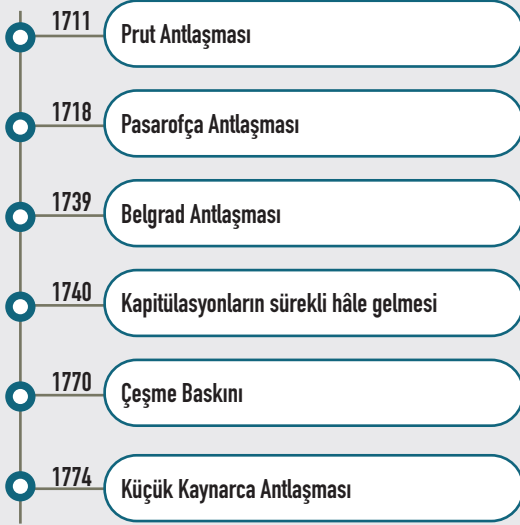
Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı dış politikası ve diplomasisi açısından da önemli sonuçları olmuştur. Öncelikle Osmanlı Devleti ilk kez müzakere yoluyla bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Oysa daha önceki dönemlerde Osmanlı Devleti antlaşmalarda kendi şartlarını kabul ettiren ve belirleyici olan taraftır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin ilk defa İngiltere ve Hollanda gibi devletlerin ara buluculuğunu kabul etmek zorunda kalmış olması da Osmanlı Devleti için diplomatik açıdan önemli bir itibar kaybıdır. Güç ve itibar kaybına uğramış olan Osmanlı Devleti bundan sonra Avrupalı devletler için tehlike olmaktan çıkmaya başlamıştır.

Artık birden çok Avrupa devleti ile aynı anda savaşacak güçte olmayan Osmanlı Devleti'nin Avrupa politikasındaki çıkarları doğrultusunda konjonktürel (dönemin durum ve şartlarına göre) ittifaklar kurmaya başladığı görülmüştür. Bu süreçte Osmanlı Devleti; Almanya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile olan mücadelesinde Fransa'dan başka devletlerle de iş birliği yapmanın gerekliliğini görmüş ve Avrupa'nın yükselen gücü Prusya ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Osmanlı, önceki dönemlerde önem vermediği İngiltere ve Hollanda gibi Avrupalı devletlerin politikalarından da etkilenemeye başlamıştır.

Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Batı politikasında meydana gelen değişiklikler nelerdir?

9.2. 1700-1774 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ

Karlofça Antlaşması Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rusya, Venedik ve Avusturya'yla Mücadeleleri

Osmanlı Devleti, II. Viyana Bozgunu sonrası imzalamış olduğu Karlofça (1699) ve İstanbul (1700) antlaşmalarıyla önemli toprak kayıpları yaşamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında devletin temel siyaseti, kaybettiği toprakları geri almak olmuştur. Bu amaçla Osmanlı Devleti kuzeyde Rusya, batıda ise Venedik ve Avusturya ile askerî ve siyasi mücadelelere başlamıştır.

Osmanlı-Rusya İlişkileri

XVIII. yüzyıla girildiğinde Rusya'nın başında bulunan Çar I. Petro (*Görsel 9.4*), yaptığı reformlarla Rusya'yı güçlendirmiştir. Onun zamanına kadar Rusya'nın bir donanması yoktur. I. Petro, Kırım'ı alarak Karadeniz'e inmek ve Baltık Denizi'ne açılmak için ilk Rus donanmasını kurmuştur. I. Petro, ayrıca Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanları himaye altına alma politikasını da uygulamaya koymuştur. I. Petro ile başlayan bu Rus politikaları iki yüz yıldan fazla sürecek olan Osmanlı-Rus savaşlarının esas sebebi olmuştur.

Osmanlı Devleti, kaybetmiş olduğu toprakları geri almak için nasıl bir politika izlemiştir?

Rusya
Osmanlı Devleti
Lehistan
İstanbul Antlaşması ile Rusya'ya verilen topraklar

Harita 9.4: İstanbul Antlaşması'na göre Rusya'ya verilen topraklar

Prut Savaşı ve Prut Antlaşması (1711)

Çar I. Petro'nun hedefleri doğrultusunda Rusya, İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi'ni alarak Karadeniz'e adım atmıştır. Baltık Denizi'ne inebilmek için bölgenin güçlü devleti olan İsveç'le mücadele eden I. Petro, onları Poltova Savaşı'nda (1709) yenilgiye uğratmıştır. İsveç Kralı XII. Şarl (Demirbaş Şarl) Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Ruslar, XII. Şarl'ın kendilerine teslim edilmemesini bahane ederek Osmanlı Devleti'ne karşı toprak ihlallerinde bulunmuş ve bu durum, Osmanlı-Rus savaşının başlamasına neden olmuştur. Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Rus ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Savaşın sonunda yapılan Prut Antlaşması'na göre,

- Azak Kalesi Osmanlı Devleti'ne verilecektir.
- Rusya İstanbul'da daimî elçi bulundurmayacaktır.
- Rusya Lehistan'ın iç işlerine karışmayacaktır.
- XII. Şarl, ülkesine dönebilecektir.

Prut Antlaşması'yla birlikte İstanbul Antlaşması'nda kaybedilen yerler geri alınmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde Karlofça Antlaşması ile kaybedilen yerlerin de geri alınabileceği düşüncesini doğurmuştur.

Kuzeyi buzlarla kaplı olan Rusya'nın güneyinde ise Osmanlı Devleti vardır. Bu nedenle Avrupa'nın güçlenen devletleri gibi deniz ticaretinden pay almak isteyen fakat ticarete uygun limanları bulunmayan Rusya, sıcak denizlere ulaşabilmek için Osmanlı Devleti ile mücadeleye başlamıştır.

Prut Antlaşması'ndan memnun olmayan Rusya, batıda Avusturya ile ittifak yaparak Azak Kalesi ve Kırım'a saldırmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etmiştir (1736). Avusturya'nın da dâhil olduğu savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır. Fransa'nın araya girmesiyle Belgrad Antlaşması (1739) imzalanmıştır.

Belgrad Antlaşması'na göre,

- Rusya, işgal ettiği bütün yerleri Osmanlı Devleti'ne bırakacaktır.
- Rusya Karadeniz'de savaş ve ticaret gemisi bulundurmamaktadır.
- Azak Kalesi yıkılarak bölge Rusya'ya bırakılacaktır.

Belgrad Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı kazançlı son antlaşmadır. Antlaşmaya ara buluculuk yapan Fransa ise kapitülasyonlardan süresiz yararlanma hakkı elde etmiştir.

Belgrad Antlaşması sonrasında yayımlı politikalarını devam ettiren Rusya, Lehistan'ın iç işlerine karışmaya başlayınca Leh milliyetçileri Osmanlı Devleti'nden yardım ve himaye istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu isteği kabul etmesi ve Rus askerlerinin Osmanlı topraklarına girip katliam yapması üzerine Sultan III. Mustafa, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı altı yıl sürmüştür. Osmanlı ordularının ağır kayıplar verdiği savaşlar devam ederken Rus donanması Baltık Denizi'nden geçerek İngilizlerin de yardımıyla Akdeniz'e girmiş ve 1770 yılında Çeşme limanında bulunan Osmanlı donanmasını yakmıştır. Karada ve denizde Ruslara karşı ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmış ve çok ağır şartlar içeren Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) imzalanmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre,

- Kırım bağımsız olacak ancak Kırım halkı dinî açıdan Halife'ye bağlı kalacaktır.
- Ruslar, Karadeniz'de donanma bulundurma hakkına sahip olacaklardır.
- Rus gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilecek ve Rus tüccarlar Osmanlı kara sularında ticaret yapabileceklerdir.
- Fransa ve İngiltere'ye tanınan kapitülasyonlardan Ruslar da yararlanacaktır.
- Ruslar, İstanbul'da sürekli elçi bulundurabilme hakkını yeniden elde edeceklerdir.
- İstanbul'da bir Ortodoks kilisesinin inşasına izin verilecek ve Rusya bu kilisenin himayesini üstlenecektir.
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecektir.

Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda, halkı Müslüman ve Türk olan bir toprak parçası (Kırım) ilk defa kaybedilmiştir. Kırım'ın kaybedilmesi ile Karadeniz'in Türk gölü olma özelliği de son bulmuştur. Ayrıca Ortodoksları himaye hakkı kazanan Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatını da elde etmiştir.

Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile elde ettiği haklar Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilemiştir? Yorumlayınız.

Osmanlı-Venedik ilişkileri

Venedik, o dönemde Akdeniz'in ticari ve askerî yönden güçlü devletlerinden biridir. Kutsal İttifak'ta Osmanlı Devleti'ne karşı savaştan Venedik, Karlofça Antlaşması'yla Mora'ya ve bazı Ege adalarına sahip olmuştur. Ancak Osmanlı ile Venedik arasında Karlofça Antlaşması'yla başlayan barış dönemi uzun sürmemiştir. Prut Antlaşması ile elde edilen başarı Osmanlı Devleti'nin tekrar fetihçi politikalara dönmesini sağlamıştır.

Osmanlı-Avusturya ilişkileri

Osmanlı-Venedik savaşı devam ederken gelişmelerden endişe duyan Avusturya, Venedik ile ittifak yaparak savaşa dâhil olmuştur. Beklenmedik bir anda ikinci cephenin açılmasıyla yıpranan Osmanlı kuvvetleri Avusturya karşısında Petervaradin'de ağır bir yenilgiye uğramıştır. Sadrazam Damat Ali Paşa'nın da şehit olduğu bu çarpışmalar sonucunda Orta Avrupa'nın merkezi konumundaki Belgrad, Avusturya'nın eline geçmiştir. Avusturyalıların Niş bölgesine kadar inmeleri üzerine, İngiltere'nin ve Felemenk (Hol-

Venedikliler, Akdeniz'de korsan gemileriyle Osmanlı ticaret gemilerine zarar vermiş ve Osmanlı Devleti'ne isyan eden Karadağ asilerini teşvik ederek himayelerine almıştır. Venedik baskısından bıkan Mora halkı da Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Venedik'e savaş ilan etmiştir (1714). Yapılan savaşlar sonucunda Mora Yarımadası Venedik'ten geri alınmıştır (1715).

Yirmi beş yıl geçerli olacak bu antlaşmaya göre

- Banat, Küçük Eflâk, Kuzey Sırbistan (Belgrad dâhil) ve Bosna'nın kuzeyinde kalan topraklar Avusturya'ya bırakılmıştır.
- Mora Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.
- Bosna Hersek kıyılarındaki bazı yerler Venediklilere verilmiştir.

landa) devletlerinin ara buluculuğuyla Pasarofça Antlaşması (1718) imzalanmıştır. Pasarofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti Batı'da

genişleme siyasetini terk etmiş, başta Avusturya olmak üzere Rusya ve diğer devletlerin kendi aleyhine genişlemelerini engelleyecek savunma tedbirleri almaya başlamıştır.

1736'da başlayan Osmanlı-Rusya ve Avusturya Savaşı Belgrad Antlaşması'yla sona ermiş ve Pasarofça Antlaşması'yla Avusturya'ya bırakılan topraklar bu antlaşmayla geri alınmıştır.

Harita 9.5: XVIII. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti

Kapitülasyonların Sürekli Hâle Getirilmesi

Osmanlı kaynaklarında "uhud-ı âtika" ve "imtiyaz-ı mahsusa" adlarıyla anılan kapitülasyonlar (ayrıcılık), genellikle Müslüman ülkelerde Hristiyanların ticaret, hukuk ve eğitim alanlarındaki haklarını belirleyen antlaşmaları ifade etmektedir. Fransa'ya ilk kapitülasyonlar 1569 yılında Sultan II. Selim zamanında verilmiştir. Sonraki padişahlar zamanında da kapitülasyonlar yenilenmiştir.

Sultan I. Mahmut zamanında ise Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile imzaladığı Belgrad Antlaşmaları'na Fransa'nın ara buluculuk yapması üzerine Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, hükümdarların ömrüyle sınırlı olmaktan çıkarılmış ve genişletilerek sürekli hâle getirilmiştir (1740).

9.3. XVII VE XVIII. YÜZYILLARDA OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ DEĞİŞİM VE YENİLİKLER

Avrupa'daki Gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı Dış Politikası ve Diplomasisine Etkileri

Karlofça Antlaşması ile ilk defa büyük oranda toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti'nin dış politikasında değişimler olmuş ve Kuruluş Dönemi'nden beri izlenen fetih ve genişleme politikası işlerliğini yitirmiştir. Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan sonraki dönemde kaybettiği toprakları geri alabilmek için çözüm yolları aramıştır. Kaybettiği yerleri geri alma umudunu Pasarofoça Antlaşması ile yitiren Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya gibi devletlerin genişleme politikalarına karşı Avrupa sınırlarını güvence altında tutmak için barış koruma politikasına yönelmiş ve Avrupa siyaseti ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Dış politika gündeminin önem kazanmasıyla Osmanlı devlet idaresinde askerî unsurlar yerine bürokratik unsurlar (reisülküttaplık) ön plana çıkmaya başlamıştır.

Avrupa'da Yaşanan Askerî Devrimin Osmanlı Askerî Teşkilatına Etkileri

Avrupa'da savaş ve ordu sistemlerinde ateşli silahlara dayalı yaşanan teknolojik değişimler "askerî devrim" olarak adlandırılmıştır. Avrupa'da ordular ateş güçlerini artırmak için yeni yöntemler geliştirmiştir. Ateş eden birliğin yeni ateş için hazırlanmak üzere arkaya geçtiği ve ateş edecek yeni birliğe yer açtığı "kontra marş" adı verilen bir teknik kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknik, Avrupalı ordulara dönüşümlü ve aralıksız ateş etme imkânı sağlamıştır. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Habsburglar ile yapılan savaşlarda Avrupalıların yeni savaş teknolojisini ve taktiklerini ilk defa görmüştür. Avusturyalı tüfekli piyade askerlerinin karşısında yeniçerilerin ve tımarlı sipahilerin yetersiz kalmaları üzerine Osmanlı Devleti Avrupa'nın savaş gücünü iki şekilde yakalamaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi silahlı yeniçerilerin sayısını artırmak, ikincisi ise tımarlı sipahiler yerine ateşli silahlar kullanabilen "sarıca", "sekban" ve "levent" adlı yeni askerî birlikler oluşturmaktır.

1695'te yeniçerilerin sayısı 30 binden 80 bine kadar çıkarılırken 1655'te tımarlı sipahi sayısı 37 binden 6 bine kadar düşürülmüştür.

Gabor Agoston, *Osmanlıda Strateji ve Askerî Güç*

Avrupa Gemicilik Teknolojisinde Yaşanan Gelişimin Osmanlı Denizciliğine Etkileri

Osmanlı gemiciliğinin gelişiminde birinci dönem, devletin kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar süren ve "kadirga" adlı kürekli gemilerin kullanıldığı dönemdir. Bu döneme, özellikle Osmanlı gemi teknolojisine kendi bilgi ve becerilerini ekleyen Barbaros Hayreddin Paşa (Görsel 9.5) damgasını vurmuştur. İkinci dönemde ise kadirgalardan daha uzun gövdeye, yelkenlere ve toplara sahip olan "kalyon" adlı yelkenli gemiler kullanılmıştır. Bu dönem, XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

Görsel 9.5: Barbaros Hayreddin Paşa
(Tablo, Viyana Sanat Tarihi Müzesi, Schloß Ambras Koleksiyonu)

Yirmi dört yıl süren Girit kuşatmasında Osmanlı kadirgalarının Venedik kalyonları karşısında aciz kalması üzerine Osmanlı devlet adamları kalyon yapımına karar vermişlerdir. Böylece Girit Seferi bir dönüm noktası olmuş ve Osmanlı donanmasında kadirgadan kalyona geçiş süreci başlamıştır.

Coğrafi Keşifler'in ve Merkantilizm Politikasının Osmanlı Ekonomisine Etkileri

Coğrafi Keşifler sonrasında Avrupalı devletler "ülkelerin güç ve zenginliğinin altın ve gümüş gibi değerli madenler ile olabileceği" fikrine dayanan merkantilizm politikasını (ticari kapitalizm devrimi) izlemeye başlamıştır. Bunun sonucunda Avrupa'ya bol miktarda gümüş ve altın girişi olmuştur. Bu durum; Osmanlı temel para birimi olan akçenin sürekli değer kaybetmesine, fiyat artışlarına, enflasyona ve ekonomik krizlere sebep olmuştur.

Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Osmanlılar 1352'de Rumeli'ye ilk geçtikleri sırada Venedik'le savaş hâlinde olan Cenovalılar (Cenevizliler) ile dostluk ilişkisi kurmuş ve onlara ilk Osmanlı kapitülasyonunu vermiştir.

Osmanlı Devleti, XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Venediklilere ve Cenevizlilere; 1569 ve 1740'ta Fransa'ya; 1580'de İngiltere'ye; 1612'de ise Hollanda'ya çeşitli ticari ayrıcalıklar vermiştir.

XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı ekonomisine olumsuz bir etkisi olmayan kapitülasyonlar, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin daha fazla ayrıcalık almak için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmalarına sebep olmuştur.

Balta Limanı Ticaret Antlaşması (1838) sonucunda İngiltere'ye verilen ticari ayrıcalıklarla birlikte kapitülasyonlar en geniş hâline almıştır. Başta İngiliz tüccarlar olmak üzere yabancı tüccarlara düşük gümrük vergisi ödeyerek ticaret yapma hakkı tanıyan kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin ekonomisine olumsuz etkileri şunlardır:

- Osmanlı hazinesinin gümrük gelirleri azalmıştır.
- Ucuz yabancı mallara talep artarken yerli mallara talep azalmıştır.

- Yerli esnaf ve tüccar (loncalar) zarar görmüş, yerli üretim bitme noktasına gelmiştir.
- Dışa bağımlılığı artan Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığı sona ermiştir.
- Osmanlı Devleti, Avrupalılar için "açık pazar ve ham madde kaynağı" hâline gelmiştir.
- Gayrimüslim Osmanlı tebaası (Rum, Ermeni, Yahudi) yabancı devletlerin himayesine girmiştir.
- XIX. yüzyılda Avrupalı devletler her konuda Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmışlardır.
- Osmanlı Devleti dış borç almak zorunda kalmıştır.
- Osmanlı Bankası ve Alman Doğu Bankası gibi kuruluşların etkisiyle yabancı sermaye Osmanlı ülkesine girmeye başlamıştır.

Kapitülasyonlar, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ni ekonomik, siyasi, ticari, hukuki vb. pek çok açıdan olumsuz yönde etkilemiş ve devletin yıkılmasına zemin hazırlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Kapitülasyonlar ancak 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile kaldırılabilmiş, böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ekonomik bağımsızlığı güvence altına alınmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NE EKONOMİK BAĞIMSIZLIĞINI KAYBETTİREN GELİŞMELER

Coğrafi Keşifler sonucunda Akdeniz ticaretinin önemini kaybetmesi (Osmanlı Devleti'nin İpek ve Baharat yolları gelirlerinden mahrum kalması)

Fransızlara ilk genel kapitülasyonların verilmesi (1569)

Merkantilizm politikasının Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemesi (akçenin değer kaybı, fiyat artışları, enflasyon, ekonomik bunalım ve krizler)

Kapitülasyonların genişletilerek diğer Avrupa devletlerine de verilmesi (1580-İngiltere, 1612-Hollanda)

Fransa'ya verilen kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi (1740)

Sanayi İnkılabı ile birlikte Avrupa'da üretimin artması

Balta Limanı Ticaret Antlaşması (1838) ile İngiltere'ye geniş ayrıcalıkların verilmesi ve Osmanlı ülkesinin İngiltere'nin açık pazarı hâline gelmesi

Kırım Savaşı sırasında İngiltere'den ilk dış borcun alınması (1854)

Osmanlı Devleti'nin, kapitülasyon verdiği Avrupalı devletler tarafından yarı sömürge hâline getirilmesi

El tezgâhları ve atölyelerin kapanması sonucunda Osmanlı Devleti'nde yerli üretimin (lonca) çökmesi ve dışa bağımlılığın artması

Ramazan Kararnamesi ile Osmanlı maliyesinin iflas etmesi (1875)

Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyemeyeceğini alacaklı devletlere duyurması (1881)

Alacaklı devletlerin Düyün-ı Umûmiye (genel borçlar) İdaresini kurmaları ve Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarına el koymaları sonucunda Osmanlı ekonomisinin çöküşü (1881)

Osmanlı Devleti'nin Aldığı Ekonomik Önlemler ve Ekonomide Değişim

Coğrafi Keşifler'in ticaret yollarını değiştirmesi, İpek ve Baharat yollarının önemini kaybetmesine ve Osmanlı hazinesinin önemli gelir kaynaklarını yitirmesine sebep olmuştur. Ayrıca yirmi dört yıl süren Girit Kuşatması ve Kutsal ittifak'la on altı yıl süren uzun savaş dönemi, devleti ekonomik olarak zor duruma sokmuştur. XVII. yüz-

yıldan itibaren Osmanlı hazinesinin giderlerinin gelirlerinden daha fazla olmasıyla birlikte hazine açık vermeye başlamıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti hazine açıklarını kapatmak ve hazineye yeni gelir kaynakları oluşturmak için bazı önlemler almak zorunda kalmıştır.

1. Akçenin Değerinde Yapılan Ayarlamalar: Orhan Bey Dönemi'nde ilk gümüş para olan akçeyi bastıran Osmanlılar, Fatih Dönemi ile birlikte altın para (Görsel 9.6) da basmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, akçenin değer kaybetmesinin yol açtığı fiyat artışından, enflasyon ve ekonomik krizlerden kurtulmak için akçenin ayarlarında oynamalar yapmak zorunda kalmıştır. Bunun için paraların içindeki altın ve gümüş oranı azaltılırken bakır oranı artırılmış ve paralar küçültülmüştür. Ancak bu ayarlamalardan sonra Osmanlı akçesinin satın alma gücü düşmüştür. Bu durum, ulufeli kapıkulu askerlerinin (yenicheriler) sık sık ayaklanmasına, şehir ve köylerdeki halkın ekonomik sıkıntı çekmesine sebep olmuştur.

2. Müsadere Usulünün Uygulanması: Merkezî otoritenin güçlendirilmesi amacıyla müsadere usulü uygulanmaktaydı. Bu uygulamayla devletin, haksız kazançla zengin olmuş görevlilerin mallarına istediği zaman el koyabilmesi sağlanmıştır. Müsadere uygulamaları ile özellikle ekonomik bunalım ve savaş zamanlarında hazineye gelir sağlanması hedeflenmiştir.

3. Vergi Sisteminde Düzenlemeler: Osmanlı vergi sistemi örfi ve şeri olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Örfi vergiler, devletin gerekli gördükçe değişik zamanlarda halktan aldığı vergilerdir. XVI. yüzyılda halktan "avarız" ve "imdadıyye" adı verilen yeni vergiler alınmaya başlanmıştır. Avarız vergisi, XVI. yüzyılın sonlarında Müslüman ve gayrimüslim reayadan savaş, deprem, kıtlık gibi olağanüstü hâllerde alınmıştır. İmdadiyye ise savaş ve sefer dönemlerinde varlıklı kişilerden alınan bir vergidir. Devlet, hazine açıklarını kapatmak için özel durumlarda almış olduğu bu gibi vergileri bir süre sonra devamlı olarak toplamak zorunda kalmıştır.

4. İltizam ve Malikâne Sistemleri: İltizam, Fatih Dönemi'nde tımar dışında kalan toprakların vergilerini toplamak için geliştirilen bir sistemdir. İltizamın açık artırma yoluyla verildiği kişilere "mültezim" adı verilmiştir. XVII. yy.dan itibaren tımar toprakları, geliri doğrudan hazineye giden "mukataa" topraklarına çevrilerek iltizam usulüyle mültezimlere vermeye başlanmıştır. Mültezimlerden peşin alınan paralar ise doğrudan hazineye aktarılmıştır. Ancak merkezî hazinenin nakit ihtiyacının giderek artması üzerine devlet, üç yıllığına verdiği mukataaları mültezimlere ömür boyu vermeye başlamıştır. Böylece mukataalar malikâne topraklarına dönüştürülerek bir anlamda özelleştirilmiştir. Zenginleşen ve ekonomik olarak güçlenen mültezimler Anadolu'daki başıboş sekban, sarıca ve levent gibi askerî grupları da bünyelerine katarak ekonomik güçlerinin yanı sıra askerî güce de sahip olmuşlardır. Böylece mültezimler arasından zamanla pek çok âyan çıkmış ve XVIII. yüzyıl; merkezî otoriteye karşı askerî, idari, ekonomik olarak nüfuzunu giderek artıran âyan ve eşrafın hâkim olduğu bir dönem olmuştur.

5. Narh Uygulamasında Düzenlemeler: Narh; başta ekmek, buğday ve un olmak üzere temel ihtiyaç maddeleriyle ilgili olarak devletin esnafa mallarını belirli bir fiyattan satmasını emrettiği ve belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı satış yapmasını yasakladığı uygulamadır. Osmanlı Devleti, çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerin fiyatlarını denetim altında tutmak amacıyla "narh" uygulamasına başvurmuştur. Narha uymayanlar ile eksik ve hatalı mal satanlar cezalandırılmıştır. Başta akçenin değer kaybetmesi olmak üzere kıtlık, nüfus artışı ve ticari dengelerdeki değişiklikler gibi sebeplerle Osmanlı Devleti ekonomik önlem olarak narh uygulamasında bazı düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır.

Görsel 9.6: Osmanlı akçeleri

Osmanlı Devleti'nin Temel Kurumlarında Meydana Gelen Bozulmalar

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin idaresinde yaşanan sıkıntılar, devleti ayakta tutan temel kurumlarda XVII. yüzyıldan itibaren bozulmalara sebep olmuştur. Bu durum idari, ekonomik, askerî ve sosyal alanlarda birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti,

yaşanan bozulmaları ve sorunları XVII. yüzyılda kendi bünyesinde aldığı önlemler ile çözmeye çalışmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren ise Avrupa'daki gelişmeleri dikkate alarak birtakım değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır.

Merkezî Yönetimin Bozulması: Sultan I. Ahmet (Görsel 9.7) Dönemi'nde getirilen "ekber ve erşed sistemi" ile hanedanın en büyük üyesinin tahta çıkarak padişah olması uygulamasına geçilmiş ve böylece veraset sistemi değişikliğe uğramıştır. Sancağa çıkma usulü yerine getirilen "kafes" usulüyle deneyimsiz, ekber ve erşed sistemiyle ise yeteneksiz şehzadelerin hükümdar olmalarının yolu açılmıştır. Taht kavgalarını önlemek ve merkezî otoriteyi korumak amacıyla veraset sisteminde yapılan bu değişiklikler, saray kadınlarının ve saray görevlilerinin devlet işlerine karışmalarına, sık sık padişah değişikliklerinin olmasına ve atamalarda rüşvet ve adam kayırma yoluyla liyakatsiz kişilerin görevlendirilmelerine sebep olmuştur.

Görsel 9.7: I. Ahmet

(Minyatür, Levni,

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul)

Mali Yapıdaki Bozulmalar: Yeni fetihlerin yapılamaması, uzun süren savaşlar nedeniyle masrafların artması, tımar sisteminin bozulmasından dolayı vergilerin toplanamaması gibi nedenler Osmanlı hazinesini önemli oranda gelir kaybına uğratmıştır. Bununla birlikte, sayıları artan kapıkulu askerlerinin maaş ödemelerinin artması, padişah değişiklikleri sebebiyle dağıtılan cülus bahşişleri, gereksiz saray harcamaları gibi giderler devlet hazinesinin daha fazla açık vermesine neden olmuştur.

Eyaletlerdeki tımar dağıtımlarında haksızlıklar ortaya çıkmış, tımar sahipleri köylüden ağır vergiler toplamaya başlamıştır. Bu durum; köylünün toprağını terk etmesine, tarımsal üretimin ve tımarlı sipahi sayısının azalmasına, köylerde güvenlik sorunlarına ve Anadolu'da Celâli İsyanları'nın çıkmasına yol açmıştır.

Ordu Teşkilatındaki Bozulmalar: Yeniçeri Ocağına kanunlara aykırı şekilde asker alınması, hem devşirme sisteminin hem de Yeniçeri Ocağındaki düzen ve disiplininin bozulmasına yol açmıştır. Sayıları düzensiz ve hızlı şekilde artan yeniçeriler "Ocak devlet içindir." anlayışından "Devlet Ocak içindir." anlayışına yönelerek sık sık isyan etmişler ve yasaklanmış olmasına rağmen askerlik dışındaki işlerle uğraşmaya başlamışlardır. Tımarlı sipahilerin sayıları ise savaşlarda yetersiz kalmaları ve tımar sistemindeki bozulmalar sebebiyle giderek azalmıştır.

Koçi Bey, yeniçerilerin bozulmasının temelinin, geçmişte yaşanan iki olaya dayandığıdır. Bunlardan birincisi, 1583'te III. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sünnet düğününde halkı eğlendirenlerin yeniçeri olarak kaydedilmesidir. İkincisi ise yeniçeri ağası olan Mustafa Ağa'nın 1620'de Yeniçeri Ocağındaki işe yarar askerleri uzaklaştırarak onların yerine çok sayıda işe yaramaz kişiyi almasıdır.

Eğitim ve İlimiye Sınıfındaki Bozulmalar: Osmanlı medreselerinde 17. yy.dan itibaren pozitif bilimler ihmal edilmiş, Avrupa'da bilim ve eğitim alanında meydana gelen gelişmeler ise takip edilmemiştir. Medreselerde müderrisliğin babadan oğula geçmesi (beşik ulemalığı) şeklindeki liyakatsiz uygulama giderek yaygınlaşmıştır. Ulema sınıfı, isyancı yeniçerilere destek olmuş ve yapmak istenen yeniliklere karşı çıkmıştır.

Sosyal Yapıdaki Bozulmalar: XVII. yüzyılda tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak tımarlı sipahilerin sayısı azalmış ve Celâli İsyanları çıkmıştır. Bu durum köylerde güvenlik sorunlarını ortaya çıkarınca köylüler topraklarını terk edip kentlere göç etmeye başlamışlardır. "Büyük Kaçgun" adı verilen bu göç hareketinin hızlanması sonucunda köylerde nüfus azalmış, kentlerde ise artan nüfusla birlikte işsizlik ve asayiş sorunu ortaya çıkmıştır.

XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Yaşanan İsyancılar

XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti, bir taraftan Avusturya ve İran ile savaşırken diğeri taraftan da iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çeşitli zamanlarda gerçekleşen bu isyanlar, devletin zayıflamasıyla birlikte giderek artmıştır. İsyancılar; İstanbul'da Yeniçeri, Anadolu'da Celâli ve Suhte, Taşra'da Eyalet olmak üzere üç gruba ayrılabilir.

1. İstanbul (Yeniçeri) İsyancıları

Yeniçerilerin; maaşların zamanında ödenmemesi veya değeri düşük akçe ile ödenmesi ve cülus bahşisi almak istemeleri gibi ekonomik sebeplerle başlattıkları isyanlardır. Bunun yanında askerlikle ilgisi olmayanların, devşirme sistemine aykırı şekilde Yeniçeri Ocağına alınması da disiplini bozmuş ve yeniçerilerin isyan etmelerine zemin hazırlamıştır. Mevki sahibi olmak ve rakiplerini saf dışı bırakmak isteyen bazı devlet adamlarının da kışkırttığı isyanlar, zaman zaman halktan ve ulemadan da destek görmüştür. Bu isyanların en önemlileri; Sultan III. Murat, Sultan II. Osman (Genç Osman), Sultan IV. Murat ve Sultan IV. Mehmet dönemlerinde yaşanmıştır. Yeniçeri İsyancıları'nın en şiddetlisi Sultan II. Osman zamanında çıkmış ve Sultan II. Osman, bir isyan neticesinde öldürülen ilk Osmanlı padişahı olmuştur.

Çınar Vakası (Vak'a-i Vakvakiyye)

Sultan IV. Mehmet'in küçük yaşta tahta çıkması nedeniyle devlet yönetimi uzun süre saray ağalarının ve valide sultanların elinde kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen yeniçeriler, isyan ederek Sultan IV. Mehmet'ten bazı devlet adamlarının idam edilmesini istemiş ve yeniçerilerin bu istekleri kabul edilmiştir. Devlet adamları Sultan Ahmet Meydanı'ndaki çınar ağacına asıldığı için bu olaya Çınar Vakası (Vak'a-i Vakvakiyye) denmiştir (1656).

Yeniçeri İsyancıları'nın Sonuçları

- Merkezî otorite daha da bozulmuştur.
- Sık sık padişah değişiklikleri yaşanmış ve cülus bahşileri yüzünden devlet hazinesi boşalmıştır.
- Önemli devlet adamları idam edilmiş ve liyakatsiz kişiler üst makamlara getirilmiştir.
- Yapılmak istenen ıslahatlar sonuçsuz kalmıştır.
- Yeniçeriler, isteklerini elde ettikçe güçlenmiş ve yönetim üzerindeki baskılarını artırmıştır.

Çınar Vakası'na halk arasında Vak'a-ı Vakvakiyye denmesinin nedenlerini araştırınız.

2. Anadolu İsyancıları

a) Celâli İsyancıları

"Bozoklu Celâl" isimli sipahinin Yavuz Sultan Selim zamanında Tokat'ta çıkarmış olduğu isyanın ardından Anadolu'da çıkan tüm isyanlara Celâli adı verilmiştir. XVI. yüzyılın sonundan itibaren Anadolu'da çıkmaya başlayan bu isyanların temel sebeplerini, tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak Anadolu'da güvenliğinin kalmaması, Avusturya ve İran savaşlarının masrafları için halktan yeni vergiler toplanması ve yerel yöneticilerin adaletsizlikleri oluşturmaktadır. İlk büyük Celâli İsyancı olan Karayazıcı'nın yanı sıra Deli Hasan, Tavil Ahmet, Canbolatoğlu ve Kalenderoğlu diğeri önemli Celâli İsyancıları arasında sayılabilir. Celâli İsyancıları, devletin varlığına ya da Osmanlı hanedanına karşı olmayıp daha çok eşkıyalık hareketi şeklinde görülmüş ve devleti çok uğraştırmıştır.

Celâli İsyancıları'nın Sonuçları

- Anadolu'da huzur, güven ortamı ve sosyal düzen bozulmuştur.
- Tarımsal üretim azalmış, ürün fiyatları yükselmiştir. Bunun sonucunda ticaret durgunlaşmış ve Osmanlı ekonomik düzeni bozulmuştur. Devlet para sıkıntısı çekmeye başlayınca tımar toprakları iltizama vermeye başlanmıştır.
- Köylerden kentlere "Büyük Kaçgun" adı verilen göçler başlamış ve işsizlik artmıştır.
- Merkezî otorite zayıflamış ve devlete olan güven azalmıştır.
- İstanbul'da ve diğeri şehirlerde güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır.
- İsyancılar askerî önlem ve müdahalelerle bastırılmıştır. Ancak isyanlar, asıl nedenleri ve çözüm yolları üzerinde durulmadığı için yeniden başlamıştır.

İsyana katılanlar bir gün Celâli iken ertesi gün devlet hizmetinde bir görevli veya devlete bağlı bir reaya olabilmıştır. İsyancı liderler ise bir gün eşkıyabaşı, ertesi gün itibarlı bir sancak beyi hâline gelebilmiştir. Bu durum, isyancıların devletten menfaat elde edebilmek için isyan çıkardıklarının bir göstergesidir.

b) Suhte (Softa) İsyancıları

XVI. yüzyıl sonlarında ve genellikle Anadolu'nun batı bölgelerinde, suhte adı verilen (Görsel 9.8) medrese öğrencileri tarafından çıkarılan isyanlardır. Klasik medrese eğitiminin bozulmasının bir sonucu olan Suhte İsyancıları'nın temel sebepleri şunlardır:

- Ulema çocuklarının hak etmeden unvan kazanması (beşik ulemalığı)
- İlimiyede yükselmenin rüşvet ve iltimasla olması
- Medreselere kapasitesinin üzerinde öğrenci alınması
- Nüfus artışı ve enflasyon gibi sebeplerle işsiz kalan gençlerin yatılı ve burslu olan medreselere sığınması
- Enflasyon nedeniyle medreselerin gelirinin azalması
- Topraksız kalan köylülerin dinî zümrelere verilen ayrıcalıklardan yararlanabilmek için medreselere kaydolması

Medreselerde kalan suhteler geçinmekte zorlanmaya başlayınca Osmanlı Devleti bu öğrencilerin para, adak ve kurban adıyla halktan yardım toplamalarına izin vermiştir. Ancak bu izni kötüye kullanan çok sayıda medrese öğrencisi çeteler kurarak köyleri, kasabaları yağmalamış ve eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuştur. Taşra yöneticilerinin, isyancıları dağıtmak için güç kullanmaları çok fazla can kaybına yol açmıştır.

Görsel 9.8: Medresede eğitim gören suhteler
(Minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul)

3. Eyalet (Taşra) İsyancıları

Merkezî otoritenin zayıflaması ve bazı eyalet yöneticilerinin siyasi güç elde etmek istemeleri sonucunda Eflâk, Boğdan, Erdel, Kırım, Bağdat, Halep ve Yemen gibi merkeze uzak eyaletlerde çıkan isyanlardır. Eyalet İsyancıları'ndan bazıları şunlardır: Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa İsyanı, Sivas Valisi Vardar Ali Paşa İsyanı, Lübnan Valisi Fahrettin Paşa İsyanı... Bu isyanların bastırılmasında merkezden gönderilen yeniçeriler önemli rol oynamıştır.

Değişen Dengeler Karşısında Çözüm Arayışları: XVII. Yüzyıl İslahatları

XVII. yüzyılda bazı devlet adamları ve âlimler tarafından risale ve layiha adı verilen raporlar hazırlanmasının sebepleri neler olabilir?

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet ve toplum yapısında ekonomik, askerî ve siyasal sorunlar artış göstermiştir. Bununla birlikte devletin temel kurumlarında da bozulmalar başlamıştır. Tüm bu sorunlara ve bozulmalara çözüm bulabilmek ve devleti eski gücüne kavuşturabilmek amacıyla "risale" ya da "layiha" adı verilen raporlar hazırlanmıştır. Risale ve layiha yazarları, devleti ve toplumu gözlemlerken Avrupa'daki gelişmeler yerine, devlet içerisindeki değişmelere dikkat etmişlerdir. Yaşanan olumsuz gelişmeleri, geleneksel devlet ve toplum düzeninin terk edilmesine bağlayan bu yazarlar, Kanuni Dönemi'ni ideal ve örnek alınması gereken bir dönem olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle, yapılan ıslahatlar da Avrupa'daki gelişmeler örnek alınmamış ve sadece "kanun-ı kadim"e dönüş amaçlanmıştır.

Koçi Bey

Sultan IV. Murat'a sunduğu risalesinde (Görsel 9.9); yönetimde gördüğü ihmalkârlık, rüşvet, liyakatsizlik ve ahlaki bozulmalar gibi konulara yer vermiştir. Bozulmaları Kanuni Dönemi'ne kadar götürülen Koçi Bey, somut öneri ve tespitlerde bulunmuştur:

- Yöneticiler, öncelikle olayların iç yüzünü öğrenmelidir.
- Tımarlar ehline verilmediği için tımar sistemi bozulmuştur.
- Ulufeli kul sayısının artması hazineye ve vergi ödeyen reaya yük getirmiştir.

Görsel 9.9

Kâtip Çelebi

XVII. yüzyılda Avrupa ile Osmanlı bilim dünyası arasındaki açığı fark eden ilk Osmanlı âlimidir. Avrupa'da "Hacı Kalfa" ismi ile tanınan Kâtip Çelebi, kendisinden önceki âlimlerden farklı olarak Batı'daki bilimsel gelişmeleri yakından takip etmiştir. Coğrafya, tarih gibi farklı konularda eserler yazan Kâtip Çelebi'nin devlet hayatında yapılacak ekonomik ıslahatları anlattığı "Düstûrül-Amel li-İslâhi'l-Halel" (Bozuklukları Düzeltmede Takip Edilecek Yollar) adlı bir kitabı da bulunmaktadır.

Batıların coğrafya alanındaki çalışmalarını yakından takip eden Kâtip Çelebi "Cihannüma" adlı eseri kaleme almıştır. Kâtip Çelebi, Osmanlı'nın ilk sistematik coğrafya kitabı olarak kabul edilen bu eserde coğrafya biliminin önemini vurgulamış ve yeryüzünü kıtalara ayırarak incelemiştir.

Sadrazam Lütfi Paşa

"Âsafnâme" adlı bir risale yazmış, bu risalesinde birtakım sorunları ortaya koyarak bunlara çözüm önerileri sunmuştur. Sadrazam Lütfi Paşa'ya göre devlet hazine ile ayakta durur. Bu yüzden de hazine gelirlerinin giderlerden fazla olması sağlanmalı ve ücretli memur sayısı sınırlandırılmalıdır.

Gelibolulu Mustafa Ali

XVI. yüzyıl aydınıdır. Layihasında olumsuzlukların en önemli nedenini liyakat sahibi olmayan kişilerin yönetici olarak atanması olarak göstermiştir.

Manisalı Defter Emini Müezzinzade Ayn Ali Efendi

Sultan I. Ahmet Dönemi'nde Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın emriyle Osmanlı toprak düzeni, maliyesi ve kanunlarını inceleyerek yazdığı iki eseriyle tanınmıştır. Ayn Ali Efendi 1607 yılında taşra teşkilatı ile ilgili olarak yazdığı birinci eserinde tımar ve zeamet sistemindeki düzensizlik ve bozulmaları incelemiştir. 1609'da merkez teşkilatı ile ilgili yazmış olduğu ikinci eserinde ise Osmanlı devlet görevlilerine verilen maaş ve ödemelerle ilgili defterleri incelemiştir. Bozulmaların; tımar sistemi, askerî teşkilat, hazine gibi temel kurumlarda olduğunu tespit etmiş ve bozulan sistemin onarılması hususundaki görüşleri ile çözüm önerilerini içeren risaleleri Kuyucu Murat Paşa'ya sunmuştur. Ayn Ali Efendi'nin yaptığı çalışmaların, Tarhuncu Ahmet Paşa'nın bütçe konusundaki ıslahatları için bir hareket noktası oluşturduğu kabul edilmektedir.

Sultan II. Osman, Sultan IV. Murat ve Sultan IV. Mehmet döneminde görev yapan Tarhuncu Ahmet Paşa ve Köprülü Mehmet Paşa gibi sadrazamlar tarafından devlet yönetimindeki aksaklıkların düzeltilmesi için bazı düzenlemeler ve ıslahatlar yapılmıştır.

Sultan II. Osman

Şeyhülislamın nüfuzunu kırmak için yetkilerini kısıtlamıştır. Saray kadınlarının yönetimdeki etkinliğini azaltmıştır. Yeniçeri Ocağının yerine sadece Türklerden oluşan disiplinli bir ordu kurmak istemesi dolayısıyla isyan eden yeniçeriler tarafından öldürülmüştür.

Sultan IV. Murat

Küçük yaşta padişah olduğu için annesi Kösem Sultan ve saray ağaları, yönetimde uzun süre etkili olmuştur. Yönetimi tek başına ele aldıktan sonra merkezî otoriteyi güçlendirmiş, yeniçerileri ve sipahileri disiplin altına almıştır. İstanbul'da asayiş ve güvenliği sağlamak için kahvehaneleri kapatarak gece sokağa çıkma yasağı getirmiştir. Tütün ve içkiyi yasaklamış, İstanbul'u zorba ve kabadayılardan temizlemiştir. Ancak Koçi Bey'e hazırlatmış olduğu risale doğrultusunda, düşündüğü ıslahatları yapma fırsatı bulamadan ölmüştür.

Sultan IV. Mehmet

IV. Mehmet, tahta çıktıktan sonra Tarhuncu Ahmet Paşa'yı sadrazam olarak görevlendirmiştir. Ahmet Paşa tarafından Osmanlı tarihindeki ilk modern devlet bütçesi hazırlanmıştır. Ahmet Paşa, hazineden yapılan gereksiz harcamaları kısıtlayıcı için çıkarlarına dokunulan kişiler tarafından şikâyet edilmiştir. Bunun sonucunda Ahmet Paşa görevden alınarak idam edilmiştir. Onun yerine sadrazam olarak düşünülen Köprülü Mehmet Paşa ise Osmanlı tarihinde bazı şartlar öne sürerek sadrazamlığı kabul eden ilk kişidir. Bu şartlar; saray görevlilerinin devlet işlerine karışmaması, hakkında şikâyet olursa savunması alınmadan cezalandırılmaması, yapacağı atamalara ve görevden almalarına kimsenin karışmaması şeklindedir. Şartlarının kabul edilmesi sonrasında sadrazamlık görevine başlayan Köprülü Mehmet Paşa almış olduğu önlemler sonucunda birçok sorunu çözmüş ve bir süreliğine de olsa devleti toparlayarak eski gücüne kavuşturmuştur. XVII. yüzyılda aydınların ve devlet adamlarının gösterdiği tüm çabalara rağmen sorunlar köklü olarak çözülmediği için istenen sonuçlar alınamamıştır.

XVII. Yüzyıl İslahatlarının Genel Özellikleri

- Kişilere bağlı kalmış ve devletin genel politikası hâline dönüştürülemediği.
- Avrupa'daki gelişmeler örnek alınmamıştır.
- Bozulmaların geleneksel devlet ve toplum düzenine uyulmamasından kaynaklandığı düşünülmüştür.
- Genelde askerî alanda yapılan yeniliklerle yetinilmiştir.
- İslahatlar; yeniçeriler, ulema sınıfı ve kendi çıkarlarını düşünen devlet adamları tarafından engellenmiştir.
- Yenilikçi devlet adamlarının öldürülmesi sebebiyle ıslahatlar sonuçsuz kalmış ve köklü olamamıştır.
- İsyancılar askerî önlemler ve şiddet yoluyla bastırılmış, isyanların asıl sebepleri ve çözüm yolları üzerinde durulmamıştır.

Bozulmayı önlemeye yönelik yeni düşünce ve uygulamaların ortaya çıktığı XVIII. yüzyıl ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan etkilendiği yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Yeniliklerde Avrupa'nın Örnek Alınması: XVIII. Yüzyıl İslahatları

Lale Devri (1718-1730)

Osmanlı tarihinde Pasarofça Antlaşması'yla (1718) başlayan ve Patrona Halil İsyanı (1730) ile biten döneme Lale Devri adı verilmiştir. Uzun süren savaşlar döneminden sonra Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki olumsuz ilişkiler ilk kez bu dönemde yerini yakınlaşmaya bırakmıştır. Osmanlı devlet yöneticileri ve bazı aydınlar, ilk kez Avrupalıların üstünlüğünü fark etmiş ve Avrupa'daki gelişmeleri örnek alarak ıslahatlar yapılması gerektiğini kabul etmişlerdir. Böylelikle Osmanlı tarihinde Avrupa tarzındaki ilk yenileşme hareketleri Lale Devri hükümdarı olan III. Ahmet Dönemi'nde başlamıştır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olduğu bu dönemde Batı ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemdeki ıslahat fikirleri, sonraki yenileşme çabalarına zemin hazırlamıştır.

Görsel 9.10: III. Ahmet Çeşmesi

Lale Devri Yenilikleri

- Avrupa'yı yakından tanımak için bazı ülkelerin başkentlerine ilk kez geçici elçiler gönderilmiştir. Avrupa'ya gönderilen ilk elçi Paris'e giden Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'dir.
- Lale Devri'nin en önemli yeniliği, Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in oğlu Sait Efendi ile İbrahim Müteferrika tarafından ülkeye getirilen matbaadır (1727). "Vankulu Lügati" matbaada basılan ilk eserdir.
- Edebi, kültürel ve bilimsel eserlerin Türkçeye çevrilmesi için dönemin ünlü âlimi Yanyalı Esat Efendi başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur. Doğu klasikleri ve Batı'da yazılmış bazı kitaplar Türkçeye çevrilmiştir.
- Topkapı Sarayı'nda ve Yeni Cami'de birer kütüphane kurulmuştur.
- III. Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, bilim ve sanat adamlarını himaye edip desteklemişlerdir.
- Çiçek hastalığına karşı aşı geliştirilmiştir.
- Yangın ve depremlerle yıpranan İstanbul yeniden imar edilmiş ve şehre yeni yollar yapılmıştır. III. Ahmet Çeşmesi (Görsel 9.10) ile Sadabad Köşkü inşa edilmiştir.
- Bu dönemde bahçe düzenlemesi önem kazanmıştır.
- Büyük yangınlara karşı, Yeniçeri Ocağına bağlı olan "Tulumbacılar" adlı itfaiye teşkilatı kurulmuştur.
- Fransız kültürünün etkisiyle mimaride barok, süsleme sanatında ise rokoko tarzları kullanılmaya başlanmıştır. 1755'te tamamlanan Nuruosmaniye Camisi barok tarzıyla yapılan ilk camidir.
- İstanbul'da çini, kumaş ve çuha atölyeleri kurulmuştur.
- Nedim ve Şeyh Galip, Lale Devri'nin önemli şairleridir.
- Levnî, minyatür sanatında önemli eserler ortaya koymuştur.
- İstanbul halkı, Avrupa tarzında ev eşyaları, giysiler, resim ve tablolar kullanmaya başlamıştır.

Lale Devri'nin Sonu

Lale Devri'nde gerçekleştirilen bütün bu olumlu gelişmelere rağmen lüks merakı ve israftan dolayı sadrazam ve devlet adamlarına karşı tepkiler giderek artmıştır. Bu dönem, Patrona Halil Ayaklanması (1730) sonucunda Sultan III. Ahmet'in tahttan indirilmesi ve Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın katledilmesi ile sona ermiştir. Lale Devri, aşırılıklar bir kenara bırakıldığında toplumdaki değişim arzusunun ulaştığı boyutu göstermesi bakımından oldukça önemli bir dönemdir.

Lale Devri'nden sonra Sultan I. Mahmut, Sultan III. Mustafa, Sultan I. Abdülhamit ve Sultan III. Selim dönemlerinde de ıslahatlara devam edilmiştir. Askerî alanlar öncelikli olmak kaydıyla birçok alanda, devletin aksayan yönlerini iyileştirme çabası içinde olunmuştur. XVIII. yüzyılın en önemli ıslahatları, yüzyılın sonunda gerçekleştirilen Sultan III. Selim Dönemi (Nizam-ı Cedid) ıslahatlarıdır (1789-1807).

XVIII. Yüzyıl İslahatlarının Özellikleri

- Avrupa'nın bilim ve teknoloji alanındaki üstünlüğü ilk kez kabul edilmiştir.
- İslahatlar, padişah ya da bazı devlet adamları tarafından desteklenmiştir.
- Lale Devri dışındaki ıslahatlar daha çok askerî alanda yapılmıştır.
- İslahatlara yeniçeriler tarafından karşı çıkmıştır.
- Halkın ihtiyaçları dikkate alınmamış, halk desteği sağlanamamıştır.
- İslahatlar, Osmanlı Devleti'ndeki gerilemeye engel olamamıştır.
- Sorunlara köklü çözümler getirilememiştir.

1. Matbaanın bilimsel ve kültürel gelişmelerdeki rolü nedir?
2. Matbaa, Osmanlı toplumunda niçin geç kullanılmaya başlanmıştır?

Lale Devri Adı Nereden Geliyor?

Batı'da Pasarofça Antlaşması'yla başlayan uzun barış sürecinde özellikle başkentte yaygın bir şekilde lale yetiştirilmiştir. Türklerin eskiden beri önem verdiği bir çiçek olan ve döneme adını veren lale, bu devirde hastalık derecesine varan bir tutkuya dönüşmüş, nadir bir lale soğanı yüzlerce altına satılmaya başlanmıştır. Lale motifi, edebiyatta ve diğer sanat dallarında sıkça kullanılmış ve Batılılaşma hareketlerinin simgesi olmuştur. Lale Devri (Görsel 9.11) her ne kadar barış, eğlence, sefa dönemi olarak bilinse de sosyal ve kültürel hayatta bir reform döneminin de başlangıcı olmuş ve "Türk Rönesansı" olarak anılmıştır. "Lale Devri" tabiri ise ilk defa Yahya Kemal Beyatlı tarafından kullanılmıştır.

Görsel 9.11: Lale Devri

(Sultan III. Ahmet'in şehzadelerinin sünnet düğünlerini konu alan minyatür, Levni, Surnâme-i Vehbi)

Okuyalım

Lady Montagu: Çiçek Aşısını Osmanlı'dan Avrupa'ya Tanıtan Kadın

Sultan III. Ahmet döneminde İngiltere'nin Osmanlı büyükelçisi olarak atanan eşi ile birlikte 1716 yılında İstanbul'a gelen Lady Mary Montagu, İngiltere'deki arkadaşlarına birçok mektup yazmıştır. Bunlardan birinde İstanbul'da çiçek hastalığına karşı aşı yapıldığını ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Lady Montagu, aşı yapımına ilişkin ulaşılmış en eski belge niteliği taşıyan mektubunda çiçek aşısından şöyle bahsetmektedir:

...Bizde pek çok yaygın ve zalimane olan çiçek hastalığını burada keşfettiler bir aşı ile önlüyorlar. Ceviz kabuğu içine doldurulmuş çiçek hastalığı aşısını hangi damardan açılmasını isterlerse, o damarı büyük bir iğne ile açtıktan ve iğnenin ucu kadar aşığı buraya koyduktan sonra yarayı bağlıyor ve üzerine bir ceviz kabuğu yapıyorlar. Aynı şeyi dört beş damara daha yapıyorlar. Aşı için vücudun kapalı yerleri tercih ediliyor. Aşılanan çocuklar sekiz gün oynuyorlar, bir şey olmuyor. Daha sonra bir sıtmaya tutuluyorlar ki iki gün, üç gün yatakta yatıyorlar. Yüzlerinde yirmi otuz siville çıkıyor. Fakat sekiz gün içinde hiç hastalığa tutulmamış gibi oluyorlar. Açılan yaralar hastalıkları boyunca akıp çiçeğin zehrini atıyor, başka taraflara yayılmasına mani oluyor. Her sene aynı ameliye binlerce çocuğa yapılıyor... Aşıdan kimse ölmüyor. Aşının faydasına inandığım için sevgili yavruma da yaptırmaya karar verdim. Vatanımı çok sevdiğim için aşının oraya da girmesini isterim. Edirne, 1 Nisan 1717

Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, Çev.: Aysel Kurutluoğlu, s.: 66-67

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

narh, Bucaş, Pasarofça, ekber-erşed, Kasrı Şirin, sancağa çıkma, risale-lahiya, Lale Devri

1. Günümüzdeki Türkiye-İran sınırının çizilmesinde belirleyici olan Antlaşması Sultan IV. Murat Dönemi'nde imzalanmıştır.
2. "Ülke padişah ve oğullarındır." anlayışına dayalı veraset sistemi Sultan I. Ahmet zamanında değiştirilmiş, onun yerine..... kuralı getirilmiştir.
3. 1718 yılında Avusturya ile imzalanan Antlaşması ile Osmanlı Devleti Batılı devletlerle uzun sürecek bir barış dönemine girmiştir.
4. Osmanlı tarihinde Pasarofça Antlaşması'yla başlayıp Patrona Halil İsyanı ile biten ve Batı tarzı yeniliklerin ilk kez yapıldığı döneme denir.
5. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet ve toplum yapısında meydana gelen bozulmalara çözüm bulmak amacıyla..... ya da adı verilen raporlar hazırlanmıştır.
6. III. Mehmet usulünü kaldırarak yerine "kafes usulünü" getiren padişaktır.
7. Osmanlı Devleti, 1672'de Lehistan ile yaptığı Antlaşması ile batıda en geniş sınırlarına ulaşmıştır.
8. Osmanlı Devleti, çarşı ve pazarlarda satılan ürünlerin fiyatlarını denetim altında tutmak amacıyla uygulamasına başlamıştır.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk bütçe çalışmasını yapan kişi Tarhuncu Ahmet Paşa'dır.
2. () Sultan IV. Murat zamanında devlet teşkilatındaki bozulmanın ve isyanların nedenleri hakkında risale (rapor) hazırlayan kişi Koçi Bey'dir.
3. () Osmanlı Devleti'nde tımar dışında kalan bölgelerin vergisini toplamak için Fatih Dönemi'nden itibaren uygulanmaya başlanan açık artırma sistemine dirlik denir.
4. () Avrupa'da ilk geçici elçilikler Lale Devri'nde açılmıştır.
5. () Çar I. Petro, XVIII. yüzyılda gerçekleştirdiği çalışmalarla Rusya'nın siyasi politikalarına yön vermiş bir devlet adamıdır.
6. () Prut Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında imzalanan antlaşmalardan biridir.
7. () Belgrad Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı kazançlı son antlaşmadır.
8. () Osmanlı Devleti'nin yirmi dört yıl süren kuşatma sonucunda fethedebildiği ada Kıbrıs'tır.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Lale Devri'nin Osmanlıların sosyal ve kültürel hayatındaki etkileri nelerdir?
2. Kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiştir?
3. Tımar sisteminin bozulmasının sonuçları nelerdir?
4. Viyana Bozgunu (1683) sonrasında Avrupa ülkeleri arasında oluşturulan Kutsal İttifak'ın amaçları nelerdir?

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra oluşturulan Kutsal Haçlı İttifakı ile on altı yıl boyunca savaşmıştır. Bu savaşlarda ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti, imzalamak zorunda kaldığı antlaşmayla büyük toprak kayıplarına uğramıştır.
Bu parçada sözü edilen antlaşma aşağıdakilerden hangisidir?
A) Bucaş B) Karlofça C) Zitvatorok D) Pasarofça E) Kasr-ı Şirin
2. XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti; Viyana, Paris, Londra ve Moskova gibi önemli Avrupa başkentlerinde ilk kez geçici elçilikler açmıştır. Buralardaki elçilerin gözlemleri sonucunda hazırlanan raporlar ise Lale Devri'nde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerine yön vermiştir.
Buna göre Osmanlı Devleti aşağıdakilerden hangisini amaçlamıştır?
A) Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurmak
B) Coğrafi Keşifler'in olumsuz etkilerini gidermek
C) Kapitülasyonların olumsuz etkisini önlemek
D) İç isyanları önlemek
E) Tımar sistemini düzeltmek
3. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirlerinin düşmesinde temel sebep aşağıdakilerden hangisi olabilir?
A) Tımar sisteminin bozulması
B) Celâli İsyancıları
C) Malikâne sistemine geçiş
D) İltizam sisteminin uygulanması
E) Coğrafi Keşifler'in, ticaret yollarını değiştirmesi
4. XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti, Karlofça ve İstanbul antlaşmalarıyla kaybetmiş olduğu toprakları geri alma politikası izlemiştir. Bu nedenle Kutsal İttifak'ta yer alan Rusya ve Venedik ile savaşarak onları yenilgiye uğratmış ve kayıplarının bir kısmını telafi etmeyi başarmıştır.
Bu gelişmelerin sonucunda aşağıdaki devletlerden hangisi sıranın kendisine geldiğini düşünerek Osmanlı Devleti ile savaşmak üzere harekete geçmiştir?
A) Fransa B) İngiltere C) Hollanda D) Avusturya E) Prusya
5. Aşağıdakilerden hangisi tımar sisteminin bozulmasının nedenlerinden biri değildir?
A) Uzun süren savaşlar
B) Celâli İsyancıları ve eşkıyalık faaliyetleri
C) Tımarların ehil olmayanlara verilmesi
D) Anadolu'da huzur ve güvenin sağlanması
E) Akçenin değer kaybı ve fiyat artışları
6. Zitvatorok Antlaşması'nın maddelerinden bazıları şunlardır:
I. Avusturya arşidükü, protokolde Osmanlı padişahına denk sayılacaktır.
II. Eğri, Kaniye ve Estergon kaleleri Osmanlı Devleti'nde kalacaktır.
III. Avusturya yıllık vergi ödemeyecek bunun yerine bir defaya mahsus olmak üzere Osmanlı Devleti'ne 200 bin kuruş gönderecektir.
Bu maddelerden hangileri Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerindeki üstünlüğünü kaybetmiş olduğunun kesin kanıtı olarak gösterilebilir?
A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D) I ve II E) I ve III

D. Aşağıdaki özelliklerin hangi antlaşmaya ait olduğunu örnekte gösterildiği gibi işaretleyiniz.

	Karlofça (1699)	Pasarofça (1718)	Bucaş (1672)	Zıvatorok (1606)	Kasrı Şirin (1639)	Belgrad (1739)	Prut (1711)
İmzalanması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Lale Devri'ne girdiği kabul edilen antlaşma							
Azak Kalesi'nin Rusya'dan geri alındığı antlaşma							
Osmanlı padişahının protokolde Avusturya arşidüküne denk sayıldığı antlaşma				X			
Osmanlı Devleti'nin batıda en geniş sınırlarına ulaştığı antlaşma							
Türkiye-İran sınırını belirleyen antlaşma							
Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı son kazançlı antlaşma							
Osmanlı Devleti'nin ilk kez büyük miktarda toprak kaybına uğradığı antlaşma							

E. Aşağıdaki soruları metinden hareketle cevaplayınız.

1768 yılında Ruslarla yapılan savaşta Osmanlı Devleti başlangıçta bazı başarılar elde etmişse de savaş Osmanlı ordusunun Rumeli cephesinde ağır yenilgiye uğraması, Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması ve Kırım'ın bağımsızlığı ile sonuçlanmıştır. Bu savaş sonunda 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından biridir. Bu antlaşmayla 1475'ten itibaren Osmanlı toprağı olan Kırım Hanlığı sözde bağımsızlığına kavuşarak Osmanlı idaresinden ayrılmıştır. Bu durum, Kırım'ın Rus egemenliğine girmesinin ilk adımı olmuştur. Rusya Lehistan'ı paylaşmayı bitirdikten sonra 1783'te Kırım'ı da işgal ederek topraklarına katmıştır. Halkı Müslüman ve Türk olan Kırım'ın Rus hâkimiyetine geçmesi, Türk milletinde şiddetli tepki ve üzüntü meydana getirirken Kırım'ın geri alınması arzusu uzun yıllar Osmanlı politikasının temelini oluşturmuştur. Ayrıca, Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması Karadeniz kıyıları, Anadolu, Boğazlar ve İstanbul'un Rus tehdidine maruz kalmasına yol açmış; Osmanlı ordusu da Kırım'dan gelen yardımlardan mahrum kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküş yılları 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlamıştır. Osmanlılar, ilk defa bu savaşta tek bir devlet karşısında ağır bir yenilgi almış ve bundan sonra bir daha belini doğrultamamıştır.

1768'de harbe girildiğinde Osmanlı İmparatorluğu savaş tecrübesi olan komutanlara sahip değildi. Aynı şekilde ordunun teknik kıtalarında da uzun süre savaşılmadığı için teknik bir zaafiyet yaşıyordu. Tarihçi Enveri'ye göre, savaş esnasında köprü yapılması icap etmiş ancak yapacak insan bulunamamıştı. Hâlbuki bundan önceki savaşlar sırasında Osmanlı ordusunda Avrupalılar tarafından da takdir edilen ölçülerde köprüler yapan teknik kıtalar vardı. Bu durumun en önemli sebeplerden birisi de 1739'daki başarıdan sonra tehlike geçti düşüncesiyle, yapılmakta olan askerî yeniliklerin durdurulması ve rehavet ortamına girilmesidir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ise Sanayi İnkılabı'nın etkisiyle Avrupalı devletlerle ara gittikçe açılmış ve olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine gelişmiştir.

Erhan Afyoncu, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu (Düzenlenmiştir.)

1. Kırım'ın kaybedilmesi Türk milletinde neden büyük bir üzüntü ve tepkiye yol açmıştır?
2. Kırım, Osmanlı Devleti için askerî ve stratejik olarak neden çok önemlidir?
3. "Osmanlı Devleti'nin çöküş yılları" sözünden ne anlıyorsunuz?
4. 1768 yılında Ruslarla yapılan savaşın kaybedilmesinin sebepleri nelerdir?

F. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

C	B	A	H	T	G	İ	R	İ	T	B	İ	Ş	O	Ü	N	D	A
S	D	G	Ö	Ş	P	K	Ç	L	D	S	L	M	Z	C	İ	Ğ	L
A	H	İ	K	D	R	E	B	K	O	I	K	K	E	Y	M	Ö	P
V	C	E	L	A	L	İ	A	R	F	B	E	R	M	N	Ü	Ç	Ü
İ	N	İ	N	Ç	K	I	H	R	İ	S	A	L	E	H	T	Ş	İ
Y	E	T	L	H	Ç	Ğ	Ç	C	B	E	M	B	Z	Ö	E	İ	L
A	R	Z	A	A	O	U	E	E	C	H	I	Ğ	C	A	K	M	K
N	İ	Z	L	Ç	K	E	S	Ü	E	O	K	N	Ö	Y	A	N	A
A	Y	A	N	O	İ	N	A	B	M	T	N	D	E	L	B	V	P
B	A	V	E	V	B	İ	R	U	İ	İ	P	O	M	G	İ	İ	T
N	İ	V	B	A	U	B	A	U	M	N	E	G	E	L	L	Y	A
M	L	S	A	V	L	I	Y	K	U	M	I	H	M	L	İ	D	N
Ö	T	İ	H	A	B	S	B	U	R	G	S	A	L	S	Y	E	İ
Ç	İ	Y	K	A	P	İ	T	Ü	L	A	S	S	O	N	E	Y	D
S	Z	Ö	F	K	N	L	M	E	N	D	M	A	K	O	T	A	E
U	A	T	U	İ	I	M	Y	B	J	H	H	F	Ö	B	E	S	R
H	M	L	Z	Y	Ö	I	A	D	A	L	E	E	Ç	I	N	I	Y
T	F	O	U	E	R	U	G	S	G	A	D	V	H	L	İ	R	A
E	O	V	L	A	Ü	K	Ü	E	F	C	İ	İ	K	A	B	O	L
A	T	A	V	U	Y	O	L	B	L	A	L	A	R	L	İ	K	İ

- Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz'de 1669'da fethettiği ada.
- XVII ve XVIII. yüzyıllarda Anadolu'da çıkan ayaklanmaların genel adı.
- XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı devlet kurumlarındaki bozulmaları tespit edebilmek için hazırlanan raporlar.
- Osmanlı Devleti'nde 18.yy.da merkezî otoritenin bozulması üzerine bazı bölgelerde ortaya çıkan nüfuzlu ve güçlü toprak yöneticilerine verilen ad.
- Almanya ve Avusturya krallıklarını yöneten hanedan ailesi.
- Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere tanıdığı olduğu ekonomik ticari vb. ayrıcalıklar.
- Osmanlı Devleti'nin Avusturya'ya karşı kazandığı son büyük meydan savaşı.
- XVII ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde ayaklanan medrese öğrencilerine verilen ad.
- Tımar topraklarında vergi toplama işinin açık artırma yoluyla kişi ya da kişilere belli bir süre için devredilmesi sistemi.
- Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan ilk resmî antlaşma.
- Genç Osman'ın Lehistan Seferi'nde kuşatmış olduğu kaleyle aynı adı taşıyan antlaşma.
- Osmanlı Devleti'nin doğuda savaştığı İran'ı yöneten hanedanın adı.
- Devletler arası diplomaside karşılıklı eşitlik ilkesini ifade eden terim.

10. ÜNİTE

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DENGE STRATEJİSİ (1774-1908)

ÜNİTE KONULARI

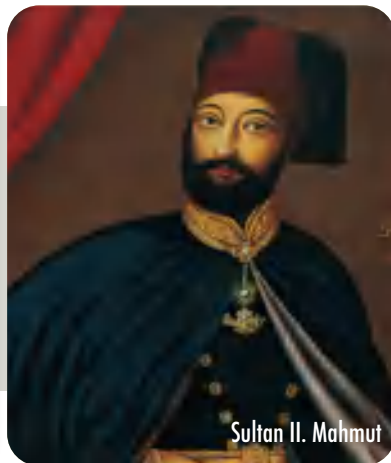
- 10.1. 1774-1908 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ
- 10.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE AYRILIKÇI HAREKETLER
- 10.3. XIX. YÜZYIL MODERNLEŞME ARAYIŞLARI VE DEMOKRATİKLEŞME
- 10.4. 1876-1908 ARASINDA YAŞANAN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı ayaklanmaların sebepleri neler olabilir?
2. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni batı tarzında ıslahatlar yapmaya iten sebepler neler olabilir?
3. Bir devletin demokrasiyle yönetilmesi ile halkın devlete olan bağlılığı arasında nasıl bir ilişki olabilir?

ÜNİTE KAVRAMLARI

- İsyân
- Ferman
- Sened-i İttifak
- Tanzimat
- Müsadere
- İslahat
- Meşrutiyet
- Kanun-ı Esasi
- Ültimatom
- Düyûn-ı Umûmiye

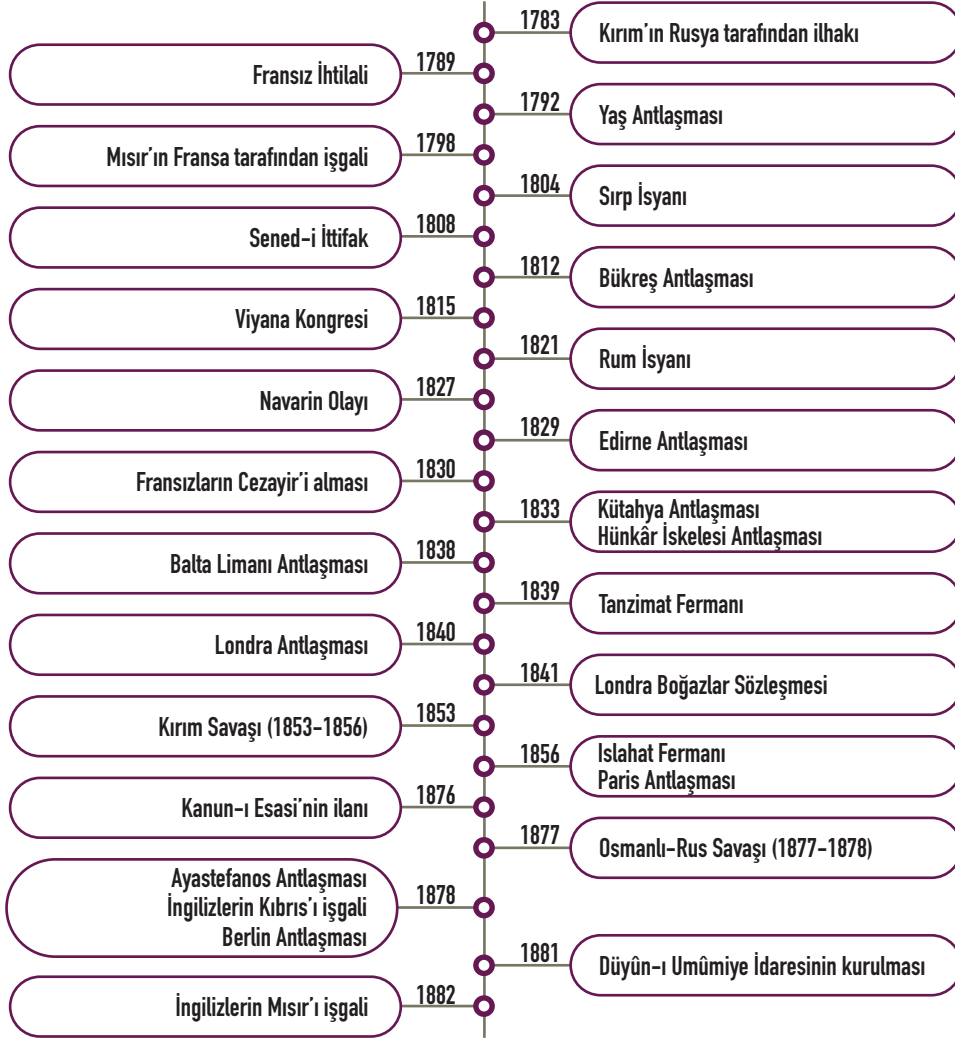

Sultan II. Mahmut

Gazi Osman Paşa

10.1. 1774-1908 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ VE ASKERİ FAALİYETLERİ

10.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE AYRILIKÇI HAREKETLER

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımının imparatorlukları olumsuz etkilemesinin sebepleri nelerdir?

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda -genel itibarıyla Balkanlarda- bağımsızlıkla neticelenen isyanlarla uğraşmıştır. İsyanlardaki temel etken, Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik ve bağımsızlık fikirleridir. Bunun yanında merkezî otoritenin bozulması, Osmanlı Devleti'nin dünyadaki teknolojik gelişmeleri takip edememesi ve

Rusya'nın Slavları destekleyen tutumu isyanların çıkmasında etkili olan diğer nedenlerdir. Osmanlı tarihinde, bağımsızlık amacı taşıyan ilk ayaklanmayı 1804 yılında Kara Yorgi'nin liderliğinde Sırp'lar çıkarmışlardır. Rusların desteğini alan Sırp'lar, Osmanlı Devleti'nden ayrıcalık elde eden ilk topluluk olmuştur.

Yunan İsyanı

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim halk arasında ekonomik durumu en iyi olan topluluk Rumlardır. Rumlar, Eflâk ve Boğdan'a (bugünkü Romanya ve Moldova) yönetici olarak atanmışlar ve Divan-ı Hümâyün'da tercüman olarak istihdam edilmişlerdir. Fakat Rumlar; milliyetçilik akımı, Rusların kışkırtmaları ve Etnik-i Eteryâ Cemiyetinin çalışmaları sonucu okullarında ve kiliselerinde bağımsızlık propagandası yapmaya başlamışlardır. Avrupalı devletlerin desteğini de alan Rumlar, sınır ötesindeki Ruslardan yardım alma beklentisiyle 1820 yılında ilk kez Eflâk'ta isyan etmişlerdir. Ancak Rum asıllı voyvodalardan memnun olmayan Eflâk halkı gereken desteği vermeyince bu isyan başarısız olmuştur. Bu sırada Yanya'da valilik görevinde bulunan Tepedelenli Ali Paşa da Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kendi iç sorunuyla uğraşmasını fırsat bilen Rumlar bu sefer 1821'de Mora'da ayaklanmışlardır. Avrupa, bu isyanı sevinçle karşılamış ve desteklemiştir. Dönemin padişahı Sultan II. Mahmut, isyanı bastırmakta zorlanınca Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Mora ve Girit valiliklerinin de kendisine verilmesi karşılığında isyanı bastırmayı kabul etmiştir. Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa vasıtasıyla gönder-

diği askerlerle isyanı büyümeden bastırmıştır. Bu durum Avrupa devletlerinde hayal kırıklığına neden olmuştur. İngiltere, Mora'da güçlü bir valinin yönetimini istememiştir. Rusya, İngiltere ve Fransa ise Yunanistan'da özerk bir prenslik kurulması için Osmanlı Devleti'ne ultimatom vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu emrivakiyi reddetmesi üzerine Rusya, İngiltere ve Fransa Navarin'de Mısır ve Osmanlı donanmasını yakmıştır. Osmanlı Devleti'nin, yanan donanması için savaş tazminatı istemesini bahane eden Rusya 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Doğuda Erzurum, batıda ise Edirne'ye kadar gelen Rus orduları karşısında Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. İmzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Yunanistan bağımsızlığını kazanmıştır. Böylelikle milliyetçilik hareketi Osmanlı Devleti'nde ilk defa sonuca ulaşmıştır. Yunanların isyanını fırsat bilen Fransa 1830'da Cezayir'e hâkim olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti, Yunanistan'dan hemen sonra Kuzey Afrika'da da ilk toprak kaybını yaşamıştır.

Yunan isyanlarının bağımsızlıkla sonuçlanmasına Avrupalı devletlerin ne gibi etkileri olmuştur?

Mısır Meselesi ve Bu Meselenin Uluslararası Etkileri

Mora İsyanı sırasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın (GörSEL 10.1) yardıma gönderdiği donanma 1827 yılında Navarin'de yakılmıştır. Osmanlı-Rus Savaşı (1828-1829) yaşanırken Sultan II. Mahmut'un asker isteğine rağmen Mehmet Ali Paşa, padişaha yardım göndermemiş ve Navarin'de yanan donanmasının inşası için Osmanlı Devleti'nden Suriye'yi istemiştir. Sultan II. Mahmut, bu isteği kabul etmediği gibi Mehmet Ali Paşa'yı görevden almayı düşünmüştür. Sultan II. Mahmut bu fikrini eyleme dönüştürmeden Mehmet Ali Paşa isyan etmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, Osmanlı ordusunu yenerek Kütahya'ya kadar gelmiştir. Böylelikle isyancılara İstanbul'un yolu açılmıştır. Sultan II. Mahmut bu durumdan kurtulmak amacıyla "Denize düşen yılana sarılır." diyerek Ruslardan yardım istemek zorunda kalmıştır. Rus Çarı I. Nikola, bunun üzerine bü-

yük bir Rus donanmasını İstanbul'a göndermiştir. Bu durum, İngilizleri ve Mehmet Ali Paşa'ya destek veren Fransızları rahatsız etmiştir. İngilizler müdahale edip Mehmet Ali Paşa'nın ilerlemesini durdurmuştur. Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması (1833) imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Mehmet Ali Paşa Mısır valiliğine ek olarak Suriye ve Girit; oğlu İbrahim Paşa ise Cidde ve Adana valiliklerini almıştır.

GörSEL 10.1: Mehmet Ali Paşa
[Auguste Couder, 1840,
Versailles (Versay) Sarayı, Fransa]

Boğazlar Sorununun Ortaya Çıkışı ve Hünkâr İskeleyi Antlaşması

II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'nın tekrar isyan etmesi ihtimaline karşı İstanbul'u güvence altına almak istemiştir. Kütahya Antlaşması'ndaki tutumları nedeniyle Fransa ve İngiltere'ye güvenmeyen II. Mahmut, Ruslarla Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nı (1833) imzalamıştır. Sekiz yıl süreli olan bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'ne bir saldırı olursa Rusya donanma ve asker gönderip Osmanlı Devleti'ni koruyacak, Rusya'ya bir saldırı olması durumunda ise Osmanlı Devleti Boğazları kapatacaktır. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tek başına son kez kullandığı bu antlaşma ile İngiliz ve Fransızların çıkarları tehlikeye düşmüş, böylece Boğazlar sorunu ortaya çıkmıştır.

Kütahya Antlaşması'ndaki kazanımları ile güçlenen Mehmet Ali Paşa, bağımsızlık istemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Mısır konusunda İngiltere'nin tam desteğini alabilmek için Balta Limanı Antlaşması'nı (1838) yaparak İngiltere'ye önceden vermiş olduğu kapitülasyonları genişletmiştir.

1839'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa bağımsızlığını ilan etmiş ve Nizip Muharebesi'nde Osmanlı ordusunu yenmiştir. Osmanlı Devleti'nin yenilgisi İngiltere'yi telaşlandırmıştır. Çünkü İstanbul yolu Mehmet Ali Paşa'ya tekrar açılacak, bu da Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na göre Rusların Boğazlara tekrar inmesine neden olacaktır. İngiltere, duruma müdahale ederek meseleyi Avrupa'nın meselesi hâline getirmiştir. Osmanlı Devleti, Londra'da Mı-

sır için toplanan konferansa giderken Avrupa'nın desteğini almak amacıyla Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir.

Londra Konferansı'na (1840) göre Suriye, Adana ve Girit Osmanlı Devleti'ne geri verilecek; Mehmet Ali Paşa, yönetimin babadan oğula geçmesi kaydıyla sadece Mısır valisi olarak kalacaktır. Mısır meselesi çözüldükten sonra İngiltere ve Fransa, Boğazlar sorununa yönelmiştir. Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın sekiz yıllık süresinin dolması ve Rusya'nın bu antlaşmayı yenilemek için elinden geleni yapacağı düşüncesi İngiltere ve Fransa'yı tedirgin etmiştir. Bu nedenle İngiltere ve Fransa, sorunun çözümü için Londra'da Boğazlar Konferansı'nı (1841) toplamıştır. Konferansa Osmanlı, Rusya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya devletleri katılmıştır. Konferans sonucunda imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Boğazlardan barış zamanında hiçbir savaş gemisi geçmeyecek fakat Boğazlar ticaret gemilerine açık olacaktır. Böylelikle Rusya, Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile kazandığı hakları kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin ise Boğazlar üzerindeki mutlak hâkimiyeti sona ermiştir. Boğazların durumu bu konferanstan sonra uluslararası bir düzeyde değerlendirilmiştir.

II. Mahmut'un, Mehmet Ali Paşa İsyanı sırasında "Denize düşen yılana sarılır." diyerek Rusya'dan yardım istemesini değerlendiriniz.

Kutsal Yerler Sorunu ve Kırım Savaşı (1853-1856)

Kudüs; Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler için kutsal öneme sahip bir bölgedir. Osmanlı Devleti bu bölgeyi egemenliği altına aldıktan sonra 1740 kapitülasyonlarıyla Katolik Fransızlara, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla da Ortodoks Ruslara ayrıcalıklar tanımıştır. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak amacıyla Prens Mençikof'u İstanbul'a olağanüstü elçi olarak göndermiştir. Mençikof, Osmanlı yönetiminden kutsal yerler üzerindeki ayrıcalıklarının ve Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortadokslar üzerindeki himayesinin artırılmasını talep etmiştir. Bu diplomatik baskının altında Rusların, Boğazlar Konferansı ile kaybettiği hakları tekrar kazanma amacı vardır. Mençikof, isteklerinin kabul edilmemesi üze-

rine İstanbul'u terk etmiş ve Rusya, Osmanlılara savaş ilan ederek Sinop'ta bulunan Osmanlı donanmasını yakmıştır. Avrupa basınında büyük yankı uyandıran bu olay, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı ile anlaşarak savaşa girmesine neden olmuştur. Bu arada Çar I. Nikola ölmüş ve onun yerine I. Aleksandır geçmiştir. Yeni Rus Çarı, savaşta yaşanan başarısızlıklar üzerine barış istemek zorunda kalmış ve bunun sonucunda, savaşan devletler arasında Paris'te bir konferans düzenlenmiştir. Konferansın ardından İngiltere, Fransa, Rusya, Osmanlı, Avusturya, Prusya ve Piyemonte Paris Barış Antlaşması'nı (30 Mart 1856) imzalamıştır.

Bilgi Kutusu

Rus Çarı I. Nikola, 1853'te İngiltere ile yaptığı görüşme de Osmanlı Devleti'ni "hasta adam" olarak nitelmiş ve İngiltere'ye Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmayı teklif etmiştir. İngiltere ise Akdeniz'de güçlü bir Rusya istemediğinden bu teklifi reddetmiştir.

Fahir Armaoğlu, 19. yüzyıl siyasi tarihi, s.: 233

Antlaşmada şu kararlar alınmıştır:

- Osmanlı Devleti, bir Avrupa devleti sayılacak ve Avrupa hukukundan yararlanacaktır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisinde olacaktır.
- Karadeniz tarafsız olup bütün savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacaktır.
- Boğazların durumu için Boğazlar Konferansı'ndaki kararlar geçerli olacaktır.
- Osmanlı ve Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmayacak ve tersane açmayacaktır.
- İki taraf da savaşta aldıkları yerleri geri verecektir.
- İlan edilen İslahat Fermanı büyük devletler tarafından dikkate alınacak ve yapılacak ıslahatlara Avrupalılar karışmayacaktır.

Bilgi Kutusu

Paris Barış Antlaşması ile sona eren Kırım Savaşı, modern savaşların acımasızlığını ortaya koyan ilk örnek olmuştur. Askerî amaçlı demir yolları, telgraf hatları, modern zırhlı ve buharlı gemilerden oluşan donanma faaliyetleri yeni dönemde savaşların boyut değiştirdiğinin ilk kanıtlarıdır. Yine Osmanlı Devleti, savaşın ağır masrafları sebebiyle ilk kez dış kaynaklı borçlanmaya yönelmiştir. Kırım Savaşı; savaş muhabirliğinin başlamasından dolayı telgraf, fotoğraf ve gazete ile günlük olarak belgelenen ilk büyük savaştır.

Antlaşmada yer alan, "Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulmayacaktır." maddesi, galip Osmanlı Devleti'ni mağlup Rusya'yla eşit statüye sokmuştur. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarını koruyamayacak kadar güçsüz olduğu ortaya çıkmış ve Osmanlı toprakları Avrupalı devletler tarafından korunmaya başlanmıştır. İslahat Fermanı'nın antlaşma metnine alınması, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmasını hukuken hâle getirmiştir. Kırım Savaşı sonrası Osmanlı Devleti ilk dış borcunu Fransa ve İngiltere'den almıştır.

Kırım Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasının sebepleri neler olabilir?

Bilgi Kutusu

Modern hemşireliğin kurucusu kabul edilen Florence Nightingale [Florans Naytingel (1820-1910), (Görsel 10.2)] Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a gelmiş, Selimiye Kışlası'nda yaralı İngiliz askerlerinin tedavi ve bakımlarını yapmıştır. Nightingale, 1907 yılında liyakat nişanı alan ilk kadın olmuştur. Doğum günü olan 12 Mayıs tüm dünyada Hemşireler Günü olarak kutlanmaktadır.

<https://uskudar.edu.tr/tr/bilim-insani/florence-nightingale>
(Düzenlenmiştir.)

1820-1910

Görsel 10.2: Florence Nightingale

Kırım Savaşı Sonrası Gelişmeler

Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Rusya, Osmanlı üzerindeki millî emellerini bir süre ertelemiştir. Fakat 1870'te İtalya'nın ve 1871'de Almanya'nın, birliklerini tamamlamasıyla Avrupa'daki güçler dengesi bozulmuştur. Sedan Savaşı'nda yenilen Fransa Alsace Lorraine (Alsas Loren) bölgesini Almanya'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında Rusya, Karadeniz'in tarafsızlığını tanımayacağını açıklamıştır. Bunun üzerine İngiltere, Osmanlı, Almanya, Avusturya, İtalya, Rusya ve Fransa'nın katıldığı Londra Konferansı (1871) düzenlenmiştir. Konferansta; Karadeniz'in ticaret gemilerine açık olması, Boğazların kapalılık ilkesinin devam etmesi, Rusya'nın Karadeniz'de donanma

ve tersane bulundurabileceği kararları alınmıştır. Böylece Rusya'nın, Osmanlı üzerindeki emellerini gerçekleştirmesinin yolu tekrar açılmıştır. İngiltere Rusya ile Almanya'nın ittifak kurmasından endişelenerek konferanstan çıkan kararlara izin vermiştir. Bugüne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, bu tutumundan vazgeçerek Rusya'nın yolunu açmıştır.

Rusya, emellerini gerçekleştirmek amacıyla milliyetçilik hareketinden yararlanma yoluna gitmiş, Slav birliği (Panslavizm) fikrini gizli cemiyetlerle yaymaya çalışmıştır. Ruslar tarafından kışkırtılan Balkan milletleri yavaş yavaş isyan etmeye başlamışlardır. Önce Hersek halkı, daha sonra ise Bulgarlar ve Sırpalar isyan etmiştir.

Bosna Hersek'i sınırlarına katmak isteyen Avusturya bu ayaklanmalara destek vermiştir. Ayaklanmalar, Balkan coğrafyasını kargaşaya sürükleyerek Balkan bunalımını doğurmuştur. Sorunun çözümü için Rusya, İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya'nın katılımıyla İstanbul Konferansı (1876) düzenlenmiştir. Balkan bunalımını görüşmek için toplanan bu konferans sırasında Osmanlı Devleti, kendi aleyhine kararlar alınmasını önlemek için meşrutiyeti ilan etmiş; böylece konferansın toplanma nedenlerini ortadan kaldırabileceğini düşünmüştür. Fakat bu durum,

Avrupalı elçiler tarafından dikkate alınmamış ve konferans toplanmıştır. Konferansta, Bosna Hersek ve Bulgaristan'a muhtariyet verilmesi, Sırbistan ve Karadağ'ın sınırlarının genişletilmesi gibi kararlar alınmıştır. Osmanlı, konferanstan çıkan kararları kabul etmemiştir. Bunun üzerine Avrupalılar, Londra'da bir kez daha toplanmışlar ve bu kararları biraz değiştirerek Osmanlı Devleti'ne sunmuşlardır. Osmanlı yine kabul etmeyince Rusya bunu fırsat bilip Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)

Rumi takvime göre 1293 yılında gerçekleştiği için "93 Harbi" de denen bu savaşın başlamasıyla birlikte Ruslar, hem Anadolu hem de Rumeli'den saldırıya geçmişlerdir. Bugüne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası güden İngiltere, Boğazların alınmamasına ve Süveyş Kanalı'na dokunulmamasına dair Rusya'dan garanti alınca Osmanlı Devleti'ni desteklemekten vazgeçmiştir. Ruslar, Bulgaristan topraklarını geçerek Balkanlarda Edirne'ye doğru ilerlemeye başlamışlar; Şipka'da Süleyman Hüsnü Paşa'nın, Plevne önlerinde ise Gazi Osman Paşa'nın (Görsel 10.3) destansı savunmalarıyla karşılaşmışlardır. Doğu cephesinde ise Ardahan ve Doğubayazıt'ı ele geçiren Ruslar, Kars'tan sonra Erzurum'a kadar ilerlemişler; Erzurum halkının da direnişi sayesinde Aziziye tabyaları önünde durdurulmuşlardır.

Görsel 10.3: Gazi Osman Paşa

Bu savunma sırasında Nene Hatun isimli kahraman Türk kadını, fedakârlıkları ve cesareti ile adını tarihin altın sayfalarına yazdırmıştır. Savaş sırasında Osmanlı tebaası olan Ermeniler, Ruslarla iş birliği yaparak Osmanlı askerine karşı saldırıya geçmişlerdir.

Ruslar batıda Filibe ve Edirne'yi alarak Yeşilköy'e kadar gelmişlerdir. İstanbul'un tehdit edilmesi üzerine Osmanlı Devleti ateşkes ilan etmiştir. İki taraf arasında önce Edirne Ateşkesi yapılmış, ardından da Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (1878) imzalanmıştır.

Antlaşmada şu kararlar alınmıştır:

- Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız olacaktır.
- Büyük Bulgaristan Krallığı kurulacaktır.
- Osmanlı Devleti Ermenilerin lehine ıslahatlar yapacaktır.
- Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt Ruslara bırakılacaktır.

Antlaşmadaki "Büyük Bulgar Krallığı'nın kurulması" maddesi, Rusya'nın Bulgaristan üzerinden Ege Denizi'ne kadar inmesine olanak tanımıştır. Ayrıca Doğu Anadolu'dan da toprak elde eden Rusya, Hint yolunu ve Basra Körfezi'ni tehdit eder hâle gelmiştir. Rusya için avantajlı olan bu antlaşmaya ilk tepki İngiltere ve Avusturya'dan gelmiştir. Balkanlarda birtakım emelleri olan Avusturya, Rusya'nın bu bölgede büyümesini istememiştir. İngiltere, Rusya'nın sıcak denizlere inmesini kendisi için bir tehdit olarak görmüştür. Bu yüzden antlaşma yürürlüğe girmemiştir.

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni desteklemek ve Rus saldırılarına karşı koruyabilmek amacıyla Osmanlılardan, Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine verilmesini istemiştir. İngiltere'ye ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, bu isteği ve Berlin'de bir konferans (Görse1 10.4) düzenlenmesini kabul etmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin geleceğine kendisinin değil uluslararası toplantılarda Avrupalı devletlerin karar verdiğinin bir göstergesidir. Bu konferansa Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya ve Fransa katılmıştır. Alman Başbakanı Bismarck'ın (Bismarck) başkanlık ettiği konferans Berlin Antlaşması (1878) ile son bulmuştur.

Görse1 10.4: Berlin Konferansı
(Tablo, Anton von Werner, Berlin Belediye Binası, Almanya)

Antlaşmada şu kararlar alınmıştır:

- Büyük Bulgaristan üçe bölünecektir. Asıl Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne vergi veren bir prenslik olacaktır. Makedonya, kısmi ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Doğu Rumeli, Osmanlı Devleti'nin olacak fakat Hristiyan bir vali tarafından yönetilecektir.
- Bosna Hersek, Osmanlı toprağı sayılacak ve Avusturya tarafından idare edilecektir.
- Kars, Ardahan ve Batum Ruslara; Doğubayazıt ise Osmanlılara verilecektir.
- Osmanlı ülkesinde Ermenilerin oturduğu yerlerde ıslahat yapılacaktır.
- Teselya Yunanistan'a verilecektir.
- Osmanlı Girit'te ıslahat yapacaktır.
- Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız olacaktır.

Berlin Antlaşması ile birlikte Ermeni meselesi, uluslararası bir politika aracı hâline gelmiştir. Rusya'nın Ege Denizi'ne inmesi Bulgaristan'ın üçe bölünmesi ile önlenmiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere tarafından toprak bütünlüğü önemsenmeyince bundan sonraki süreçte Almanya'ya yakınlaşmıştır.

Ermeni sorununun ortaya çıkmasında Berlin Antlaşması'nın rolünü tartışınız.

10.3. XIX. YÜZYIL MODERNLEŞME ARAYIŞLARI VE DEMOKRATİKLEŞME

Osmanlı Devleti'nde Batı tarzı ıslahatların en yoğun yapıldığı dönem XIX. yüzyıldır. Bu dönemde, dağılmakta olan devletin varlığını devam ettirebilmesi amacıyla Avrupa'daki değişimler ve gelişmeler dikkate alınarak pek çok alanda yeniden yapılmaya gidilmiştir. Tanzimat ve ıslahat fermanlarının ardından meşrutiyetin de ilan edilmesiyle birçok yenilik hayata geçirilmiş ve demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Sultan III. Selim Dönemi ıslahatları

Sultan III. Selim zamanında askerlik, yönetim ve ekonomi alanlarında köklü ıslahatlar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan ıslahatlara ve kurulan orduya "Nizam-ı Cedid" (yeni düzen) adı verilmiş ve bu kapsamda birtakım yenilikler yapılmıştır:

- Batı tarzı "Nizam-ı Cedid" ordusu kurulmuş ve bu ordunun masraflarını karşılamak amacıyla "İrad-ı Cedid" hazinesi oluşturulmuştur.
- Levent ve Selimiye kışlaları yapılmıştır.
- Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun (Kara Mühendis Okulu) isimli askerî okul açılmıştır.
- Askerî okullarda ilk kez yabancı dil (Fransızca) eğitimi başlamıştır.
- Yapılacak ıslahatların planlanması amacıyla danışma meclisi niteliğinde "Meşveret Meclisi" kurulmuştur.
- Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla Avrupa'nın önemli başkentlerinde (Londra, Paris, Viyana, Berlin) sürekli elçilikler açılmıştır.
- İlk devlet matbaası "Matbaa-i Âmire" adıyla açılmıştır.
- Paranın değerinin korunması için tedbirler alınmış, yerli malı kullanımına önem verilmiştir.

Sultan III. Selim, Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirilmiş ve isyancıların tahta çıkardığı Sultan IV. Mustafa'nın zamanında Nizam-ı Cedid yenilikleri son bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme Süreci

SENED-İ İTTİFAK-1808

Sultan II. Mahmut

TANZİMAT FERMANI-1839

Sultan Abdülmecit

ISLAHAT FERMANI-1856

Sultan Abdülmecit

I. MEŞRUTİYET-1876

Sultan II. Abdülhamit

II. MEŞRUTİYET-1908

Sultan II. Abdülhamit

Sultan II. Mahmut ve Sened-i İttifak (1808)

Sultan III. Selim'in Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirilmesinden sonra ordusu ile İstanbul'a gelen Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa, isyancıların tahta çıkardığı Sultan IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine II. Mahmut'u (Görsel 10.5) tahta çıkarmıştır.

Sultan II. Mahmut'un sadrazamlık makamına getirdiği Alemdar Mustafa Paşa, taşrada kaybolan devlet otoritesini yeniden kurmak amacıyla âyanları İstanbul'a davet ederek onlarla bir toplantı yapmıştır.

Toplantı sonunda alınan kararlar "Sened-i İttifak" adı verilen belgeye yazılarak imzalanıp mühürlenmiştir. Osmanlı egemenlik anlayışı içinde yeri olmayan bu senedi Sultan II. Mahmut günün koşulları gereği istemeyerek de olsa imzalamıştır.

Sened-i İttifak'ın Bazı Maddeleri

- Padişah, âyanların varlığını ve haklarını tanıyacaktır.
- Âyanlar, buldukları bölgede devletin asker ve vergi toplamasına yardımcı olacaktır.
- Padişah, vergiler konusunda adil olacak ve aşırıya kaçmayacaktır.
- Yeniçeri Ocağında veya diğer ocaklarda isyan çıkarsa âyanlar emir beklemeksizin İstanbul'a gelecek ve isyani önleyeceklerdir.

Görsel 10.5: Sultan II. Mahmut (Tablo, Atanasios Karantzulas)

Sened-i İttifak'ın imzalanmasından kısa bir süre sonra yeniçerilerin çıkardığı ayaklanma sonucunda Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa öldürülmüş ve Sened-i İttifak uygulanamamıştır. Osmanlı tarihinde padişahın mutlak egemenlik hakları ilk kez Sened-i İttifak ile kısıtlanmıştır.

Bilgi Kutusu

Taşra: Bir ülkede başkent dışında kalan yerlerin genel adıdır.

Âyan: Osmanlılarda, XVIII. yüzyıldan bu yana illerin yönetiminde yetki kazanmış yerli kişiler.

TDK Türkçe Sözlük

Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra Sultan II. Mahmut'un Sened-i İttifak'ı uygulamamasının sebepleri neler olabilir?

Sultan II. Mahmut Dönemi İslahatları

Bu dönemde askerlik, yönetim, ekonomi ve eğitim alanlarında ıslahatlar yapılmıştır. Yapılan ıslahatlardan bazıları şunlardır:

Askerî Alandaki İslahatlar

- Sekban-ı Cedid ve Eşkinçi Ocağı adıyla Batı tarzında yeni ordular kurulmuştur.
- Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye açılmıştır.
- Vak'ı-i Hayriyye adı verilen olay ile Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyeye adlı yeni bir ordu kurulmuştur.

Yönetim Alanındaki İslahatlar

- Divan-ı Hümâyün kaldırılarak yerine nazırlıklar (bakanlık) kurulmuştur.
- Muhtarlık teşkilatı kurulmuştur.
- Danışma meclisleri açılmıştır.
- Memurlara maaş bağlanmıştır.
- Askerî amaçlı ilk nüfus sayımı yapılmıştır.
- Posta ve karantina teşkilatları kurulmuştur.
- İlk resmî gazete olan Takvim-i Vekayi çıkarılmıştır.
- Devlet dairelerine II. Mahmut'un resmi asılmış; memurlara fes takma, ceket ve pantolon giyme zorunluluğu getirilmiştir.
- Tımar sistemi kaldırılmıştır.

Ekonomi Alanındaki İslahatlar

- Tarım ve ticaret işlerinin düzenli yürütülmesi amacıyla Ticaret Nezareti kurulmuştur.
- Fes ve çuha fabrikaları açılmıştır.
- Yerli malı kullanımı özendirilmiştir.

Eğitim Alanındaki İslahatlar

- Medreselerin yanında Batı tarzında ilk ve orta dereceli yeni okullar açılmıştır.
- Devlet adamı yetiştirmek üzere Mekteb-i Maarif-i Adliyye açılmıştır.
- Mehterhane yerine Mızıkay-i Hümâyün açılmıştır.

"Ben tebaamdan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede, Yahudileri havrada görmek isterim. Aralarında başka bir fark yoktur".

Yukarıda verilen sözü ile Sultan II. Mahmut'un Osmanlı halkına karşı nasıl bir yaklaşım sergilediği söylenebilir?

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümâyunu) (1839)

Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, devletin dağılmasını önlemek ve çağdaşlaşmasını sağlamak amacıyla yapılan ıslahat hareketleri Sultan Abdülmecit tarafından da devam ettirilmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın hazırladığı Tanzimat Fermanı, Avrupalı devletlerin baskısı olmadan Sultan Abdülmecit'in iradesi ile yayımlanmıştır.

Tanzimat Fermanı'yla;

- Ülkedeki Müslüman ve Hristiyan toplumları siyasi olarak birbirine yaklaştırarak devletin dağılmasını önlemek,
- Avrupalı devletlerin, azınlık haklarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına engel olmak,
- Mısır ve Boğazlar sorunlarının çözümünde Avrupalı büyük devletlerin desteğini almak amaçlanmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın Bazı Maddeleri

- Herkes kanun önünde eşit sayılacaktır.
- Herkesin can, mal ve namus güvenliği sağlanacaktır.
- Hiç kimseye yargılanmadan ceza verilmeyecektir.
- Mahkemeler herkese açık olacaktır.
- Vergiler, herkesin gelirin göre devlet tarafından toplanacaktır.
- Askerlik işleri belli esaslara bağlanacaktır.
- Müsadere usulü kaldırılacaktır.
- Kişilere mülkiyet ve miras hakkı tanınacaktır.
- Rüşvet ve iltimas (adam kayırma) yasaklanacaktır.

Bu fermanla ayırım yapılmaksızın bütün Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve namus güvenliği devletin koruması altına alınmıştır. Tanzimat Fermanı'nın hükümlerine uyacağına dair ant içen Sultan Abdülmecit, kendi yetkilerini sınırlayarak hukukun üstünlüğünü kabul etmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı tarihinde 1839-1876 yılları arasında sürecek olan "Tanzimat Dönemi" başlamıştır. Bu fermanla anayasal yönetim ve demokratikleşme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde yönetim, askerlik, eğitim, vergi ve yargı alanlarında önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Tanzimat Fermanı halkın mücadelesi sonucunda padişah tarafından kabul edilmiş bir düzenleme olmadığı için fermanın getirdiği yenilikler halk tarafından tam olarak anlaşılamamıştır.

Islahat Fermanı (1856)

Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilen Islahat Fermanı, Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Avrupalı devletlerin (İngiltere, Fransa, Avusturya) talebi üzerine hazırlanmıştır. Paris Barış Konferansı öncesinde Avrupalı devletlerin desteğini almak ve iç işlerine müdahaleyi önlemek amacıyla ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir ancak Islahat Fermanı ile daha ziyade gayrimüslim halka yeni haklar tanınmıştır.

Islahat Fermanı'nın Bazı Maddeleri

- Memurluklara, okullara ve askerî hizmetlere Müslüman olmayanlar da kabul edilecektir.
- Dinî ibadet ve törenlerin yapılması herkes için serbest olacaktır.
- Kilise, manastır, mezarlık, okul ve hastane gibi yerlerin tamirine ve yeniden yapılmasına izin verilecektir.
- Azınlıkların mal mülk edinmesine, şirket ve banka kurmasına imkân tanınacaktır.
- Hristiyanlara onları küçültücü, Müslümanlarla aralarında fark gözetici davranışlarda bulunmayacak ve hakaret içerikli, kötü sözler söylenmeyecektir.
- Müslüman olmayanlar da askerlik yapacaklardır.
- Müslüman olmayanlar da yerel meclislerde temsil edilecektir.
- Herkes için vergi eşitliği sağlanacaktır.
- Mahkemelerde şahitlik konusunda eşitlik sağlanacak, herkes kendi dinine göre yemin edecektir.
- Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ticaret ve cinayet davalarına karma mahkemeler bakacaktır.

Islahat Fermanı ile Müslüman olmayan halklara tanınan yeni haklar Müslüman halk tarafından olumlu karşılanmamıştır. Hristiyanlar ise fermanla getirilen askerlik yükümlülüğüne karşı çıkmışlardır. Osmanlı toplumunu din, dil, ırk farkı gözetmeden kaynaştırma amacı gerçekleştirilememiştir. Avrupalı devletler ise azınlık haklarını gerekçe göstererek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya devam etmişlerdir.

Tanzimat ve Islahat fermanlarını ilan edilmiş sebepleri yönünden karşılaştırınız.

Islahat Fermanı'nın Müslümanlarla birlikte Müslüman olmayan toplumlara da memnun edememesinin sebepleri neler olabilir?

Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti dağılma sürecine girmiştir. Bu dönemde bazı aydınlar ve devlet adamları tarafından devletin dağılmasını önlemek amacıyla yeni fikirleri sürülmüş ve bunun sonucunda farklı fikir akımları ortaya çıkmıştır.

Batıcılık

Batı'yı örnek alarak yapılacak reformlarla Osmanlı kurum ve kuruluşlarının iyileştirilmesini amaçlayan bu akım, XVIII. yüzyılda Lale Devri islahatlarıyla başlamış ve günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Savunucuları arasında Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif, Celâl Nuri ve Tevfik Fikret (Görsel 10.6) gibi pek çok aydın ve devlet adamı vardır.

Görsel 10.6: Tevfik Fikret

Yarımlar senin; senin bu devrim, bu yenilik.
Her şey senin değil mi zaten? Sen, ey gençlik...

Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste* ve *Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri*

Osmanlıcılık

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün ulusları din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin Osmanlılık ruhu içinde birleştirmeyi amaçlayan fikir akımıdır. Osmanlıcılık fikrinin en önemli savunucuları Mustafa Reşit Paşa, Ali Suavi, Fuat Paşa, Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'dir (Görsel 10.7). Tanzimat'ın ilanıyla sosyal alanda uygulamaya konulan bu fikir akımı, Genç Osmanlıların (Jön Türkler) Sultan II. Abdülhamit'e meşrutiyeti kabul ettirmesiyle siyasi alanda hâkim olmaya başlamıştır. Balkan Savaşları sonucunda gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu Rumeli topraklarının kaybedilmesiyle Osmanlıcılık düşüncesi uygulanabilirliğini kaybetmiştir.

Görsel 10.7: Namık Kemal

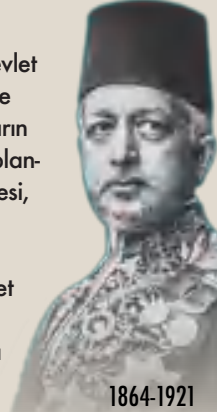
Vatanın bağına düşman dayamış hançerini,
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?

Namık Kemal, *Namık Kemal'in Şiirleri*

Mustafa Kemal, 13 Ocak 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada Namık Kemal'in 1883 yılında dile getirdiği yukarıdaki dizelerinden hareketle "Vatanın bağına düşman dayasın hançerini, elbet bulunur kurtaracak bahtı kara maderini." diyerek Milli Mücadele'nin kazanılacağına olan inancını vurgulamıştır.

İslamcılık

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde devlet politikası hâline gelen bu fikir akımı ile dünyadaki bütün Müslüman toplumların halifenin etrafında tek çatı altında toplanması amaçlanmıştır. İslamcılık düşüncesi, I. Dünya Savaşı sonrasında etkisini yitirmiştir. Sait Halim Paşa (Görsel 10.8), Ahmet Cevdet Paşa ve Mehmet Akif gibi pek çok düşünür ve devlet adamı bu akımın önemli savunucuları arasında yer almıştır.

1864-1921

Görsel 10.8: Sait Halim Paşa

Bizi yükselten, dinimize karşı duyduğumuz büyük aşktır.

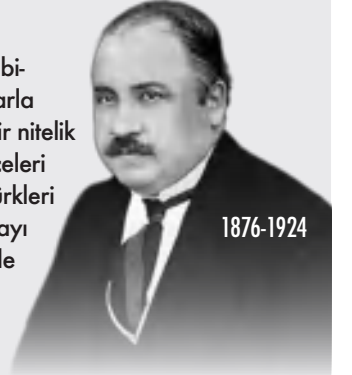
Sultan II. Abdülhamit

Sahipsiz olan memleketin batması haklıdır,
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır!

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*

Türkçülük

Türkçülük; dil, tarih ve edebiyat alanlarındaki çalışmalarla başlayıp zamanla siyasi bir nitelik kazanmıştır. Türkçüler, önceleri dünya üzerindeki bütün Türkleri tek bayrak altında toplamayı savunan Turan düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Daha sonra Osmanlı bayrağı altında yaşayan Türkleri ulusal bir duygu ile bilindirek dağılmayı engellemeyi amaçlamışlardır. Yusuf Akçura, İsmail Gaspiralı, Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp (Görsel 10.9) bu akımın önemli savunucuları arasında yer almıştır. Millî Mücadele bu akım sayesinde başlamış ve kazanılmıştır.

1876-1924

Görsel 10.9: Ziya Gökalp

Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!

Ziya Gökalp, *Kızılelma*

10.4. 1876-1908 ARASINDA YAŞANAN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

İtalya ve Almanya'nın Güçlenmesi

İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini kurmaları, Avrupa'daki güçler dengesinin değişmesi üzerinde etkili olmuş mudur? Sınıfta tartışınız.

Avrupa'daki devletler sömürge elde ederek XIX. yüzyılda daha da güç kazanmıştır. İtalya ve Almanya ise XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasi birliklerini kurabilmiştir. Bu iki devlet siyasi birliklerini tamamladıktan sonra sömürge elde etmek için harekete geçmişler, bu konuda sömürgeci İngiltere ve Fransa ile amansız bir rekabete girişmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın sömürge yollarına ve bölgelerine göz koymaya başlayan İtalya ve Almanya, sömürgelerini Afrika kıtası üzerinde yoğunlaştırmıştır. İtalya, XX. yüzyılın başlarında Kuzey Afrika'yı kendisine hedef seçmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'ndeki yenilgi ile Ruslar hem Akdeniz'i hem de Basra Körfezi'ni tehdit eder hâle gelmişlerdir. Yıllardır Doğu'daki menfaatlerini Osmanlı toprak bütünlüğünü savunarak koruyan İngiltere, bu politikasından vazgeçerek bölgedeki çıkarlarını donanma gücüyle koruma yoluna gitmiştir. Bunun yanında, Osmanlı

toprağı olan Kıbrıs'a bölgede üs edinmek amacıyla yerleşmiş ve Mısır'ı işgal etmiştir.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki ekonomik ve siyasi yayılmacılığı karşısında yeni bir siyasi denge kurmayı hedeflemiştir. Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı topraklarında gözü olmayan Almanya'nın İngiltere ile olan rekabetini göz önüne alarak dış politikada Almanya'yı Osmanlı Devleti'nin yanına çekmeye çalışmıştır. Almanya'nın takip ettiği dünya siyasetinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nden elde ettiği ticari ve siyasi nüfuz İngiltere'nin tepkisini çekmiştir. Almanya'nın Osmanlı topraklarında yapacağı Bağdat demir yolunun İngiltere'nin can damarı olan Hindistan yolunu tehdit etmesi, İngiltere ile Almanya arasındaki gerilimi artırmıştır. Bu gerilim hızla bloklaşmaya dönüşmüş, 1914 yılında Osmanlı Devleti ve Almanya'nın sonunu hazırlayan büyük bir savaşın çıkmasına sebep olmuştur.

I. Meşrutiyet (1876)

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde Avrupa'daki yenilik ve gelişmeleri takip edebilmek için Avrupa'ya öğrenci göndermiştir. Bunun sonucunda Fransız İhtilali'nin getirdiği fikirlerden etkilenen; eşitlik, özgürlük, insan hakları ve halkın yönetime katılması konularında talepleri olan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bunlara Genç Osmanlılar veya Jön Türkler adı verilmiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mithat Paşa Genç Osmanlıların önde gelen temsilcileridir.

Genç Osmanlılar, meşrutiyet yönetimi ile Osmanlı egemenliğindeki bütün milletlerin yönetime katılımını sağlayarak Balkanlardaki isyanların sona ereceğine inanmışlardır. Böylece Avrupalı devletlerin azınlık sorunlarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasının önüne geçileceğini düşünmüşlerdir. Genç Osmanlılar, bu düşüncelerini gerçekleştirmek için dönemin hükümdarı Sultan Abdülaziz'i zor kullanarak tahttan indirmişler ve yerine Sultan V. Murat'ı tahta çıkarmışlardır (1876). Ancak Sultan V. Murat'ın gelişen olaylar sebebiyle psikolojik sorunları ortaya çıkınca onu tahttan indirip meşrutiyeti ilan edeceğini vadeden Sultan II. Abdülhamit'i yönetime geçirmişlerdir. Sadrazamlığa getirilen Mithat Paşa meşrutiyetin gereği olan anayasa hazırlıklarını başlatmıştır. Kanun-ı Esasi adıyla ilk anayasa hazırlanıp yürürlüğe konulmuş ve meşrutiyet yönetimine geçilmiştir (23 Aralık 1876). Böylelikle Osmanlı Devleti ilk kez sınırlı da olsa parlamenter sisteme geçmiş ve halk, seçme ve seçilme hakkını kullanarak yönetime katılmıştır.

Bilgi Kutusu

Meşrutiyet: Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükümet etme biçimi.

TDK Türkçe Sözlük

Bilgi Kutusu

İlk Mebusan Meclisi (Görsel 10.10) için 130 milletvekili seçilmesi öngörülmüştür. Bu milletvekillerinin üçte biri gayrimüslimlerden seçilmiştir. Ortalama her 50 bin erkek nüfusa bir milletvekili denk gelecek şekilde bir dağılım söz konusudur. Mebus (milletvekili) seçilebilme için otuz yaşını doldurmuş, medeni haklarını ve itibarını kaybetmemiş olmak ve Türkçe bilmek gereklidir.

Ali Akyıldız, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Meclis-i Meb'ûsan maddesi*, C: 28, s.: 245-247 (Düzenlenmiştir.)

Görsel 10.10: Osmanlı Mebusan Meclisi (Gravür, 1877)

12 Bölüm ve 119 Maddeden Oluşan Kanun-ı Esasi'nin Bazı Maddeleri

- Osmanlı parlamentosu, Âyan (Görsel 10.11) ve Mebusan meclislerinden oluşacaktır.
- Âyan Meclisi üyeleri hükümdar tarafından ömür boyu seçilirken Mebusan Meclisi üyeleri dört yıl için seçilecektir.
- Kanun teklifi, hükümet tarafından verilebilecek ve hükümdarın onayı ile yürürlüğe girecektir.
- Hükümet, meclise karşı değil hükümdara karşı sorumludur.
- Meclisi açma ve kapatma yetkisi hükümdara aittir.
- Meclisteki görüşmelerin Türkçe yapılması zorunludur.

TDV İslam Ansiklopedisi, Meclis-i Meb'ûsan maddesi, C: 28 s.: 201

Görsel 10.11: Ayan Meclisi

Kanun-ı Esasi'nin maddelerini halkın yönetime katılımı açısından değerlendiriniz.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909)

Bu dönemde özellikle eğitim, sağlık ve kültür alanlarında önemli yenilikler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerle yeni Türk devletinin kuruluşunda ve gelişiminde model olan Sultan II. Abdülhamit Dönemi, devlet yönetiminde önemli bir dönüm noktasıdır.

Ermeni Meselesi (Ermeni İsyanları)

Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması üzerine Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak meşrutiyet yönetimine son vermiştir. Bu kararın alınmasında meclisteki gayrimüslim milletvekillerinin ayrılıkçı tutumları etkili olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesinde "Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı topraklarda ıslahat yapılacaktır." ibaresi yer almıştır. Ruslar bu madde ile Ermenileri Osmanlı yönetimine karşı isyana teşvik etmeyi düşünmüşlerdir. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın bir araya gelmesi ile Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Ayastefanos Antlaşması'ndaki 16. madde, bu antlaşmada da 61. madde olarak aynen korunmuştur. Böylece Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından himaye edilmiştir. Bu durumu değerlendirmek isteyen bazı Ermeni çeteleri, yurt dışında kurulan Hıncak ve Taşnak isimli terör örgütlerinin İstanbul'daki gizli şubelerini açmışlardır. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın kendilerine destek olduğunu gören Ermeni patrikliği ve örgütleri, İstanbul'da ve doğuda asayiş bozan silahlı eylemler başlatmışlardır. Ermeniler, doğuda Osmanlı toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurmak amacıyla kırka yakın terör eylemi ve isyan gerçekleştirmişlerdir. Hıncak ve Taşnak terör örgütlerinin gerçekleştirdiği isyan, suikast ve baskın girişimleri sonucunda Müslüman Türk halkının bir kısmı yaşadığı toprakları terk etmek zorunda kalmıştır. Bu baskın, saldırı ve isyan hareketleri başta İstanbul olmak üzere Erzurum, Merzifon, Yozgat, Kayseri, Batman, Maraş, Van ve Adana gibi şehirlerde gerçekleştirilmiştir. İsyanlar sonucu çok sayıda Müslüman kadın, erkek, yaşlı ve çocuk hayatını kaybetmiştir. Ermeni çeteleri bununla da kalmayıp 1905'te Sultan II. Abdülhamit'e cuma namazı çıkışı bombalı bir suikast girişiminde bulunmuşlardır. Hükümdar camiden geç çıktığı için suikasttan sağ kurtulabilmiştir. Bu suikast sonucunda çok sayıda masum insan hayatını kaybetmiştir. Sultan II. Abdülhamit, bu olay sonrası "Şu hakikati cümlelizin bilmesini isterim: Yok edilmek istenen ben değilim. Yıkılmak istenen bu devlettir. Teşebbüslerini benden sonra da tekrarlayacaklardır." demiştir.

I. Meşrutiyet'in kısa süreli olmasının sebepleri nelerdir?

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde açılan okulları konu alan bir sunu hazırlayarak bu sunuyu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Düyûn-ı Umûmiye

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde devletin dış borçlarının miktarı ve ödeme imkânları, alacaklı temsilcileri ile yapılan görüşmelerle tespit edilmiş ve 1881 yılında Düyûn-ı Umûmiye (genel borçlar) İdaresi kurulmuştur. Bu dönemde borç miktarı 237 milyon liradan 141,5 milyon liraya indirilmiştir. Böylece tarım, sanayi, ticaretin gelişmesi ve ulaştırmanın yayılması için gerekli olan para temin edilmiştir. Dış borçlar, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi gelişmesine darbe vurduğu gibi yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu sırasında da büyük sıkıntı doğurmuştur. Aşırı borçlanmanın kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, âdeta devlet içinde devlet olma özelliğini kazanmıştır.

Islahatlar

Eğitim Alanındaki Islahatlar: 1876'dan itibaren bir yandan modern okulların sayısı artarken diğer yandan eski program, yöntem ve tekniklerle eğitim yapan okullar da varlığını sürdürmüştür. Yükseköğrenim alanında da maliye, hukuk, güzel sanatlar, ticaret, baytar, polis, gümrük ve tıp okulları açılmıştır. İlk merkezî ve taşra eğitim teşkilatları bu dönemde kurulmuştur.

Sosyal ve Kültürel Alandaki Islahatlar: Eski Eserler Müzesi, Askerî Müze, Güzel Sanatlar Mektebi ve Beyazıt Kütüphanesi kurulmuştur. Yayıncılık faaliyetleri gelişmiş; kitap, gazete ve dergi sayısında büyük artış olmuştur. Sultan II. Abdülhamit, başkent İstanbul başta olmak üzere ülkenin çeşitli kentlerinin fotoğraflarından oluşan albümler hazırlatmıştır.

Sağlık Alanındaki Islahatlar: Darülaceze, Haydarpaşa Tıp Okulu ve Şişli Etfal Hastanesi açılmıştır. Dünyadaki bilimsel gelişmeler yakından takip edilmiş, çeşitli hastalıkların önlenmesi için aşı üretim merkezleri kurulmuştur. Çiçek, kuduz, tifo, kolera, veba vb. hastalıkların önlenmesi bu aşularla sağlanmıştır.

Osmanlı Ordusunun Modernleşmesi

Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesi ile birlikte ordunun yenilenmesi için Almanya'dan askerî danışmanlar getirtmiştir. Bu danışmanların Osmanlı ordusunda görevlendirilmesi ile Alman silah sanayisi ülkeye girmiştir. Alman silah şirketleri Osmanlı ordusunun top ve tüfek gibi askerî ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Özellikle Alman askerî danışmanlarından Goltz (Goltz) Paşa'nın Osmanlı ordusundaki görevi sırasında, İstanbul ve Çanakkale boğazları İngiltere ve Rusya'ya karşı Alman topları ile donatılmıştır. Osmanlı Devleti ile birlikte siyasi varlıkları sona eren diğer imparatorlukların tarihî süreçleri incelendiğinde hiçbir imparatorluğun Fransız İhtilali'nin meydana getirdiği değişime diremediği görülmüştür. Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar tüm dünyayı etkilemiş; krallık idareleri cumhuriyet yönetimlerine dönüşmüştür.

Nizam-ı Cedid, Sultan II. Mahmut reformları, Tanzimat ve meşrutiyet hareketleri ile Sultan II. Abdülhamit'in getirdiği yenilikler Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu Türk inkılaplarına zemin hazırlayan düşünce ve uygulamalardır. Sultan II. Abdülhamit'in uzun süren yönetimi, aynı zamanda Türklerin modernleşme serüveninin en güçlü hamlelerinin yapıldığı dönemdir. Sınırları giderek daralan Osmanlı Devleti, bu dönemde dünyanın gidişine uyum sağlayacak altyapıyı oluşturmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci ordu teşkilatının modernleşme süreci ile birlikte gerçekleşmiştir (Görsel 10.12). Diğer bir ifade ile Osmanlı modernleşmesinin lokomotifini, ordu teşkilatında yapılan yenilikler olmuştur.

Görsel 10.12: Dömeke Meydan Muharebesi (Tablo, Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul)

II. Meşrutiyet'in İlanı (23 Temmuz 1908)

Sultan II. Abdülhamit'in Mebusan Meclisini kapatarak anayasayı askıya alması meşrutiyet yanlısı aydınların tepkisine sebep olmuştur. Padişaha baskı yaparak meclisi yeniden açtırmak ve meşrutiyet yönetimine geçmek amacıyla bir araya gelen çoğunluğu asker kökenli aydınlar, İttihat ve Terakki adı altında gizli bir cemiyet kurmuşlardır. Zamanla bu cemiyet bir siyasi partiye dönüşmüş ve II. Meşrutiyet'in ilanı sürecinde etkin rol oynamıştır. İttihat ve Terakki Partisinin yönetiminde Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa vardır. Bu isimler İstanbul'da birçok taraftar toplamış, yurt dışında şubeler açmıştır. Meşrutiyetin ilanı için Selânik ve Manastır şehirlerinde çeşitli gösteriler düzenlemiştir. İngiltere ve Rusya, Reval'de Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmaya varınca İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri harekete geçmiştir. Enver Paşa Selânik'te, Resneli Ahmet Niyazi Bey Manastır'da kendilerine bağlı

birliklerle ayaklanmışlardır. Sultan II. Abdülhamit, isyanların bütün ülkeye yayılmasından çekinerek meşrutiyeti yeniden ilan etmek zorunda kalmıştır.

Yapılan seçimler sonucunda İttihat ve Terakki Partisi mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Sultan II. Abdülhamit, 13 Nisan 1909'da meydana gelen ve "31 Mart Olayı" olarak tarihe geçen olaylar sonunda İttihat ve Terakki Partisinin oyları ile tahttan indirilmiş ve onun yerine Sultan V. Mehmet Reşat tahta çıkarılmıştır.

Bilgi Kutusu

Sultan II. Abdülhamit, tahttan indirildikten sonra Selânik'te Alatini Köşkü'nde sürgün hayatı yaşamıştır. Balkan Savaşları'nda Selânik'in kaybedilmesi üzerine İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilen Sultan II. Abdülhamit, altı yıl burada yaşadıkdan sonra I. Dünya Savaşı'nın son yılında vefat etmiştir (10 Şubat 1918).

TDV İslam Ansiklopedisi, II. Abdülhamit maddesi, C:1 s.: 223

SULTAN II. ABDÜLHAMİT VE SAĞLIK

Sultan II. Abdülhamit dünyadaki ilmi gelişmeleri çok yakından takip etmiştir. O, Fransa ile olan münasebetlerimizimizin yoğunluğu sebebiyle bilhassa bu ülkedeki yenilikleri takip ederek Batı medeniyeti ile ülkemiz arasındaki seviyenin açılmaması için gayret göstermiştir. Sultan II. Abdülhamit'in, Fransa'da öne çıkan ilim adamlarından biri olan Pasteur (Pastör) ile irtibatı kuduz aşısının bulunmasıyla başlar. Kuduz aşısının keşfedildiğini öğrenen Sultan II. Abdülhamit; 1886 yılında Zoeros Paşa, Dr. Hüseyin Remzi ve Veteriner Hüsnü Bey'den oluşan bir heyeti eğitim için Paris'e gönderir. Heyet, Sultan II. Abdülhamit'in kendi istihkakından ayırarak verdiği 10.000 frankı ve önemli Osmanlı nişanlarından birisi olan Mecidiye Nişanı'nı Pasteur'e ulaştırır. Paris'te eğitim gören bu heyetin yurda dönmesinden sonra İstanbul'da 1887 yılında Darülkelb ve Bakterioloji Ameliyathanesi (Kuduz Enstitüsü) kurulur. Kuduz aşısının keşfinden sadece üç yıl sonra İstanbul'da kuduz aşısı üretilmeye başlanır. Bu merkez dünyanın üçüncü, Doğu'nun ise ilk kuduz tedavi merkezi olur. 1889'da Telkikhane (Çiçek Aşısı Üretim Merkezi), 1893'te Bakteriolojihane-i Şâhâne (Mikrobiyoloji Merkezi), daha sonra da Bakteriolojihane-i Baytârî (Veteriner Mektebi) kurulur. Bu müesseselerde üretilen aşı ve serumlar o zamanlar dünyayı kasıp kavuran tifo, kolera, dizanteri, veba, tifüs ve menenjit gibi hastalıkların önüne geçilmesinde rol oynar. Yine hayvanları kırmakta olan şarbon, veba ve çiçek gibi hastalıkların da devası Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde bulunur. Bu çalışmalar, enfeksiyon ile mücadelenin öneminin o dönemde anlaşıldığını göstermektedir.

Halil İbrahim Çelik, II. Abdülhamit Dönemi'nde Yönetimde Değişim (Düzenlenmiştir.)

Sultan II. Abdülhamit'in siyasi, askerî ve ekonomik sorunlarla uğraştığı dönemde bile Fransa'daki bir sağlık araştırmasına ekonomik katkı sağlamasını sınıfta tartışınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki boşlukları uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Abdülmecit, Edirne, Kanun-ı Esasi, Osmanlılık, II. Mahmut, Paris, Avrupa, Ermeni, Rum, İslamcılık

1. Yunanistan, tam bağımsızlığını Antlaşması ile elde etmiştir.
2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında "Denize düşen yılana sarılır." diyen Sultan Rusya'dan yardım talep etmiştir.
3. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Antlaşması ile Avrupa devletlerinin garantisi altına alınmıştır.
4. 93 Harbi sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'ylasorunu uluslararası boyut kazanmıştır.
5. Tanzimat ve Islahat fermanları Sultan zamanında ilan edilmiştir.
6. Osmanlı ülkesinde yaşayan bütün ulusları din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin birleştirmek amacıyla fikir akımı ortaya çıkmıştır.
7. İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini tamamlaması..... güçler dengesini değiştirmiştir.
8. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte Türk tarihinin ilk anayasası..... yürürlüğe girmiştir.

B. Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Sırlar, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan ilk azınlıktır.
2. () Sultan Abdülmecit zamanında Divan-ı Hümâyun kaldırılarak yerine nazırlıklar (bakanlık) kurulmuştur.
3. () Osmanlı tarihinde padişahın mutlak yetkileri ilk kez Sened-i İttifak'ın imzalanmasıyla kısıtlanmıştır.
4. () Islahat Fermanı ile Müslümanlara yeni haklar tanınması azınlıklar tarafından tepkiyle karşılanmıştır.
5. () Türkçülük, dünyadaki bütün Müslümanları halifenin etrafında toplamayı amaçlayan fikir akımıdır.
6. () Meşrutiyetin ilanı ile Osmanlı halkı ilk kez devlet yönetimine katılmaya başlamıştır.
7. () Kanun-ı Esasi'de yürütme yetkisi Mebusan ve Âyan meclislerine verilmiştir.
8. () Avrupalı alacaklı devletler Osmanlı Devleti'ne verdikleri borçları tahsil etmek için Düyûn-ı Umûmiye İdaresini kurmuşlardır.

C. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. 93 Harbi sonrasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın uygulanamamasının sebepleri nelerdir?
2. Tanzimat ve Islahat fermanlarını ilan edilme amaçları bakımından değerlendiriniz.
3. Ermeni meselesi ilk kez ne zaman ve nasıl ortaya çıkmıştır?
4. XIX. yüzyılda ortaya çıkan Türkçülük fikir akımının amacını açıklayınız.
5. İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini sağlamaları Avrupa güçler dengesini ne şekilde etkilemiştir?
6. Sultan II. Abdülhamit zamanında eğitim alanında yapılan yenilikler nelerdir?

Ç. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. **Aşağıdakilerin hangisinde padişahın gerçekleştirdiği yenilik yanlış verilmiştir?**
 - A) Sultan III. Selim-Nizam-ı Cedid
 - B) Sultan II. Mahmut-Sened-i İttifak
 - C) Sultan Abdülmecit-Tanzimat Fermanı
 - D) Sultan Abdülaziz-İslahat Fermanı
 - E) Sultan II. Abdülhamit-Kanun-ı Esasi
2. **1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'ndan hemen sonra başta İngiltere olmak üzere bazı büyük devletlerin Berlin'de bir konferans düzenlemelerinin nedeni aşağıdakilerden hangisidir?**
 - A) Rusya'nın Balkanlarda güç kazanmasını önlemek
 - B) Ortadoğu'da yeni devletler kurmak
 - C) Osmanlı Devleti ile Almanya'nın yakınlaşmasını engellemek
 - D) Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapmak
 - E) Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini azaltmak
3. **Kırım Savaşı'nı kazanan devletlerden biri olarak Paris Antlaşması'na katılan Osmanlı Devleti'nin, bu antlaşmanın hangi maddesiyle yenilmiş bir devlet durumuna düşürüldüğü anlaşılmaktadır?**
 - A) Osmanlı Devleti'nin, devletlerin genel hakları bakımından bir Avrupa devleti sayılması
 - B) Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanımaları
 - C) Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nden, Hristiyan azınlığın haklarını yeniden düzenlemesini istemeleri
 - D) Osmanlılarla Rusların Karadeniz'de tersane ve savaş gemisi bulundurmamaları
 - E) Osmanlı Devleti ile bu antlaşmayı imzalayan devletlerden biri arasında anlaşmazlık çıktığında öncelikle antlaşmayı imzalayan öteki devletlere başvurulması
4. **XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Florence Nightingale, aşağıdaki olayların hangisinde yaralananlar için Selimiye Kışlası'nda düzenli ve temiz bir hastane ortamı meydana getirmiştir?**
 - A) 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı
 - B) Trablusgarp Savaşı
 - C) Yunan İsyanı
 - D) Mehmet Ali Paşa İsyanı
 - E) Kırım Savaşı
5. **Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetimine aşağıdakilerden hangisiyle geçilmiştir?**
 - A) Divan-ı Hümâyün
 - B) Kanun-ı Esasi
 - C) Saltanat Şurası
 - D) Kanunname-i Âli Osman
 - E) Vilayet Nizamnamesi

6. Kanun-ı Esasi'nin 8. maddesi: "Osmanlı Devleti uyruğu olan bireylerin tümüne hangi din ve mezhepten olursa olsun ayırım gözetilmeksizin Osmanlı denir." biçimindedir.
Bu tanımla aşağıdakilerden hangisinin amaçlandığı savunulamaz?
- A) Padişahın mutlak yetkisinin kısıtlanmasının
B) Müslüman olmayanların ayrılıkçı hareketlerinin önlenmesinin
C) Toplumun Osmanlı adı altında bütünleştirilmesinin
D) Din ve mezhep ayrımcılığının ortadan kaldırılmasının
E) Osmanlı vatandaşlığı statüsünün oluşturulmasının
7. **Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasına katkıda bulunan ve bu fermanı Gülhane Parkı'nda okuyarak halka duyuran devlet adamı aşağıdakilerden hangisidir?**
- A) Mithat Paşa
B) Namık Kemal
C) Mustafa Reşit Paşa
D) Hüseyin Avni Paşa
E) Alemdar Mustafa Paşa
8. **İttihat ve Terakki Cemiyetini, meşrutiyetin yeniden ilanı konusunda harekete geçiren olay aşağıdakilerden hangisidir?**
- A) Sultan V. Murat'ın yeniden tahta çıkarılmak istenmesi
B) Balkan sorunu için Tersane Konferansı'nın toplanması
C) Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesi
D) Paris Sözleşmesi'nin imzalanması
E) Rus Çarı'nın, Reval'de İngiltere Kralı'yla görüşmesi
9. **Düyûn-ı Umûmiye İdaresi aşağıdaki padişahların hangisi döneminde kurulmuştur?**
- A) Sultan II. Abdülhamit
B) Sultan Abdülaziz
C) Sultan Abdülmecit
D) Sultan II. Mahmut
E) Sultan Vahdettin
10. I. Kanun-ı Esasi
II. Tanzimat Fermanı
III. Islahat Fermanı
Bu yasa ve fermanların, ilan tarihlerine göre sıralaması aşağıdakilerden hangisidir?
- A) I, II, III
B) II, I, III
C) II, III, I
D) III, I, II
E) III, II, I
11. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde görülen bazı gelişmeler şunlardır:
- Sened-i İttifak'ın hazırlanması
 - Tanzimat Fermanı'nın ilanı
 - Islahat Fermanı'nın ilanı
 - Kanun-ı Esasi'nin ilanı
- Yalnızca bu gelişmelere bakarak aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşamaz?**
- A) Azınlıklara çeşitli haklar tanınmıştır.
B) Haklar devlet güvencesi altına alınmıştır.
C) Batı tarzı yenilikler yapılmıştır.
D) Azınlık isyanları son bulmuştur.
E) Anayasal sisteme geçilmiştir.
12. **Berlin Antlaşması sonucunda bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletleri aşağıdakilerden hangileridir?**
- A) Arnavutluk, Yunanistan, Romanya
B) Romanya, Yunanistan, Karadağ
C) Romanya, Sırbistan, Karadağ
D) Bulgaristan, Romanya, Karadağ
E) Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ

D. Aşağıdaki gelişmelerin ilgili olduğu olayı örnekte gösterildiği gibi işaretleyiniz.

XV ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Bazı Gelişmeler	Sened-i İttifak	Tanzimat Fermanı	Islahat Fermanı	I. Meşrutiyet
Hukukun üstünlüğü ilkesi ilk kez kabul edilmiştir.				
Osmanlı Devleti, parlamenter sisteme geçmiştir.				
Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın isteği üzerine imzalanmıştır.				
Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmış, Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilmiştir.		X		
Azınlıkların devlete olan bağlılıklarını artırmak, Mısır ve Boğazlar meselelerinde Avrupalı devletlerin desteğini sağlamak amacıyla ilan edilmiştir.				
Müslüman olmayan halkın da memurluklara, okullara ve askerî hizmetlere alınması kabul edilmiştir.				
Osmanlı tarihinde padişahın yetkileri ilk defa sınırlandırılmıştır.				
Genç Osmanlıların (Jön Türkler) çalışmaları sonucunda Sultan II. Abdülhamit tarafından ilan edilmiştir.				

E. Aşağıdaki soruları metinden hareketle cevaplayınız.

Bir Dönüm Noktası: Islahat Fermanı

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1853 yılında patlak veren Kırım Savaşı, Osmanlılar ile Fransa ve İngiltere arasındaki diplomatik, siyasi, askerî ve kültürel temasları sıklaştırmış ve o zamana değin emsali görülmeyecek derecede yakın bir ilişki içine girilmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti savaşta kendisine diplomatik ve askerî destek vermiş olan Fransa ve İngiltere'ye siyaseten borçlu duruma düşmüştür. Bu koşullarla beraber Fransa, İngiltere ve Avusturya'nın Kırım Savaşı'nın sonuna doğru uyguladığı diplomatik baskıların neticesinde Sultan Abdülmecit 28 Şubat 1856 tarihinde "Islahat Fermanı"nı yayımlamıştır. Bu ferman, ağırlıklı olarak imparatorluk dâhilindeki gayrimüslim tebaanın haklarını konu almakla beraber esasında Müslüman nüfusu çok yakından ilgilendiren ve hatta Osmanlı devlet ve toplum yapısını kökünden sarsacak önemli kararları içermiştir.

Fermanın giriş pasajında Sultan Abdülmecit, tüm tebaanın vatandaşlık bağı ile kalben birbirine bağlı olduklarının altını çizmiş ve nazarında tebaanın tümünün eşit olduğunu vurgulamıştır. Böylece artık resmî olarak Osmanlı tebaasının din ayrımı olmaksızın eşit statüde bireyler olarak tanındığı anlaşılmaktadır.

Bu fermanla padişahın tebaası olan bireylerin kanunların öngördüğü yaş ve sınav koşullarını yerine getirmek koşuluyla herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın askerî ve mülki okullara girebileceği belirtilmiştir. Gayrimüslim tebaa, böylece subay ve memur yetiştirmeye yönelik olarak devlet okullarına girme hakkına sahip olmuşlardır. Bu durum, o zamana kadar geçerli olan, devlet memurları ve subayların Müslüman olma zorunluluğunu sona erdirmiştir.

Müslim-gayrimüslim hukuk eşitliği ve bu eşitliğin diğer alanların yanı sıra eğitim alanına da yansımaları, zamanında pek çok Müslüman tarafından karışık duygularla karşılanmıştır.

Geleneksel düzende Müslümanların "Millet-i Hâkime" konumunda bulunmaları, ekonomik ve kültürel sermaye anlamında XVIII. yüzyıldan beri üstünlük kurmuş Hristiyan unsurlara karşı siyasi açıdan bir tür denge sağlamaktaydı. Oysa söz konusu siyasi üstünlüğün ortadan kalkmaya başlaması durumunda diğer alanlarda zaten üstün durumda olan gayrimüslimler, Müslümanlar aleyhinde neredeyse her sahada üstün konuma gelebilirdi.

Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu (Düzenlenmiştir.)

1. Kırım Savaşı'nda hangi Avrupa devletleri Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır?
2. Sultan Abdülmecit'in Islahat Fermanı'nı yayımlamasına sebep olan gelişme nedir?
3. Islahat Fermanı ile Osmanlı toplumu nasıl şekillendirilmeye çalışılmıştır?
4. Fermanla gayrimüslim tebaaya sağlanan yeni haklar nelerdir? Bu haklar, Millet-i Hâkime olarak kabul edilen Müslüman tebaada nasıl karşılanmıştır?

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

A	1. tarih, 2. epigrafya, 3. deney ve gözlem, 4. Celâli, 5. heraldik, 6. yazı, 7. Hz. Ömer, 8. birinci el
B	1. Y, 2. D, 3. Y, 4. D, 5. D, 6. Y, 7. D
Ç	1. B, 2. A, 3. A, 4. D
D	1. Ç, 2. A, 3. Ç, 4. A
E	1. ÇAĞ, 2. SOSYOLOJİ, 3. KÜRŞAD, 4. MELİKŞAH, 5. FİLOLOJİ, 6. DESTAN, 7. TAKVİM, 8. MİLÂT, 9. ARKEOLOJİ, 10. TARİH

2. ÜNİTE

A	1. feodalite, 2. Helenizm, 3. 12 Levha, 4. ziggurat, 5. Hammurabi, 6. Pankuş, 7. Milano, 8. monarşi, 9. Sasani, 10. Baharat
B	1. D, 2. Y, 3. D, 4. Y, 5. D, 6. Y, 7. Y, 8. Y, 9. D
C	5. I. Sümerlerin yazıyı bulması MÖ 3200 II. Kadeş Antlaşması MÖ 1280 III. Hz. İsa'nın doğumu 0 IV. Milano Fermanı 313 V. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması 395 6. A. Anadolu B. Mısır C. Mezopotamya
Ç	1. B, 2. C, 3. E, 4. A, 5. B, 6. C

3. ÜNİTE

A	1. kurultay, 2. Mete, 3. çav, 4. olgunluk çağı, 5. ikili teşkilat, 6. Ötüken, 7. kut, 8. Uygurlar
B	1. Y, 2. D, 3. D, 4. D, 5. Y, 6. Y, 7. D, 8. D
Ç	1. Ç, 2. D, 3. D, 4. B, 5. B, 6. A, 7. D
D	1. KUTLUK BİLGE KÜL KAĞAN 2. KUTLUK KAĞAN 3. KÖKTÜRK ALFABESİ 4. ASYA HUN DEVLETİ 5. UYGURDEVLETİ 6. KURULTAY 7. HAYVANCILIK 8. ERGENEKON 9. HAZARLAR 10. TÜMEN 11. ONLU TEŞKİLAT 12. TÖRE

4. ÜNİTE

A	1. Medine, 2. Emeviler, 3. Bağdat, 4. Talas, 5. Suffe, 6. tefsir, 7. Farâbi, 8. mevali
B	1. D, 2. Y, 3. D, 4. Y, 5. Y, 6. D, 7. Y
C	6. I. Medine II. Kufe III. Şam IV. Bağdat 7. I. Medine Sözleşmesi II. Hicret III. Bedir Savaşı IV. Hendek Savaşı V. Hz. Ebû Bekir Dönemi VI. Hz. Ömer Dönemi VII. Hz. Osman Dönemi VIII. Hz. Ali Dönemi
Ç	1. B, 2. E, 3. B, 4. D, 5. B, 6. E
D	1. BEYTÜLHİKME 2. CAMİ 3. HZ. EBÜ BEKİR 4. HADİS 5. ENSAR 6. ENDÜLÜS 7. BEDİR 8. İBNİ SİNA 9. MUAVİYE 10. HABEŞİSTAN 11. HZ. ÖMER 12. FUAT SEZGİN

5. ÜNİTE

A	1. Türkmen, 2. Sultan Mahmut, 3. Hoca Ahmet Yesevi, 4. Yusuf Has Hacip, 5. Caka, 6. Pasinler, 7. Miryokefalon, 8. Dördüncü, 9. atabey, 10. Babai, 11. Selâhaddin Eyyûbi, 12. ikinci
B	1. Y, 2. D, 3. Y, 4. D, 5. D, 6. Y, 7. D, 8. D, 9. D, 10. Y, 11. D, 12. Y, 13. Y, 14. D
Ç	1. D, 2. B, 3. E, 4. A, 5. A, 6. B, 7. B, 8. B, 9. E, 10. A

6. ÜNİTE

A	1. Kayı, 2. Koyunhisar, 3. istimalet, 4. Fetret Devri, 5. cebeci, 6. Orhan Bey, 7. ilmiye, 8. hattat, 9. yaya ve müsellemler
B	1. D, 2. Y, 3. D, 4. D, 5. Y, 6. Y, 7. Y, 8. Y
C	7. II. Osmanlı Devleti'nin Kurulması III. Koyunhisar Savaşı IV. Bursanın Fethi V. Maltepe savaşı VI. Rumeliye geçiş VII. Edirnenin Fethi VIII. I. Kosova Savaşı IX. Şeyh Bedrettin
Ç	1. Ç, 2. D, 3. Ç, 4. A, 5. A, 6. E
D	İlk medresenin açılması-Orhan Bey Edirne'nin başkent yapılması-Sultan I. Murat İlk kez kadı tayin edilmesi-Osman Bey Çimpe Kalesi'nin alınması-Orhan Bey Kapıkulu ordusunun kurulması-Sultan I. Murat Edirne-Segedin Antlaşması-Sultan II. Murat Ankara Savaşı-Sultan Yıldırım Bayezid İlk deniz savaşı-Sultan I. Mehmet Anadolu'da Türk siyasi birliğinin sağlanması-Sultan Yıldırım Bayezid Birçok Arapça ve Farsça kitabın Türkçeye çevrilmesi-Sultan II. Murat Şeyh Bedreddin İsyanı-Sultan I. Mehmet

7. ÜNİTE

A	1. Fatih Sultan Mehmet, 2. Çaldıran, 3. Macaristan, 4. Preveze, 5. Amasya 6. Fransa, 7. İonca, 8. Lala
B	1. Y, 2. D, 3. D, 4. Y, 5. D, 6. Y, 7. Y, 8. D
Ç	1. C, 2. D, 3. C, 4. B, 5. E, 6. A
D	1. KIBRIS 2. MEMLÜK 3. VAKFIYE 4. MANİSA 5. VİYANA 6. NİSANCI 7. LALA 8. KAPTANIDERYA 9. ÖŞÜR 10. TİMAR 11. ENDERUN

8. ÜNİTE

A	1. mesen, 2. Rönesans, 3. Reform, 4. Aydınlanma, 5. Fransız, 6. mutlak 7. Sanayi Devrimi, 8. silahlanma
B	1. D, 2. D, 3. Y, 4. D, 5. D, 6. Y, 7. D, 8. Y
Ç	1. E, 2. B, 3. C, 4. E, 5. D
D	Yeni Çağ'ın sona ermesi ve Yakın Çağ'ın başlaması-Fransız İhtilali Özgür düşünce ortamı ile birlikte pozitif bilimlerin gelişmesi-Rönesans İpek ve Baharat yollarının önemini kaybetmesi-Coğrafi Keşifler Laik eğitim sistemine geçilmesi-Reform El emeğine dayalı üretimden makine gücüne dayalı üretime geçilmesi-Sanayi Devrimi Avrupa'da sosyal hukuk devleti anlayışının gelişmeye başlaması-1848 İhtilali Avrupa kültürünün ve Hristiyanlığın dünyaya yayılması-Coğrafi Keşifler Avrupa'da mezhep birliğinin bozulması ve yeni mezheplerin ortaya çıkması-Reform Sömürgecilik ve silahlanma yarışının hızlanması-Sanayi Devrimi Adalet, eşitlik, özgürlük ve milliyetçilik kavramlarının dünyaya yayılması-Fransız İhtilali Skolastik düşüncenin sona ermesi ve pozitif düşüncenin gelişmesi-Rönesans
F	1. RESİM-FRANSIZ İHTİLALİ 2. RESİM-RÖNESANS 3. RESİM-SANAYİ DEVRİMİ 4. RESİM-REFORM 5. RESİM-COĞRAFİ KEŞİFLER

9. ÜNİTE

A	1. Kasrı Şirin, 2. ekber-ersed, 3. Pasarofça, 4. Lale Devri, 5. risale-lahiya, 6. sancağa çıkma, 7. Bucuş, 8. narh
B	1. D, 2. D, 3. Y, 4. D, 5. D, 6. Y, 7. D, 8. Y
Ç	1. B, 2. A, 3. E, 4. D, 5. D, 6. E
D	İmzalanması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Lale Devri'ne girdiği kabul edilen antlaşma-Pasarofça Azak Kalesi'nin Rusya'dan geri alındığı antlaşma-Prut Osmanlı padişahının protokolde Avusturya arşidüküne denk sayıldığı antlaşma-Zitvatorok Türkiye-İran sınırını belirleyen antlaşma-Kasrı Şirin Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı son kazançlı antlaşma-Belgrad Osmanlı Devleti'nin ilk kez büyük miktarda toprak kaybına uğradığı antlaşma-Karlofça
F	1. GİRİT, 2. CELALİ, 3. RİSALE, 4. AYAN, 5. HABSBURG, 6. KAPİTÜLASYON, 7. HAÇOVA, 8. SUFTE, 9. İLTİZAM, 10. BAHÇESARAY, 11. HOTİN, 12. SAFEVİ, 13. MÜTEKABİLİYET

10. ÜNİTE

A	1. Edirne, 2. II. Mahmut, 3. Paris, 4. Ermeni, 5. Sultan Abdülmecit, 6. Osmanlılık, 7. Avrupa, 8. Kanun-ı Esasi
B	1. Y, 2. Y, 3. D, 4. Y, 5. Y, 6. D, 7. D, 8. D
Ç	1. D, 2. A, 3. D, 4. E, 5. B, 6. A, 7. C, 8. E, 9. A, 10. C, 11. D, 12. C
D	Hukukun üstünlüğü ilkesi ilk kez kabul edilmiştir.-Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti, parlamenter sisteme geçmiştir.-I. Meşrutiyet Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın isteği üzerine imzalanmıştır.-Sened-i İttifak Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmış, Sultan Abdülmecit tarafından ilan edilmiştir.-Tanzimat Fermanı Azınlıkların devlete olan bağlılıklarını artırmak, Mısır ve Boğazlar meselelerin- de Avrupalı devletlerin desteğini sağlamak amacıyla ilan edilmiştir.-Tanzimat Fermanı Müslüman olmayan halkın da memurluklara, okullara ve askerî hizmetlere alınması kabul edilmiştir.-Islahat Fermanı Osmanlı tarihinde padişahın yetkileri ilk defa sınırlandırılmıştır.-Sened-i İttifak Genç Osmanlıların (Jön Türkler) çalışmaları sonucunda Sultan II. Abdülhamit tarafından ilan edilmiştir.-I. Meşrutiyet

SÖZLÜK

A

- abide** : Anıt.
- ahd-ı atik** : Tevrat.
- aidiyet** : 1. İlişkinlik. 2. İlgi.
- akçe** : 1. Küçük gümüş para. 2. Her tür madeni para, akça.
- âlim** : Bilgin.
- alperen** : 1. Derviş. 2. Mücahit.
- antlaşma** : 1. İki veya daha çok devletin saldırmazlık, savaşta iş birliği vb. konularda kararlaştırdıkları ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri durumu, ahit, muahede, ahitleşme, pakt. 2. Bu durumu belirten belge.
- aristokrasi** : 1. Soylu erki. 2. Soylular sınıfı.
- astronomi** : Gök bilimi.
- aşiret** Dil ve kültür yönünden büyük bir türdeşlik gösteren, birçok boydan oluşan, yapısındaki aileler arasında toplum, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe veya yerleşik nitelikteki topluluk, oymak.
- azımlık** : 1. Bir toplulukta kendine özgü nitelikler bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar, azlık, ekalliyet, çoğunluk karşıtı. 2. Bir oylama sırasında sayıca az olma durumu. 3. Bir ülkede ayrı soydan veya inançtan olan ve sayıca az bulunan topluluk.

B

- bağımsızlık** : Bağımsız olma durumu, istiklal
- balbal** : Eski Türklere kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen taş.
- barbar** : 1. Uygarlaşmamış. 2. Kaba saba: ilkel. 3. Kaba ve kırıcı.
- bedesten** : Kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı çarşı: Dükkanların bulunduğu alışveriş yeri
- berat** : 1. Bir buluştan, bir haktan yararlanmak için devletçe verilen belge, patent. 2. Osmanlı Devleti'nde bir görev atanana, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.
- beyanname** : 1. Bir kimsenin resmi bir kuruluşa herhangi bir durumu bildirmek için verdiği çizelge, bildirge.
- beytülmâl** : Devlet hazinesi.
- bildirge** : Beyanname.
- bozkır kültürü** : Orta Asya coğrafyasında yaylak ve kışlaklarda koyun, at, deve sığır gibi hayvan yetiştiriciliğine bağlı hayat tarzı.
- burjuva** : 1. Şehirde yaşayıp özel imtiyazlardan yararlanan. 2. Orta sınıftan olan, kent soylu.

C

- cihan** : 1. Evren. 2. Dünya.

D

- darbe** : 1. Vuruş, çarpış. 2. Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.
- derviş** : 1. Bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen. 2. Yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse. 3. Alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimse.
- devşirme** : 1. Devşirmek işi. 2. Asker yetiştirilmek üzere Yeniçeri Ocağına alınacak çocukları seçip toplama işi. 3. Yeniçeri Ocağına bu yolla alınan çocuk. 4. Toplanmış, bir araya getirilmiş.
- dirhem** : Bir tür gümüş para.

E

- ekber-erşed** : Osmanlı hanedanının en büyük ve olgun erkek ferdinin tahta geçmesi usulü.
- emirü'l-ümerâ** : Bazı İslâm devletlerinde çeşitli idari yetkilere sahip kumandanlara verilen unvan.
- enflasyon** : 1. Para şişkinliği. 2. Gereğinden fazla artış, şişkinlik. 3. Pahalılık.
- engizisyon** : Hristiyanlıktan uzaklaşan veya dinî esaslara aykırı davranan kimseleri cezalandırmak için kurulan Katolik kilise mahkemeleri.
- eyalet** : Çoğunlukla valilerce yönetilen ve yönetim bakımından bir tür bağımsızlığı olan yönetim bölgesi.
- eyer** : Binек hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.

F

- fabl** : Kahramanları çoklukla hayvanlardan seçilen, sonunda ders verme amacı güden, genellikle manzum hikâye, öykünce.
- ferman** : 1. Buyruk, emir. 2. Osmanlı Devleti'nde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk, yarlak.
- feodalite** : Orta Çağ'da özellikle Batı Avrupa'da toprağı ve üzerinde yaşayan köylüleri tek bir kimsenin malı sayan siyasal düzen.
- fıkıh** : 1. Bir şeyi gereği gibi, iyice anlayıp bilme. 2. İslam hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanılarak konulmuş olan kuralların bütünü.
- firavun** : Eski Mısır hükümdarlarına verilen unvan.

G

- ganimet** : 1. Savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal. 2. Bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç veya imkân. 3. Yağma sonrasında elde kalan mal, çalıntı.
- gayrimüslim** : Müslüman olmayan kimse.

gaza	: İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş.
gramer	: 1. Dil bilgisi. 2. Dil bilgisi kitabı.
grek	: Eski Yunan, Helen.
gulam	: Eski İslâm devletlerinde orduda, idarede ve sarayda çalıştırılmış köle ve esirler.

H

hac	: 1. Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi. 2. İslam'ın beş şartından biri olan, Müslümanlarca zilhicce ayında Mekke'de yapılan Kâbe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti.
hâkimiyet	: Egemenlik, hükümlanlık.
hanedan	: 1. Hükümdar, devlet büyüğü vb. bir kişiye dayanan soy, büyük aile. 2. Belli ve köklü bir soydan gelen, soylu.
hanif	: İslâm öncesi dönemde Hz. İbrâhim'in tebliğ ettiği dine tâbi olanlara verilen ad.
haraç	: 1. Bir yerden, bir kimseden zorbalıkla alınan para. 2. Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi. 3. Osmanlı Türklerinde genellikle toprak sahiplerinden devletçe alınan vergi.
hisar	: Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış, yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale, kermen, germen.
hutbe	: Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve verilen öğüt.

I

islahat	: Düzeltme.
----------------	-------------

İ

ihtilal	: 1. Bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını veya yönetim düzenini değiştirmek amacıyla kanunlara uymaksızın cebir ve kuvvet kullanılarak yapılan geniş halk hareketi, devrim. 2. Kargaşalık, düzensizlik, karışıklık. 3. Köklü değişim.
ikta	: Bir kişinin mülkiyetinde olmayıp devlete ait olan toprakların vergilerinin veya gelirlerinin asker veya sivil erkânâ hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi.
ilah	: Tanrı.
imaret	: Yoksullara ve öğrencilere yiyecek dağıtmak için kurulmuş hayır kurumu.
imparatorluk	: 1. İmparator olma durumu, ilhanlık. 2. Kendi topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi.
istiklal	: Bağımsızlık.
isyan	: Başkaldırı.

J

jeopolitik	: 1. Coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi. 2. Bir devlette bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişki. 3. Bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasi öğretisi.
Jön Türkler	: Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan, önceden muhalif daha sonradan ise iktidar gücü olan meşrutiyetçi topluluğa verilen isim.

K

kabartma	: 1. Kabartmak işi. 2. Bir biçimin veya bir süslemenin düz yüzey üzerindeki çıkıntısı. 3. Kil, alçı, taş vb. işlenebilir gereçleri girintili çıkıntılı yüzeyler durumunda biçimlendirerek yapılan eser, rölyef. 4. Kabartılarak yapılan.
kabile	: Boy.
kadı	: Tanzimata kadar her türlü davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları.
kadim	: Başlangıcı olmayan, eski, ezeli
kafes usulü	: Şehzadelerin sancağa gönderilmeyip sarayda gözetim altında tutulmaları esasına dayanan sistem.
Kanun-ı Esasi	: Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçişi belirleyen ve meşrutiyet yönetiminin temellerinin atıldığı ilk anayasa.
kapan	: Pazara satılmak üzere gelen yiyecek maddelerinin tartıldığı resmî büyük kantar ve bu kantarın bulunduğu yer.
kapitalizm	: Anamalcılık.
karantina	: 1. Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi. 2. Hastanelerde, yatacak hastaların kayıt ve kabul edildikleri yer.
katolik	: 1. Roma kilisesinin kendine verdiği ad. 2. Hristiyanlığın mezheplerinden biri. 3. Katolik mezhebinden olan kimse.
kışlak	: 1. Kışın barınılan yer. 2. Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer.
koloni	: 1. Sömürge. 2. Göçmen topluluğu veya bu topluluğun yerleştiği yer. 3. Bir ülkede bulunan küçük yabancı topluluğu.
kopuz	: Ozanların çaldığı telli Türk sazı.
kutsal	: 1. Güçlü bir dini saygı uyandıran veya uyandırmaya gereken, kutsi, mukaddes. 2. Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kutsi, mukaddes, lahut. 3. Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılması gereken, üstüne titrenilen. 4. Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan.
kuşatma	: 1. Kuşatmak işi. 2. Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesme, abluka, ihata, muhasara.

kültür	: 1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü. 3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi. 4. Bireyin kazandığı bilgi.
kümbet	: 1. Kubbe. 2. Damı koni veya piramit biçiminde olan, yuvarlak veya köşeli yapı.

L

liyakat	: 1. Bir kimsenin, kendisine iş verilmeye uygunluk, yaraşırılık durumu, değerim.
----------------	--

M

maarif	: 1. Bilgi ve kültür. 2. Öğretim ve eğitim sistemi.
mahzen	: Yapılarda yer altı deposu.
mananık	: Top yapımının bilinmediği çağlarda, kale kuşatmalarında, ağır taş gülle fırlatmakta kullanılan basit bir savaş aracı.
maniheizm	: Kurucusu Mani'nin adını alan din öğretisi.
mazdekizm	: V. yüzyılda İran'da ortaya çıkan dini bir hareket.
medlis	: 1. Bir konuyu konuşmak veya görüşmek için yapılan toplantı. 2. Bu toplantının yapıldığı yer, şûra. 3. Bir konuyu konuşmak veya görüşmek için bir araya gelmiş kimseler topluluğu.
medeniyet	: Uygarlık.
mekan	: Yer, bulunulan yer.
meşruiyet	: Meşruluk.
mezhep	: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.
millet	: 1. Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan ve aralarında dil, tarih, dil, kültür, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. 2. Herkes, bir yerde bulunan kimselerin bütünü. 3. Benzer özellikleri olan topluluk.
mülteci	: Sığınmacı.
müneccim	: Yıldız falcısı.

N

nafaka	: 1. Geçinmek için gerekli olan şeylerin bütünü, geçimlik. 2. Birinin geçindirmekle yükümlü bulunduğu kimselere, mahkeme kararıyla bağlanan aylık.
---------------	--

O

Oğuz	: XI. yüzyılda Harezmi bölgesinde toplu olarak yaşayan ve daha sonra batıya doğru göç ederek bugünkü Türkmen, Azerbaycan, Gagavuz ve Türkiye Türklerinin aslını oluşturan büyük bir Türk boyu.
ortodoks	: 1. Hristiyan mezheplerinden biri. 2. Bu mezhebe bağlı olan kimse. 3. Dogmaya ve kilise öğretisine uygun olan.

Ö

özerk	: Bir üst organa bağlı olmakla beraber ayrı bir yasayla kendini yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.), muhtar, otonom.
--------------	---

P

piyade	: 1. Yaya olarak savaşan askerlerin oluşturduğu sınıf. 2. Bu sınıftan olan asker.
---------------	---

R

ricat	: 1. Vazgeçme. 2. Gerileme, geri çekilme, geri kaçma.
rum ateşi	: Denizde veya karadaki savaşlarda Bizanslılarca kullanılan ve suda sönmeyen ateş, grejuva.

S

semavi	: Gökle ilgili, göğe ilişkin.
senato	: Eski Roma'da özellikle soylulardan oluşan yöneticiler meclisi.
sentez	: 1. Element veya başka maddeleri bir araya getirerek yapay olarak bileşik cisimler oluşturma, birleşim. 2. Yalından karmaşık olana, külliden cüziye, zorunludan olasıya, ilkedan onun uygulanmasına, genel yasadandan bireysel duruma, nedenden etkiye, öncülden varılan sonuca giden düşünme biçimi, birleşim.
site	: 1. Genellikle belli meslek adamları için yapılmış veya belli amaçlarla kurulmuş konutlar topluluğu, iş merkezi. 2. Şehir. 3. Kentlerde, belirli bir merkezden yönetilen, genellikle güvenliği sağlanmış toplu yerleşim merkezi. 4. İlk Çağ'da kendi yasalarıyla yönetilen bir veya birkaç kentten oluşan devlet.
siyasi	: 1. Siyasal. 2. Siyasetçi, politikacı.
siyer	: Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitap.
skolastik	: 1. İnanç ve bilgiyi kiliseyle, özellikle Aristoteles'in bilimsel sistemini uyumlu bir biçimde birleştirmeye çalışan Orta Çağ felsefesi. 2. Bu felsefe ile ilgili olan. 3. Orta Çağ yöntemlerine uygun, eski.
sosyalizm	: Toplumculuk.
sözleşme	: 1. Sözleşme işi, kavi. 2. Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişinin, kuruluşun karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, bağit, akıt, mukavele, kontrat. 3. Bu işlemi gösteren belge, mukavelename.
stratejik	: 1. İzlemsel. 2. Önemli.
sürgün	: 1. Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse. 2. Sürülme işi, nefiy. 3. Bir kimsenin sürüldüğü yer.
süvari	: 1. Atlı. 2. Atlı asker.

Ş

şehzade	: Padişahların ve oğullarının erkek çocuklarına verilen san.
----------------	--

T

tabi	: Bağımlı.
tablet	: Eski medeniyetlerden kalma, pişmiş veya güneşte kurutulmuş kilden yapılan ve üzerinde çivi yazısı ile metin yazılı belge.
tanzimat	: 1. İdari işlerin düzeltilmesi için alınan önlemlerin ve uygulamaların tamamı. 2. Sultan Abdülmecit zamanında, 1839'da Gülhane Hattıhümayunu adıyla anılan bir fermanla ilan edilen, yönetimi iyileştirme tasarısı ve bu iyileştirmenin yapıldığı dönem.
tasavvuf	: 1. Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akım. 2. Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzını yaşama gayreti, İslam gizemciliği.
tefekür	: Düşünme, düşünüş.
tekkur	: Doğu Roma İmparatorluğu zamanında vali düzeyinde olan yöneticilerle Anadolu ve Rumeli'deki Hristiyan beylerine verilen ad.
tuğra	: Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret.
türkolog	: Türklük bilimi uzmanı.

U

uç	: Orta Çağ'da Hristiyan ile Müslüman dünyasının arasındaki sınır.
-----------	---

Ü

üzengi	: Eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka.
---------------	---

V

vahiy	: Bir buyruk veya düşüncenin Tanrı tarafından peygamberlere bildirilmesi.
vatandaşlık	: Yurttaşlık.
veba	: Hasta farelerden insana geçen bir mikrobun olduğu bulasıcı, öldürücü bir hastalık, taun.
veliaht	: Bir hükümdarın ölümünden veya tahttan çekilmesinden sonra tahta geçmeye aday olan kimse.
voyvoda	: Osmanlıların, Eflâk ve Boğdan beylerine verdikleri unvan.

Y

yabgu	: Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde kağandan sonra gelen en üst düzeydeki yöneticinin unvanı.
yağma	: 1. Birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan. 2. Akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskın, çapul. 3. Baskın veya zor kullanarak elde edilmiş olan.
yaylak	: Otlak.

Z

zanaat	: 1. İnsanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, sınaat. 2. El ustalığı isteyen işler.
zaviye	: 1. Köşe. 2. Küçük tekke. 3. Anlayış, görüş, bakış açısı. 4. Açı.
zekât	: Zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören, İslam'ın beş şartından biri.
zerdüşçülük	: Hz. İsa'dan önce VII. yüzyılda Zerdüş tarafından düzenlendiği ileri sürülen, temel ilkeleri, iyilik (aydınlık) ve kötülük (karanlık) olan din.
zervanilik	: İran'da ortaya çıkmış felsefi ve mitolojik bir akım.

A

Abbasiler 8, 46, 57, 68, 71, 74, 76, 78, 80, 106
 Acem 107, 145
 ademimerkeziyetçilik 157
 aforoz 155
 Ahi 98, 100, 101, 113
 Ahilik 77, 98, 101, 107, 109, 113, 146
 aidiyet 18, 206
 Akabe 60
 Akkoyunlu 136
 akçe 125, 178, 206
 akıncılar 116, 121, 123
 Akşemseddin 229
 Alacahöyük 30
 alp 8, 70, 79, 86, 87, 90, 91, 93, 95, 107, 120, 124
 Anglikanizm 155
 antropoloji 17
 Aristo 67, 182
 aristokrasi 25, 33, 206
 arkeoloji 13, 17, 24, 205
 Artuklular 94, 95, 108
 arşidük 167
 astronomi 28, 29, 42, 67, 71, 72, 91, 92, 99, 107, 133, 155, 206
 Asur 27, 28, 228
 Atabetü'l-Hakâyk 82
 atabey 77, 97, 106, 205
 Atatürk 4, 5, 16, 18, 19
 Attila 45
 Atlantik 45, 152, 160
 Avâsım 68
 Avicenna 72
 âyan 165, 176, 194, 198, 201
 Ayasofya 30, 134, 228
 Ayastefanos 188, 192, 199, 202
 Aydınlanma 10, 151, 155, 160, 162, 164, 205
 Ayguci 47
 Aynicâlüt 69, 89
 ayrıcalık 119, 121, 173, 175, 188, 190
 Ayuki 47
 azaplar 121, 124
 azınlık 156, 157, 195, 196, 198, 203, 206

B

Babailik 77, 84
 Babıali 143
 Babil 27, 28, 30, 33, 40, 228
 Bâciyân-ı Rûm 109, 113, 128
 Bacon 155
 Bağdat 66, 68, 70, 74, 88, 89, 91, 101, 107, 118, 138, 140, 167, 173, 179, 197, 205
 Bahçesaray 140, 166, 169
 Balasagun 78
 balbal 55, 95, 206, 229
 Baltık 171, 172

barbar 30
 Barbaros 103, 124, 138, 174
 Bastille 156
 Batıcılık 157, 196
 Bâtınlık 88
 Battûta 101
 Baybars 68, 69
 bedesten 141
 Bektaşilik 84, 112
 beylerbeyi 97, 120, 123, 128, 200
 Beyülhikme 70, 74, 205
 beytümâl 64
 Bezeklik 46
 birun 142, 143
 Bîrûni 71
 Bizans 30, 35, 36, 44, 45, 114, 116, 134
 Boğazlar 10, 168, 185, 188, 190, 191, 195, 204
 boy 47, 48, 98
 Bozoklar 85
 Bucaş 166, 168, 183, 185, 205
 Budizm 15, 79
 Bulgar 79, 111, 115, 116, 192
 burjuva 25, 151, 152, 164
 Bursa 112, 115, 117, 119, 120, 127, 140, 142, 146
 Büveyhoğulları 89

C-Ç

Candaroğulları 105, 111, 114, 117
 cebeci 122, 128, 205
 cebelü 123, 125
 Celâli 22, 24, 167, 205, 165-167, 177, 178, 184
 Cemel 64, 65
 cemiyet 200
 Cerbe 124, 132, 138, 139
 Cezayir 133, 138, 139, 173
 Cihannüma 180
 cihat 1, 57, 64, 80, 81, 113, 114, 118, 120, 141
 cülus 142, 177, 178
 Çaka 94, 95, 106, 108, 205
 Çatalhöyük 228
 Çayönü 228
 çırak 98, 146, 147
 çifhane 147
 çini 91, 92, 127, 181

D

Dandanakan 79, 86, 88, 106, 108
 Danişmentliler 94, 95, 108
 darülaceze 199
 darülfünun 83
 darüşşifa 100, 135, 141
 debbağ 101, 146

deftardar 116, 126, 143, 149
 demokrasi 29, 31, 33, 151, 156, 157
 derebeylik 35, 135
 derviş 113, 206
 devşirme 97, 109, 121, 122, 129, 142, 144, 177, 178, 206
 dirlik 9, 114, 124, 125, 145, 147, 183
 divan 64, 77, 90, 97, 99, 106, 115, 141-144, 149
 Divan-ı Hümâyün 143, 195, 201, 202
 donanma 9, 97, 124, 143, 149, 159, 172, 189, 191, 197
 Dulkadiroğulları 105, 111, 114, 117, 118, 137
 Düyün-ı Umûmiye 175, 187, 188, 199, 201, 203

E

ebru 81, 127, 129, 229
 Ebü Bekir 75, 205
 Edirne 112, 115-117, 126, 133-135, 140-142, 157, 188, 189, 192, 201, 205
 Eflâk 111, 115, 133, 167, 168, 173, 179, 189
 ehlibeyt 74
 ehli örf 126
 ekber-erşed 183, 205
 Elhamra 67, 75
 El-Kânün Fi't-Tıb 72, 76
 Emeviler 8, 57, 64, 66, 68, 70, 74, 75, 94, 121, 205
 emir-i dâd 90
 emperyalizm 151, 161
 enderun 126, 131, 142, 205
 endüljans 155
 Endülüüs 8, 65, 67, 70, 75, 124, 153, 205
 engizisyon 136, 155, 206
 epigrafya 17, 23, 24, 205
 eyalet 9, 36, 64, 65, 90, 97, 120, 121, 123, 141, 178, 179, 206
 Eyyübi 69, 95, 103-106, 205, 229

F

Farâbi 74, 205, 229
 Farsça 70, 91, 97, 99, 126, 130, 142
 Fenike 29, 41, 228
 feodalite 40, 135, 205, 206
 ferman 99, 126, 143, 150, 157, 187, 204, 206
 Fetret 9, 110, 118, 119, 128, 205
 fibula 31
 filoloji 17, 24, 205
 filozof 155
 firavun 206
 fresk 46
 Frig 30, 31, 41, 228
 Fârâbi 71
 fütüvvet 77, 101, 128

G

Gagavuz 207
ganimet 120, 169
gayrimüslim 116, 142, 145, 146, 175, 176, 189,
196, 199, 204
gaza 113, 114, 118, 120, 206
Gaziyan-ı Rûm 113
Gazneli 78, 79, 86, 88, 89, 93, 106
Germiyanoğulları 105, 111, 114, 116-118, 120
Gordion 31
Gulâmân-ı Saray 90, 97
Göbeklitepe 16, 24, 228
Gryâseddin 96, 105

H

Habsburglar 166, 168, 174
Haçlı 72, 75, 87, 89, 94, 96, 102, 103, 105, 108,
116, 117, 120, 124, 134, 138, 139, 167, 169, 170,
184
Haçova 166, 167
halife 8, 57, 62-66, 68, 70, 75, 81, 172
Hammurabi 40, 205
Harzemşahlr 78, 79, 88, 105, 106, 108
Hattuşaş 30, 228
Hâriciler 64, 66
Haşhaşi 93
Helenizm 40, 205
Heraldik 17, 23, 205
Heredot 14, 30, 42
Hınçak 199
hırka-i saadet 142
Hicret 21, 22, 58, 61, 62, 75, 76
Hititler 28, 30, 33, 41
hiyeroglif 28, 29, 42
Horasan 64, 78, 79, 86, 88, 93, 101, 107
Hudâvendigâr 9, 116

H-i

islahat 11, 157, 165, 181, 184, 187, 188, 191,
193-196, 199, 201-204, 206
İbn-i Sinâ 205
İbraniler 21, 29, 33
İhşidiler 68, 69
İlhanlı 68, 69, 95, 111, 112
ilim 70, 90, 98, 101, 142, 182, 201
ilmiye 98, 109, 125, 126, 128, 143, 145, 177, 205
iltizam 176, 184
İnebahtı 132, 139, 173
İrad-ı Cedit 193
iskân 9, 64, 109, 114, 116, 117, 128, 129
İslamiyet 53, 59, 64, 78, 80, 85, 89, 90, 95, 101
istimalat 9, 109, 114, 116, 117, 128, 145, 205
İyon 31, 41

J

jeopolitik 9, 41, 109, 112, 207
Justinianus 38, 39

K

kağan 43, 46-49, 52, 54, 81, 89
kalemiye 109, 125, 126, 128, 143, 145
Kalvenizm 155
kalyon 174
Kanun-ı Esasi 157, 187, 198, 199, 201-203, 205,
207
kanun-ı kadim 131, 141, 179
kapitalizm 151, 161, 174, 207
kapitülasyon 131, 132, 140, 161, 173, 175
kaptanıderya 124, 126, 143, 205
Karahanlılar 78, 87, 108
Karamanoğulları 105, 108, 111, 114, 117, 118,
134, 136
Karesioğulları 105, 111, 114, 115, 118, 124, 128
Karlofca 10, 166, 170-174, 184, 185
Kasrı Sirin 166, 167, 170, 183, 185, 205
Katolik 103, 115, 134, 155, 163, 169, 190, 206
Kayı 50, 85, 112, 126, 128, 205
kazasker 116, 120, 121, 126, 128, 143
kervansaray 77, 92, 93, 95, 100, 106, 108, 141,
148, 149
koloni 25, 207
konjonktürel 165, 170
kronoloji 13, 17, 23, 24
kurultay 43, 47, 48, 54, 55, 81, 205
kümbet 77, 92, 100, 207

L

laik 38, 155, 163
lala 144, 148, 205
layiha 179
Lidyalılar 31, 40
lonca 131, 146-149, 175, 205

M

Malazgirt 14, 77, 85, 87, 94, 96, 98, 102,
106, 108, 112
Maniheizm 35, 54, 79
Mâverâünnehir 101, 107
Mebusan Meclisi 198, 200, 201
medeniyet 8, 40, 46, 91, 207
medrese 57, 70, 91, 92, 95, 100, 104, 106-108,
115, 117, 128, 141, 142, 147, 148, 179, 186
melik 77, 90, 97, 106
Memlükler 69, 89, 108, 137
Mericidabık 132, 137, 149
merkantilizm 152, 165, 174, 175
meşrutiyet 11, 157, 187, 198, 200, 202, 204, 207

Mete 45, 50, 52, 54, 56, 205
mevali 8, 57, 66, 68, 74, 205
Mevlâna 99, 112
Mezopotamya 7, 27, 28
milat 13, 20-23, 205
milliyetçilik 151, 156, 157, 159, 162, 163, 187-189,
191, 200
minyatür 46, 81, 90, 92, 100, 109, 116, 121, 124,
127, 181, 182, 229
muhacir 57, 61, 62
mültezim 176
müsadere 144, 176, 187, 195
mütekabiliyet 165, 168

N

nakkâş 127
nasihatname 82, 142
nevbet 89, 97
nişancı 126, 143, 205
Nizam-ı Âlem 131, 141
Nizam-ı Cedit 182, 193, 200
Nizâmülmülk 70, 88, 93, 107, 229
nümizmatik 17, 24

O

Ogsburg 155
Oğuz 49, 50, 80, 82, 85, 86, 91, 207
oligarsi 25, 33
onlu teşkilat 205
Orhun 46, 49, 54, 55, 85, 95, 229
Ortodoks 35, 103, 115, 131, 134, 145, 163, 171,
172, 190

P

Palekanon 110
paleografya 17
Panslavizm 191
Papalık 155, 169
papirüs 28, 40, 42
parlamento 198
Peçenek 79, 85
pervaneci 97
piktogram 32
polis 25, 29, 199
Preveze 124, 132, 138, 140, 148, 205
Protestanlık 155
Prusya 159, 170, 184, 190, 191

R

reaya 90, 91, 125, 142, 145, 147, 178
Reconquista 102
reisülküttap 126
restorasyon 159
ribat 92
risale-lahiya 183, 205
Rönesans 10, 67, 71, 135, 151, 156, 160, 162, 164, 182, 205
Rumeli 116, 117, 119, 121, 129, 134, 135, 141, 143, 149, 185, 193, 196

S-Ş

sadrizam 125, 126, 142, 143, 166, 168, 169, 172, 173, 180, 182, 194, 204
Safevi 10, 136, 139, 148, 166
sancak 3, 123, 134, 137, 178
Saruhanogulları 105, 111, 114, 117, 119
Sasani 34-36, 40, 52, 53, 55, 64, 78, 205
Sened-i İttifak 11, 187, 188, 194, 204
senyör 102, 103
seyfiye 109, 125, 126, 143, 145
sipahi 122, 125, 174, 177
siyasetname 77, 82, 142
softa 179
Soğdu 53
sömürgecilik 160, 163
Sultan Abdülhamit 11, 182, 194, 196, 197, 199-204, 230
Sultan Abdülmecit 194, 196, 201, 203, 205
Sultan Bayezid 9, 110, 112, 113, 117-119, 124, 128, 130, 133, 136, 140, 141, 145, 154
Sümerler 21, 27, 32, 40
şark 159
şehzade 97, 118, 120, 129, 141, 142, 144, 177
şeyhülislam 126, 143

T

tablet 25, 32, 33, 40, 207
Takvim-i Vekayi 195
Talas 8, 46, 68, 74, 77, 78, 80, 106, 108, 205
taşra 9, 123, 125, 141, 179, 180, 194, 199
tebaa 204
teokrasi 33
tımâr 9, 109, 123, 125, 128, 129, 141, 143, 145, 147, 176, 180, 183, 184, 186, 205
toy 47, 56, 106
töre 33, 43, 47, 48, 55, 61, 89, 205
tuğra 89, 90, 126

U-Ü

ulema 142, 177, 179, 181
ulufe 122, 123
Urartu 30
Urkagina 33
Uygur 44, 46, 51-54, 56, 82, 85
ümmetçilik 197

V

Vak'a-i Hayriyye 195
vakıf 90, 100, 131, 147, 149
Venedik 10, 103, 111, 124, 132, 137, 168, 171, 173, 174, 184
veziriazamlık 141
Vizigot 34, 65
voyvoda 208

Y

yabgu 48, 55, 85, 86
Yassı Çemen 94, 105
yeniçeri 9, 120, 122, 126, 141, 143, 177, 178, 180, 181, 194, 195, 206
Yesevilik 84

Z

Zerdüşt 36
ziggurat 27, 32, 40, 205
zimem 131, 148, 149
Zitvatorok 166, 168, 184, 185

- Acun, F. (2002). **Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması**, Türkler Ansiklopedisi (C: 9, s.: 899-905). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Acun, F. (2002). **Celâli İsyanları (1591-1611)**. Türkler Ansiklopedisi (C: 9, s.: 695-710). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Acun, F. (2006). **Tarihte Objektiflik Tartışması**. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 2 (7), 110-125.
- Acun, F. (2010). **Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı**, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s.: 67-74). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Açıkgenç, A. (2006). **İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim**, İstanbul: İSAM.
- Afyoncu, E. (2012). **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Agoston, G. (2015). **Osmanlıda Strateji ve Askerî Güç**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ağırakça, A. (2000). **İhşidiler**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 21, s.: 551-553). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ağırnaslı, N. (2016). **Anadolu'nun Fethini Kolaylaştıran Faktörler**. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (39), 171-185. DOI: 10.21563/sutad.187006
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). **Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümlerinin Hududları**. Tarih Dergisi, (71), 29-50.
- Akdağ, M. (1945). **Tımar Rejiminin Bozuluşu**. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 3(4), 419-431.
- Akdağ, M. (1947). **Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu**. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 3(5), 291-313.
- Aktan, C.C. (1986) **Bir Vergi Tahsil Usulü Olarak İktâ Sistemi**. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı 44, 165-173.
- Aktel, M. (1998). **Tanzimat Fermanı'nın Toplumsal Yansıması**. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (3), 177-184.
- Aksoy, H. (1994). **Tursun Fakih**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 10, s.: 7-8). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akurgal, E. (1959). **Anadolu Uygarlıkları**. Ankara: Phoneyix Yayınevi.
- Akyıldız, A. (Ed.). (2013). **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akyıldız, A. (2009). **Meclî-i Meb'ûsan**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 28, s.: 245-247). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akılmaz, G. (2004). **Osmanlı Devletinde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı**. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8, s.: 1-2.
- Akılmaz, G. (2015). **Siyasi Tarih**. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akyol, T. (1998). **Hâricilik ve Şia (İslam'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları)**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Alkan, M. (1993). **Softa**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 37, s.: 342-343). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alparslan, A. M., Doğan, M. (2013). **Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altınay, A. R. (1973). **Lale Devri**. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Araç, R. R. (1994). **Kutadgu Bilig**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arayancan Atıcı, A. (2011). **Hasan Sabbah ve Alamut**. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Arkan, A., (2010). **Tarih Düşüncesi. İslam Düşünce Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997). **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arnold, D. (1995). **Coğrafi Keşifler Tarihi** (çev.: O. Bahadır). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Arsal, S. M. (1947). **Çengiz'in Yasası**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını. S:167-177.
- Arslan, Z. (2013). **Sened-i İttifak'ın Ortaya Çıkışı ve İnsan Hakları Yönünden Değerlendirilmesi**. The Journal of Academic Social Science Studies (JASS), (6), 77-95.
- Aslan, E. (2006). **Neden Tarih Öğretiyoruz?**. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi (20).
- Aslanapa, O. (1992). **Mimar Sinan**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1990). **Türk Sanatı**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslaner, S., Yentürk, H. Ç. (2011). **Osmanlı Askeri Tarihi**. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- Atalay, B. **Divanü Lügati't-Türk Tercümesi**. I.Cilt, Ankara 1992, s.: 48.
- Atçeken, Z., Yaşar, B. (2004). **Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Atsız, N. (1970). **Âşıkpaşaoğlu Tarihi**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Avşar, A., Güleç, A. (2019). **Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı Mezar Taşları Analiz Çalışmaları ve Konservasyon Önerileri**. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 1(22), 3-16.
- Ayçan, İ., Sarıçam, İ. (2011). **Emeviler**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, H. (2002). **İslam Dünyasında Bilim ve Felsefe: Yükseliş ve Duraklama**. Bilim ve Ütopya Dergisi (94-95), 1-21.
- Aydınlı, O. (2003). **Mezheplerin Oluşum Sürecinde Mevâlî'nin Rolü**. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: II.
- Ayönü, Y. (2015). **IV. Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu**. Cihan-nüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi. İzmir, S:1.
- Ayönü, Y. (2009). **Bizans Ordusu'nda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)**. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (25), 53-69.
- Ayönü, Y. (2009). **İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması**. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C: IX, S.1, İzmir.
- Bahar, H. (2016). **Eskiçağ Uygarlıkları**. Konya: Kömen Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1993). **Kolonizatör Türk Dervişleri**. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Barthold, W. (1977). **İslam Medeniyeti Tarihi** (çev.: M. F. Köprülü). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Barthold, W. (1975). **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler** (çev.: K. Y. Kopruman ve İ. Aka), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Barthold, W., Köprülü M, F. (1984). **İslam Medeniyeti Tarihi**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Baş, E. (2002). **Kâtip Çelebi (1609-1657)**. Türkler Ansiklopedisi (C: 11, s.: 137-154). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baştaç, Ş. (2002). **Avrupa Hunlar**, Türkler Ansiklopedisi (C: 1, s.: 853-886). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baykara, T. (1990). **Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi**. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Bayraktar, M. (2012). **İslam Bilim Adamları**. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Bayram, S. (2012). **Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları**. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (21), 81-115.
- Baysoy, E. (2015). **Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği**. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (8), 13-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/>

- Bayur, Y. H. (1930). **Türk Tarihinin Ana Hatları**. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Bedevi, A. (2010). **Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü** (çev.: Muharrem TAN). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bektaş, A. E. (1995). **Endülüs Emevileri. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (C: 11, s.: 225233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (1991). **Avusturya**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 4, s.: 174-177). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (1991). **Avrupa**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 4, s.: 135-151). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2001). **Kabakçı İsyanı**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (XXIV, 8-9). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2002). **Küçük Kaynarca Antlaşması**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (XXVI, 524-527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2006). **Mustafa Reşit Paşa**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 31, s.: 348-349). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2010). **Şark Meselesi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 38, s.: 352-357). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2013). **Selim III**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 36, s.: 420-425). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Beydilli, K. (2013). **Yeniçeri**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 43, s.: 450-462). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilge, R. (2014). **Türkler: Dil, Siyaset ve Coğrafya**. İstanbul: Arvana Yayınları.
- Black, J. (2003). **Top, Tüfek ve Süngü** (çev.: Y. Alagon). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2008). **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2007). **Osmanlılar**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 17, s.: 512-515). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bostan, İ. **Piri Reis**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 34, s.: 283-285). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Boumrane, C. (2009). **Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi**. (çev.: Hüseyin Şimşek). İSTEM
- Bozkurt, N. (2003). **Medrese**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 28, s.: 323-327). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Brockelman, C. (1992). **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi** (çev.: Neşet Çağatay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Buğra, T. (2010). **Osmancık**, İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Cahen, C. (2008). **Türkler Nasıl Müslüman Oldular?** (çev.: N. Uğurlu ve T. Andaç). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Carr, E. H. (2018). **Tarih Nedir? Genişletilmiş Yeni Baskı (22)** (çev.: Misket Gizem). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1996). **Tarih Tasarımı** (çev.: K. Dinçer). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çağrıncı, M. (1996). **Gazzalî**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 13, s.: 489-505). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakmakçioğlu, S. (2008). **Koçi Bey Risaleleri**. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Çambel, H.C. (1939). **Atatürk ve Tarih**. Belleten (C: 3, S: 10, s.: 272). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (2002). **Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü**. Türkler Ansiklopedisi (C: 2, s.:193-214). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çay, M. A. (1984). **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Çetin, M., Kök, R. (2015). **Askerî Devrim Bağlamında Batı Savaş Lojistiğinin Tarihsel Gelişimi**. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1-25.
- Çınar, Y. (2017). **Uluslararası İlişkilerde Aydınlanma Faktörü**. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (5), 1-28.
- Çiçek, K. (2002). **II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)**. Türkler Ansiklopedisi (C: 9, s.: 330-392). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Çubukçu, H. (2015). **Bâciyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri**. FSM İlim Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (5), s.: 217-231.
- Çubukçu, İ. A. (1983). **İslâm Düşünürleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Çubukçu, İ. A. (1971). **Yunus Emre ve Din Felsefesi**. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (1), 1-15.
- Davies N. (2006). **Avrupa Tarihi** (çev., ed.: M. Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Demirağ, Y. (2002). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları**. OTAM (S: 13, s.: 15-33). Ankara.
- Demircioğlu, H. (2011). **Roma Tarihi-I**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demircioğlu, H. , Tokdemir, M. A. (2008). **Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi: Amaç, İşlev ve İçerik**. Değerler Eğitimi Dergisi (6, 15), 69-88.
- Demirkent, I. (1992). **Bizans**. TDV İslâm Ansiklopedisi (C: 6, s.: 230-244). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dinç, E. (2010). **Tarih Bilinci Açısından Tarih Öğretiminin Amaçları Tarih Nasıl Öğretilir?**. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Divitçioğlu, S. (2008). **Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu**. İstanbul: Eren Yayınları.
- Doğan, G. (2017). **Venediklî ile Dahi Sulh Oluna, 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Duran, H. (2002). **Endüstri Çağı'nın Dinamikleri**. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Durant, W. (2004). **İslam Medeniyeti** (çev.: Orhan Bahaeddin). İstanbul: Elips Kitap.
- Dürüşken, Ç. (1999). **Antik Dünyanın Yedi Harikası**. Cogito. (Bir Anatomi Dersi: Ev), No.18, 301-304
- Ekinci, M. (2002). **Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı-Safevî İlişkileri**. Türkler Ansiklopedisi (C: 9, s.: 21-38). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ekinci, Y. (2001). **Ahilik**. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Ekinci, Y. (1990). **Ahilik ve Meslek Eğitimi**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Emecen, F. M. (2007). **Osmanlılar**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 33, s.: 487-496). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Emecen, F. M. (ed.). (2008). **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Emecen, F. M. (ed.). (2016). **Osmanlı Tarihi (1300-1566)**. Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Erdem, G. (2013). **İslam Kültür Tarihinin İlk İlimler Akademisi: Beytül-Hikme**. Dinî Araştırmalar Dergisi (42), 57-77.
- Erdem, İ. (2002). **Doğu Anadolu Türk Devletleri**. Türkler Ansiklopedisi (C: 6, s.: 383-424). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1979). **XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler (1978 özel sayı)**. ODTÜ Gelişme Dergisi, 86-97.
- Ergenç, Ö. (2006). **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2016). **Orhun Abideleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, O. (1977). **Türk Maarif Tarihi**. İstanbul: Eser Matbaası.
- Eroğlu, H. (2016). **Osmanlılar Devlet ve Hakimiyet**. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat.
- Ersin, G. (2002). **XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti**. Türkler Ansiklopedisi (C: 9, s.: 589-598). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ersoy, M. A. (1990). **Safahat**. İstanbul: Huzur Yayın-Dağıtım Faruk Sağlam
- Eruz, B. (2012). **Vedâ Hutbesi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 42, s.: 591-593). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erol, A. F. (2004). **Memlûkler**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 29, s.: 97-100). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eryılmaz, B. (1999). **Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: 4, s.: 230-236). Ankara:

- Esin, E. (1978). **İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş**. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Eşiyok, B. A. (2010). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması**. Mülkiye Dergisi, 34(266), 67-108.
- Fiğilali, E. R. (1975). **Hariciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler**. A.Ü.İ.F. Dergisi, C: 20, S: 221-245
- Gautie, E. F. (1955). **Moeurs et coutumes des Musulmans**. Paris: Payot
- Genç, M. (2000). **İltizam**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 22, s.: 154-158). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2003). **Mâlîkâne**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 27, s.: 516-527). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2012). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gibbons, H. A. (1998). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**. (Osmanlıca çev.: Hüseyin Dağ-İngilizce çev.: Bülent Arı). Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Goldlevski, V. (1988). **Anadolu Selçuklu Devleti**. (çev.: A. Yaran). Ankara: Onur Yayınları.
- Gökalp, Z. (2021). **Kızılma**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016). **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1977). **Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1991). **Ayn Ali Efendi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C:4, s.: 258-259). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göksu, E. (2008). **Türk Kültüründe Silah**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gölen, Z. (2002). **Atatürk'ün Tarih Anlayışı**. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (38, 52), 159-185.
- Gömeç, S.Y. (2006). **Bazı Cengiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları**. Ankara: Türk Kültürü Dergisi. S: 521-522.
- Gömeç, S. (2000). **İslâm Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine**. Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi (20, 31), 51-92.
- Gömeç, S. (2006). **Bazı Cengiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları**. Türkoloji Dergisi (2), 9-19.
- Grousset, R. (1996). **Bozkır İmparatorluğu** (çev.: Uzmen, M.R). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gumilev, L. N. (2002). **Eski Türkler**. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gül, M. (2002). **Ön Asya'da Bir Türk Devleti Eyyübiler**. Türkler Ansiklopedisi (C: 5, s.: 77-85). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gül, M. (2016). **Orta Çağ Avrupa Tarihi**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Gülmez, B. (ed.). (2014). **Kültür Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gülsoy, U. (1999). **İslahat Fermanı**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 19, s.: 185-190). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günçe, Ş. (2019). **Emeviler Dönemindeki Mevali Politikasının Rivayetlere Etkisi**. İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi, S: 5.
- Gürsakal, G. (2005). **Erken Modern Dönem Avrupa'sında Askerî Devrim Tartışması Üzerine Bir Rehber**. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 1(2), 113-125.
- Halaçoğlu, Y. (2003). **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hammer. (1991). **Osmanlı Tarihi 1-2**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hatunoğlu, N., Büyüktaş, C. (ed.). (2014). **I. Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı**. Zonguldak: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Herodotos. (1973). **Herodot Tarihi**. (çev.: M. Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hisarcıklılar Emel (2021). **Behçet Necatigil'in Şiirlerinde İdeal Bir Kahraman: Atatürk**. 9. Uluslararası Atatürk Kongresi (Tam Metin Bildiri) (Yayın No:6877043)
- Hizmetli, S. (1999). **Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri**. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39(1), 27-54.
- Hoca Ahmet Yesevi. (2003). **Divan-ı Hikmet** (haz.: Hayati Bice). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İmber, C. (2006). **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İbn Battûta. (2000). **İbn Battûta Seyahatnamesi** (çev.: A. S. Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1998). **Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri**. Osmanlı Bilim Tarihi, s.: 223-238.
- İhsanoğlu, E., Yörükoğulları, E. (ed.). (2013). **Bilim ve Teknoloji Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). **Celâli İşyanları**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 7, s.: 252-257). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İlgürel, M. (1993). **Çaka Bey**. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C: 8, s.: 186-188). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (1996). **Osmanlı Ücundaki Ahiler ve Fakılar**. Osmanlı Ansiklopedi (C: I). İstanbul: İz Yayınları.
- İnalçık, H. (1999). **Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: 9, s.: 60-61). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalçık, H. (2000). **İmtiyâzât**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 22, s.: 245-252). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (2008). **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). **Osman Gazi'nin Savaş Yolu**. NTV Tarih (8), s.: 31-37.
- İnalçık, H. (2011). **Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). **Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). **Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası**. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnalçık, H. (2016). **Osmanlı ve Modern Türkiye**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). **Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası**. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İnalçık, H. (2015). **Devlet-İ Aliyye 3**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnalçık, H. (2016). **Devlet-i Aliyye 2**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnalçık, H. (2016). **Devlet-i Aliyye 4**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnalçık, H. (2017). **Devlet-İ Aliyye 1**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnalçık, H., Quataert, D. (ed.) (2004). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalçık, H., Quataert, D. (ed.) (2000). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914**. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalçık, H., Seyitdanlıoğlu. (2006). **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (2000). **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara:TTK Yayınları.
- İnan, A. (2011). **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İplikçioğlu, B. (1990). **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- İsen, M. (1988). **Gelibolu Mustafa Ali**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1999). **Osmanlı Şehzade Sancakları**, Osmanlı Ansiklopedisi (C: 9, s.: 123-132). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İşcan, İ. (2004). **Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları**. Uluslararası İlişkiler Dergisi, C: 1, S: 2 (Yaz 2004), s.: 47-79.

- Kafalı, M. (2002). **Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi**. Türkler Ansiklopedisi (C: 6, s.: 177-193). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1992). **Selçuklu Tarihi**. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1995). **Türk Millî Kültürü**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1987). **Türk Bozkır Kültürü**. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
- Kal'a, A. (2013). **Lonca**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 27, s.: 211-212). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kalaycı, İ., Kızılkaya, O. (2012). **Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme**. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (9, 18), 361-378.
- Kallek, C. (2000). **İmtiyazat**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 22, s.: 242-245). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanlıdere, A. (ed.). (2011). **Orta Asya Türk Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kanunname-i İhtisab-ı Bursa**. (2013). Ankara: Türk Standartları Enstitüsü Yayını.
- Karabağ, G. (2011). **Disiplinlerarası Tarih Çalışması Tarih Nasıl Yazılır?**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Karal, E. Z. (1999). **Osmanlı Tarihi**. (C: 4-9). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karapınar, M. (2006). **Abbassiler Dönemi Türklerin Siyasi Faaliyetleri**. Türkler Ansiklopedisi (C: 4, s.: 352-363). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Karpat, K. (2006). **Osmanlı ve Dünya**. İstanbul: Ufuk Kitap Yayınları.
- Kavas, A. (2009). **Sömürgecilik**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 37, s.: 394-397). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. (1992). **Beytülhikme**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 6, s.: 88-90). İstanbul: Türkiye
- Kaya, M. A. (2015). **İlk Çağ Tarih ve Uygarlığı**. Ankara: Pegem Akademisi Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1985). **İslam Kurumları Tarihi**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1987). **İslam Kültürünün Doğuşu**. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (1, 28), 205-211.
- Kelebek, M. (2000). **İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası**. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(1), 324-375.
- Kenanoğlu, M. .. (2013). **Vergi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 43, s.: 52-58). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Keskin, M. (2016). **Gazilik-Alplik: Âşık Paşa'ya Göre Gaziliğin-Alplığın Maddi ve Manevi Şartları**. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kırpık, C. (2016). **Osmanlı'da Şehzade Eğitimi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kitapçı, Z. (2004). **Orta Asya'da İslamiyet ve Türkler**. Konya: Yedi Kubbe Yayınları.
- Koca, S. (2002). **Anadolu Türk Beylikleri**. Türkler Ansiklopedisi (C: 6, s.: 703-755). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2002). **Büyük Hun Devleti**. Türkler Ansiklopedisi (C: 1, s.: 687-708). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2002). **Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat**. Türkler Ansiklopedisi (C: 3, s.: 15-37). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koca, S. (2010). **Türk Kültürünün Temelleri I-II**. Ankara: Kültür Yayınları.
- Koçsoy, Ş. (2002). **Türk Tarih Kronolojisi**. Türkler Ansiklopedisi (C: 1, s.: 73-188). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçu, R. E. (1960). **Topkapı Sarayı**. İstanbul Ansiklopedisi. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
- Konyar, E. (2015). **Eski Anadolu Tarihi 1**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Koprıman, K. Y. (2002). **Mısır Memlükleri**. Türkler Ansiklopedisi (C: 5, s.: 99-126). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Köksal, M. A. (2010). **İslam Tarihi**. İstanbul: Işık Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1999). **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kösoğlu, N. (1997). **Millî Kültür ve Kimlik**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kösoğlu, N. (2013). **Hukuka Bağlılık Açısından Eski Türklerde, İslam'da ve Osmanlı'da Devlet**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köstüklü, N. (1999). **Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi**. Konya: Güney Ofset.
- Köymen, M. A. (1993). **Selçuklu Devri Türk Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köymen, M. A. (1976). **Tuğrul Bey ve Zamanı**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köymen, M. A. (1983). **Alparslan ve Zamanı**. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köymen, M. A. (1991). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (C: 5)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, M. A. (1993). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (C: 1)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kumrular, Ö. (2008). **XVI. Yüzyılda Avrupa'da Osmanlı Ordusu İmgesi: Korku, Hayranlık, Yakın Takip, Ordular** (ed.: Feridun M. Emecen). İstanbul: Kitabevi Yayını.
- Kurat, A. N. (1987). **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurat, A. N. (1972). **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurat, Y. T. (1999). **Çok Milletli Bir Ulus Olarak Osmanlı İmparatorluğu**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: IV, s.: 217-222). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurşun, Z. (2011). **Tarih Nedir. Tarih Metodu**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Kurt Y. (1999). **Osmanlı Toprak Yönetimi**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: III, s.: 59-65). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurtaran, U. (2006). **Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1526-1791)**. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Kurtaran, U. (2009). **Osmanlı Avusturya Diplomatik İlişkileri**. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Kurtaran, U. (2014). **XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri**. Ankara: Tarih Okulu Dergisi, S: 17.
- Kuruca, N., Kara, H. (2009). **Osmanlı Devleti'nin Çöküşünü Hızlandıran Mali Hadiseler (Reşat Genç Özel Sayısı)**. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, (29), 951-979.
- Küçük, C. (1999). **Osmanlı Devleti'nde "Millet Sistemi"**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: IV, s.: 208-216). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Küçük, L. (2007). **Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü** (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükkaşçı, M. S. (2003). **Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn**. İstanbul: İSAR Yayınevi
- Küçükkalay, A. M. (1999). **Osmanlı Toprak Sistemi Miri Rejim**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: III, s.: 53). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Küçükkalay, A. M. (2001). **Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler Avrupa ve Osmanlı Devleti**. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Küçükkalay, M. (1997). **Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi**. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (2), 51-68.
- Kütükoğlu, M. (2007). **Tarih Araştırmalarında Usûl**. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Marc, F. (2002). **Sömürgecilik Tarihi** (çev.: Muna Cedden). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mecit, S. (2017). **Anadolu Selçukluları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mellaart, J. (1998). **Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Memiş, E. (1995). **Eskiçağ Türkiye Tarihi**. Konya: Öz Eğitim.

- Memiş, E. (2009). **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Merçil, E. (1991). **Anadolu Beylikleri**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 3, s.: 138-139). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (1993). **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi -Siyaset Teşkilat ve Kültür**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (1996). **Gazneliler**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 13, s.: 480-484). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mesleki Eğitim Merkezleri Tarih Dersi (9. Sınıf) Öğretim Programı**, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2020.
- Montagu, L. (1970) **Türkiye Mektupları, 1717-1718: Tercüman 1001 Temel Eser-12**. (Çev.Aysel Kurutluoğlu) İstanbul: Kervan Kitapçılık
- Muhammedoğlu, A. S. (2000). **İran**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 22, s.: 405-409). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mumcu, A. (1986). **Divan-ı Hümâyün**. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Murphy, R. (2001). **Kasrîşîrin Antlaşması**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 24, s.: 575). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mutlu, İ. (1998). **Dört Halife Devri**. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.
- Naki, E. (2016). **XVI. yüzyılda Latin Amerika Gümüşünün Osmanlı-İspanyol Rekabetindeki İktisadi Rolüne Dair Bazı Düşünceler**. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı (20), 229-247.
- Namık Kemal (1959). **Namık Kemal'in Şiirleri**. Ankara: Buluş Yayınevi.
- Nemeth, G. (2002). **Atilla ve Hunları**. Türkler Ansiklopedisi (C: 1, s.: 887-901). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Nizâmülmülk. (2014). **Siyasetname**. (drl.: Sadık Yalsızuçanlar). İstanbul: Antik Kitap.
- Ocak, A. (2002). **Nizâmiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim**. Türkler Ansiklopedisi (C: 5, s.: 721-727). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2011). **Baibaler İsyanı**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2002). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi**. Türkler Ansiklopedisi (C: 10, s.: 393-399). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). **Gelenekten Geleceğe**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). **Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarih Yazımı**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2016). **Türklerin Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). **Türklerin Altın Çağı**. İstanbul: Kronik Kitap.
- Ögel, B. (1978). **Türk Kültür Tarihine Giriş**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2001). **Türk Kültürünün Gelişme Çağları 1-4**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2001). **Türk Mitolojisi 1**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2014). **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öğün, T. (1999). **Osmanlı Devleti'nde Müsadere Uygulamaları**. Osmanlı Ansiklopedisi (C:6, s.: 371-383). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ökten, S., Aynur C. (2002). **Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu**. Türkler Ansiklopedisi (C: 10, s.: 540-567). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Önal, M. A. (1997). **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**. Isparta: Fakülte Yayınları.
- Özaydın, A. (1997). **Hasan Sabbah**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 16, s.: 347-350). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2001). **Karahanlılar**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 21, s.: 412-414). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2002). **Kılıçarslan II. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (C: 25, s.: 399-403). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2007). **Nizâmiye Medresesi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 33, s.: 188-191). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2007). **Nizâmülmülk**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 33, s.: 194-196). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özaydın, A. (2002). **Türklerin İslamiyet'i Kabulü**. Türkler Ansiklopedisi (C: 4, s.: 409-454). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özbaran, S. (1990). **Tarih Nedir?**. Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Özbaran, S. (2005). **Tarih, Tarihçi ve Toplum**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özcan, A. (2003). **Fatih Sultan Mehmet Kanunname-i Al-i Osman**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özcan, A. (2003). **Lale Devri**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 27, s.: 81-84). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2007). **Patrona İsyanı**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 34, s.: 189-192). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. T. (2018). **Myriokephalon Muharebesi'nin Mevki Üzerine**. Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 167-183.
- Özçelik, İ. (2017). **Kâtip Çelebi'nin Penceresinden Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına İlişkin Bazı Düşünceler**. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Güz.
- Özdemir, H. (1999). **Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi**. Osmanlı Ansiklopedisi içinde, (c. IV, ss. 223-226), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özdemir, M. (1995). **Endülüs**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 11, s.: 211-225). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. (2012). **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet**. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özkaya, Y. (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkuyumcu, N. (2002). **İhşidiler**. Türkler Ansiklopedisi (C: 5, s.:39-59). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özkuyumcu, N. (2012). **Tolunoğulları**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 41, s.: 233- 236). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztuna, Y. (1983). **Büyük Türkiye Tarihi** (C: 1, s.: 491-493). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Öztuna, Y. (1998). **Devletler ve Hanedanlar** (C: 1-3). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztuna, Y. (1998). **Türk Tarihinden Yapraklar**. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Öztürk, C. (2007). **Osmanlılar**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 33, s.: 568). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, N. (2002). **Osmanlı Döneminde Vakıflar**. Türkler Ansiklopedisi (C: 10, s.: 797-824). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Öztürk, T. (2002). **Osmanlılarda Narh Sistemi**. Türkler Ansiklopedisi (C: 10, s.: 861-872). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özvar, E. (2007). **Osmanlılar-Mâli yapı**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C.33, s. 521-525) içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pamir, A. (2002). **Kapitülasyon Kavramı Ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 51, S: 2, s.:79-119.
- Pamuk, Ş. (1993). **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2016). **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Peker, H. S. (2015). **Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma**. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 1-12.
- Pirenne, H.(2013). **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (çev.: U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Rasyonu, L. (1971). **Tarhte Türklük**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

- Reyhan, C. (2012). **Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Seyfiye Sınıfı: Vezir-i A'zamlık Örneği**. OTAM, 31, s.: 209-224.
- Roberts J. M. (2010), (çev.: F. Aytuna). **Avrupa Tarihi**. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Roux, J. P. (2008). **Türklerin Tarihi- Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl** (çev.: Lale, A. K., Özcan, A.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2006). **Orta Asya-Tarih ve Uygarlık**. (çev.: L. Arslan). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Sahillioğlu, H. (1989). **Akçe**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 2, s.: 224-227). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1991). **Avârız**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 4, s.: 108-109). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sander, O. (1998). **Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Schmidt, K. (2007). **Göbekli Tepe En Eski Tapınağı/ Taş Çağı Avcılarının Gizemli Anıtsal Alanı** (çev.:R. Arslan). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevim, A., Merçil, E. (1995). **Selçuklu Devletleri Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A., Yücel, Y. (1990). **Türkiye Tarihi (C: 1)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevinç, N. (1985). **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Sezgin, F. (2007). **İslam'da Bilim ve Teknik**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sivas, T. (ed.). (2013). **Genel Uygarlık Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sivrioğlu, U. T. (2013). **Sasanilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi Ve Savaş Stratejileri**. Turkish Studies. S: 675-703.
- Soysal, İ. (1996). **Fransa, Türk-Fransız İlişkileri**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 13, s.: 181-184). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sunay, Ç. (2008). **Dünyanın Yedi Harikası**. Bilim ve Teknik Dergisi, 489, 6-9.
- Sümer, F. (1990). **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1999). **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı- Destanları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sümer, F. (2007). **Oğuzlar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Svetlana, O. (1999). **Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar**. Osmanlı Ansiklopedisi (C:1) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şahin, İ. (2002). **Anadolu'da Oğuzlar**. Türkler Ansiklopedisi (C: 6, s.: 246-259). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şeker, M. (1993). **İbni Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şeker, M. (2007). **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şeşen, R. (1995). **Eyyübiler**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 12, s.: 20-31). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Şeşen, R. (2009). **Selâhaddin-i Eyyûbi**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 36, s.: 337-340). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şıvgın, H. (2009). **Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi**. Gazi Akademik Bakış Dergisi (4), 3552.
- Şimşirgil, A. (2016). **Bir Müstakil Dünya Topkapı Sarayı**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (1999). **Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları**. Osmanlı Ansiklopedisi (C: 3, s.: 207-240). Ankara:Yeni Türkiye Yayınları.
- Talas, M. A. (2000). **Nizâmiye Medresesi**. Samsun: Etüt Yayınları.
- Tanerî, A. (1981). **Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün**. Ankara: Töre Devlet Yayınevi.
- Tanerî, A. (1997). **Hârizmşahlar**. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 16, s.: 228-231). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanıllı, S. (1989). **Dünyayı Değiştiren On Yıl - Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**. İstanbul: Say Yayınları.
- Tanyu, H. (1978). **Türklerin Dini Tarihçesi**. İstanbul: Özdemir Basımevi.
- Taş, K., Göksüçukur, B. (2019). **Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din**. Dini Araştırmalar Dergisi (Temmuz – Aralık), C: 22, S: 56, s.: 463-488.
- Taş, S., Günay, E. (2015). **Antik Çağ Toplularının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları**. KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi (12, 2), 141-156.
- Taşşığıl, A. (1998). **Hazarlar**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 17, s.: 116-120). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşşığıl, A. (2004). **Gök-Türkler I-III**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taşşığıl, A. (2004). **Çin Kaynaklarına Göre Türk Boyları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taşşığıl, A. (2009). **Soğd**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 37, s.: 348-349). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşşığıl, A. (2010). **Talas Savaşı**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 39, s.: 501). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taşşığıl, A. (2014). **Türk Tarihinin İslam Öncesi Dönemdeki Temel Özellikleri**. Türkler. İstanbul: Arvana Yayınları.
- Tatlıoğlu, K. (2012). **Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal-Psikolojik Bir Yaklaşım**. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (C: 2, S: 4, s.: 69-92)
- Tekin, Ş. (1993). **Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları**. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Temir, A. (2019). **Moğolların Gizli Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Terzi, M.Z., Merçil, E., Özcan, A. (1996). **Gulam**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 14, s.: 178-184). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). **Umumi Türk Tarihine Giriş**. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Topraklı, R. (2010). **Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokefalon Savaşı**. Kastamonu Eğitim Dergisi, C:18 No:3 , s.: 997-1012.
- Toynbee, A. (1978). **Tarih Bilinci 1-2**. İstanbul: Bateş Yayınları.
- Tufan G. (ed.). (2016). **Osmanlı Tarihi El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınevi.
- Turan, A. N., Öz, M. (2012), **Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatı**, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Turan, O. **İkta**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C: 5, s.: 949-950). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, O. (1971). **Selçuklular ve İslâmiyet**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (1971). **Selçuklular Zamanında Türkiye**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (1973). **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Turan, O. (2009). **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Türkçe Sözlük**. (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tütüncü, A. N., Uzun, E. (ed.). (2012). **Uluslararası Hukuk I**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). **Siyasi Tarih (1789-1994)**. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uğur, A. (2001), **Osmanlı Siyaset Nameleri**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Uluçay, M. Ç. (1975). **İlk Müslüman Türk Devletleri**. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uslu, B. (2017). **Türk Mitolojisi**. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Uzun, F. (1985). **Rübâb-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzun, H. (2006). **Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik**. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. C: 7, s.: 1, 1-13.

Görsel 8.12: <https://newsroom.ucla.edu/file?fid=53bc68d0b-d26f51c19001086>.

Sayfa 164: (Fransız İhtilali) <http://blogs.bu.edu/guidedhistory/moderneurope/revolutioninfrance/>, (Atina Okulu) <http://ibef.bilkent.edu.tr/web3-raphaels-school-of-athens-fresco-apostolic-palace-vatican-city-raphael-pd/>, (Sanayi devrimi) Görsel tasarım uzmanı tarafından hazırlanmıştır., (Bildiri) <https://today.duke.edu/2017/10/why-martin-luther-was-early-media-revolutionary>, (Coğrafi keşifler) <https://adhc.lib.uu.edu/site/literarylandscapes/new-world-exploration-context/>

9. ÜNİTE

Ünite kapağı: (IV. Murat) <https://spot.colorado.edu/~gyoung/home/IA3000Tottoman%20sultans.htm>, (yeniçeriler) <https://hum54-15.omeka.fas.harvard.edu/exhibits/show/scutari-barracks-haydarpa-sa-ce/1806--the-revolt-of-the-janiss>, (III. Murat) <https://spot.colorado.edu/~gyoung/home/IA3000Tottoman%20sultans.htm>, (III. Ahmet Çeşmesi) Görsel tasarım uzmanı tarafından çekilmiştir., (Viyana Kuşatması) <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/osmanli-donemi-tablolar/>

Görsel 9.1: <https://spot.colorado.edu/~gyoung/home/IA3000Tottoman%20sultans.htm>

Görsel 9.2: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-İstanbul

Görsel 9.3: <https://kurios.ku.edu.tr/haberler/viyana-gazisi-deve/>

Görsel 9.4: Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi Sayı/Number XVI/2 Ekim/October 2007, 77-90

Görsel 9.5: Osmanlı Uygurlığı 1, Halil İNALCIK, Kültür ve Turizm bakanlığı yayınları s.:115

Görsel 9.6: <https://www.darphane.gov.tr/paranin-tarihi>, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44740/sikke06.html>

Görsel 9.7: https://www.uskudar.bel.tr/userfiles/files/3_sempozyum_cilt_02.pdf

Görsel 9.8: TSMK. H.889, Y.22a

Görsel 9.9: Görsel tasarım uzmanı tarafından hazırlanmıştır.

Görsel 9.10: Görsel tasarım uzmanı tarafından çekilmiştir.

Görsel 9.11: Osmanlı Uygurlığı 2, Halil İNALCIK, Kültür ve Turizm bakanlığı yayınları s.:928

10. ÜNİTE

Ünite kapağı: (Sultan II.Mahmut) https://www.gop.edu.tr/duyuruDetay.aspx?d=tr-TR&m=duyuru_detay&id=6887, (Gazi Osman Paşa) https://www.gop.edu.tr/duyuruDetay.aspx?d=tr-TR&m=duyuru_detay&id=6887

Görsel 10.1: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ata Turk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_1/5/index.html

Görsel 10.2: <https://libguides.twu.edu/Nightingale>

Görsel 10.3: https://www.gop.edu.tr/duyuruDetay.aspx?d=tr-TR&m=duyuru_detay&id=6887 (1890-95'te Abdullah Frères tarafından çekilmiştir, Tim Ross'a ait olup taranmış ve rötuşlanmıştır.)

Görsel 10.4:

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ata-turk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_1/5/index.html

Görsel 10.5: <https://spot.colorado.edu/~gyoung/home/IA3000Tottoman%20sultans.htm>

Görsel 10.6: <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/seyma.buyuk-kavaskuran/133725/Tevfik%20Fikret.pdf>

Görsel 10.7: <https://uskudar.edu.tr/tr/bilim-insani/hamik-kemal>

Görsel 10.8: <http://rize.meb.gov.tr/rista/caydanlik-dergi.asp?d=oku&id=4439>

Görsel 10.9: <http://eski.bingol.edu.tr/media/259632/0-TuRK-SOSYO-LOGLARI9-23.pdf>

Görsel 10.10: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1694/18080.pdf>

Görsel 10.11: https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/20_21_Guz/ata Turk_ilkeleri_ve_inkilap_tarihi_1/3/index.html

Görsel 10.12: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/Ot1789_1908.pdf

Kitapta kullanılan haritalar görsel tasarım uzmanı tarafından hazırlanmıştır.

